

HANNU HEIKKILÄ

LIITTOOUTUNEET JA
KYSYMYS SUOMEN
SOTAKORVAUKSISTA
1943—1947

Societas Historica Finlandiae
Suomen Historiallinen Seura
Finska Historiska Samfundet

Historiallisia Tutkimuksia 121

HANNU HEIKKILÄ

LIITTOUTUNEET JA
KYSYMYS SUOMEN
SOTAKORVAUKSISTA
1943—1947

SUMMARY

The Allied Countries
and the Question of Finnish Reparations
to the Soviet Union 1943—1947

SHS • Helsinki • 1983

Kansi: Rauno Endén

ISSN 0073-2559

ISBN 951-9254-45-5

Helsingin yliopiston monistuspalvelu
Painatusjaos Helsinki 1983

ESIPUHE

Viime vuosina on yhdeksi suomalaisen historiantutkimuksen kohteeksi vakiintunut maamme kansainvälinen asema toisen maailmansodan jälkeen. Aloittaessani omaa tutkimustani aihepiiri oli vielä eräänlaista aluevaltausta, jonka tutkimustarve oli esillä mm. Helsingin Yliopiston Historian laitoksen piirissä. Sittemmin professori Tuomo Polvinen julkaisi kolmiosaisen teossarjansa, jossa hän kiinnitti päähuomion poliittisen ja sotilaallisen tason kysymyksiin jättäen tehtävärajauksessaan taloudelliset ongelmat sivummalle. Tämä on paljolti mahdollistanut oman tutkimustyöni. Ratkaisevaa on ollut asiantuntemus, jolla Tuomo Polvinen on ohjannut tutkimustani ja samalla rohkaissut minua eteenpäin. Hän on omalla tutkimuksellaan luonut nuorelle tutkijalle esikuvan. Aikaansa säästämättä hän on lisäksi paneutunut työhöni sekä sen yleisissä ongelmissa että yksityiskohdissa.

Professori Erkki Pihkala on ollut tutkimukseni toisena tarkastajana jo liseniaattityön yhteydessä. Hän on taloushistorian asiantuntijana pakottanut tarkistamaan useita sellaisiakin ratkaisuja, jotka yleisen historian tutkijasta ovat tuntuneet itsestäänselvyyksiltä. Hän on paneutunut syvällisesti tutkimukseeni ja antanut lukuisia hyödyllisiä ohjeita.

Olen saanut tehdä tutkimustani ulkonaisesti erinomaisissa olosuhteissa. Erityisen kiitollinen olen siitä, että minulle on tarjoutunut mahdollisuus tehdä tutkimustani useissa erilaisissa tutkijayhteisöissä. Alkuvaiheessa vuosina 1977-1979 tämän mahdollisti Osk. Huttusen Säätiön apuraha, jonka turvin saatoin opiskella Englannissa. Erityisesti Cambridgessa, Lontoossa ja Oxfordissa vietetty aika oli rikasta. Tässä yhteydessä haluan kiittää säätiön silloista asiamiestä akateemikko Heikki Warista samoin kuin nykyistä asiamiestä dos. Eino Lyytistä, jotka molemmat auttoivat vieraaseen tutkijayhteisöön lähtevää stipendiaattia. Englannissa sain tukea useiltakin henkilöiltä, joista suoranasimmin tämän tutkimuksen toteuttamiseen vaikutti Dr. David Kirby. Suomen Kulttuurirahaston Kymenlaakson maakuntarahastoa kiitän matkapurahasta, jonka avulla saatoin Washingtonissa kerätä tutkimukseeni amerikkalaisen lähdeaineiston.

Englannissa aloittamaani työtä olen saanut jatkaa valtion humanistisen toimikunnan tutkimusassistenttina, mikä samalla on tarjonnut minulle mielenkiintoisen näköalapaikan koko humanistiseen tutkimukseen. Mahdollisuus keskittyä tutkimustyöhön on ollut tärkeä edellytys tämän väitöskirjan valmistumiselle.

Työni on ollut käsiteltävänä yleisen historian lisensiaattiseminaarin ja Suomi toisessa maailmansodassa -projektin tutkijaseminaarin yhteisistunnossa. Jo ensimmäisiä virikkeitä tälle työlle sain näistä yhteisöistä, ja kaikille mukana olleille tutkijoille olen kiitollinen saamistani ohjeista. Erityisesti haluan kiittää professori Olli Vehviläistä, joka jo perusopinnoista lähtien on tukenut minua. Lämpimät kiitokset osoitan myös professori Hannu Soikkaselle, joka työni suunnitteluvaiheista lähtien on useissa eri yhteyksissä keskustellut tutkimukseeni liittyneistä kysymyksistä.

Suomen Historiallista Seuraa kiitän siitä, että se on hyväksynyt tutkimukseni painettavaksi seuran sarjassa.

FM Mirja Poutanen on tarkastanut tekstin suomenkielisen asun ja FM Eugene Holman englanninkielisen Summaryn. Rva Birgit Tuutti on kirjoittanut käsikirjoituksen puhtaaksi nopeasti ja asiantuntevasti. FM Raulo Endén on suunnitellut kirjan kannen sekä Historiallisen Seuran toimussihteerinä huolehtinut useista painatukseen liittyneistä asioista. Helsingin Yliopiston Monistuspäalvelun henkilökunta on huolehtinut tutkimuksen painotyöstä. Kaikkia edellä mainittuja henkilöitä kiitän ystävällisestä yhteistyöstä.

Lähiomaiseni, varsinkin vanhempani ja vaimoni Kirsti, ovat tutkimustyön eri vaiheissa tukeneet minua. Heille osoitan rakkaat kiitokseni.

Espoossa 14.1.1983

Hannu Heikkilä

SISALLYS

	Sivu
1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ	11
2. RATKAISU SYNTYY	15
2.1. Alustavat kannanotot	15
2.2. Kohti välirauhaa	23
2.3. Suomen taloudellinen merkitys eri osapuolille	42
2.3.1. Suomi ja Saksan sotatalous	42
2.3.2. Suomi ja Britannian talous	46
3. VELVOITTEEN TASMENTAMINEN	57
3.1. Ensimmäiset neuvottelut	57
3.2. Brittien hinnoitteluesitys	65
4. SOTAKORVAUKSET JA MAAILMANSODAN PÄÄTTYMINEN	76
4.1. Kansainvälinen kehitys	76
4.1.1. Romania	80
4.1.2. Unkari	88
4.2. Suomen taloussuhteet Neuvostoliittoon	96
4.3. Puuta briteille, sotakorvaustarvikkeita suomalaisille	112
4.3.1. Ruotsin väliintulo	112
4.3.2. Ratkaisun etsintää	122
4.3.3. Britit taipuvat	131
4.4. Luottokauppoja Yhdysvaltojen kanssa	154
4.4.1. Suomalainen rotanloukku	154
4.4.2. Yhteydet avautuvat	161
4.4.3. Luottoneuvottelut	170
5. RAUHA VAKIINTUU	182
5.1. Kohti rauhansopimusta	182
5.2. Luottoapua Yhdysvalloista	194

	Sivu
TIIVISTELMA	213
LAHTEET JA KIRJALLISUUS	218
SUMMARY	227
HENKILOHAKEMISTO	229

TAULUKKOLUETTELO

Sivu

Taulukko 1.	Taloudellisen sodankäynnin ministeriön arvio Suomen viennistä Saksaan sekä toteutunut vienti vuonna 1944 (tonnia)	43
Taulukko 2.	Taloudellisen sodankäynnin ministeriön arvio Saksan viennistä Suomeen sekä toteutunut vienti vuonna 1944 (tonnia)	45
Taulukko 3.	Britannian pääasialliset tuonti- ja vientimaat vuonna 1937 (milj. puntaa)	46
Taulukko 4.	Britannian kaupankäynti eräiden maiden kanssa vuosina 1938, 1945 ja 1955 (milj. U.S. dollaria)	47
Taulukko 5.	Britannian kauppa Suomen kanssa vuonna 1937	47
Taulukko 6.	Britannian Suomen kauppavaihdon suhde vuosina 1934-1938 (milj. puntaa)	48
Taulukko 7.	Huoltoministeriön arvio puutavaran tarpeesta ja tarjonnasta vuonna 1945	50
Taulukko 8.	Huoltoministeriön arvio ulkomailta saatavista puueristä	51
Taulukko 9.	Britannian havusahatavaran tuonti eri maista vuosina 1938 ja 1945-1947	52
Taulukko 10.	Britannian kaivospuun tuonti eri maista vuosina 1938 ja 1945-1947	52
Taulukko 11.	Britannian havusahatavaran käytön rakenne vuosina 1946-1948	53
Taulukko 12.	Britannian asunnonrakennustarve toisen maailmansodan jälkeen	53
Taulukko 13.	Valtiovarainministeriön arvio Britannian ja Suomen saatavista maaliskuun alussa 1944 (puntaa)	55
Taulukko 14.	Teollisuustuotannon volyyymi-indeksi 1938-1945 (1938 = 100)	60
Taulukko 15.	Romanian sotakorvaukset Neuvostoliitolle	82
Taulukko 16.	Eräiden Romanian sotakorvaustavaroiden jakauma valmiiden tavaroiden ja juoksevan tuotannon toimituksiin (milj. U.S. dollaria)	83
Taulukko 17.	Romanian sotakorvaukset Neuvostoliitolle ensimmäisen sotakorvausvuoden aikana	84
Taulukko 18.	Romanian öljytoimitukset sotakorvauksena Neuvostoliitolle ensimmäisen sotakorvausvuoden aikana (tonnia)	84
Taulukko 19.	Romanian öljyn vienti vuonna 1945	85
Taulukko 20.	Romanian suorittamat velvoitteet 12.9.1944-11.9.1945	86
Taulukko 21.	Unkarin sotakorvaukset Neuvostoliitolle	94

Taulukko 22.	Unkarin vuonna 1945 suorittamat sotakorvaukset	95
Taulukko 23.	Tuonti Neuvostoliitosta Suomeen 31.1.1945 tehdyn tavaravaihtosopimuksen mukaan	97
Taulukko 24.	Vienti Suomesta Neuvostoliittoon 31.1.1945 tehdyn tavaravaihtosopimuksen mukaan	97
Taulukko 25.	Neuvostoliiton ja Suomen välisten tavaravaihtosopimusten arvo vuonna 1945 (milj. U.S. dollaria)	98
Taulukko 26.	Eräiden maiden osuus (%) Suomen kauppavaihdosta vuosina 1945 ja 1946	99
Taulukko 27.	Tavaravaihto eräiden maiden kanssa vuosina 1944 ja 1945 osto- ja myyntimaan mukaan (milj. markkaa)	99
Taulukko 28.	Eräiden tavaroiden tuonti Suomeen ostomaiden mukaan vuosina 1944 ja 1945	100
Taulukko 29.	Kivihiiilen ja koksen tuonti Suomeen vuonna 1945	101
Taulukko 30.	Kivihiiilen ja koksen tuonti Suomeen vuosina 1938-1946	101
Taulukko 31.	Suomen hallituksen 9.4.1945 tekemä arvio 1.9.1945 mennessä tarvittavista hyödykkeistä (1 000 Ruotsin kruunua)	130
Taulukko 32.	Britannian ja Suomen välinen kauppavaihto vuosina 1945-1947 (1 000 puntaa)	146
Taulukko 33.	State Departmentin arvio Suomen esittämästä tarveluettelosta (milj. U.S. dollaria)	175
Taulukko 34.	State Departmentin arvio sotakorvausten suhteellisesta rasitteesta	191
Taulukko 35.	Vienti-Tuonti Pankin myöntämän luoton käyttösuunnitelma	202
Taulukko 36.	Yhdysvaltojen kansainväliset suoritukset vuonna 1946 (miljardia U.S. dollaria)	205
Taulukko 37.	Vienti-Tuonti Pankin luottotilanne 31.12.1948 Euroopan maiden osalta (milj. U.S. dollaria)	206
Taulukko 38.	Vienti-Tuonti Pankin luotot Suomelle 31.12.1938 (milj. U.S. dollaria)	208

1. TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Suomen sotakorvauksista puhuttaessa tulee yleensä ensimmäisenä esiin se, että Suomi hoiti velvoitteensa silloinkin, kun toiset velalliset jättivät maksunsa suorittamatta. Usein muistetaan myös se, että velallisten maksukykyä toisiinsa verrattaessa Suomen taakka oli ainutlaatuisen suuri.

Edellä mainitut väittämät ovat osittain totuudenmukaisia, mutta sellaisenaan ne eivät anna asiasta täydellistä kuvaa. Suomi on maksanut sotakorvauksia jollekin toiselle valtiolle vain kerran eli suorittanut tämän tutkimuksen kohteena olevan veloitteen. Kuitenkin kun suomalaiset neuvottelivat luotoista Washingtonissa vuonna 1945, amerikkalaisten yhtenä luoton myöntämisperusteena oli nimenomaan se, että Suomi oli aiemmin maksanut tunnollisesti sotavelkansa, joilla tässä tarkoitettiin niitä lainoja, joita Suomi otti ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Samanaikaisesti kun Saksan sotakorvausten suorittamisesta tuli kansainvälinen ongelma, suomalaiset maksoivat lainansa tunnollisesti takaisin. Kyseessä eivät kuitenkaan olleet sotakorvauslainat, vaan lainat, jotka oli tarkoitettu tuotannollisen toiminnan edistämiseen.¹

Suomelle välirauhan yhteydessä 1944 määräytynyt sotakorvausvelvoite oli epäilemättä suuri maan tuotantokykyyn verrattuna. Toisaalta maamme sodanjälkeiseen asemaan liittyi useita tekijöitä, joiden takia kyseinen rasite ei ollut kestävä. Toisilla sodan hävinneillä valtioilla oli kannettavanaan mm. miehitysarmeijan ylläpidosta koituneet rasitteet samoin kuin joitakin muita maksuja, joilta Suomi säästyivät kokonaan. Mikäli sotakorvauksia pidetään osana hävinneiden maiden taloudellisten velvoitteiden kokonaisuutta, Suomen osa ei suinkaan ollut poikkeuksellisen vaikea.

Suomen toisen maailmansodan jälkeen suorittamat sotakorvaukset hallitsivat tuolloin maamme koko talouselämää ja erityisesti taloudellisia ulkomaansuhteita. Välirauhan- ja lopullisten rauhanehtojen toteuttaminen oli edellytys maamme sodanjälkeisen aseman vakiintumiselle, ja sotakor-

1 Ks. Suomen Saksalle maksamista "sotakorvauksista" Saarinen 1980.

vausartikla oli yksi sopimusten vaikeimmin toteutettavista kohdista. Tämä ymmärrettiin myös ulkomailta, ja Suomen asemaa tarkasteltiin usein juuri taloudellisten tekijöiden sekä erityisesti sotakorvausten näkökulmasta.

Koska sotakorvaukset ovat luonteeltaan ennen kaikkea kansainvälinen velvoite, on perusteltua tutkia myös Suomen suorittamia sotakorvauksia asettaen ne laajempiin kansainvälisen politiikan yhteyksiinsä. Sen sijaan tässä ei käsitellä Suomen sisäistä päätöksentekoa muutoin kuin kokonaisuuden kannalta välttämättömiltä osin. Pääasiassa tarkastellaan siis suurvaltojen suhtautumista Suomeen, ja maamme nähdään niiden politiikan objektina. Suurvalloista Kiinalla ja Ranskalla oli tässä yhteydessä vain vähän merkitystä, joten ne on jätetty tarkastelun ulkopuolelle. Maamme sisäisenä tapahtumana sotakorvaustoimituksia on jo jonkin verran käsitelty, joskin siihen liittyvät monet poliittiset ratkaisut odottavat vielä tutkijaansa.

Suomen sotakorvaukset Neuvostoliitolle olivat osa ketjua, jossa maamme lisäksi olivat Euroopan valtioista mukana Bulgaria, Italia, Romania, Saksa ja Unkari. Tässä tutkimuksessa on mahdollisuuksien mukaan verrattu Suomen tapausta edellämainittuihin. Bulgarian, Italian ja Saksan suorittamat sotakorvaukset olivat kuitenkin rakenteeltaan niin paljon Suomesta poikkeavat, että niiden vertaaminen maamme suoritukseen tulee vain muutamissa yhteyksissä esille. Kuten tässä tutkimuksessa myöhemmin todetaan, Saksan sotakorvausongelma sai ennen kaikkea Jaltan ja Potsdamin konferensseissa ratkaisun, joka liittyi yrityksiin löytää suurvaltojen välillä yksimielisyys Saksan aseman järjestelyissä. Saksan rinnalla taistelleiden maiden kanssa solmittavia rauhansopimuksia valmistellut ulkoministerikonferenssi päättyi Italian sotakorvausvelvoitteen osalta tulokseen, jonka mukaan Neuvostoliitolle menevän 100 miljoonan dollarin lisäksi Jugoslavia saisi 125 miljoonaa, Kreikka 105 miljoonaa, Etiopia 25 miljoonaa ja Albania 5 miljoonaa dollaria. Bulgaria puolestaan veloitettiin maksamaan Jugoslavialle 25 miljoonan dollarin ja Kreikalle 45 miljoonan dollarin sotakorvaukset.¹

Romanian, Suomen ja Unkarin sotakorvaukset muistuttivat rakenteeltaan eniten toisiaan jo siksin, että sotakorvaussummat olivat samansuuruisia eli 300 miljoonaa dollaria. Romanian ja Suomen velkojana oli yksinomaan Neuvostoliitto. Unkarikin oli korvausvelvollinen pääasiassa Neuvostoliitolle, joskin sen piti maksaa kokonaisvelvoitteestaan 100

1 Polvinen 1981, s. 246-247 ja siinä mainitut lähteet.

miljoonaa dollaria Jugoslavialle ja Tshekkoslovakialle. Romaniaa ja Unkaria on tarkasteltu tässä tutkimuksessa - kuten Suomeakin - suurvaltojen politiikan objektina. Romanian ja Unkarin arkistot ovat tämän tutkimuksen aihepiirin osalta kiinni, joten käytännössäkään ei olisi ollut mahdollisuutta toisenlaiseen lähestymistapaan.

Sotakorvauksia tarkasteltaessa on otettava huomioon myös taloudellisten ulkomaansuhteiden kokonaisuus. Suomen oli ostettava ulkomailta raaka-aineita ja koneita, jotta se olisi voinut valmistaa sotakorvaustavaroita. Nämä ostot oli ymmärrettävästi maksettava joko viennillä tai luotoilla. Täältä pohjalta tutkimuksessa on kiinnitetty varsin paljon huomiota ulkomaankauppaan ja sen rahoitukseen.

Tutkimuksessa ei käsitellä sitä, kuinka paljon Suomi sodan aikana tuhosi Neuvostoliiton omaisuutta ja minkä osuuden tästä suomalaiset korvasivat. Tämä on mahdotonta jo lähteiden puutteen vuoksi - esimerkiksi tuhoutunutta kiinteää omaisuutta ei voida arvioida. Tämä tutkimus ei näiltäkään osin pyri arvioimaan sitä, oliko Suomen maksama sotakorvaus oikeutettu ja kohtuullinen.

Suomen maksamien sotakorvausten määrää voidaan tarkastella useitakin laskentaperusteita käyttäen. Sotakorvausvuositain laskettuja tuotantokustannuksiin perustuvia arvoja käyttäen Suomen maksamat sotakorvaukset olivat arvoltaan 512.6 miljoonaa dollaria. Toisia perusteita käyttäen on sotakorvausten suuruudeksi saatu 445 miljoonaa dollaria, ja onpa laskelmissa päädytty 570 miljoonaankin dollariin.¹ Tämän tutkimuksen ulkopuolelle on jätetty uusien vastaavien laskelmien esittäminen.

Suomen sotakorvaukset Neuvostoliitolle määriteltiin 19.9.1944 allekirjoitetussa välirauhansopimuksessa sekä tähän liittyneessä perussopimuksessa, joka allekirjoitettiin 17.12.1944. Tässä tutkimuksessa tarkastelu on ulotettu tätä ajankohtaa aikaisempaan vaiheeseen niin, että liittoutuneiden maiden suhtautumista sotakorvauksiin yleensä ja Suomen tapaukseen erityisesti voidaan sodankin ajalta seurata. Vaikka sotakorvaukset jatkuivatkin aina vuoteen 1952 asti, ei tässä tutkimuksessa ole katsottu tarpeelliseksi ulottaa tarkastelua näin pitkälle. Sotakorvausten aiheuttama taloudellinen rasite painottui selvästi kauden alkuun. Sotakorvauskysymys oli merkittävä poliittinen ongelma aina

1 Oksanen - Pihkala 1975, s. 24-25.

Pariisin rauhankonferenssiin asti. Rauhankonferenssissa syntyi yksimielisyyttä riittävästi, että Romanian, Suomen ja Unkarin sotakorvaus-artiklat voitiin sisällyttää rauhansopimuksiin olennaisilta osin samassa muodossa, kuin ne olivat olleet välirauhansopimuksissa. Sotakorvaus-artiklojen noudattaminen siirtyi Pariisin rauhankonferenssin jälkeen - esiintyneitä käytännön vaikeuksia vähättelemättä - vakiintuneille urille.

Tuomo Polvisen äskettäin ilmestynyt teossarja Suomi kansainvälisessä politiikassa 1941-1947 (Barbarossasta Teheraniin; Teheranista Jaltaan; Jaltasta Pariisin rauhaan) selvittää maamme kansainvälisen aseman kehityksen keskeiset tekijät poliittisella tasolla. Tähän runkoon on sotakorvauskysymyksen kaltainen erityisongelma mielekkäästi sijoitettavissa. Suomen sotakorvausvelvoitetta ei ole toistaiseksi tarkasteltu kansainvälisissä yhteyksissään. Polvisen, samoin kuin eräissä muissa Suomen sodanjälkeistä asemaa koskevissa esityksissä, on siihen puututtu, mutta näiden teosten tehtävänasettelussa ei sotakorvausten käsittelylle ole voitu varata kovinkaan keskeistä sijaa. Sotakorvausten käytännön toteuttamisesta on Jaakko Auer tehnyt tutkimuksen, jossa on hyödynnetty tuolloin käytettävissä ollut suomalainen aineisto. Toisen maailmansodan jälkeisiä sotakorvauksia on ulkomaisissakin tutkimuksissa käsitelty varsin vähän. Päinvastainen tilanne on ensimmäisen maailmansodan jälkeisten sotakorvausten osalta - tästä aiheesta on laajalti sekä mielipidekirjallisuutta että aivan uusiakin tutkimuksia (ks. Dalton 1922/1954; Keynes 1920 ja 1921; McDougall, Maier, Trachtenberg 1979 ja Trachtenberg 1980).

Tutkimukseeni olen voinut käyttää amerikkalaista ja englantilaista alkuperäisaineistoa. Työn kannalta on valitettavaa, että neuvostoliittolainen ja ruotsalainen arkistoaineisto on tutkijoilta toistaiseksi suljettu. Pääasiallinen alkuperäisaineisto on koottu sekä Ison-Britannian että Yhdysvaltojen ulkoministeriön arkistoista. Tätä täydentää muiden ministeriöiden piirissä syntynyt materiaali. Alkuperäisaineiston lisäksi on käytettävissä painettuja lähteitä, joista huomattavin on Foreign Relations of the United States -sarja. Kuitenkaan painettua aineistoa ei ole käytettävissä täyttämään neuvostoliittolaisen ja ruotsalaisen alkuperäisaineiston puuttumista. Lehdistöstä on tähän tutkimukseen saatu suhteellisen vähän sellaista uutta tietoa, joka olisi merkittävästi vaikuttanut tapahtumien kulkuun. Eräissä yhteyksissä on kuitenkin lehdistön sisältämä aineisto täydentänyt asiakirja-aineistosta saatua kuvaa.

2. RATKAISU SYNTYY

2.1. Alustavat kannanotot

Suunnitellessaan toisen maailmansodan jälkeisiä, tulevia rauhansopimuksia liittoutuneet halusivat ottaa oppia ensimmäisen maailmansodan kokemuksista.¹ Sotaan sitoutuneilla mailla oli kuitenkin erilaisia näkemyksiä siitä, millä tavoin todetut virheet tuli välttää. Saksalle asetettu suuri sotakorvaus taloudellisine seurauksineen oli vaikuttanut merkittävästi Saksan asemaan ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Toisen maailmansodan päätyttyä voittajat eivät kuitenkaan päässeet ratkaisuun, joka olisi määritellyt yhtenäisesti Saksalta ja sen rinnalla taistelleilta mailta vaadittavat sotakorvaukset.

Liittoutuneiden sodanpäämäärät tulivat ilmi - joskin varsin väljästi esitettyinä - sekä Atlantin (12.8.1941) että Yhdistyneitten Kansakuntien julistuksessa (2.1.1942). Julistukset korostivat eräitä yleisiä periaatteita kuten voitettujen oikeudenmukaista kohtelua. Sotakorvausten tapaista yksityiskohtaa ne eivät kuitenkaan määritelleet puoleen tai toiseen. Myöhemmin sotakorvauksia sivuttiin lyhyesti Britannian ulkoministeri Edenin vieraillessa joulukuussa 1941 Moskovassa. Vierailun pää tarkoitus oli poistaa neuvostoliittolaisten epäilyt Britannian ja Yhdysvaltojen mahdollista erillisrauhaa kohtaan sekä ottaa Neuvostoliitto mukaan keskusteluihin rauhanjärjestelyistä ja jälleenrakennuksesta. Marsalkka Stalin ja Britannian ulkoministeri olivat yhtä mieltä siitä, että Saksalta voitiin vaatia sotakorvauksia tavaratoimituksina.²

Liittoutuneiden maiden hallintokoneistot valmistelivat asiaa sodan aikana³, ja yhteiseen keskusteluun se tuli Moskovon ulkoministerikonfe-

-
- 1 Ensimmäisen maailmansodan jälkeisistä sotakorvauksista ks. esim. Dillard 1967, s. 512-515. 517-519; Röper 1964 ja siinä mainitut lähteet; Tarkka 1977, s. 22-24 sekä Taylor 1976, s. 69-76.
 - 2 Feis 1974, s. 20-23; Joyce and Gabriel Kolko 1972, s. 11-15; Paterson 1975, s. 3-8; Wheeler-Bennet - Nicholls 1972, s. 36-43 ja Woodward 1962, s. 203-210, 220-243.
 - 3 Heikkilä 1981, s. 13-17 ja siinä mainitut lähteet.

renssissa (19.-30.10.1943). Vähän ennen kyseistä tapaamista akateemikko Varga julkaisi Neuvostoliitossa artikkelin,¹ jota länsiliittoutuneiden piirissä pidettiin vähintäänkin Kremlin puolivirallisena kannanottona sotakorvauksiin. Artikkelissa esitetyt periaatteet olivat perustana Neuvostoliiton politiikalle myös Suomen sotakorvauskysymyksessä.

Artikkelissaan Varga viittasi aluksi siihen, että sodanjälkeisten asioiden suunnittelu oli erityisesti Britanniassa ja Yhdysvalloissa saanut osakseen enemmän huomiota kuin kysymys sodan nopeasta voitosta. Tässä vaiheessa Neuvostoliiton tavoitteena oli saada länsiliittoutuneet aiempaa aktiivisemmin mukaan jakamaan sotarasitusta, ja tässäkin yhteydessä se halusi kiirehtiä ns. toisen rintaman avaamista Pohjois-Ranskassa. Kyseessä ei ilmeisestikään ollut Neuvostoliiton haluttomuus neuvotella myös sodanjälkeisistä kysymyksistä - asiat oli vain käsiteltävä tärkeysjärjestyksessä.

Varga totesi, että hyökkääjävaltiot olivat velvollisia korvaamaan kaiken aiheuttamansa vahingon. Ensimmäisen maailmansodan kokemukset tuli ottaa huomioon, joskin käytävän sodan tilanne erosi selvästi aikaisemmasta. Jo vahinkojen määrä oli toista luokkaa. Vahingot ensimmäisessä maailmansodassa olivat arvoitaan noin 300-400 miljardia kultaruplaa, ja tästä Saksa korvasi noin 65 miljardia kultaruplaa. Mikäli samaa korvaussuhdetta sovellettaisiin jälleen, Varga uskaltautui arvioimaan Saksan sotakorvaukseksi noin 800-1000 miljardia kultaruplaa.

Korvauksia oli saatavissa kolmesta eri lähteestä: 1) korvauksia maksavien valtioiden ulkomaisesta omaisuudesta, 2) kansallisuusomaisuudesta ja 3) kansantulosta sodanjälkeisinä vuosina. Neuvostoliittoa vastaan sotivista maista ainoastaan Saksalla oli merkittäviä ulkomaisia sijoituksia ennen sotaa. Kansallisuusomaisuudesta oli mahdollista korvata vain pieni osa vahinkoja, sillä valtaosa kansallisuusomaisuutta ei ollut siirrettävissä. Siirrettävästäkin kansallisuusomaisuudesta kuten laivoista, rautatiekalustosta ja teollisuuslaitteista oli osa jätettävä kyseisen maan tuotantoa varten. Ensimmäisen maailmansodan jälkeen noin 10 % korvauksista tuli kansallisuusomaisuudesta, mutta tehtävän rauhan yhteydessä se oli Vargan mielestä jätettävä vieläkin pienemmäksi. Pääosa korvauksista saataisiin näin ollen sodanjälkeisten vuosien kansantulosta.

Neuvostoliitossa oltiin täysin tietoisia ensimmäisen maailmansodan

1 Varga 1943.

korvauksiin liittyneistä vaikeuksista, mutta niitä ei suinkaan pidetty voittamattomina tulevan rauhanteon yhteydessä. Esimerkiksi vuosina 1924-1929 Saksan suorittamien korvausten määrä oli noin 1½-4 % kansantulosta, kun taas pääomainvestointeihin ja sotataloudellisen potentiaalin kasvuun meni noin 10 %. Vain osa ulkomailta saaduista lainoista käytettiin sotakorvauksiin, ja osa Saksan talouselämän hyväksi. Näin ollen Saksalla oli ollut mahdollisuus suorittaa korvaukset, mutta niiden toimittamisessa oli tehty virheitä. Osa syytä lankesi myös vastaanottajille, sillä niiden vastaanottokyky oli pienempi kuin Saksan tuotantokapasiteetti. Ensimmäisen maailmansodan kokemusten pohjalta oli perusteltua vaatia korvaukset tavaratoimituksina, minkä Varga odotti olevan edullista Neuvostoliiton kaltaiselle suunnitelmataloudelle. Riittävän valvonnan ja suunnittelun avulla sotakorvausten toimittaminen olisi täysin mahdollista.

Kun Saksa ei käytännössä kykenisi korvaamaan kaikkia aiheuttamiinsa tuhoja, materiaali vahingot oli Vargan mielestä ensisijaisesti korvattava. Kokonaisvaatimuksena esitettävä summa tuli jakaa eri valtioiden kesken niiden kansallisuusomaisuuden kärsimän - eikä siis absoluuttisen tuhon suhteessa. Arvioimatta Neuvostoliiton osuutta Varga korosti maansa kärsineen niin paljon tuhoja, että se oli oikeutettu saamaan pääosan korvaussummasta. Varga käsitteli varsinaisesti Saksaa, mutta hän korosti myös Italian, Romanian, Unkarin ja Suomen korvausvelvollisuutta.

Vargan artikkelissa kuten muissakin neuvostoliittolaisissa kannanotoissa korvauskysymys nähtiin ensisijaisesti oikeudenmukaisuuskysymyksenä: toisaalta Saksa ja sen liittolaiset olivat velvollisia korvaamaan aiheuttamansa tuhot, toisaalta Neuvostoliitto oli oikeutettu saamaan pääosan suoritettavista korvauksista. Sotakorvaukset olisivat tärkeä keino säädeltäessä Saksan ja sen liittolaisten sodanjälkeistä asemaa. Niiden avulla voitiin myöskin pitää huoli siitä, ettei hyökkääjien elintaso noussut korkeammaksi kuin uhrien.

Moskovan ulkoministerikonferenssissa korvauskysymystä käsiteltiin 29.10.1943 lyhyesti Yhdysvaltojen ulkoministerin Cordell Hullin esittämän muistion pohjalta. Kyseinen muistio käsitteli asiaa varsin yleisellä tasolla. Siinä sotakorvaukset liitettiin läheisesti Euroopan jälleenrakennukseen ja ehdotettiin, että korvausta ei pääsääntöisesti ilmoitettaisi rahassa vaan tavarana ja palveluksina. Sotakorvauksille asetettiin useita ehtoja: saajavaltion tuli hyväksyä ne, kolmansille maille ei saa-

nut koitua haittaa ja Saksan elintasoon tai tuotantoelämään ei saanut tulla taloudellisia ja poliittisia ongelmia aiheuttavia häiriöitä.¹

Neuvostoliiton ulkoministeri V. Molotov sanoi olevansa tyytymätön Hullin esitykseen, koska siinä käsiteltiin pelkästään Saksaa ja oli unohdettu kokonaan sen liittolaiset. Samoin siinä tuntui olevan suurempi huoli Saksan kuin muiden maiden elintasosta. Vastaehdotusta Neuvostoliitto ei kuitenkaan voinut vielä esittää, sillä neuvostoliittolaiset olivat saaneet Hullin ehdotuksen vain vähää aikaisemmin, vasta 25.10.1943. Edenin oli helppo yhtyä Hullin raportin periaatteisiin. Britit olivat nimittäin keskustelleet asiasta Washingtonissa amerikkalaisten kanssa, ja nämä kannanotot oli varsin ilmeisesti jo otettu huomioon Hullin esityksessä. Foreign Officessa arvioitiinkin, että Hullin esityksen pohjalta voitaisiin edetä yksityiskohtiin, mikä puolestaan voitaisiin hyvin suorittaa kyseisen muistion ehdottamassa Saksan sotakorvauskomissiossa.²

Vaikka korvauskysymyksessä olikin odotettavissa erimielisyyttä Neuvostoliiton ja länsiliittoutuneiden välille, ei tilanne ollut ensimmäisten kannanottojen jälkeen suinkaan toivoton sovintoratkaisua ajatellen. Kolmen liittoutuneen käsityksissä oli paljon yhteistä: korvaukset suoritetaisiin pääasiassa Saksan juoksevasta tuotannosta tavaratoimituksina ja Neuvostoliitto olisi pääasiallinen saajavaltio. Heti alussa korvaussumman suuruus aiheutti erimielisyyttä. Neuvostoliitolle sotakorvaukset olivat keskeinen keino säädellä Saksan ja sen liittolaisten asemaa sekä saada hyvitys kärsityille tappioille. Britannia ja Yhdysvallat eivät pitäneet sotakorvauksia yhtä hyödyllisinä, vaan keinona, jolla oli huono kaiku edellisiltä vuosikymmeniltä.

Moskovan konferenssi ei edistynyt korvauskysymyksessä edellämäinnuttua keskustelua pitemmälle. Liittoutuneiden poliittinen johto oli ilmeisen haluton ruotimaan sodanjälkeiseen ratkaisuun liittynyttä erimielisyyttä, mikä saattoi heikentää ensisijaisen tärkeää sodanaikaista yhteistyötä. Moskovan konferenssi olikin merkittävä kyseisten kolmen vallan yhteistyön lujittamisen kannalta. Kiina päätettiin ottaa mukaan ns. neljän vallan julistukseen, jossa sotaa luvattiin käydä vihollisen

1 Conference Document No. 39. U.S. Proposal With Regard to Questions of Reparations; Foreign Relations of the United States (= FRUS) 1943 I s. 740-741.

2 Foreign Office (= FO) Minute (Coulson) 17.11.1943, FO371 35309 U5932/6/70, Public Record Office (= PRO).

antautumiseen asti, tulevaa rauhaa edistämään esitettiin kansainvälistä järjestöä ja sovittiin sodanjälkeisistä neuvotteluista Yhdistyneitten Kansakuntien kesken. Konferenssissa vahvistettiin myös ehdottoman antautumisen periaate, joten jonkin liittokumppanin erillisrauhaan Saksan kanssa ei ollut mahdollisuutta.

Tehtyihin päätöksiin kuului periaate, että alustavista rauhantunnus-
teluista huolehtisi se liittotasavalta, joka oli pääasiallisesti sotinut ky-
seistä maata vastaan. Näin Britannia ja Yhdysvallat saivat Italian hoi-
dettavakseen, kun taas Romania, Suomi ja Unkari tulivat Neuvostoliiton
osalle.¹

Moskovan ulkoministerikonferenssin suorittamien valmistelujen pohjal-
ta "kolme suurta" - Churchill, Roosevelt ja Stalin - tapasivat Tehera-
nissa 28.11.-1.12.1943. Tässäkään kokouksessa Saksan sotakorvausky-
symyksestä ei tehty päätöksiä. Asia meni Moskovan ulkoministerikoko-
uksessa perustettuun Euroopan-politiikan neuvoa-antavaan komissioon
(European Advisory Commission), jonka tehtävänä oli valmistella Saksal-
le esitettäviä antautumisehtoja. Komissio piti ensimmäisen virallisen ko-
kouksensa 14.1.1944. Heinäkuussa 1944 se antoi luonnoksen antautu-
miskirjaksi ja syyskuuhun mennessä suunnitelman Saksan miehittämisen
toteutuksesta. Komissio tuotti kaikkiaan 12 sopimusta liittoutuneiden
hyväksyttäväksi, mutta Euroopan ja erityisesti Saksan asemaan liitty-
neistä ongelmista useat jäivät ilman ratkaisua.² Näiden joukossa oli
myös sotakorvauskysymys.

Suomen sotakorvaukset tulivat liittoutuneiden politiikkaan osana Suo-
melle esitettäviä rauhanehtoja. Vuoden 1942 loppuun tultaessa tilanne
ei vielä ollut kypsynyt niin, että esitetyt rauhanaloitteet olisivat eden-
neet yksilöidyiksi rauhanehdoiksi.³ Kun sota kääntyi liittoutuneiden
eduksi erityisesti Stalingradin taistelun sekä Leningradin saartorenkain
murtumisen yhteydessä, alkoi myös Suomen poliittinen ja sotilaallinen
johto harkita aikaisempaa vakavammin irrottautumista sodasta. Saatuaan
Neuvostoliiton periaatteellisen hyväksymisen Yhdysvallat päätti tarjota

1 Feis 1974, s. 206-223.

2 Euroopan-politiikan neuvoa-antavan komission työn laihat tulokset
johtuivat suurvaltojen syvenevistä ristiriidoista: esim. Gaddis 1972,
s. 105-114 pitää Yhdysvaltojen asennetta tähän pääsyyinä, kun taas
Woodward 1962, s. 480-482 syyttää Neuvostoliittoa.

3 Yksityiskohtaiset tiedot näistä ks. Polvinen 1979, s. 142-187.

"hyviä palvelujaan" rauhanneuvottelujen aikaansaamiseksi Neuvostoliiton ja Suomen välille. Ulkoministeri Henrik Ramsay jätti 24.3.1943 Suomen virallisen vastauksen Yhdysvaltojen asianhoitaja Robert McClintockille. Siinä pyydettiin tarjouksen käsittelyä varten kaikki amerikkalaisten hallussa ja heiltä saatavissa olleet tiedot perusteista, joiden pohjalta neuvottelut mahdollisesti voitaisiin aloittaa.¹

Molotov ilmoittikin Yhdysvaltojen - ei siis Suomen - hallituksen tietoon "minimiehdot". Nämä olivat: 1) viipymättä tapahtuva välien katkaiseminen Saksaan ja saksalaisten joukkojen poistuminen Suomesta, 2) vuoden 1940 neuvostoliittolais-suomalaisen sopimuksen palauttaminen voimaan kaikkine seuraamuksineen, 3) Suomen armeijan demobilisaatio ja sen palauttaminen rauhan kannalle, 4) Suomen sodan aikana Neuvostoliitolle aiheuttamien vahinkojen korvaaminen ainakin 50 %:n osalta kokonaismäärästä.

Korvausvaatimusta ei tässä vaiheessa muiden ehtojen tapaan ollut yksilöity kovinkaan tarkoin. On kuitenkin huomattava, että korvausartikkula oli sisällytetty jo ensimmäiseen Neuvostoliiton rauhanehdoista käsiteltyyn luetteloon. Näin tuli itse asiassa jo tässä vaiheessa - useita kuukausia ennen Moskovan ulkoministerikonferenssia - esiin periaate, että myös Saksan rinnalla taistelleiden valtioiden tuli maksaa aiheuttamistaan vahingoista. Kaikkien tuhojen korvaaminen olisi kuitenkin liian suuri urakka, joten Neuvostoliitto ilmoitti tyytyvänsä osittaiseen hyvitykseen.

Ilmeisesti vuotoa peläten Washington ei ollut halukas informoimaan Lontoota välitysyriytyksestään. Toukokuun 1942 liittosopimuksen mukaisesti Stalin puolestaan ilmoitti asiasta Churchillille. 20.3.1943 lähettämässään vastauksessa Churchill epäili Saksan viljatoimituksista riippuvaisten suomalaisten halukkuutta irrottautua sodasta, mutta jätti asian Stalinin hoidettavaksi. Sotakabinetin kokouksessa 29.3.1943 Churchill kertoi Neuvostoliiton Lontoon-lähettiläänsä I. Maiskin jättäneen vastauksen, jonka mukaan Kreml ei ollut suuresti huolissaan asian käsittelystä, mutta oli kuitenkin valmis antamaan tiedoksi omat minimiehtonsa.²

Churchill kertoi sotakabinetille kommentoineensa ainoastaan viimeistä, sotakorvausta käsittelevää ehtoa. Maiski sanoi neuvostoliittolaisten aja-

1 Polvinen 1979, s. 188-215.

2 W.M. (43) 46th Conclusions Minute 3. Confidential Annex 29.3.1943, Cab 65-37 PRO.

telleen eräiden tarvitsemiensa hyödykkeitten, kuten puun ja paperin ottamista korvauksena, eikä niinkään rahallista korvausta. Churchill neuvoi, että Maiski ei pitäisi kiinni korvausehdosta, vaan pikemminkin painottaisi Neuvostoliiton tarvitsemien materiaalien saamista. On todennäköistä, että Churchillin lausunto perustui ennen kaikkea hänen omiin johtopäätöksiinsä ensimmäisen maailmansodan jälkeisten sotakorvausten seurauksista. Maaliskuuhun 1943 tultaessa Saksan sotakorvauskysymyksestä oli Lontoossa tehty vasta alustavia suunnitelmia, eikä Suomelle asetettavia ehtoja ollut selvitetty kokonaisuutena tai edes korvauskysymyksen osalta. Puutavaran turvaamisesta Britannialle tuskin myöskään oli kyse, sillä Churchill ei sinänsä halunnut torjua Neuvostoliiton pyrkimyksiä saada Suomelta puutavaraa ja paperia. Churchill halusi kuitenkin tuoda neuvostoliittolaisten tietoon, että hän vastusti sotakorvauksia, vaikka hän ei toisaalta uskonutkaan Yhdysvaltojen välitysehdoituksen johtavan käytännön tuloksiin.

Vastauksessaan Maiskille Churchill perusteli eriävää mielipidettään korvauskysymyksessä. Hän totesi, että Neuvostoliiton neljäs rauhanehto ottaa esille kysymyksen, josta Yhdistyneet Kansakunnat eivät vielä olleet päässeet keskuudessaan sopimukseen.¹ Näin hän näki Suomen sotakorvaukset ennakkotapauksena laajemmassa kokonaisuudessa, josta liittoutuneiden tuli päästä keskenään periaatteelliseen yksimielisyyteen ennen Suomeen sovellettavaa ratkaisua.

Kevätkaudella 1943 Suomen rauhanpyrkimykset kariutuivat kolmella eri suunnalla. Ruotsiin ja Britanniaan otetut yhteydet osoittautuivat tuloksettomiksi. Neuvostoliiton antamat rauhanehdot tuottivat Washingtonissa pettymyksen, sillä suomalaisten ei uskottu hyväksyvän niitä. Yhdysvallat päättikin luopua aloittamastaan välitysyrittäyksestä Neuvostoliiton ehdoista tietämättömien suomalaisten ihmettellessä peräytymisen syytä.

Suomen välirauhansopimukseen johtaneen kehityksen varsinainen perilinavaus tapahtui Kremlin toimesta 20.11.1943. Neuvostoliiton Tukholman-lähettiläs, rouva Aleksandra Kollontay, ilmoitti Ruotsin ulkoministeriön kabinettisihteerille Erik Bohemanille suomalaisten tietoon saatettavaksi, että Suomen edustajat olivat tervetulleita Moskovaan keskustele-

¹ Churchill Maiskille 31.3.1943 FO:n kopio, FO371 36838 N2610/37/56 PRO. Muistelmissaan Churchill ei tässä yhteydessä käsittele lainkaan sotakorvauskysymystä: Churchill 1951, s. 672-673.

maan rauhasta. Marraskuun lopussa jättämässään vastauksessa suomalaiset ilmoittivat olevansa tietoisia hyvien Neuvostoliiton suhteiden merkityksestä tulevaisuudessa. Vuoden 1939 rajat voisivat tarjota pohjan neuvotteluille, joskin Suomi oli valmis neuvottelemaan molempien kansojen rauhanomaisia suhteita lujittavista rajamuutoksista. Myös kaikista muista rauhaan liittyvistä kysymyksistä oltiin valmiit keskustelemaan.¹

Saadessaan tiedon Suomen vastauksesta Stalin oli "kolmen suuren" huippukokouksessa Teheranissa (28.11.-1.12.1943). Stalin selosti 1.12.1943 Rooseveltille ja Churchillille Bohemanin välityksellä suoritetuja tunnusteluja ja totesi Suomen vastauksen osoittavan haluttomuutta rauhaan.

Churchill puuttui aktiivisesti Suomen kysymyksen järjestelyyn. Sotakorvausten osalta hän totesi, että "suomalaiset saattoivat kaataa jonkun puun", mutta tästä ei olisi suurtakaan hyötyä. Stalin oli ehdottomasti toista mieltä. Hän ei halunnut rahaa, mutta katsoi suomalaisten pystyvän hyvittämään aiheuttamansa tuhot 5-8 vuoden kuluessa toimittamalla Neuvostoliitolle paperia, puuta ja muita tavaroita. Suomelle olisi annettava opetus, ja Stalin oli päättänyt saada hyvityksen. Churchill arveli, että Suomen aiheuttamat tuhot ylittivät selvästi Suomen kaltaisen köyhän maan toimituskyvyn. Churchillin korvissa kaikui tunnettu iskulause: "Ei aluevaatimuksia, eikä sotakorvauksia." Churchill lisäsi, että marsalkka ei ehkä pitänyt hänen puheenvuorostaan. Leveästi virnistäen Stalin vastasi: "Olenhan sanonut Teille, että minusta on tulossa konservatiivi."²

Tulokseksi keskusteluista Stalin esitti tiivistettynä Neuvostoliiton vaatimukset:

1. Vuoden 1940 rauhansopimuksen palauttaminen voimaan.
2. Hanko tai Petsamo. Viimeksi mainittua ei vuokrattaisi, vaan se liitettäisiin pysyvästi Neuvostoliittoon.
3. Suomalaisten aiheuttamien vahinkojen 50-prosenttinen korvaaminen.
4. Välikirkko Saksan kanssa.
5. Saksalaisten karkottaminen maasta.
6. Demobilisaatio.

Churchill yritti vielä saada muutosta sotakorvausvaatimukseen. Kan-

1 Polvinen 1979, s. 286-289.

2 Polvinen 1979, s. 289-293 ja siinä mainitut lähteet. Ks. myös Fischer 1968, s. 78-80 ja Kennan 1960, s. 34-36.

sainvälinen esimerkki osoitti, etteivät laajat sotakorvausvaatimukset olleet toteutettavissa. Neuvostoliitto saattoi ottaa Saksalta koneita jälleenrakennustaan varten, kun taas suomalaisilla oli vain vähän turkiseläimiä eikä mitään annettavana. Stalin laukaisi virnistäen takaisin: "Entä iskulauseenne sotakorvauksia vastaan?" Churchill huomautti, ettei kyse ollut sotakorvauksista vaan jälleenrakennuksesta. Päätäväisesti Stalin kuitenkin totesi, että suomalaisille voitaisiin antaa tilaisuus maksaa aiheuttamansa vahinko 5-8 vuoden kuluessa. Churchill piti tätä liian lyhyenä aikana. Stalin puolestaan pysyi tiukasti kiinni kannassaan ja ilmoitti olevansa valmis jopa miehittämään alueen Suomesta, mikäli suomalaiset eivät maksaisi. Mutta jos he maksaisivat, neuvostoliittolaiset vetäytyisivät pois vuoden sisällä. Churchillin kommentti oli, ettei häntä tosin vielä oltu valittu neuvostokomissaariksi, mutta hän kuitenkin suositti, että tästä hankkeesta luovuttaisiin. Keskustelijat päättivät tämän jälkeen siirtyä muihin kysymyksiin.

Sotakorvauskysymystä lukuunottamatta länsivallat olivat tyytyväisiä Neuvostoliiton rauhanehtoihin, ja Neuvostoliiton neuvotteluhalukkuutta tervehdittiin tyytyväisinä. Liittoutuneiden sopiman politiikan mukaisesti rauhanteko jäi Neuvostoliiton ja Suomen väliseksi kysymykseksi, eikä Lontoossa odotettu Teheranin kokouksen jälkeen voitavan kysymykseen vaikuttaa juuri lainkaan. Suomen hallitus ei tässä vaiheessa vielä suostunut vuoden 1940 rajoihin, olihan armeija syvällä Neuvostoliiton alueella, eikä yleinen mielipidekään ollut kypsä rauhalle. Kuitenkin sotilaallinen ja poliittinen tilanne alkoi lisätä painetta rauhansopimukseen pääsemiseksi.¹

2.2. Kohti välirauhaa

Neuvostoliiton aloittamiin rauhantunnusteluihin tuli uutta vauhtia Yhdysvaltojen ryhtyessä painostamaan Suomea erillisrauhaan. Yhdysvaltojen Helsingin-asianhoitaja Edmund A. Gullion kehotti 13.1.1944 jättämässään nootissa suomalaisia ottamaan yhteyden suoraan Moskovaan. Lisäpainostusta merkitsivät myös Neuvostoliiton pommitukset Helsingissä kymmenen

¹ Soikkanen 1977, s. 179.

päivän väliajoin helmikuun aikana sekä Britannian, Ruotsin ja Yhdysvaltojen lehdistökampanja erillisrauhan puolesta. Ruotsalainen talousmies Marcus Wallenberg kiirehti omalta osaltaan liikemiesystäviään Rytiiä ja Ramsayta rauhaan. Wallenberg vei Kollontaylle Rytin terveiset, joiden mukaan Suomi pyrki Neuvostoliiton kanssa mahdollisimman hyviin suhteisiin ja oli valmis lähettämään Paasikiven Moskovaan. Eri tahoilta tulleen painostuksen pakottamana hallitus päätti lähettää Paasikiven selvittämään Neuvostoliiton rauhanehdot, joskaan ei Moskovaan, vaan Tukholmaan. Tavattuana kolme kertaa Kollontayn Paasikivi sai Neuvostoliiton ehdot. Ennen Moskovaan tuloa Suomen piti hyväksyä vuoden 1940 rauhansopimuksen voimaansaattaminen, joskin Hangosta voitiin keskustella mahdollista kompensatiota vastaan. Myös suhteet Saksaan oli katkaistava, ja saksalaisten joukkojen internoimiseksi Neuvostoliitto lupasi apuaan. Moskovassa voitaisiin keskustella osittaisesta tai täydellisestä demobilisaatiosta, sotavahinkojen korvaamisesta ja Petsamosta. Neuvostoliitto kiirehti Suomen ratkaisua päästämällä rauhanehdot Dagens Nyheterin välityksellä julkisuuteen ja teki näin ehtojen hyväksymisestä arvovaltakysymyksen.¹

Jo ennen Paasikivelle Tukholmassa luovutettujen ehtojen julkistamista Neuvostoliitto toimitti ne liittolaisilleen, joskaan Hangosta ja Petsamosta ei puhuttu mitään. Sotakabinetin kokouksessa 21.2.1944 Eden ilmoitti tyytyväisyytensä annettuihin ehtoihin. Vielä ennen ehtojen julkistamista Britannian Moskovan-lähettiläs Archibald Clark Kerr esitti eräitä tarkennuksia, jotka olivatkin 29.2.1944 julkistetuissa ehdoissa. Stalin antoi kuitenkin Clark Kerrin ymmärtää, ettei Kremlissä odotettu Hänen Majesteettinsa hallituksen puuttuvan rauhanehtojen yhteydessä kuin joihinkin yleisluontoisiin aspekteihin sellaisten kysymysten kuin vuoden 1940 rajan, sotakorvausten ja sotavankeihin liittyvien kysymysten jäädessä Neuvostoliiton ja Suomen välisiksi. Lontoossa ei tähän tulkintaan yhdytty, vaan Foreign Officen käsityksen mukaan briteillä oli oikeus puuttua kaikkiin rauhanehtoihin - sotakorvaukset siis mukaanlukien. Varsinkin jos alkaneissa neuvotteluissa olisi kysymys rauhansopimuksesta, olisi Britannian osallistuminen neuvotteluihin paikallaan.²

Hallituksen ulkoasiainvaliokunta kuunteli 24.2.1944 Rytin läsnäollessa Paasikiven selostuksen matkasta. Paasikivi oli ehtojen hyväksymisen tai niitä lähellä olevan vastaehdotuksen kannalla, joskin ratkaisuun

1 Soikkanen 1977, s. 180-183.

2 Polvinen 1977, s. 19-21.

sisältyi useita vaikeita kohtia, joista yksi oli sotakorvaukset.¹ Hallitukselle Ramsay selosti ehtoja 25.2.1944, ja seuraavana päivänä niistä keskusteltiin hallituksen sisärenkaan ja marsalkka Mannerheimin välillä. Myös eduskuntaryhmien kanssa neuvoteltiin tilanteesta. Maaliskuun alussa valmistuneessa vastauksessaan Suomen hallitus ilmoitti, ettei se voinut hyväksyä ehtoja sellaisenaan, vaan halusi neuvotteluja myös kolmesta ensimmäisestä. Sekä ulkoministeri Günther että kabinettisihteeri Boheman katsoivat Suomen torjuneen kaikki Neuvostoliiton vaatimukset ja neuvottelukanavan mahdollisesti katkeavan sen vuoksi.

Ruotsin painostuksesta Suomi valmisti uuden vastauksen, mutta Moskova piti Suomen tiedonantoa epätydyttävänä. Kremlissä odotettiin ennakkoehtojen täyttämistä ja tätä koskevaa ilmoitusta 18.3.1944 mennessä. Suomen vastaus jätettiin Bohemanille 17.3.1944. Siinä vakuutettiin Suomen rauhantahtoa, mutta valitettiin, että Neuvostoliitto oli haluton suomaan Suomelle tilaisuutta näkökohtiensa esittämiseen. Vastaus oli sävyiltään kohtelias ja jätti aloitteen Neuvostoliitolle. Neuvostoliitto vastasi 19.3.1944 suostuen Suomen pyytämään ehtojen tulkintaan ja tarjosi yhdelle tai kahdelle valtuutetulle mahdollisuuden keskusteluun. Suomen hallitus oli saanut huomattavan myönnötyksen: keskustelut aloitettaisiin ilman ennakkoehtoja.²

Jo 20.3.1944 Eden saattoi tiedottaa sotakabinetille Neuvostoliiton suostuneen siihen, että Suomen edustajat saapuisivat Moskovaan ja saisivat tulkinnan rauhanehdoista.³ Paasikivi ja Carl Enckell matkustivat vielä maaliskuun lopussa Moskovaan. Neuvostoliitto piti johdonmukaisesti kiinni ehdoistaan - vain Hanko putosi tinkimisen jälkeen pois. Ehtojen tulkinnasta Paasikivi ja Enckell saivat kuulla Neuvostoliiton edellyttävän saksalaisten joukkojen ajamista pois Suomesta huhtikuun loppuun mennessä. Armeija oli supistettava toukokuun puoliväliin mennessä puoleen vahvuudestaan ja rauhanaikaiselle kannalle kesä-heinäkuussa.

1 Paasikivi totesi Tukholmassa Gripenbergille, että sotakorvauksista todennäköisesti voitaisiin päästä sopimukseen, Gripenbergin päiväkirja 20.2.1944 Valtionarkisto (=VA). Paasikiven 27.2.1944 päivätyssä muistioluonnoksessa todetaan: "Suomen hallitus tulee esittämään näkökohtansa näistä asioista (sotakorvaus ja Petsamo, HH) neuvotteluissa Moskovassa.", 110 B2/10 Ministeri Paasikiven muistiot keväällä 1944 Ulkoasiainministeriö (=UM).

2 Soikkanen 1977, s, 187-193.

3 W.M. (44) 36th Conclusions Minute 2. Confidential Annex 20.3. 1944, Cab 65-45 PRO.

Molotov antoi suomalaisten ymmärtää, ettei sopimukseen voitu päästä ilman sotakorvausartikkelia. Tämä on tulkittu niin, että Neuvostoliitto olisi tiukentanut vaatimuksiaan Kollontayn välityksellä annettujen ehtojen jälkeen. Tukholmassa oli Paasikivelle nimittäin luvattu, että kyseisestä artiklasta voitaisiin vielä keskustella. Molotovin on katsottu evänneen Moskovassa tämän mahdollisuuden.¹ Vaikka Neuvostoliiton arkistojen pysyessä kiinni tätä ongelmaa ei voidakaan lopullisesti selvittää, käytettävissä oleva aineisto ei viittaa näin jyrkkään tulkintaan. Neuvostoliitto oli jo liittolaisilleen ilmaissut vakaankin aikomuksensa vaatia Saksalta ja sen liittolaisilta sotakorvauksia, joten tätä vastaava artikla jossain muodossa oli Neuvostoliitolle minimivaatimus. Sen sijaan Neuvostoliiton kanta ilmeisesti tarkoitti sitä, että artiklan sisältö olisi voitu ottaa Moskovassa keskustelun kohteeksi.²

Sotakorvausartikkelia käsiteltiin maaliskuun 29. päivän neuvotteluissa kahdessa jaksossa. Ensimmäisen jakson aikana keskustelu liikkui varsin yleisellä tasolla, ja siinä käsiteltiin sodan syitä sekä maiden välisiä suhteita. Molotov korosti Suomen aiheuttamia tuhoja erityisesti Leningradille ja Muurmannin radalle. Paasikivi ja Enckell puolestaan vetosivat Suomen kärsimiin tuhoihin sekä Karjalassa suoritettuun jälleenrakennustyöhön.³

Molotov esitti toisen neuvottelukakson aikana välirauhan ehdot. Suomen aiheuttamat vahingot oli arvioitu 1 200 miljoonaksi dollariksi, josta korvausvaatimus oli puolet eli 600 miljoonaa dollaria viiden vuoden aikana maksettuna. Korvaukset määrättiin maksettavaksi tavaroina, joista esimerkkeinä mainittiin laivat, paperi, selluloosa ja koneet. Kuullessaan kyseisen sotakorvaussumman Paasikivi huudahti: "Sehän on aivan hirtittävä summa." Enckell tiedusteli vielä korvausten suorittamiseen käytettävien tavaroiden arviointiperustetta. Tähän Molotov suomalaislähteiden mukaan vastasi: "Vallitsevan markkina-arvon mukaan."⁴

Riippumatta Moskovan neuvottelujen kulusta on tässä yhteydessä kiinnitettävä huomiota suomalaisten asenteisiin yleensä Neuvostoliiton

1 Palm 1973, s. 73-74.

2 Ks. myös Bohemanin muistio 11.3.1933, 110 B2/10 Bohemanin muistiot kev. 1944 UM.

3 Palm 1971, s. 90-91.

4 Palm 1971, s. 94-95; Palm 1973, s. 80-82. Vert. Tanner 1952, s. 231-232.

sotakorvausvaatimukseen. Suomalaisille sota oli ollut - niin ainakin poliittinen johto pyrki osoittamaan - oman itsenäisyyden puolustamista. Sota toi molemmille osapuolille tappioita, eivätkä suomalaiset kokeneet aiheuttavansa viholliselle mitään poikkeuksellisen suurta tuhoa. Esimerkiksi Suomen ilmavoimien toiminta rajoittui vain varsinaisiin taisteluihin, vihollisen asutuskeskusten pommittamiseen ei riittänyt voimavaroja. Suomen hallitus antoikin edustajilleen ohjeet, joiden mukaan sotakorvausten maksamista ei voitu pitää kohtuullisena.

Suomen poliittisen johdon ajattelussa kyse ei kuitenkaan ollut ainoastaan sotakorvausten oikeutuksesta sinänsä. Etualalla oli epäluottamus Neuvostoliiton tavoitteita kohtaan. Minkä tahansa sotakorvaussumman katsottiin johtavan tilanteeseen, jossa Neuvostoliitolla olisi mahdollisuus alistaa Suomen talouselämä valvontaansa. Tätä näkemystä kuvaa hyvin ulkoministeri Ramsayn kirje 14.4.1944 Tukholman-lähettiläälle G. A. Gripenbergille. Siinä hän totesi, ettei sotakorvaussumman suuruus lopulta ole ratkaiseva. "600 tai esimerkiksi 450 miljoonaa dollaria johtavat aivan samaan tulokseen: Suomen tuotannon valvontaan ja elintason alentamiseen."¹

Edellisen pohjalta on ymmärrettävissä, että Suomen vastaus ei yksityiskohtaisesti osoittanut, miten ylivoimaisen raskas sotakorvausvelvoite Suomen talouselämälle olisi. Kun Suomen hallitus käsitteli ehtojen tulkintoja, etualalle ei noussut rajakysymys, vaan saksalaisten joukkojen internoiminen ja sotakorvaukset. Paasikivi jäi paljolti yksin kannattamaan rauhan solmimista. Mannerheim ehdotti, ettei ehtoja hylättäessä ollut viisasta korostaa internointivaikeuksia, vaan perusteluna tuli käyttää sotakorvausvaatimusta. Hallituksen vastauksen mukaan ehtoja oli mahdotonta täyttää. Ne horjuttivat itsenäisyyden edellytyksiä ja asettivat kansantalouden kestäkyvyn ylittävän taakan. Suomen vastaus pyrki toisaalta välttämään mahdollisesti hedelmättömään sanasotaan johtavaa ehtojen yksityiskohtaista käsittelyä, mutta toisaalta se myös sulki tien mahdollisiin jatkoneuvotteluihin.²

1 Ramsay Gripenbergille Tukholmaan 14.4.1944, Ramsayn kokoelma kansio 4 VA.

2 Soikkanen 1977, s. 187-192. Ks. myös v. Blücher 1950, s. 373; Linkomies 1970, s. 323. Ministeri Fagerholm esitti käsityksensä Gripenbergille, että erityisesti Suomen teollisuuspiirit olivat korostaneet sotakorvausvaatimuksen mahdottomuutta. Sen sijaan Paasikivi olisi Moskovasta palattuaan todennut, että summasta olisi voitu keskustella, Gripenbergin päiväkirja 19.4.1944 VA.

Neuvostoliiton sotakorvausvaatimuksen katsottiin sekä Tukholmassa että Lontoossa ylittävän Suomen tuotantokyvyn, joskin State Departmentin sisäisessä arvioinnissa velvoitetta pidettiin toteuttamiskelpoisena.¹ Ymmärrettävästi suomalaiset pyrkivät mahdollisuuksiensa mukaan vahvistamaan käsitystä ehdotetun velvoitteen ylivoimaisuudesta.² Lontoossa tilanteen kehittymistä oli sikäli helppo seurata, että jälleen kerran Neuvostoliitto informoi liittolaisiaan hyvin.

Huhtikuun 1. päivänä Neuvostoliiton uusi Lontoon-lähettiläs F.T. Gusev kävi Foreign Officessa tiedottamassa käydyistä neuvotteluista. Alivaltios sihteeri Sir Orme Sargent huomautti jo tällöin, että britit saattoivat puuttua sotakorvausta sekä Petsamoa koskeviin rauhanehtoihin, vaikka ehdot muilta osin olivatkin kohtuulliset.³ Foreign Office sai tietää myös Ruotsin vastustavan Neuvostoliiton sotakorvausvaatimusta.⁴ 4.4.1944 valmistuneessa Britannian vastausnootissa puututtiinkin korvauskysymykseen. Summa todettiin kohtuuttoman suureksi Suomen mahdollisuuksiin verrattuna, ja kyseinen vaatimus saattoi ajaa karille koko rauhanneuvottelut. Näin ollen korvaussummaa suositeltiin alennettavaksi. Suomen toimitusmahdollisuuksien ohella Britannian vastauksessa kiinnitettiin huomio brittien omaan etuun. Lisäksi vastauksessa todettiin, etteivät Suomen sotakorvaukset Neuvostoliitolle saaneet tapahtua Britannian omaisuudesta.

Foreign Office laski 600 miljoonan dollarin korvauksen merkitsevän n. 75-100 % Suomen koko viennistä viiden seuraavan vuoden aikana. Britannia oli kiinnostunut saamaan puutavara-, selluloosa- ja paperitoimituksia jälleenrakennustansa varten, ja Suomi oli tällöin tärkeä lähde.⁵ Vastauksessa ei kuitenkaan haluttu mennä tätä pitemmälle Neuvostoliiton painostuksessa, joka saattoi väittää voivansa yhtä hyvin myydä Britannialle sen haluamia tavaroita. Tämä vaihtoehto puolestaan olisi

1 Lundestad 1978, s. 288; *Finland's Capacity to pay the Russians Reparations Demand* 24. 6. 1944, RG59 R&A Report No. 2127 NA.

2 Gullion Helsingistä State Departmentille (=SD) 3.4.1944, FRUS 1944 III s. 587-588. Ramsayn esittämät tiedot olivat mahdollisesti peräisin kansantaloustieteen professorin Bruno Suvirannan 1.4.1944 päivätyistä muistiosta, mikä lienee vaikuttanut laajastikin Suomen poliittisen johdon käsityksiin, G11/73 Suomelta vaadittavaa sotakorvausta käsitteleviä eri henkilöiden muistioita UM.

3 FO Minute (Sargent) 2.4.1944, FO371 43160 N1968/30/56 PRO.

4 Mallet Tukholmasta FO:lle 2.4.1944, FO371 43160 N1990/30/56 PRO.

5 Ison-Britannian vastausnootti Neuvostoliitolle 4.4.1944, FO371 43160 N2047/30/56 PRO.

merkinnyt varsin todennäköisesti Britannialle korkeampia hintoja.¹

Suomalaisten vielä harkitessa vastauksensa antamista Churchill otti 11.4.1944 Suomen kysymyksen esille sotakabinetissa. Hän totesi, että sotakorvausvaatimusta oli sinänsäkin pidettävä liian suurena, mutta Britannian etuja Suomessa ei myöskään tullut unohtaa. Churchillin argumentaatiossa Britannian omat edut tulivat nyt esiin Suomen sotakorvauskysymyksessä. Toisaalta hän samanaikaisesti huomautti, että mikäli Suomen rauhan solmimisessa tämä kysymys olisi ainoa este, suomalaisten edun mukaista oli saada sopimus neuvostoliittolaisten kanssa raskainkin ehdoin toivoen, että korvausehto tulisi uudelleen tarkastelun kohteeksi rauhankonferenssin aikana osana Neuvostoliiton kanssa tehtävää yleissopimusta.² Churchill piti Neuvostoliiton korvausvaatimusta lähtökohtana, josta tulevaisuudessa voitaisiin vielä neuvotella, vaikka suomalaiset olisivatkin periaatteessa ensin hyväksyneet sen.

Samana päivänä (11.4.1944), kun kabinetti käsitteli Suomen kysymystä, Clark Kerr tiedusteli Foreign Officen pyynnöstä kirjeitse lisätietoja Neuvostoliiton rauhanehdoista. Lontoossa haluttiin tietää, mitä tavaroita Neuvostoliitto oli halukas ottamaan korvauksena Suomelta ja miltä perustalta se oli päätyntä 600 miljoonan dollarin vaatimukseen. Britannia ei omalta osaltaan voinut vielä yksilöidä omia vaatimuksiaan, ennen kuin kyseiset tiedot Neuvostoliitosta oli saatu. Joka tapauksessa Britannia edellytti, että Suomessa olevan brittiläisen omaisuuden palauttaminen rauhan tultua entiselle omistajalle vahingonkorvauksin otettaisiin jo välirauhansopimukseen ja lisäksi rauhansopimukseen eräitä muita säädöksiä. Tässäkin yhteydessä Lontoo korosti haluaan taata puu-, selluloosa ja paperitoimitukset. Lisäksi Clark Kerrin kirjeessä painotettiin, ettei edellä mainittuja materiaaleja saanut joutua puolueettomien maiden välityksellä viholliselle. Välirauhan- tai rauhansopimuksessa tulikin Suomen hallitukselta vaatia kyseinen materiaali vientiin Yhdistyneisiin Kansakuntiin niiltä osin, kuin se ei ollut tarkoitettu Neuvostoliitolle.³

Myös Churchill oli valmis toimimaan Suomen sotakorvausten pienentämiseksi. Tietämättä Foreign Officen toimenpiteistä Churchill tiedusteli

1 FO Minute (Haigh) 1.4.1944, FO371 43160 N1968/30/56 PRO; FO Minute (Warner) 4.4.1944, FO371 43160 N2047/30/56 PRO.

2 W.M. (44) 47th Conclusions Minute 2. Confidential Annex 11.4.1944, Cab 65-46 PRO.

3 Clark Kerr Vysinsille 11.4.1944, FO371 43160 N2814/30/56 PRO.

valtiosihteeri Sir Alexander Cadoganilta 12.4.1944, kuinka Molotoville voitaisiin ehdottaa, että Suomen ja Romanian korvausehdot tarkistettaisiin ottaen huomioon maailman silloinen taloustilanne. Muistuttaen Cadogania vielä ensimmäisen maailmansodan kokemuksista Churchill ennusti, että Neuvostoliitto tuskin saisi paljонkaan irti kyseisistä maista.¹ Britannian 4.4.1944 Neuvostoliitolle jättämän nootin jälkeen ei Kreml ollut vielä vastannut mitään, ja tämän vuoksi Churchill katsoi aiheelliseksi lähettää Clark Kerrille 15.4.1944 ohjeet, joissa hän ehdotti Suomen sotakorvausten tarkistamista.² Clark Kerr sai näin ollen ohjeet toimenpiteille, joihin hän oli jo Foreign Officen toimesta ryhtynyt.

Suomen sotakorvauskysymys oli mahdollinen kirkkatekijä Britannian ja Neuvostoliiton suhteissa. Tällaiseksi se ei kuitenkaan muodostunut Suomen antaman vastauksen vuoksi. Tukholmasta kehoitettiin Suomen poliittista johtoa osoittamaan, että sotakorvausvaatimus oli ylivoimainen Suomen tuotantokyvylle. Lontoosakin odotettiin tämänsuuntaista vastausta. Suomen kirjelmä antoi kuitenkin perustan katsoa, että Neuvostoliiton ehdotukset kokonaisuudessaan - eikä pelkästään sotakorvausten osalta - oli hylätty kuten Churchill totesi sotakabinetin kokouksessa.³ Näin Lontoo sai pohjan näkemykselleen, jonka mukaan tämän ongelman ratkaisu ei enää edellyttänyt brittien osallistumista päätöksentekoon, vaan seuraava siirto oli yksin Neuvostoliiton. Mikäli kysymys olisi ollut pelkästään sotakorvauksista, Foreign Office olisi todennäköisesti puuttunut Suomelle annettavaan vastaukseen, kuten Guseville jätetyssä nootissa huomautettiin.

Vaikka Britannia hyväksyikin Suomelle annetun vastauksen, Neuvostoliiton lähettiläs halusi sotakorvausten osalta tarkennuksen brittien vastaukseen. Cadogan muistutti, mitä Churchill oli aiemmin esittänyt Suomen sotakorvauksista keskusteltaessa. Täältä pohjalta Churchill olisi todennäköisesti jälleen kiinnittänyt Stalinin huomiota sotakorvausvaatimusten mielekkyyteen. Cadoganin oman arvioinnin mukaan Gusev ei kuitenkaan näyttänyt tulleen kovinkaan vakuuttuneeksi saamastaan vas-

1 Churchill Cadoganille 12.4.1944, Prem 3 170/3 PRO.

2 Cadogan Churchillille 14.4.1944 ja Churchill Clark Kerrille Moskovaan 15.4.1944, Prem 3 170/3 PRO.

3 W.M. (44) 53rd Conclusions Minute 1. Confidential Annex 20.4.1944, Cab 65-46 PRO.

tauksesta.¹ Epäluuloa lienee herättänyt avoimeksi jäänyt kysymys siitä, mitä ratkaisua Neuvostoliiton ja Suomen suhteissa tiukkaa puuttumattomuuspolitiikkaa noudattanut Britannia olisi tässä kysymyksessä ajanut ja mitä keinoja sillä olisi ollut käytössään.

Britannian Tukholman-suurlähettiläs Sir Victor Mallet kertoi ruotsalaistenkin vastustavan suuria korvausvaatimuksia Suomen rajoitettuihin mahdollisuuksiin viitaten. Sairastuneen Kollontayn tilalla toiminut lähetystöneuvos Semjonov yritti todistaa ulkoministeri Güntherille ja Bohemanille, että Suomi oli vienyt viime vuosina suunnilleen Neuvostoliiton vaatiman määrän Saksaan. Boheman huomautti kuitenkin, että suomalaiset olivat saaneet vastaavasti Saksan avulla hiiltä, öljyä ja suuria määriä elintarvikkeita. Ilman tätä Suomi olisi ollut fyysisesti kykenevätön vientiin - "ei lehmältä voinut odottaa maitoa, ellei sille antanut mitään syötävää". Boheman huomautti, että Neuvostoliiton hallitus ei ilmeisesti ollut oppinut mitään Versaillesin kokemuksista.² Myös Ruotsin lehdistö tiukensi - joskin suomalaisten aloitteesta - kantaansa Neuvostoliiton rauhanehtoihin juuri korvausvaatimuksen vuoksi. Svenska Dagbladet julkaisi 8.4.1944 prof. Gustav Casselin vetoituksen, jossa Neuvostoliittoa kehoitettiin luopumaan korvausvaatimuksista.³

Mallet tiesi kertoa Kollontayn henkilökohtaisesti pitäneen korvausvaatimusta liian suurena ja saaneen Moskovasta tiedon, jonka mukaan Kremlissäkin olisi voitu korvaussummaa harkita uudelleen. Joka tapauksessa oli "erittäin masentavaa nähdä suomalaisten käyttäytyvän heidän tyypillisellä diplomaattisella tyhmydellään tässä kysymyksessä".⁴ Sekä Lontoossa että Tukholmassa vallitsi tuolloin ilmeisen vahva käsitys siitä, että Suomi olisi toisenlaisen vastauksen avulla voinut päästä jatkon neuvotteluihin sotakorvausartikkelista ja täten - osittain länsivaltojen

1 FO Clark Kerrille Moskovaan 22.4.1944, FO371 43160 N2441/30/56 PRO.

2 Mallet Tukholmasta FO:lle 5.4.1944, FO371 43160 N2088/30/56 PRO. Bohemanin muistelmissa sotakorvausongelma jää varsin vähälle huomiolle. Tämä antaa perustan olettaa, ettei hän pitänyt sotakorvauksia koskenutta ehtoa keskeisenä rauhanaloitteen kariutumisessa: Boheman 1964, s. 243-263.

3 Svenska Dagbladet 8.4.1944. Casselin artikkelia oli Suomen taholta pyydetty. Lisäksi prof. Montgomery toimitti maamme hallituksen käyttöön oman muistionsa sotakorvauksista, Gripenbergin päiväkirja 9.4.1944 VA.

4 Mallet Tukholmasta FO:lle 20.4.1944, FO371 43160 N2404/30/56 PRO.

mielipiteen turvin - saada esitettyä lievemmän velvoitteen joko välirauhansopimukseen tai ainakin lopulliseen rauhansopimukseen.

Antamallaan vastauksella Suomen poliittinen johto välttyi joutumasta tilanteeseen, johon britit ja ruotsalaiset toivoivat sen pääsevän: neuvottelujen kautta kohtuullisempaan sotakorvausvelvoitteeseen. Toisaalta on huomattava, ettei sotakorvausvaatimus toki ollut ainoa este rauhan tiellä. Lontoossa tosin saatiin ruotsalaisten kautta tietää Paasikiven arvioineen, ettei suurin este olisi ollut saksalaisten joukkojen poistaminen, vaan juuri sotakorvauskysymys. Suomalaiset olivat odottaneet korkeintaan 200 miljoonan dollarin vaatimusta.¹ Tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista ryhtyä arvioimaan, olisiko Suomi ehkä saavuttanut lievennyksiä muihin kuin sotakorvausartikklaan. Suomen poliittisen johdon mielestä ehdot kokonaisuutena olivat liian raskaat, jotta niiden pohjalle olisi voinut rakentaa rauhaa.

Rauhanpyrkimysten epäonnistuttua kumpikin osapuoli pyrki ymmärrettävästi säilyttämään syyn toisen niskoille. Suomalaiset korostivat, että annetut ehdot merkitsevät itsenäisyyden menetystä ja mahdollottoman velvoitteen hyväksymistä. Neuvostoliitto puolestaan totesi sotakorvausten osalta, ettei ehdotetun summan ja Suomen maksukyvyn suhteesta ollut edes keskusteltu eikä Suomen valtuuskunta pitänyt sotakorvauskysymystä rauhan palauttamisen pääongelmana.² Molotov kertoi myös 25.4. 1944 Yhdysvaltojen Moskovan-lähettiläälle Averell Harrimanille, että sotakorvauskysymys näytti olleen suomalaisille Moskovan neuvottelujen aikana varsin merkityksetön, joten vaikeudet olivat muualla.³

Suomalaiset odottivat turhaan tuekseen länsivaltojen reaktioita. 12.5. 1944 julkaistiin kommuniquea, jossa kerrottiin Neuvostoliiton ja sen liittolaisten sotaponnistusten yhtenäistämisestä. Länsiliittoutuneiden asenne aiheutti Suomessa pettymyksen, ja Britannian katsottiin "nuolevan Venäjää", kuten Mannerheim asian ilmaisi.⁴

Helmikuun lopussa Stalin oli lausunut Clark Kerrille, että Neuvostoliitto oletti Britannian tuntevan vain vähäistä mielenkiintoa Suomen rau-

1 Halifax Washingtonista FO:lle 20.5.1944, FO371 43160 N2629/30/56 PRO.

2 Soikkanen 1977, s. 180 ja siinä mainitut lähteet.

3 Halifax Washingtonista FO:lle 20.5.1944, FO371 43160 N2629/30/56 PRO.

4 Soikkanen 1977, s. 194.

hanehtoja kohtaan. Vaikka Lontoosta korostettiin useaan kertaan, että Britannia halusi neuvotella kaikista suomalaisille esitettävistä rauhanehdoista, Neuvostoliitto eteni itsenäisesti Suomen kysymyksessä. Suomen annettua kielteisen vastauksen Neuvostoliiton rauhanehtoihin Clark Kerr ilmoitti Britannian odottavan Neuvostoliittoa uutta esitystä. Kremlistä vakuutettiin, ettei Suomen kysymys ollut ajankohtainen. Pitkin kesää esitettiin tiedusteluihin Clark Kerr sai samansuuntaisen vastauksen.¹

Kevään 1944 kuluessa nousi esille myös Romanian kanssa mahdollisesti solmittava välirauhansopimus. Liittoutuneiden tavoitteena oli saada Romania irrottautumaan sodasta mahdollisimman varhain, ja romanialaiset tekivätkin rauhantunnusteluja alkuvuodesta 1944 lähtien. Puna-armeija eteni Romanian alueelle huhtikuun alussa 1944, ja pian tämän jälkeen Neuvostoliitto antoi ehtonsa välirauhansopimukseksi.² Siinä mainittiin yhdeksi minimivaatimukseksi sotakorvaukset vahingoista, joita Romania oli aiheuttanut Neuvostoliitolle vihollisuuksien ja miehityksen aikana. Kyseessä oli lähinnä korvausvelvollisuuden toteaminen, eikä tässä yhteydessä vielä puututtu suoritusten määrään ja rakenteeseen. Britannia ja Yhdysvallat hyväksyivät Neuvostoliiton ehdotuksen pienin muutoksin, jotka liittyivät lähinnä tuleviin rajajärjestelyihin.³ State Department olikin jo alkuvuodesta todennut, että Romania oli periaatteessa korvausvelvollinen Yhdistyneille Kansakunnille.⁴

Romanialle esitetyissä ehdoissa kiinnittyy huomio sotakorvausten osalta lähinnä siihen, ettei korvaussummaa ollut yksilöity. Suomen kohdallahan tiedettiin tarkka summa huhtikuun alkupuolella. Ilmeisesti tässä oli kyse siitä, että Neuvostoliitto ilmoitti ensin - kuten Suomenkin osalta - periaatteellisen sotakorvausehdon. Mikäli neuvottelut olisivat edenneet yksityiskohtiin, olisi korvaussummakin todennäköisesti täsmennetty. Vasta kun alkuperäisaineisto avautuu, voidaan todeta, olisiko summa ollut 600 miljoonaa dollaria.

Britannia ja Neuvostoliitto olivat kuitenkin sotakorvauskysymyksessä joutuneet jossain määrin ristiriitaiseen tilanteeseen. Lontoossa pidettiin Romanialle esitettyä sotakorvausartikkelia onnistuneena nimen-

1 FO Minute (Nutting) 17.8.1944, F0371 43163 N4913/30/56 PRO.

2 MacWeagh Kairosta SD:lle 8.4.1944, FRUS 1944 IV s. 169-170.

3 Lundestad 1978, s. 225-226 ja siinä mainitut lähteet.

4 SD Winantille Lontooseen 2.2.1944, FRUS 1944 IV s. 140.

maan sen vuoksi, että se oli yleisellä ja periaatteellisella tasolla, eikä siinä mainittu sotakorvaussummaa kuten Suomen kohdalla. Britit tulkit-sivat tilanteen niin, että Kremlissä oli Romanian osalta myönnytty niihin varauksiin, joita Lontoosta oli sotakorvaussumman nimeämisestä tehty. Toisaalta britit tosiasiaassa olivat - joskin varauksellisesti - suostuneet myös Suomelle esitettyyn, tiettyyn summaan perustuneeseen sotakorva-usvaatimukseen. Neuvostoliitto puolestaan ei ennen neuvottelujen kat-keamista tuonut mullään lailla esiin sitä, että se olisi valmis myös Roma-nian kohdalla yksilöimään sotakorvaussumman. Täten Britannian ja Neu-vostoliiton asenteet eivät vielä olleet täysin täsmentyneet.

Saksalaisten ote Romaniassa oli huhtikuussa melko voimakas ja myös romanialaisten epäluottamus Neuvostoliiton tavoitteita kohtaan oli ilmei-nen, eikä tässä vaiheessa vielä edetty välirauhansopimukseen. Uuden mahdollisuuden sopimukseen tarjosi se, että Romanian Tukholman-lähet-tiäs Nanu sai Kollontayta heinäkuun alussa lievennetyt ehdot. Myön-nytyksiin kuului ehto, jonka mukaan Romanian hallitukselle taattaisiin täysin vapaa hallintoalue, johon vieraat joukot eivät astuisi. Romanian-le annettiin myös 15 päivän jakso aselevon ja Saksalle julistettavan so-dan väliajaksi. Sotakorvauksiin luvattiin lievennystä.¹ Nämäkään myön-nytykset eivät ratkaisseet tilannetta. Puna-armeija eteni sen sijaan Ro-manian alueella, elokuun lopussa Romaniassa tapahtui vallanvaihto ja maa vaihtoi näin myös puolta sodankäynnissä. Kenraali Sanatescun johtama uusi hallitus ilmoitti 23.8.1944, että sen ensimmäiset toimenpiteet ulko-politiikan alueella tähtäsivät aselevon aikaansaamiseen.

Molotov ilmoitti 26.8.1944 Clark Kerrille ja Harrimanille, että Neuvos-toliitto oli yhä edelleen valmis kolmeen edellä mainittuun myönnytykseen uuden hallituksen aseman vahvistamiseksi.² Lontoossa ei voitu ymmärtää sotakorvauksiin annettuja myönnytyksiä, sillä brittien mielestä summa oli jätetty avoimeksi ja määrättäisiin vasta rauhankonferenssissa. Oli vai-kea kuvitella alennusta summaan, jota ei ollut edes määrätty.³ Kreml oletti kuitenkin Britanniankin huhtikuussa suostuneen siihen, että Ro-manian välirauhanehtoihin kuului sotakorvausartikla. 28.8.1944 Molotov ilmoitti, ettei enää ollut syytä siirtää korvaussumman asettamista rauhan-

1 Lord Moyne Kairosta FO:lle 8.7.1944, FO371 44003 R10668/294/37 PRO.

2 Clark Kerr Moskovasta FO:lle 26.8.1944, FO371 44005 R13271/294/37 PRO.

3 FO Minute (Reed) 26.8.1944 ja FO Clark Kerrille Moskovaan 26.8.1944, FO371 44005 R13271/294/37 PRO.

konferenssiin asti.¹ Oli siis aika siirtyä periaatteelliselta tasolta yksityiskohtien nimeämiseen. Tuolloin hän ei kuitenkaan vielä antanut vihiä itse summasta. Se paljastui briteille vasta heidän saadessaan 31.8. 1944 koko luonnoksen välirauhansopimukseksi.² Ehtojen mukaan Romania aloitti välittömästi sodan Saksaa sekä Unkaria vastaan, ja liittoutu-
neet miehittivät kaikki Romanian alueet. Näin Neuvostoliitto lopulta "unohti" aiemmin annetut myönnytykset.

Luonnoksen 9. artikla oli seuraava: "Romania korvaa Neuvostoliitolle sotatoimien ja Neuvostoliiton alueen miehityksen johdosta aiheutuneet vahingot, mutta ottaen huomioon, että Romania ei ole ainoastaan vetäytynyt sodasta, vaan on julistanut sodan sekä sotii Saksaa ja Unkaria vastaan, osapuolet sopivat, ettei vahinkojen korvausta suoriteta täysimääräisenä, vaan ainoastaan noin viidesosan eli 300 miljoonan dollarin arvosta maksettavaksi kuudessa vuodessa tavaroina (öljytuotteita, viljaa, puutavaraa, meri- ja jokialuksia, erilaisia koneita jne.)."

Neuvostoliiton ehdotus perustui Romanian tuotannosta saataviin toimituksiin tietyn ajan sisällä ja tiettyyn arvoon asti. Amerikkalaiset hyväksyivät Neuvostoliiton esittämät periaatteet varsin pian. Vaikka State Department olisi mielellään jättänyt korvaussumman mainitsematta, suosivat amerikkalaiset tähänkin ehtoon Molotovin erityisesti korostettua, että Neuvostoliitto piti tätä kysymystä tärkeänä. Washingtonissa ei uskottu Neuvostoliiton muuttavan vapaaehtoisesti kantaansa. Toisaalta korvauskysymystä ei pidetty niin tärkeänä, että sen vuoksi olisi haluttu vaarantaa liittoutuneiden yhteistyö. State Department kehotti kuitenkin Harrimania selvittämään Neuvostoliiton hallitukselle, että Yhdysvallat halusi periaatteessa välttää tietyn summan mainitsemista, kunnes liittoutuneiden sotakorvauspolitiikasta kaikkia vihollisvaltioita kohtaan oli sovittu.³

Lontoossa ei sen sijaan haluttu suostua nimettyyn sotakorvaussummaan. Clark Kerrille lähetettiin luonnos uudeksi sotakorvausartikkeliksi, jonka sisältö oli seuraava: "Romanian hallitus suostuu niihin Liittoutuneiden (Neuvostoliiton) Ylimmän Sotilasjohdon säädöksiin, joita se määrää palautettavien tavaroiden tai sotakorvaustoimitusten, -palvelus-

1 Molotov Clark Kerrille 28.8.1944 ja Clark Kerr Moskovasta FO:lle 28.8.1944, FC371 44006 R13472/294/37 PRO.

2 Harriman Moskovasta SD:lle 31.8.1944, FRUS 1944 IV s. 205-206; SD Leahylle 2.9.1944, FRUS 1944 IV s. 208-212.

3 SD Harrimanille Moskovaan 5.9.1944, FRUS 1944, IV s. 221-223.

ten tai -maksujen osalta. Määrättäessä sotakorvausta otetaan huomioon tosiasia, että Romania ei ole vain vetäytynyt sodasta, vaan on julistanut sodan sekä sotii Saksaa ja Unkaria vastaan."¹ Molotov ei suostunut brittien ehdotukseen, vaan vaati 300 miljoonan dollarin mainitsemista. Clark Kerr ilmoittikin Foreign Officelle 4.9.1944, ettei hän uskonut voivansa muuttaa Molotovin asennetta. Kremlissä pidettiin Molotovin mukaan juuri tätä artiklaa välirauhansopimuksen tärkeimpänä. Molotov kysyi yhä uudelleen, pitivätkö britit kyseistä summaa liian suurena. Clark Kerrin mielestä Molotov ei ilmeisestikään uskonut brittien ajavan periaatekysymystä, vaan uskovan, että Lontoon tavoitteena oli pikemminkin kyseisen summan tarkistaminen.²

Foreign Office ei missään tapauksessa halunnut ryhtyä väittelyyn neuvostoliittolaisten kanssa siitä, pystyisikö Romania maksamaan 300 miljoonan dollarin sotakorvaukset kuudessa vuodessa. Olennaista oli muistaa kokemukset, joita oli saatu edellisen sodan jälkeen Saksan sotakorvauksista. Saatavissa olleet tiedot viittasivat Foreign Officen mielestä siihen, että kyseinen vaatimus ylitti Romanian tuotantokyvyn, joten Saksan esimerkki saattoi jälleen toistua. Lisäksi Romania oli ennakkotapaus sotakorvausten järjestelyssä. Ennen summan asettamista liittoutuneiden oli sovittava mm. siitä, millaiset vahingot, menetykset ja kulut otettaisiin huomioon sotakorvauksia kullekin maalle määrättäessä.³

Clark Kerrin todettua uudelleen, ettei Hänen Majesteettinsa hallitus voinut hyväksyä nimetyn sotakorvaussumman mainitsemista, Molotov piti "lyhyen puheen" Neuvostoliiton kärsimistä laajoista tuhoista. Sotakorvausartikla oli hänen mukaansa välirauhansopimuksen sydän, jota ilman sopimus olisi arvoton eikä sitä voitaisi allekirjoittaa. Hänen Majesteettinsa hallitus oli Suomen kohdalla keväällä suostunut nimettyyn sotakorvaussummaan, joten ilmeisesti hänen oli ilmoitettava hallitukselleen ja kansalleen Britannian muuttaneen asennettaan. Tässä vaiheessa Clark Kerr käytti valtuuksiaan ja esitti uuden artiklaluonnoksen, mikäli muiden kysymysten kohdalla oli edistytty Lontoon toivomusten mukaan. Uuden luonnoksen sotakorvausartiklan ensimmäinen virke säilyi muuttumattomana, toinen kuului seuraavasti: "Koska Romania ei ole

1 FO Clark Kerrille Moskovaan 3.9.1944, FO371 44006 R13697/294/37 PRO.

2 Clark Kerr Moskovasta FO:lle 4.9.1944, FO371 44007 R13955/294/37 PRO.

3 FO Clark Kerrille Moskovaan 5.9.1944, FO371 44007 R13955/294/37 PRO.

vain vetäytynyt sodasta, vaan on julistanut sodan ja sotii Saksaa sekä Unkaria vastaan, Romanian hallituksen sotakorvausvelvoite ei ylitä 300 miljoonaa dollaria maksettuna kuuden vuoden kuluessa tämän sopimuksen allekirjoittamisesta." Molotov ei pitänyt tätäkään tyydyttävänä, mutta lupasi harkita sitä. Hän halusi vielä varmistua siitä, että kyseisen artiklan summa tarkoitti vain Neuvostoliiton osuutta ja esitti lisäkyseisen muiden liittoutuneiden maiden korvauksista. Clark Kerr ilmoitti jälleen Lontooseen, ettei hän uskonut Molotovin taipuvan Neuvostoliiton alkuperäisestä ehdotuksesta. Ilmeisen pettyneenä Clark Kerr totesi, ettei hän ollut saanut yhtään tukea Harrimanilta, joka jo alkuvaiheessa oli ilmoittanut tyytyvänsä Britannian ja Neuvostoliiton neuvotteluratkaisuun.¹

Clark Kerrille Foreign Office selitti, että Molotovin väite Britannian asennemuutoksesta oli täysin väärä. Suomen tapauksessa oli Neuvostoliiton ehdotukseen suostuttu ensinnäkin sen vuoksi, ettei keskusteluun ehtojen sisällöstä ollut aikaa ennen ehtojen luovuttamista suomalaisille. Vastalauseen esittämiseen ei myöhemminkään ollut tarvetta, sillä neuvottelut kariutuivat. Sen sijaan Romanian kohdalla Britannia oli johdonmukaisesti kieltäytynyt hyväksymästä nimettyä summaa, minkä lisäksi Neuvostoliitto itse oli suostunut brittien tahdon mukaiseen sotakorvausartikkulaan Italian osalta.²

Ennen kuin britit ja neuvostoliittolaiset ehtivät lopullisesti käsitellä Romanian kanssa tehtävää sopimusehdotusta, Molotov jätti 6.9.1944 luonnoksen sopimuksesta Suomen kanssa. Petsamon kysymys nousi ainoaksi merkittäväksi kiistan kohteeksi Neuvostoliiton ja Britannian välillä. Harriman seurasi Suomen aseman kehitystä vain huomioitsijana. Alkuperäisessä ehdotuksessa Moskova edellytti suomalaisten maksavan Mond Nickel Companylle tulevat korvaukset, mutta Lontoossa ei tätä voitu hyväksyä. Näin lähinnä sen vuoksi, että sotakorvauksiin velvoitetuilla suomalaisilla ei mahdollisesti olisikaan varaa maksaa englantilais-kanadalaiselle yhtiölle. Toiseksi ei ollut oikeutettua, että kyseisen alueen luovuttava osapuoli vastaisi korvauksesta. Alue siirtyisi oikeuksineen ja velvoitteineen Neuvostoliitolle, muunlaista ratkaisua oli vaikea perustella yleiselle mielipiteelle. Petsamon korvausta koskeva kohta poistettiin luon-

1 Clark Kerr Moskovasta FO:lle 6.9.1944, FO371 44007 R14078/294/37 PRO.

2 FO Clark Kerrille Moskovaan 7.9.1944, FO371 44007 R14078/294/37 PRO.

noksesta, ja kysymyksestä päästiin sovintoratkaisuun nikkeliyhtiön saadessa Neuvostoliitolta 20 miljoonan dollarin korvauksen, mitkä rahat Neuvostoliitto ilmoitti ottavansa Suomelta saatavista korvauksista.¹

Käydessään Clark Kerrin ja Harrimanin kanssa läpi Suomelle tarkoitettuja ehtoja Molotov kiinnitti paljon huomiota korvauspykälään. Neuvostoliiton vaatimus oli pudonnut 600 miljoonasta dollarista 300 miljoonaan ja maksuaikaa oli pidennetty viidestä kuuteen vuoteen. Molotov sanoi suoraan, että alennus oli tehty Britannian hallituksen toivomusten täyttämiseksi. Hän oletti, että ehdotettu summa voitiin hyväksyä Lontoossa.² Clark Kerr ei kuitenkaan vielä tässä vaiheessa sitoutunut mihinkään.

Molotovin käyttämä perustelu oli sikäli ymmärrettävä, että Churchill oli jo varhaisessa vaiheessa sanonut vastustavansa suuria sotakorvauksia. Kevään ja kesän 1944 aikana britit olivat yhä uudelleen tuoneet näkemyksensä esille. Toisaalta Neuvostoliitolle oli tärkeää saada ehdot nopeasti sovituiksi liittolaisten kanssa, jotta Saksan rinnalla taistelleet maat saataisiin pian pois sodasta. Liittoutuneiden yhteistyötä ei kannattanut heikentää käymällä pitkällisiä neuvotteluja yksittäisen artiklan sisällöstä. Lisäksi sopimuksen solmiminen tässä vaiheessa toi sen edun, että Neuvostoliitto saattoi taata itselleen edes joitain tuloksia. Suursondan päätyttyä läntiset liittolaiset saattoivat olla haluttomia sopimukseen nimenomaan sotakorvauksista.

Neuvostoliitto oli aiemmin esittänyt, että puolet aiheutuneista vahingoista tuli korvata. Kun korvausvaatimusta alennettiin, oli tästä periaatteesta luovuttu. Maaliskuussa 1944 Molotov arvioi Suomen aiheuttamat vahingot 1 200 miljoonaksi dollariksi, mutta kyseisen ajankohdan jälkeen oli summa epäilemättä noussut. Näin 300 miljoonan dollarin vaatimus ei olisi ollut edes neljännessä kokonaisvahingoista. Romanian ehdoissa Neuvostoliitto esitti, että 300 miljoonaa dollaria olisi ollut viidesosa kokonaisvahingoista. Laskennallisesti myös Suomen osalta kyseinen summa olisi ollut edellä mainittuja perusteita käyttäen viidesosa kokonaisvahingoista, mutta tällöin Romanian ja Suomen aiheuttamien vahinkojen olisi täytynyt olla samansuuruiset. Koska lähdeaineisto toistaiseksi pysyy suljettuna, ei korvaussumman laskentaperustetta voida selvittää, mutta ymmärrettävästi minkä tahansa vahinkoa kuvaavan summan

1 Polvinen 1980, s. 106-117.

2 Clark Kerr Moskovasta FO:lle 6.9.1944, FO371 43164 N5405/30/56 PRO.

täytyi olla arvio. Kun Romanian ja Suomen sotakorvaussumma oli sama, eikä lopulliseen sopimukseen tullut mainintaa sen osuudesta kokonaisvahingoista, määräytyi summa ilmeisesti muiden tekijöiden pohjalta. Mahdollisesti 300 miljoonaa dollaria tuntui ilman tarkkaa laskennallista perustetta sopivalta velvoitteelta, josta liittoutuneet pääsivät yhteisymmärrykseen.

Lontoosta saamiensa ohjeiden mukaisesti Clark Kerr esitti 8.9.1944 Romanian korvausartiklasta uuden luonnoksen, josta oli poistettu viittaus 300 miljoonan dollarin osuudesta kokonaisvahingoista (viidesosa), mihin esitykseen Molotov suostuikin. Toisena muutoksena oli, että britit toivoivat kyseessä olevan summan eteen sanan "väliaikaisesti" (provisionally). Tämä olisi käytännössä siirtänyt lopullisen sotakorvaussumman määrittämisen myöhemmäksi, eikä Neuvostoliitto voinut suostua siihen. Clark Kerr oli valmis jättämään kyseisen sanan pois, mikäli liittoutuneiden välillä olisi allekirjoitettu erillinen pöytäkirja, jossa olisi todettu, että 300 miljoonan dollarin sotakorvaussummaa voitaisiin tarkistaa, jos se osoittautuisi Romanian liian suureksi. Toisena artiklana olisi maininta, että vaikka Neuvostoliitto saisikin kyseiset 300 miljoonaa dollaria, muutkin Yhdistyneet Kansakunnat saisivat lopullisessa sopimuksessa kaikilta vihollismailta saatavaa sotakorvausosuutta vastaavan määrän. Clark Kerr antoi ymmärtää, että brittien laskujen mukaan Romania ei pystyisi maksamaan ehdotettua sotakorvaussummaa. Molotov totesi kuitenkin, ettei Neuvostoliitto suostuisi tällaisen pöytäkirjan allekirjoittamiseen. Britannian ja Neuvostoliiton näkemykset olivat ristiriidassa, ja Clark Kerrin oli uudelleen pyydettävä ohjeita Lontoosta.¹

Britannian ja Neuvostoliiton väliset neuvottelut Romanian sotakorvausartiklasta olivat joutuneet umpikujaan, josta Lontoossa yritettiin löytää ulospääsyä. Foreign Officessa pidettiin vaarallisena kaataa Romanian välirauhansopimusta tähän kysymykseen, sillä kaikissa muissa ongelmassa oli päästy ratkaisuun. Neuvostoliitto saattoi allekirjoittaa oman välirauhansopimuksensa romanialaisten kanssa, jolloin britit olisi jätetty selviytymään omin neuvoin. Liittoutuneiden välinen yhteistyö olisi kärsinyt tästä. Britit olivat myös tunnustaneet, että Neuvostoliitolla oli ensisijainen vaikutusvalta Romanian kysymysten ratkaisussa. Lisäksi Foreign Officessa epäiltiin, mahtoiko Romanian olla käytännössä merkitystä ennakkotapauksena. Saksan ongelmat olivat sittenkin aivan toista

1 Harriman Moskovasta SD:lle 8.9.1944, FRUS 1944 IV s. 226-227.

luokkaa.¹ Sen sijaan valtiovarainministeriön mielestä Romania oli taloudellisten ratkaisujen osalta ennakkotapaus Saksaakin ajatellen, joten valtiovarainministeriö piti tiukasti kiinni brittien alkuperäisestä asenteesta.²

Ennen kaikkea turvatakseen liittoutuneiden välisen yhteistyön Foreign Office myöntyi ja antoi 10.9.1944 Clark Kerrille valtuudet suostua Neuvostoliiton esittämään sotakorvausartiklaan. Foreign Office edellytti kuitenkin, että tässä yhteydessä esitettiin kirjallisena Hänen Majesteettinsa hallituksen näkemys kahdesta seikasta. Ensinnäkin lopullisessa sotakorvausjärjestelyssä tuli kunkin velkojamaan saada sovittu osuus kaikilta vihollismailta perityistä sotakorvauksista. Toiseksi Romanian tapaus ei merkinnyt Hänen Majesteettinsa hallituksen suostumista nimeilyn sotakorvaussumman mainitsemiseen muiden sotakorvaustapausten kohdalla. Romanian osalta Britannia halusi itselleen nimenomaisen oikeuden tiedustella artiklan noudattamisesta, mikäli Britannian edut olivat vaarassa täysimääräisten sotakorvausten vuoksi.³ Edellä mainittu toteutettiin siten, että Clark Kerr lähetti Molotoville näitä kysymyksiä käsitelleen kirjeen sekä Romanian että Suomen osalta päivättyinä samanaikaisesti kyseisten maiden välirauhansopimusten kanssa.⁴

Romanian välirauhansopimuksen sanamuodosta päästiin liittoutuneiden kesken yksimielisyyteen vielä 10.9.1944. Romanialaiset yrittivät turhaan saada muutoksia sotakorvausartiklaan, ja välirauhansopimus allekirjoitettiin 12.9.1944.

Suomen sotakorvausartiklan osalta Foreign Office jäi odottamaan Romanian kohdalla tehtävää ratkaisua. Clark Kerr totesi Lontooseen, että Britannialla ei ollut huhtikuussa esittää tiettyä korvaussummaa, eikä sellaisen määräämiseen ollut syyskuussakaan perustaa. Kyseessä oli taistelu, jonka britit tulisivat lopulta häviämään. Ajan säästämiseksi ja katkeruuden välttämiseksi Clark Kerr puolsi Britannian myöntymistä kyseiseen ehtoon.⁵ Kun Romanian välirauha oli solmittu eikä Suomen

1 FO Minute (Howard) 9.9.1944, FO371 44007 R14185/294/37 PRO.

2 Treasury (=T) FO:lle 9.9.1944, FO371 44007 R14185/294/37 PRO.

3 FO Clark Kerrille Moskovaan 10.9.1944, FO371 44007 R14185/294/37 PRO

4 FO Clark Kerrille Moskovaan 10.9. ja 11.9.1944, FO371 44007 R14271/294/37 PRO.

5 Clark Kerr Moskovasta FO:lle 9.9.1944, FO371 43164 N5476/30/ PRO.

välirauhanehtojes taloudellisia vaikutuksia voitu pitää kohtuuttoman raskaina, Lontoolle ei jäänyt perusteita hylätä näiltäkään osin Neuvostoliiton esittämiä ehtoja.¹

Moskovan neuvotteluissa suomalaiset eivät saaneet esittämänsä helipotusta sotakorvausvelvoitteeseen. Ulkoministeri Carl Enckell vakuutti vedoten suomalaisten asiantuntijoiden laskelmiin, että esitetty sotakorvaussumma oli Suomelle mahdoton suorittaa.² Hän ehdottikin sotakorvaussumman alentamista, korvausjakson pidentämistä ja suorittamisaikataulun siirtämistä kahdella vuodella eteenpäin. Lisäksi Enckell tiedusteli, olisiko osa sotakorvauksista mahdollista maksaa dollareina, jolloin Suomi voisi lainata kyseisen summan. Molotov ei ryhtynyt edes varsinaiseen keskusteluun asiasta. Hän tyytyi toteamaan, että lukisi suomalaisten laatiman muistion vasta, kun asiantuntijat voisivat todistaa yhden sotavuoden olevan Suomelle edullisemman kuin yhden rauhan vuoden sotakorvausmaksuineen.³

Sotakorvausartiklasta oli sovittu liittoutuneiden kesken, eikä Neuvostoliitto halunnut tehdä sen muotoilemista enää riippuvaiseksi suomalaisten kannanotoista. Samalla tavoin oli menetelty Romanianakin kohdalla. Tulevaisuus näytti suomalaisten mielestä juuri talousongelmien vuoksi varsin raskaalta ja he yrittivät ymmärrettävästi saada helpotuksia ehtoihin. Enckellin esittämä järjestely rahasuorituksista niihin liittyvine lainoineen oli vastakkainen liittoutuneita yhdistäneille näkemyksille, joten ennen kaikkea näiltä osin liittoutuneet olisivat todennäköisesti hyllänneet yksimielisesti Suomen ehdotuksen.

Amerikkalaisten ja brittien halua siirtää korvaussumman määrääminen rauhankonferenssin yhteyteen voidaan pitää - kuten *Geir Lundestad* on Romanian osalta esittänyt⁴ - osoituksena pyrkimyksestä rajoittaa Neuvostoliiton vaikutusvaltaa Romaniassa ja Suomessa. Vaikka länsiliittou-

1 FO Moskovan lähetystölle 10.9.1944, FO371 43164 N5476/30/56 PRO.

2 Kyseessä lienee ollut Suvirannan lisäksi vuorineuvos Grönblomin 16.9.1944 päivätty muistio, joka perustui hänen 11.4.1944 laatimaan asiakirjaan, 110 B3/12 Vuorineuvos Grönblomin muistio ym. taloudellisia tiedonantoja UM. Helsingin Sanomat kirjoitti 15.9.1944 Romanialle annetuista välirauhanehdoista ja piti sotakorvausvelvoitetta yllättävän pienenä verrattuna Suomelta vaadittuun. Tällä tavoin tuli Suomessa välillisesti ilmi arvostelua omia välirauhanehdoja kohtaan.

3 Palm 1971, s. 132-133, 144; Records of Finnish Armistice Negotiations, FO371 43179 N8137/30/56 PRO.

4 Lundestad 1978, s. 226-227.

tuneiden asenne mahdollisesti vaikuttikin tähän suuntaan, se ei ilmeisesti kuitenkaan ollut keskeinen motiivi. Tietenkin amerikkalaiset ja britit halusivat olla varovaisia: Neuvostoliiton ei haluttu hyötyvän suurista sotakorvauksista. Mutta mikäli sotakorvauksia todella olisi haluttu käyttää voimapolitiikan keinona, nimenomaan amerikkalaiset tuskin olisivat erimielisyyksiä karttaen suostuneet Neuvostoliiton esitykseen niin helposti kuin kävi. Tosin tulevat presidentinvaalit saattoivat osaltaan tehdä Rooseveltin politiikan varovaiseksi tässäkin yhteydessä.

Sekä Britannian että Yhdysvaltojen haluttomuus hyväksyä tiettyä sotakorvaussummaa ja pyrkimys vähintäänkin jättää ovi auki sen muuttamiselle johtui ennen kaikkea siitä, että Romania ja Suomi olivat ennakkotapauksia sotakorvauskysymyksen ratkaisussa. Oli pelättävissä, että Neuvostoliitto tällä tavoin ajoi yksipuolisesti läpi päätöksen, jota Kreml olisi myös myöhemmin - erityisesti Saksan kohdalla - vaatinut sovellettavaksi. Sotakorvaukset vaikuttivat voimakkaasti sodanjälkeiseen taloudelliseen kanssakäymiseen valtioiden välillä, joten amerikkalaiset ja britit halusivat omalta osaltaan vaikuttaa kokonaisratkaisun syntyyn. Neuvostoliitto vaati kuitenkin voimakkaasti oman ehdotuksensa hyväksymistä, ja yhteistyön säilyttämiseksi länsiliittoutuneet taipuivat tähän.

2.3. Suomen taloudellinen merkitys eri osapuolille

Romanian ja Suomen välirauhansopimukseen johtaneiden tapahtumien yhteydessä Britannia reagoi Yhdysvaltoja aktiivisemmin Neuvostoliiton tekemiin sotakorvauksia koskeneisiin aloitteisiin. Tämä selittyy ennen kaikkea sillä, että briteillä oli tässä enemmän kuin amerikkalaisilla kyseessä oma taloudellinen etu.

2.3.1. *Suomi ja Saksan sotatalous*

Yhteisenä etuna kaikille liittoutuneille oli ymmärrettävästi se, että Romanian ja Suomen irrottautuminen sodasta merkitsi Saksalle huonontuvaa huoltotilannetta. Suomen osalta rauhanmahdollisuudet olivat vielä vuoden 1943 kuluessa näyttäneet melko pieniltä. Seuraavan vuoden kevääl-

lä mahdollisuudet sen sijaan olivat konkreettisemmat, ja Suomen irrottamiseen sodasta alettiin Lontoon eri ministeriöissä kiinnittää entistä enemmän huomiota. Samanaikaisesti sotakorvausten pienentämistä puolustavat argumentit muuttivat luonnettaan: ensimmäisen maailmansodan kokemuksista siirryttiin korostamaan Britannian omia etuja Suomessa.

Suomen merkitys Saksan sotataloudelle arvioitiin Lontoossa varsin suureksi, joskin Suomi oli ainoa Saksan rinnalla taistellut maa, jolla oli Saksan kanssa positiivinen kauppataase.¹ Taulukossa 1 on esitetty sekä brittien helmikuussa 1944 tekemä arvio Suomen viennistä Saksaan että kyseisenä vuonna toteutunut vienti.

Taulukko 1. Taloudellisen sodankäynnin ministeriön arvio Suomen viennistä Saksaan sekä toteutunut vienti vuonna 1944 (tonnia)

Tavararyhmä	Arvioitu vienti	Osuus (%) Saksan arvioidusta käyttömäärästä	Toteutunut vienti suomalaisen tilaston mukaan
Nikkeli	7 000	70	
Nikkelimalmi			51 531
Molybdeniitti	210	25	
Molybdeenimalmi			140
Koboltti	150	50	
Kobolttimalmi			76
Koboltti, valmistamaton			37
Kobolttiyhdistykset			8
Kupari	15 000	10	1 306
Kuparimalmi			23 317
Puuhioke	120 000	5	27 740
Sahapuu	550 000	hyvin vähän	
Sahattu ja höylätty puutavara			621 887 ^a
Kaivospölkkyt	225 000	10	253 117 ^a

a) 1 tonni = 1.82 m³

Lähde: *Economic Advantages and Disadvantages of getting Finland out of the War* Ministry of Economic Warfare (=MEW) Minute 18.2.1944, FO371 43157 N1060/30/56 PRO; Suomen virallisen tilasto - 1A Ulkomaankauppa vuosijulkaisu 64 1944.

1 *Timber. Estimate of Position in the first year after an Armistice* Ministry of Supply (=Supp) Minute 2.5.1944, FO371 40912 U4519/4519/71 PRO.

Erityisesti rautaseoksiin tarvittavien materiaalien - nikkelin, kobolttin ja molybdeenin - merkitys Saksalle oli erittäin suuri. Kyseisiä tuotteita käytettiin maa- ja ilma-aseteollisuuden kannalta keskeisten komponenttien valmistukseen. Syksyllä 1943 Norjasta tapahtuvaa tuontia oli voitu Britannian ja Yhdysvaltojen sodankäynnin vuoksi huomattavasti vähentää, mutta vasta Suomen tuonnin puuttuminen olisi selvästi alentanut saksalaisen erikoisteräksen laatua.

Sivilitalouden kiintiöiden alentamisen johdosta oli Saksan nikkelikulutus sotavuosina noin 9 000 tonnia vuodessa. Ilman Patsamosta saatua nikkeliä olisi Saksa voinut turvata nikkelihuoltonsa muualta Euroopasta saatavilla erillä ja oman tuotantonsa avulla vuoden 1943 puoliväliin asti. Kyseisestä ajankohdasta eteenpäin olisi näistä lähteistä voitu turvata enää vain 25 % kokonaistarpeesta, ja noin 75 % Saksan tarvitsemasta nikkelistä oli siis tultava Petsamosta. Kyseinen erä saatiinkin, joten Lontoossa tehty arvio Suomen suhteellisesta osuudesta Saksan nikkelin käyttömäärästä (70 %) oli jopa varovainen.

Lontoossa tiedettiin, että suomalaista kobolttia käytettiin katalysaattorina Fischer-Tropschin synteettisen öljyn valmistuslaitoksella. Suomen tuonnin tyrehtyminen olisi aiheuttanut noin 50 %:n menetyksen koboltti-toimituksissa, ja kyseisen laitoksen tuotanto olisi vähentynyt varmasti jonkin verran. Molybdeeni, joka teki mahdolliseksi mm. panssarilevyjen paremman hitsautuvuuden, oli tärkeä raaka-aine ennen kaikkea työstökonerakennuksessa. Suomen toimitusten puuttuminen olisi varmasti johtanut vaikeuksiin Saksan varustelutuotannossa.

Suomen puutoimitusten merkitystä Saksalle ei Lontoossa ilmeisestikään arvostettu niiden todellista merkitystä vastaavasti. Suomalaisen puun osuus oli vuosittain noin kolmasosa Saksan koko puutuonnista. Näiden toimitusten siirtäminen muiden maiden osalle oli mahdotonta, koska Saksa käytti myös kaikkia muita puuta vieviä maita niiden suorituskyvyn rajalle asti. Esimerkiksi kaivospölkkyjen toimittaminen oli tärkeää Saksan kaivosteollisuuden toiminnan jatkuvuudelle. Suomalaista puuta ei käytetty vain pommituksissa vaurioituneiden kaupunkien jälleenrakennuksessa, vaan myös Wehrmacht sai osansa mm. lentokonerakennukseen tarvittavana vanerina.

Tuonnin tyrehtymisen lisäksi Suomen erillisrauha keväällä 1944 olisi merkinnyt Pohjois-Suomessa olleille saksalaisjoukoille huonontuvaa huoltotilannetta. Suomen 310 000 bruttorekisteritonniksi laskettu kauppalai-

vasto oli Saksan käytössä osittain tätä varten. Suomen mahdollisen erillisrauhan toteutuessa Saksa olisi voinut ottaa osan kyseistä tonnista itselleen, mutta sen käyttö olisi vallinneessa tilanteessa ollut erittäin vaikeaa.¹

Liittoutuneiden mielenkiinto Suomen erillisrauhaa kohtaan johtui ymmärrettävästi niistä haitoista, jotka Suomen irrottautuminen sodasta aiheuttaisi Saksalle. Sen sijaan Suomelle aiheutuvia haittoja ei arvioitu kovinkaan yksityiskohtaisesti. Taulukossa 2 on brittien arvio Saksan viennistä Suomeen sekä kyseisenä vuonna toteutunut vienti.

Taulukko 2. Taloudellisen sodankäynnin ministeriön arvio Saksan viennistä Suomeen sekä toteutunut vienti vuonna 1944 (tonnia)

Tavararyhmät	Arvioitu vienti	Toteutunut vienti suomalaisen tilaston mukaan
Kivihili ja koksi	1 000 000 -	
	1 365 000	866 215
Antrasiitti		836
Rauta ja teräs	85 000	78 292
Öljy	96 000	48 908
Vilja	200 000	153 668
Sokeri	50 000	16 700
Rasvat	8 000	
Eläin- ja kasvisrasvat ja -öljyt		1 878
Sulfinoituidut öljyt ja rasvat		315

Lähde: *Economic Advantages and Disadvantages of getting Finland out of the War* MEW Minute 18.2.1944, FO371 43157 N1060/30/56 PRO; Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa vuosijulkaisu 64 1944.

Sen jälkeen kun Britannian ja Suomen välille tuli sotatila, Lontooseen ei voitu saada tarkkoja tietoja Suomen taloudellisesta tilanteesta. Samalla puuttui pohja ymmärtää suomalaisia päätöksentekijöitä, joilla puolestaan ei ollut juuri lainkaan mahdollisuuksia hankkia hyödykkeitä muualta kuin Ruotsista ja Saksasta.

¹ Suomen merkityksestä Saksan sotataloudelle ks. Menger 1974, s. 39-54.

2.3.2. Suomi ja Britannian talous

Suomen irrottautuminen sodasta ei kuitenkaan brittien näkökulmasta ollut toivottavaa pääasiallisesti siksi, että Saksalle olisi siten aiheutettu huolto-ongelmia. Sota oli vääjäämättömästi kulkemassa kohti Saksan tappiota. Sen sijaan briteille oli erittäin tärkeää saada kaupankäynti avatuksi Suomen kanssa. Taulukko 3 osoittaa Suomen suhteellisen merkityksen Britannian kaupankäynnille ennen toista maailmansotaa.

Taulukko 3. Britannian pääasialliset tuonti- ja vientimaat vuonna 1937 (milj. puntaa)

Tuontimaa		Vientimaa		
1.	USA	114.1	Etelä-Afrikka	41.4
2.	Kanada	88.8	Australia	37.5
3.	Australia	71.7	Intia	35.8
4.	Argentiina	59.8	USA	31.4
5.	Intia	58.2	Kanada	27.6
6.	Uusi-Seelanti	49.9	Saksa	21.6
7.	Tanska	36.6	Eire	21.6
8.	Saksa	36.1	Ranska	21.4
9.	Hollanti	32.0	Uusi Seelanti	20.2
10.	Neuvostoliitto	29.1	Argentiina	20.0
11.	Ruotsi	26.2	Tanska	16.9
12.	Ranska	25.6	Hollanti	15.0
13.	Belgia	22.7	Ruotsi	13.0
14.	Suomi	22.4	Malaija	11.6
15.	Eire	21.1	Belgia	11.1
16.	Etelä-Afrikka	17.9	Norja	8.9
17.	Länsi-Intia	16.6	Egypti	7.8
18.	Egypti	14.3	Nigeria	7.3
19.	Malaija	13.1	Brasilia	7.0
20.	Japani	11.8	Länsi-Intia	6.5
21.	Ceylon	11.6	Suomi	6.3

Lähde: G.D.H. Cole, *The Post-War Condition of Britain*, s. 187-188.

Britannian kaupankäynti Romanian ja Unkarin kanssa oli ollut ennen sotaa vähäistä, eikä sillä sodanjälkeiselläkään kaudella ollut merkittäviä kehitysmahdollisuuksia. Kuitenkin Romanian ja Suomen sotakorvausartiklasta päätettiin lähes samankaisesti, joten kyseisten maiden kohdalla tehdyt ratkaisut nivoutuivat toisiinsa tältä pohjalta. Britannian kaupankäyntiä näiden maiden kanssa on kuvattu taulukossa 4.

Taulukko 4. Britannian kaupankäynti eräiden maiden kanssa vuosina 1938, 1948 ja 1955 (milj. U.S.dollaria)

	V i e n t i			T u o n t i		
	1938	1948	1955	1938	1948	1955
Yhteensä	2602.8	6635.4	8467.6	4496.3	8374.5	10866.5
Romania	6.8	3.9	8.4	18.7	13.2	9.8
Suomi	28.6	81.7	121.2	94.2	140.4	210.7
Unkari	3.2	10.2	8.5	11.9	24.5	6.5

Lähde: Direction of International Trade 1958, s. 115-117.

Britannian tuonti Suomesta esimerkivuonna 1937 jakautui kolmeen pääluokkaan taulukon 5 mukaisesti. Raaka-aineryhmä koostui käytännöllisesti katsoen kokonaan puutavarasta (sahattu havupuu 6.9 milj. punttaa, paperivalmistusmateriaalit 5.6 milj. punttaa, kaivospölyt 2.5 milj. punttaa, muut 1.8 milj. punttaa). Koko- ja puolivalmisteista paperin sekä kartongin (2.2 milj. punttaa) ohella erilaiset puutavarat (1.9 milj. punttaa) olivat keskeisiä muiden valmisteiden osuuden jäädessä varsin pieneksi (0.5 milj. punttaa). Britannian vienti Suomeen oli 1930-luvulla tuontia pienempi kuten taulukko 6 osoittaa. Se jakautui useisiin eri hyödykkeisiin, joskin kivihiltä vietiin muita artikkeleita selvästi enemmän (1.2 milj. punttaa).¹ Suomi oli ennen toista maailmansotaa Neuvostoliiton ja Ruotsin ohella havupuun päätuojia Britanniaan. Lehtipuu tuotiin paljolti Kanadasta.

Taulukko 5. Britannian kauppa Suomen kanssa vuonna 1937

Tavararyhmät	Tuonti Suomesta		Vienti Suomeen	
	Milj. punttaa	%	Milj. punttaa	%
Elintarvikkeet, juomat ja tupakka	1.1	5	0.7	11
Raaka-aineet	16.8	75	1.6	25
Koko- ja puolivalmisteet	4.5	20	4.0	64
Yhteensä	22.4	100	6.3	100

Lähde: Annual Statement of the Trade of the United Kingdom with British Countries and Foreign Countries 1938. Compared with the Years 1934-1937. Volume II.

1 Annual Statement of the Trade 1938 II.

Taulukko 6. Britannian Suomen kauppavaihdon suhde vuosina 1934-1938 (milj. puntaa)

Vuosi	1934	1935	1936	1937	1938
Tuonti	15.2	14.9	18.1	22.4	19.2
Vienti	3.9	4.6	4.5	6.3	5.8
Kauppan tase	-11.3	-10.3	-13.6	-16.1	-13.4

Lähde: Annual Statement of the Trade of the United Kingdom with British Countries and Foreign Countries 1938. Compared with the Years 1934-1937. Volume II.

Toisen maailmansodan syttymisen vuoksi Saksasta ja Puolasta saatujen tavaroiden tuonti päättyi. Tämä ei kuitenkaan ollut Britannian raaka-ainetilanteen kannalta vaarallista, sillä esimerkiksi Saksasta tuotu magnesiummäärä saatiin muualta. Saksan valvonta Itämerellä aiheutti sen sijaan vaikeampia ongelmia. Britannian havupuutuonnista valtaosa tuli Itämeren alueelta Neuvostoliitto mukaanlukien. Saksan saatua Itämeren valvontaansa voitiin ainoastaan Ruotsin satamista sekä Norjan kautta tuoda puuta. Vaihtoehtoisina lähteinä olivat Kanadan ja Yhdysvaltojen metsät, mutta niiden käyttö kulutti voimakkaasti sekä dollarivaroja että laivauskapasiteettia. Saksan suorittama Norjan miehitys huhtikuussa 1940 katkaisi Britannian saamat puutoimitukset Euroopasta käytännöllisesti katsoen kokonaan. Tämän jälkeen Kanada toimitti Britannian havupuutuonnista n. 4/5 ja Yhdysvallat sekä Brasilia loppuosan. Myös Neuvostoliitosta tuli pieniä laivauksia.¹

Keväällä 1944 ei ollut enää epäilystä sodan voittajista, ja kysymys oli lähinnä siitä, milloin rauha jälleen palautuisi. Tätä pohjalta voitiin Lontoossa suunnitella sodanjälkeisten markkinoiden hyväksikäyttöä. Pohjois-Amerikkaan painottuneet puutavarahankinnat tuli mahdollisimman pian sijoittaa myös muualle, minkä lisäksi sodan jälkeinen jälleenrakennus tulisi lisäämään puutavaran kysyntää. Ulkomaankaupasta paljon riippuvaisen Britannian kannalta oli tärkeää saada sodanjälkeinen kansainvälinen kauppa mahdollisimman pian käyntiin. Samoin oli tärkeää, että markkinoilla olisi saatavilla mahdollisimman paljon hyödykkeitä, jotka eivät esimerkiksi sotakorvausten kautta menisi vastikkeettomasti muille.

Myös Suomen sotakorvauksia katsottiin edellämainitusta näkökulmasta.

1 Hurstfield 1953, s. 473.

Mikäli Neuvostoliitto toteuttaisi uhkauksensa ottaa suomalaisilta tuntuvan määrän sotakorvauksia puutavarana, selluloosana ja paperina, menisi Britannialle tärkeitä hyödykkeitä muualle. Valtiovarainministeriön mielestä Suomella ei ollut mahdollisuuksia maksaa Neuvostoliitolle 600 miljoonaa dollaria korvauksia, vaikka Britanniaan ei tuotaisi Suomesta mitään.¹ Näin ollen Neuvostoliiton vaatimus oli Lontoon arvion mukaan liian suuri sekä Britannian että Suomen talouden kannalta.

Vaikka Britannian edut Suomessa olivatkin varsin ilmeiset, olivat ne kuitenkin vain osa brittien ulkomaisia taloussuhteita. Toukokuun alussa 1944 huoltoministeriö sai valmiiksi arvioinnin puutavaratilanteesta aselepoa seuraavalle ensimmäiselle vuodelle.² Arvioinnissa edellytettiin, että Saksan kanssa solmittaisiin aselepo vuoden 1944 loppupuolella, joten varsinaisena arviointikohteena oli vuosi 1945. Kyseiseksi vuodeksi hankinnat ja tarpeet laskettiin taulukon 7 ja ulkomailta saatavat puuerät taulukon 8 mukaisesti.

Vuonna 1945 Britanniaan tuotiin n. 812 000 standarttia havusahataravaa kuten taulukosta 9 voi havaita. Täten tuonti oli arvioitua pienempää, mutta toisaalta rauha Saksan kanssa palautuikin vasta toukokuussa 1945. Kanadan ja Ruotsin merkitys havupuun tuojina vuonna 1945 oli arvioitua suurempi. Sen sijaan sekä Neuvostoliiton että Yhdysvaltojen osuus jäi suhteellisen pieneksi. Vaikka Suomi toimittikin sahapuutavaraa selvästi odotettua vähemmän, sen suhteellinen osuus muodostui lähes arvioiduksi, kuten taulukon 10 osoittaman kaivospuun tuonninkin kohdalla kävi. Kaivospuun tuonnissa Kanada ja Newfoundland olivat selvästi laskettua tärkeämpiä, kun taas tuonti Neuvostoliitosta jäi huomattavan pieneksi.

1 T Minutes (Keynes) 6.4.1944 ja (Playfair) 6.4.1944, T236:91 PRO.

2 *Timber. Estimate of Position in the first year after an Armistice* Supp Minute 2.5.1944, FO371 40912 U4519/4519/71 PRO.

Taulukko 7. Huoltoministeriön arvio puutavaran tarpeesta ja tarjonnasta vuonna 1945

<i>Havupuu</i> (standarttia)			
Arvioitu kulutus	1 600 000	Arvioidut varastot joulukuun lopussa 1944	230 000
Varastot	600 000	Tehdyt ostot	100 000
		Arvioitu kotimainen tuotanto vuonna 1945	100 000
		Ulkomailta tarvittava erä	1 770 000
Yhteensä	2 200 000		2 200 000
<i>Lehtipuu</i> (loads) ^a			
Arvioitu kulutus	1 000 000	Arvioidut varastot joulukuun lopussa 1944	250 000
Varastot	400 000	Arvioitu kotimainen tuotanto vuonna 1945	500 000
		Ulkomailta tarvittava erä	650 000
Yhteensä	1 400 000		1 400 000
<i>Rakennusvaneri</i> (neliöjalkaa)			
Arvioitu kulutus	550 000 000	Arvioidut varastot joulukuun lopussa 1944	200 000 000
Varastot	250 000 000	Arvioitu kotimainen tuotanto vuonna 1945	20 000 000
		Ulkomailta tarvittava erä	580 000 000
Yhteensä	800 000 000		800 000 000
<i>Kaivospölkkyt</i> (standarttia)			
Arvioitu kulutus	800 000	Arvioidut varastot joulukuun lopussa 1944	250 000
Varastot	350 000	Arvioitu kotimainen tuotanto vuonna 1945	200 000
		Ulkomailta tarvittava erä	700 000
Yhteensä	1 150 000		1 150 000
a: 1 load = 1.80 m ³			

Lähde: *Timber. Estimate of Position in the first year after an Armistice* Supp Minute 2.5.1944, FO371 40912 U4519/4519/71 PRO.

Taulukko 8. Huoltoministeriön arvio ulkomailla saatavista puueristä

Alkuperämaa	Määrä	Arvo Puntaa	Muuta valuuttaa
<i>Havupuu (standarttia)</i>			
Kanada	340 000		Kan.\$ 57 200 000
Neuvostoliitto	150 000	4 550 000	
Ruotsi	250 000		R.Kr. 114 980 000
Yhdysvallat	200 000		U.S.\$ 19 300 000
Brasilia	40 000	1 460 000	
Suomi	100 000	2 250 000	
Yhteensä	1 340 000	8 260 000	
<i>Rakennusvaneri (neliöjalkaa)</i>			
Yhdysvallat	150 000 000		U.S.\$ 8 952 250
Kanada	80 000 000		Kan.\$ 6 386 400
Brasilia	100 000 000	900 000	
Ruotsi	25 000 000	318 000	
Norja	5 000 000	56 250	
Suomi	60 000 000	800 000	
Neuvostoliitto (+ Baltian maat)	100 000 000	750 000	
Yhteensä	520 000 000	2 825 000	
<i>Kaivospölyt (standarttia)</i>			
Britannian Newfoundland	30 000	203 000	
Kanada	100 000		Kan.\$ 2 746 000
Portugal	50 000	412 000	
Ranska	30 000	247 000	
Norja	15 000	124 000	
Ruotsi	50 000		R.Kr. 7 210 000
Suomi	200 000	1 650 000	
Puola	20 000	165 000	
Neuvostoliitto (+ Baltian maat)	225 000	1 857 000	
Yhteensä	720 000	4 658 000	

Lähde: *Timber. Estimate of Position in the first year after an Armistice* Supp Minute 2.5.1944, FO371 40912 U4519/4519/71 PRO.

Taulukko 9. Britannian havusahatavaran tuonti eri maista vuosina 1938 ja 1945-1947

Maa	1938		1945		1946		1947	
	1 000 std	%	1 000 std	%	1 000 std	%	1 000 std	%
Norja	23	1	a		a		a	
Ruotsi	368	20	309	38	220	29	205	17
Suomi	430	23	53	6	109	14	193	16
Neuvostoliitto	344	18	16	2	12	2	7	1
Saksa	a		2	0	24	3	105	9
Kanada	401	21	411	50	351	46	499	42
Yhdysvallat	34	2	15	2	36	5	170	14
Muut maat	73	4	6	1	4	1	16	1
Yhteensä	1864	100	812	100	756	100	1195	100

a) sisältyy kohtaan Muut maat

Lähde: Seppo Ervasti, Pohjanmeren maihin vuosina 1920-1952 viety havusahatavara. Koostumuksen muutokset - Acta Forestalica Fennica 64, s. 196-197.

Taulukko 10. Britannian kaivospuun tuonti eri maista vuosina 1938 ja 1945-1947

Maa	1938		1945		1946		1947	
	1 000 k-m ³	%	1 000 k-m ³	%	1 000 k-m ³	%	1 000 k-m ³	%
Kanada ja Newfoundland	167	6	447	64	971	49	932	33
Neuvostoliitto	406	14	39	6	20	1	46	2
Suomi	1192	40	203	29	671	34	1087	39
Viro, Latvia, Liet- tua ja Puola	403	13	-	-	-	-	-	-
Ruotsi	195	6	-	-	116	6	165	6
Norja	25	1	-	-	56	3	73	3
Saksa	-	-	1	0	86	4	324	12
Ranska	386	13	-	-	51	3	147	5
Portugali	195	6	-	-	-	-	-	-
Muut maat	13	1	4	1	8	0	8	0
Yhteensä	2982	100	694	100	1979	100	2782	100

Lähde: Viljo Holopainen, Britannian kaivospuun tuonnin näköaloista - Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 40, s. 16-17.

Sodan jälkeisissä oloissa asuntotuotanto oli ymmärrettävästi keskeinen havusahatavaran käytön kohde, kuten taulukko 11 osoittaa. Asunnon tarve ei perustunut pelkästään sodassa vahingoittuneiden tai kokonaan tuhoutuneiden talojen uudelleen rakentamiseen, vaan tarvetta lisäsivät myös muut tekijät, kuten taulukossa 12 esitetään. Sodan aikana osa asuntokantaa oli vanhentunut asumiseen soveltumattomaksi, minkä lisäksi jo ennen sotaa oli ollut asuntopulaa. Sodan aikana tapahtunut rakennustoiminta pystyi puolestaan peittämään vain osan esimerkiksi perheiden määrän kasvusta johtuneesta asunnon tarpeesta.

Taulukko 11. Britannian havusahatavaran käytön rakenne vuosina 1946-1948

Käyttötarkoitus	1946		1947		1948	
	1 000 std	%	1 000 std	%	1 000 std	%
Teollisuus	150	13	135	13	145	13
Vientitavaroiden pakkaus	65	6	145	14	190	17
Elintarvikkeiden pakkaus	30	3	35	4	35	3
Laivanrakennus ja korjaus	65	6	60	6	55	3
Liikenne	45	4	60	6	125	11
Asuntotuotanto	460	42	350	35	345	30
Muu talonrakennus	110	10	110	11	130	12
Sekalaiset erät	175	16	110	11	105	9
Yhteensä	1100	100	1005	100	1130	100

Lähde: Viljo Holopainen, *Fluctuation in the United Kingdom imports of Sawn Softwood and their Causes in 1921-1950* - Metsäntutkimuslaitoksen julkaisu 41, s. 24.

Taulukko 12. Britannian asunnonrakennustarve toisen maailmansodan jälkeen

Tarveryhmät	Määrä (kpl)
Pahasti vahingoittuneiden tai kokonaan tuhoutuneiden talojen uudelleenrakentaminen	460 000
Asumiseen soveltumattomien talojen uudelleenrakentaminen ja ennen sotaa vallinneen asuntopulan poistaminen	870 000
Perheiden määrän kasvu sodan aikana	560 000
Yhteensä	1 890 000
<i>Sodan aikana tapahtunut rakennustoiminta</i>	190 000
Asunnonrakennustarve	1 700 000

Lähde: Viljo Holopainen, *Fluctuation in the United Kingdom imports of Sawn Softwood and their Causes in 1921-1950* - Metsäntutkimuslaitoksen julkaisu 41, s. 26.

Suomi ei vielä tämän tutkimuksen kohteena olevana ajanjaksona saavuttanut ennen sotaa vallinneita vientilukuja. Suhteellisestikaan Suomen merkitys ei välittömästi sodan jälkeen noussut sotaa edeltäneelle tasolle. Tästä huolimatta briteillä oli perusteltua syytä pitää Suomea hankintalähteenä, jonka merkitys tulisi kasvamaan sodan jälkeisinä jälleenrakennusvuosina. Edellä mainittua arviointia laadittaessa ei tietenkään voitu tietää, miten Suomen poliittinen asema tulisi muotoutumaan eivätkä Suomen tuotantomahdollisuudetkaan vielä tuolloin olleet brittien tiedossa. Tästä huolimatta Lontoossa odotettiin Suomen olevan sodan jälkeen yksi tärkeimmistä puunhankintalähteistä. Tältä pohjalta onkin ymmärrettävissä, että hahmotellessaan elokuun alussa 1944 sotakabinetille Britannian tulevan politiikan suuntaviivoja ulkoministeri Eden toivoi Suomella olevan sodan jälkeen myös kaupallista riippumattomuutta.¹

Toisaalta Neuvostoliiton korvausvaatimuksien ei välttämättä tarvinnut merkitä sitä, ettei Britannia saisi suomalaisia tavaroita. Lontoossa harkittiin myös vaihtoehtoa, että Neuvostoliitto antaisi Suomesta saamiaan korvaustavaroita ja Britannia veisi vastaavasti tavaroita Neuvostoliittoon. Tätä mahdollisuutta ei kuitenkaan haluttu ottaa esiin Neuvostoliiton kanssa, sillä kauppa suoraan Suomen kanssa oli edullisempi. Suomella oli ennen sotaa otettuja lainoja, joiden suorittamista toivottiin Lontoossa. Ellei Suomi saisi vientituloja, ei lainojenkaan maksu tulisi kyseen. Tämän vuoksi Neuvostoliitolle oli korostettava, että tulevassa välirauhan- tai rauhansopimuksessa Suomen hallitusta oli vaadittava asettamaan vientinsä Yhdistyneitten Kansakuntien käyttöön. Perusteluksi tälle ajatukselle ei suinkaan tullut ottaa Britannian halua saada lainat maksetuksi. Sen sijaan oli vedottava siihen, että Yhdistyneet Kansakunnat tarvitsivat kyseistä vientiä, ja viennin joutuminen puolueettomien maiden kautta viholliselle oli estettävä. Tähän periaatteeseen oltiin jo heti valmiit tekemään poikkeus, sillä Suomen vienti Ruotsiin oli ehdottomasti sallittava.² Britannian ja Suomen saatavat arvioitiin maaliskuun alussa 1944 taulukon 13 mukaisesti.

1 Nevakivi 1976, s. 199-200; Polvinen 1980, s. 92-94.

2 FO Moskovan lähetystölle 9.4.1944 Board of Traden (=BT) kopio, BT11/2241 PRO.

Taulukko 13. Valtiovarainministeriön arvio Britannian ja Suomen saatavista maaliskuun alussa 1944 (puntaa)

Saatavaa	Suomen saatavat Britanniassa	Britannian saatavat Suomessa
<i>Rahasaatavat</i>		
pankkisaatavat	375 000	76 000
kauppavelat	187 000	266 000
kasvanut korko		174 000
muut	27 000	1 762 000 ^a
Yhteensä	589 000	2 278 000
<i>Omaisuuks</i>		
arvopaperit	970 000	804 000
kiinteä omaisuus Suomessa		137 000
irtain omaisuus Suomessa		254 000
muu omaisuus	23 000	190 000
Yhteensä	993 000	1 385 000

a: Suurin osa tästä oli Mond Nickel Companyn saatavat Petsamon Nikkeli Oy:ltä.

Lähde: *Finland - Property Claims* Note by Trading with the Enemy Department 2.3.1944, T236/86 PRO.

Britannian saatavien suorittaminen oli riippuvainen tulevan välirauhan- ja rauhansopimuksen ehdoista. Mikäli ne eivät olisi raskaat ja Suomen sallittaisiin palata normaaliin talouselämään, ei asiasta ollut odotettavissa ongelmaa. Suomellahan oli ollut edullinen kauppasuhte Britannian kanssa ja sillä oli hyvä maine velkojensa maksajana. Jos ehdot olisivat kovat, saattoi ainoaksi keinoksi jäädä Britanniassa olevan suomalaisen omaisuuden myyminen. Koska suomalainen omaisuus Britanniassa oli yhteensä 1 582 000 puntaa, kun taas Britannian saatavat olivat yhteensä 3 663 000 puntaa, oli saatavien arvojärjestys tällöin harkittava erikseen.¹

Britannian saatavat tulivat valtiovarainministeriön arvioinnin mukaan joka tapauksessa vasta sen jälkeen, kun edellytykset Suomen talouden kehittymiselle olivat olemassa. Mikäli Britannia ajaisi vaatimuksensa läpi Suomen talouden elpymisen kustannuksella, asia herättäisi varmasti kiusallista huomiota. Yhdysvallat, joka ei ollut sodassa Suomen kanssa, saattoi aloittaa nopeasti suomalaisten tavaroiden oston. Näin ollen Bri-

¹ *Finland - Property Claims* Note by Trading with the Enemy Department 2.3.1944, T236/86 PRO.

tannian oman edun mukaista oli selvittää tämä kysymys mahdollisimman pienin häiriön.¹

Kauppaministeriö varoitti, ettei Suomen kykyä maksaa velkansa arviotaisi sotaa edeltäneen, Suomelle edullisen kaupan pohjalta. Ensimmäisenä tavoitteena ministeriöllä oli päästä mahdollisimman pian Suomen puutavaramarkkinoille. Noin kolmen vuoden sisällä välirauhan solmimisesta tulisi tuonnin ja viennin Suomen kanssa olla tasapainossa, joskin tämä merkitsi keinojen löytämistä Britannian viennin lisäämiseksi määrällisesti ainakin puolella verrattuna sotaa edeltäneeseen tasoon.²

Myös lordi Keynes kiinnitti huomiota sotaa edeltäneiden velkojen maksuun. Ensinnäkin oli varmistauduttava siitä, että jos Neuvostoliitto ottaisi Petsamon, korvaus nikkeli-kaivoksesta tulisi siltä eikä Suomelta. Jos Neuvostoliitto sallisi Suomen säilyttää itsenäisyytensä sekä harjoittaa ulkomaankauppaa, oli Britannian ennen kaikkea turvattava kyseisten velkojen takaisinmaksu. Suomen kanssa oli saatava sopimus, joka velvoitti suomalaiset maksamaan koko vientiylijäämällään kyseiset lainansa, ennen kuin rahat menisivät ostoihin jossain muualla.³ Keynesin näkökanta ei saanut varauksetonta kannatusta valtiovarainministeriössä. Ensinnäkin oli odotettava Neuvostoliiton asettamia lopullisia rauhanehtoja. Ensisijaisena tavoitteena oli joka tapauksessa kaupankäynnin aloittaminen, eikä lainojen maksu saanut kariuttaa tätä. Suunniteltuun makusopimukseen oli ajateltu ehtoja, joiden mukaan Suomen oli ensin suoritettava sotaa edeltäneet velkansa ja vasta tämän jälkeen se saisi aloittaa kauppansa muualla sterling-alueella.⁴

1 T Minute (Playfair) 7.3.1944, T236/86 PRO.

2 BT T:lle 21.3.1944, T236/86 PRO.

3 T Minutes (Keynes) 21.3.1944 ja 28.3.1944, T236/86 PRO.

4 T Minute (Playfair) 30.3.1944, T236/86 PRO.

3. VELVOITTEEN TASMENTÄMINEN

3.1. Ensimmäiset neuvottelut

19.9.1944 allekirjoitettiin välirauhansopimus¹ toisaalta Neuvostoliiton ja Britannian sekä toisaalta Suomen välillä. Sotakorvauksia koskeneen 11. artiklan liite edellytti osapuolten välisiä neuvotteluja tavaroiden erittelystä ja luovutusajan vahvistamisesta. Ensimmäinen yhteydenotto tapahtui 7.10.1944, jolloin valvontakomission jäsen V. Gerasimov tiedusteli Suomen metalliteollisuuden toimitusmahdollisuuksiin liittyviä tietoja. Suomen puolelta alkuvaiheen keskusteluihin ryhtyi valtioneuvoston nimeämä komitea. Sen puheenjohtajana oli Suomen Selluloosayhdistyksen toimitusjohtaja, vuorineuvos Walter Gräsbeck - "Paasikivi omalla alueellaan".² Neuvostoliiton virallinen seitsemänhenkinen sotakorvausvaltuuskunta saapui Helsinkiin 17.10.1944 puheenjohtajanaan Borisov. Suomen neuvotteluvaltuuskunnaksi nimettiin ulkoministeri Carl Enckell, kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takki sekä Gräsbeckin komitea täydennettynä mm. 13.10.1944 perustetun Sotakorvausteollisuuden valtuuskunnan (Sotevan) puheenjohtajalla, vuorineuvos Lauri Kivisellä. Ministeritaso jäi kuitenkin pian taka-alalle ja Gräsbeckin komitea kantoi käytännön neuvotteluista Suomen osalta päävastuun.³

Britannian poliittiseksi edustajaksi Suomeen nimitettiin Francis Shepherd. Hän sekä Britannian valvontakomission jäsenet kävivät 21.10.1944 ensimmäisellä vierailulla valvontakomission puheenjohtajan, kenraalileversti Andrei Ždanovin luona. Heti aluksi Shepherd halusi korostaa Britannian toivomusta saada puutavaraa Suomesta joskaan ei neuvostoliittolaisten vaatimuksia syrjäyttäen. Ždanov totesi, ettei Neuvostoliitolla ollut mitään sitä vastaan, että britit avaisivat yhteyden suomalaisiin toimittajiin. Puuta, selluloosaa ja paperia riittäisi varmas-
ti molemmille.⁴

1 Polvinen 1980, s. 228-234.

2 Harki 1971, s. 19.

3 Harki 1971, s. 17-21; Auer 1956, s. 14-17.

4 Shepherd Helsingistä FO:lle 22.10.1944, FO371 43196 N6826/5799/56 PRO.

Britannian poliittisessa edustustossa toimi myös huoltoministeriön virkailija Daniel Caplan. Suomalaiset eivät alkuvaiheessa tienneet hänen muodollista asemaansa, vaan luulivat hänen kuuluvan valvontakomissioon. Caplanin kannalta järjestely oli kuitenkin edullinen, sillä suomalaisten pyrkiessä vaikuttamaan neuvostoliittolaisiin hänen kauttaan, saattoi Caplan todeta tämän olevan hänen toimintamahdollisuuksiensa ulkopuolella.¹

Ennen varsinaisten kauppaneuvottelujen aloittamista britit halusivat luoda yhteyksiä neuvostoliittolaisiin. Shepherd, Caplan sekä tulkkina toiminut kapteeni Beale tapasivat 25.10.1944 Borisovin ja Neuvostoliiton sotakorvausvaltuuskunnan jäsenen, Romanovin, Tornissa. Borisov oli haluton kertomaan mitään Neuvostoliiton politiikasta. Brittien yllätykseksi Borisov totesi, ettei hän olekaan vastuussa sotakorvausneuvotteluista, vaan ainoastaan parin päivän vierailulla maassa. Kuitenkin sekä Ždanovin että suomalaisten kautta britit tiesivät, että neuvotteluja oli jo käyty ja Borisov oli johtanut Neuvostoliiton valtuuskuntaa. Shepherd ja Caplan eivät voineet muuta kuin korostaa omaa mielenkiintoaan Suomen puu- ja selluloosatoimituksiin. He selostivat, miten tärkeä tuottaja Suomi oli Britannialle sekä painottivat sotaa edeltäneen maiden välisen kaupan ja muun kanssakäymisen laajuutta. Borisov ei millään tavoin halunnut rajoittaa brittien pyrkimyksiä Suomessa, vaan antoi heille vapaat kädet neuvotella suomalaisten kanssa. Suomessa olisi Borisovin mielestä puuta ja selluloosaa riittävästi molemmille maille. Enempää tietoja Neuvostoliiton tavoitteista Suomessa britit eivät saaneet, ja Borisov oli ilmeisen tyytyväinen keskustelun kääntyessä muihin asioihin.²

Ždanovin ja Borisovin kanssa käydyt keskustelut osoittivat, ettei Neuvostoliitto vastustanut brittien pyrkimystä avata taloussuhteita Suo-

1 Supp FO:lle 29.9.1944, FO371 43200 N5976/5976/56 PRO. Caplan on jälkepäin muistellut, että elokuussa 1944 olisi virkamiestasolla pidetty tapaamisia Balkanin maiden ja Suomen mahdollisten välirauhan-sopimusten taloudellisista vaikutuksista. Näistä ei ole löytynyt arkistodokumentteja. Caplanin mukaan Suomen välirauhansopimus ja sen sisältämä sotakorvausartikla tulivat huoltoministeriöön yllätyksenä. Suomea koskeneet suunnitelmat oli tehtävä erittäin kiireellisesti. Foreign Office ehdotti huoltoministeriön edustajaa ensisijaisesti Bulgariaan, mutta kyseisellä ministeriöllä oli irroittaa vain yksi virkailija ja hänet haluttiin sijoittaa Bulgariaa tärkeämpänä pidettyyn Suomeen: Caplanin kirje tekijälle 3.2.1979, tekijän hallussa.

2 *Metting with M. Borisov and M. Romanov of the People's Commissariat for Foreign Trade* Caplan Helsingistä Supp:lle 25.10.1944 FO:n kopio, FO371 43200 N6879/5976/56 PRO.

meen. Lontoossa tämä haluttiin nimenomaisesti todeta ennen kuin yhteyksiä suomalaisiin ryhdyttiin lisäämään. Tämän jälkeen kaupallisten suhteiden avaamiseen tähdänneet toimenpiteet käynnistyivät. Britit antoivat välittömästi suomalaisten ymmärtää, että he olivat halukkaita ostamaan erittäin suuren määrän suomalaista puuta.

Välirauhansopimus jätti sotakorvausten kannalta kaksi tärkeää kysymystä avoimeksi. Sopimuksessa ei määritelty, millä tavoin nimellismäärä - 300 miljoonaa Yhdysvaltain dollaria - käytännössä koostui eri tavaroiden luovutuksesta. Sopimuksen lyhyessä luettelossa mainittiin ensimmäisenä Suomen perinteiset vientiartikkelit: puutavara, paperi ja selluloosa. Siksi suomalaiset odottivat toimitusten perustuvan pääasiassa näihin tavaroihin. Myös tavaratoimitusten hinnoitteluperuste jäi määrittelemättä.

Neuvostoliitto alkoi neuvottelujen yhteydessä 20.10.1944 lähtien korostaa metalliteollisuustuotteiden osuutta korvaustoimituksissa. Suomalaisen oli luovuttava laskelmistaan, jotka olivat perustuneet Suomesa jo olevan teollisuuden kapasiteettiin ja ryhdyttävä suunnittelemaan uutta teollisuutta. Suomalaisessa kirjallisuudessa on annettu ymmärtää, että Stalin olisi jo Teheranissa vaatinut Suomelta metallituotteita, jotka sitten olivat valtaosa sotakorvausohjelmaa.¹ Teheranissa Stalin ei toki puhunut metallitavaroista mitään, ja aina välirauhansopimukseen asti neuvostoliittolaiset pitivät puu- ja paperiteollisuuden valmisteita etualalla. Vastaavasti Romanialta ja Unkarilta vaadittiin niiden perinteisiä vientiartikkeleja. Painatuksen muutos ajoittuu päiviin, jolloin valvontakomissio oli jo saapunut Suomeen ja saanut ensimmäiset tiedot maan tuotantokyvystä. On mahdollista, että komission tuolloin saamat tiedot muuttivat aikaisempia käsityksiä Suomen tuotantokyvystä. Tehdasteollisuuden aloista metalliteollisuus ylitti vuoden 1938 tuotantotason jo vuonna 1942, kun taas puu- ja paperiteollisuus sekä näiden alojen ulkopuolelle jäänyt muu teollisuus jäivät sotavuosina rauhan aikana saavutetun tason alapuolelle. Metalliteollisuuden alalla oli metallien perusteollisuuden sekä koneiteollisuuden kasvu merkittävää (taulukko 14).²

Suomella oli useisiin muihin sotaan osallistuneisiin maihin verrattuna hyvät tuotantoedellytykset. Alueluovutukset, siirtoväen asuttaminen, Lapin sota sekä monet muut sodasta aiheutuneet rasitteet olivat tietenkin vaikeita, mutta toisaalta sodan suoranaiset tuhot kohdistuivat sitenkin suhteellisen rajoitetuille alueille. Tehdaslaitoksia oli tuhoutunut vain vähän verrattuna esimerkiksi Keski-Euroopan tilanteeseen. Suomes-

1 Huttunen 1974, s. 316.

2 Lehtinen 1967, s. 212.

Taulukko 14. Teollisuustuotannon volyyymi-indeksi 1938-1945
(1938 = 100)

Vuosi	Koko teollisuus	Kaivannaisteollisuus	Tehdasteollisuus	Siitä				Sähkö-, kaasuu-, vesijohto- ym. laitokset	Tehdasteollisuuden erikoisindeksejä		
				puuteollisuus	metallien perusteollisuus	metallituote- teollisuus	koneteollisuus		Puu- ja paperiteollisuus	Metalliteollisuus	Muu tehdasteollisuus
1938	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	
1939 a	91	107	90	78	100	94	91	80	83	96	
1939 b	98	88	
1940	74	103	73	46	76	96	88	69	43	92	
1941	75	121	75	53	76	87	98	71	50	99	
1942	78	113	78	62	109	83	104	77	62	108	
1943	89	161	86	68	137	88	110	108	65	121	
1944	84	111	82	58	143	76	112	96	53	120	
1945	87	115	86	74	125	76	110	100	59	119	
1946	105	116	105	88	177	83	139	102	78	151	
1947	117	134	118	106	180	91	160	103	90	169	
1948	133	153	134	109	191	107	190	112	97	200	

1939 a = ilman luovutettua aluetta

1939 b = luovutettu alue mukaanluettuna

Lähde: Margit Sahavirta, Teollisuustuotannon volyyymi-indeksi vuosina 1925-1958 - Tilastokatsauksia 1958:10, s. 39-46.

sa ei ollut liittoutuneiden miehitysarmeijaa, jonka ylläpito tuli esimerkiksi Romanian ja Unkarille huomattavan kalliiksi.

Neuvostoliiton jälleenrakennuksessa suomalaisten tuotteiden määrillä ei ollut ratkaisevaa osaa, mutta puutavaraa vievänä maana Neuvostoliitto mielellään painotti saatavansa metalliteollisuuden puolelle. Tästä seurasi myös se etu, että Suomi saattoi viedä puunjalostusteollisuutensa tuotteita ulkomaille ja ennen kaikkea Britanniaan. Epäilemättä tämä vaikuttikin siihen, että brittien oli näiltä osin helppo hyväksyä Neuvosto-

liiton esittämät vaatimukset.¹ Jos Suomi olisi joutunut viemään vastikkeetta ainoan olennaisen vientimateriaalinsa, ei myöskään ulkomaista va-
luuttaa olisi tullut maahan. Suomelta puuttui monia tärkeitä teollisuuden raaka-aineita ja koneita, eikä jälleenrakennus ollut mahdollista ilman huomattavaa tuontia. Tästä näkökulmasta katsottuna Neuvostoliiton vaatimusten painottuminen "pääomatavaroille" oli edullinen vaihtoehto myös Suomelle.

Toisaalta Neuvostoliiton vaatimus saada Suomelta teollisuustuotteita ei ollut ongelmaton Britannialle ja Yhdysvalloille. Suomalaiset eivät yksin pystyneet toteuttamaan sotakorvausvaatimuksia, vaan koneita ja raaka-aineita kulki lännestä Suomen kautta Neuvostoliittoon. Täten Neuvostoliitto lisäsi niiden metalliteollisuuden tuotteiden määrää, jotka allokoitiin sille sodan jälkeen. Lännessä arvioitiin, että Neuvostoliitto tietoisesti yritti tällä tavoin hyötyä länsiliittoutuneiden kustannuksella.² Tämä oli epäilemättä tärkeä syy erityisesti Yhdysvalloissa tunnettuun epäluuloon sotakorvauksia kohtaan. *Daniel Yergin* on esittänyt, että myöhemmässä vaiheessa neuvostoliittolaiset näkivät, että Marshall-suunnitelma olisi osaltaan rinnakkaismahdollisuus sotakorvauksille - mutta heille huonompi vaihtoehto.³

Neuvostoliittolaisten ja suomalaisten välisissä neuvotteluissa oli mar-
raskuun loppuun tultaessa päästy vaiheeseen, jossa Neuvostoliitto ilmoitti - suomalaisten yritettyä vaikuttaa toimitusten rakenteeseen - tehneensä kaikki mahdolliset myönnytykset. Ždanov ilmoitti tästä Enckelin johtamalle suomalaisvaltuuskunnalle 29.11.1944. Ulkoministeri yritti kuvata tilannetta valtuuskuntansa jäsenille tekemällä hirttämistä muistuttavan eleen. Tämä ei kuitenkaan jäänyt huomaamatta Ždanovilta, jonka välitön reaktio paljasti myös Kremlin tavoitteita. Ždanov ihmetteli suuttuneena ulkoministerin huonoa todellisuudentajua. Jos Neuvostoliitto todella halusi tehdä sen, mitä Enckell eleellään oli kuvannut, sen ei tarvinnut muuta kuin odottaa kaikessa rauhassa työläisten palaavan tilausten ja raaka-aineiden puutteessa tyhjiillään seisoviin tehtaisiin sekä tästä aiheutuvia seurauksia. Ždanov myönsi, että metalliteollisuudelle tilanne tuolloin oli ylivoimainen, mutta siitä voitiin päästä

1 *Caplan: Preliminary Notes on the Principal Economic Consequences of the Armistice* Shepherd Helsingistä FO:lle 22.11.1944, FO371 43200 N7730/5976/56 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 19.11.1944, FO371 43169 N7253/30/56 PRO.

3 Yergin 1978, s. 317.

teollisuutta laajentamalla, niin kuin Neuvostoliittokin oli aikanaan tehnyt. Sotakorvaustoimitusten päätyttyä Neuvostoliitto oli valmis antamaan Suomelle riittävästi tilauksia, joten laajennukset olivat myös pitkällä tähtäyksellä edullisia.¹

Ždanovin kannanotto, joka ilman Enckellin provosointia olisi ilmeisesti jäänyt kuulematta, paljastaa ennen kaikkea sen, että Neuvostoliitto halusi luoda sotakorvauskysymyksen ratkaisun yhteydessä pohjaa myös Neuvostoliiton ja Suomen väliselle pitkän tähtäyksen taloudelliselle yhteistyölle. Vaikka Neuvostoliiton tarkoitus osaltaan olikin - Vargan artikkelin periaattein - vaatia oikeutettuna pitämänsä hyvitys kärsimilleen tuhoille, sotakorvaus oli sittenkin ennen kaikkea tae tulevaisuuden taloudellisesta yhteistyöstä. Puutavaraa Neuvostoliitto ei tarvinnut, joten Suomen tuotantorakenteen monipuolistaminen oli toteuttamiskelpoisin ratkaisu tuossa tilanteessa. On epäilemättä liioiteltua väittää sotakorvausohjelman "pelastaneen" Suomen taloudellisesti, mutta kiistatta on tuolloin tehdyillä ratkaisuilla ollut myös kestävästi edullisia vaikutuksia Suomen taloudelliseen kehitykseen.

Jälkeenpäin on tutkimuksin voitu todeta, että sotakorvausten aika-
taulu tai tavaraluettelo eivät sinänsä olleet suomalaisten ongelma. Todellinen ongelma oli ennen kaikkea erällä teollisuudenhaaroilla koti- ja ulkomaisten raaka-aineiden ja koneiden hankinta. Kokonaisuutena ottaen *Jensen* päätyy tulokseen, jonka mukaan sotakorvausrasite ei ollut - kiistämättömiä vaikeuksia vähättelemättä - niin raskas kuin yleensä on katsottu. Esimerkiksi metalliteollisuus oli vuoteen 1952 tultaessa laajentunut huomattavasti enemmän kuin sotakorvausvelvoite oli edellyttänyt,² mikä osoittaa, että Suomen metalliteollisuudella oli myös luontaisia kasvuedellytyksiä.

Sotakorvauskaudelta nykypäiviin asti on sekä Suomessa että länsimaissa haluttu sotakorvaukset tulkita myös Neuvostoliiton kiristysruuviksi Suomen varalta. Pakottamalla suomalaiset rakentamaan uutta teollisuutta, joka olisi sotakorvauskauden jälkeen riippuvainen Neuvostoliiton markkinoista, Kreml sai tehokkaan painostuskeinon. Tietäen riippuvuutensa suomalaisten on täten ollut pakko seurata Neuvostoliitolle ystävällistä linjaa. Tämän konseptin mukaisesti Suomen "perinteinen ja luonnollinen" viennin painopiste olisi vain länsimarkkinoille suuntautu-

1 Harki 1971, s. 48-49.

2 Jensen 1966, s. 109-111.

nut puunjalostusteollisuus.¹ Alkuperäisaineiston avautumisen varaan jää todeta, oliko Neuvostoliiton poliittisella johdolla tämänsuuntaisia ajatuksia, kun se asetti sotakorvausten painopisteen metalliteollisuuden tuotteille. Suomen metalliteollisuus kasvoi kuitenkin tärkeäksi maamme talouselämälle. Epäilemättä Neuvostoliiton markkinoille suuntautunutta metalliteollisuutta voidaan tarkastella ostajan ja myyjän välisen riippuvuudesta ja painostussuhteen näkökulmasta. Vastaavasti on kuitenkin kysyttävä, eikö länsimailla ole vähintään yhtä merkittävä painostuskeino puunjalostusteollisuuden viennin suhteen.

Toimitettavien sotakorvaustavaroiden hinnoittelussa Britannian ja Neuvostoliiton näkemykset erosivat. Neuvostoliitto ei halunnut alkuvaiheessa ilmoittaa suomalaisille hinnoitteluperustetta, joskin jo 18.10.1944 mainittiin, että perustana voitaisiin pitää ennen sotaa vallinneita hintoja. Kun Neuvostoliiton valtuuskunnan esittämät luovutusmäärät neuvottelujen kuluessa entisestään kasvoivat, odottivat suomalaiset tämän kysymyksen nopeaa ratkaisua. Borisov ilmoitti 2.11.1944 käydyssä neuvottelussa saaneensa Moskovasta lisäohjeet. Niiden mukaan Molotov oli maaliskuussa 1944 maininnut puhuttaessa 600 miljoonan dollarin korvausehdosta, että hankintojen tuli tapahtua normaalihinnoin. Normaalihinnolla oli tällöin tarkoitettu ennen sotaa vallinneita hintoja ja tarkemmin sanottuna viimeisen rauhan vuoden eli 1938 hintoja. Suomalaisten mukaan Molotov olisi maininnut tavaroiden hinnoittelun tapahtuvan niiden "käyvän" arvon mukaan.²

Suomi ei saanut korvaustoimituksiin tarvittuja raaka-aineita ja koneita vuoden 1938 hintoihin, vaan joutuisi maksamaan niistä sodan aikana kohonneen ja sotakorvauskaudella vaihtelevan hinnan. Suomalaisten mielestä tuntui epäjohdonmukaiselta, että toisaalta välirauhansopimuksessa oli sovittu tietyn suuruisesta sotakorvauksesta, mutta toisaalta korvausten todellinen arvo jäi riippuvaiseksi tulevasta hinnoittelusta (Suomen sotakorvausohjelman toteuttaminen vaati kunkin ajankohdan "käypiä" Yhdysvaltojen dollareita Auerin laskelman mukaan 444.7 miljoonaa dollaria = n. 546.0 miljoonaa vuoden 1952 dollaria).³

Tavaroiden hinnat olivat jo sodan aikana nousseet niin, että vuoden 1938 hintatason mukaan arvioiden suomalaiset väittivät joutuvansa toi-

1 Ks. esim. Allen 1960, s. 40; Aubrey 1961, s. 227-228; Junnila 1964, s. 93; Kovner 1961, s. 60-61.

2 Auer 1956, s. 17.

3 Auer 1956, s. 233-234.

mittamaan itse asiassa n. 600 miljoonan dollarin edestä tavaroita. Tällaiseen korvausvaatimukseen Suomi ei ollut voinut suostua maaliskuussa. Joko välirauhan solmimishetkellä tai toimitusajankohtana vallinnut hintataso olisi ollut oikeudenmukainen ratkaisu.

Suomalaisten näkemyksen mukaan Neuvostoliiton asenne hinnoitteluun oli keväästä 1944 muuttunut. Käytettävissä oleva alkuperäisaineisto ei suoranaisesti vahvista kuin kumoakaan tätä käsitystä. Neuvostoliittolaiset saattoivat perustellusti todeta, ettei syksyn 1944 tilanteessa voitu puhua sen enempää "normaalihinnoista" kuin "käyvistäkään" hinnoista. Sodan jälkeen taas odotettiin hintojen laskevan voimakkaasti. Yhtenä vaihtoehtona on se, ettei Neuvostoliitolla vielä maaliskuussa itse asiassa ollut vakiintunutta käsitystä hinnoittelusta. Sotakorvausten tavaraluettelosta päätettiin vasta valvontakomission tultua maahan ja Suomen toimituskyvyn selvittyä. On mahdollista, että hinnoittelunkin periaatteet ratkaistiin vasta tässä yhteydessä.

Välirauhansopimus jätti avoimeksi sekä korvaustavaroiden määräämisen että hinnoittelun. Tämän ei kuitenkaan tarvinnut tapahtua epähuomiossa, vaan mahdollistamaan tarkoituksenmukaisen sotakorvausvaatimuksen. Välirauhansopimus ei sellaisenaan määrittelyt vielä kovinkaan tarkoin korvausten todellista sisältöä, vaan korvaukset täsmennettiin vuosittaisissa luovutusohjelmissa. Neuvostoliitto suostui myös alkuperäisen sotakorvausohjelman muutoksiin, joten Suomen sotakorvaukset toteutuivat - ainakin velkojan kannalta - joustavammin kuin yleensä on nähty.

Neuvostoliiton vaatimus, että vuoden 1938 hintoja pidettäisiin hinnoitteluperustana, herätti Suomen ohella närkästystä myös länsivalloissa ja Ruotsissa. Lontoossa pidettiin sotakorvausvaatimuksen putoamista 600 miljoonasta dollarista 300 miljoonaan dollariin merkittävältä osin Britannian ansiona, ja nyt Neuvostoliiton nähtiin peruvan antamansa myönnytyksen. Vaikka Neuvostoliiton arkistojen pysyessä kiinni ei Kremlin tavoitteita voidakaan täysin varmasti todentaa, viittaa Neuvostoliiton asenne koko korvauskysymystä kohtaan toisenlaiseen johtopäätökseen. Alusta alkaen Neuvostoliitto oli vaatinut tavarasuorituksia ja pitänyt niitä oman talousjärjestelmänsä kannalta ainoana käyttökelpoisena vaihtoehtona. Kremlissä toisin sanoen odotettiin sotakorvauksena tiettyä tavaravolyymiä. Mikäli tavaroiden hinnoittelussa olisi turvaututtu vaihteleviin maailmanmarkkinahintoihin, kyseinen tavaramääräkin

olisi vaihdellut vaikeuttaen näin saajan käyttösuunnitelmia. Syksyllä 1944 katsottiin silloisten maailmanmarkkinahintojen olevan poikkeuksellisen korkeita ja laskun oletettiin olevan edessä, kun taas vuoden 1938 hintataso tarjosi kiinteän pohjan tavaroiden hinnoittelulle.¹

3.2. Brittien hinnoitteluesitys

Syksyn 1944 kuluessa suoritettut tiedustelut olivat selvästi osoittaneet, että Britannia saattoi odottaa Suomesta melko huomattavia määriä puutavaraa. Näiden toimitusten takaamiseksi Lontoossa päätettiin ryhtyä toimenpiteisiin. Ensinnäkin Neuvostoliiton ja Suomen välisissä neuvotte- luissa korvaustoimitusten hinnoittelusta oli päästävä sopimukseen, joka ei pakottaisi Suomea viemään kaikkea puutavaraakin Neuvostoliittoon. 14.11.1944 Foreign Officessa pidettiin neuvottelu, jossa eri ministeriöi- den edustajien läsnäollessa hinnoittelukysymys päätettiin ottaa esiin neu- vostoliittolaisten kanssa. Samassa kokouksessa sovittiin, että Suomi saisi ostaa Britannialta raaka-aineita maksua vastaan, mutta lainat eivät tulisi kysymykseen.²

Ennen asian esittämistä Moskovassa Britannia halusi varmistua Yh- dysvaltojen tuesta. Lontoon pyynnöstä State Department informoi Mos- kovan lähetystöään, että Britannia vastusti Neuvostoliiton vaatimuksia korvaushinnoittelussa. State Department yhtyi periaatteessa brittien perusteluihin. Amerikkalaisia neuvottiin korostamaan Moskovassa, että Yhdysvallat oli alunperin olettanut hintojen olevan käypiä maailmanmark- kinahintoja. Mikään muu tulkinta ei ollut kohtuullinen. Koska Yhdys- vallat ei ollut sodassa Suomea vastaan, se ei halunnut puuttua Suomen korvauksiin. Romanian kohdalla Yhdysvallat oli niinkään vastustanut tietyn summan nimeämistä korvaukseksi. Romanianle määrätty summa oli korkea maan maksukykyyn nähden, joten korvaussummaa korottavaa tul- kintaa ei voitu hyväksyä. Neuvostoliiton oikeuden saada korvauksia tappioilleen tuli väistää Euroopan jälleenrakennuksen ja Yhdysvaltojen omien etujen tieltä.³

1 Auer 1956, s. 19.

2 FO Minute (Nutting) 14.11.1944, FO371 40999 UE2338/23/77 PRO.

3 SD Kennanille Moskovaan 23.11.1944, FRUS 1944 IV s. 262-263.

Käytännössä Yhdysvallat ei kuitenkaan halunnut toimia sotakorvauskysymyksessä. Muodollisena syynä oli se, ettei Yhdysvallat ollut saanut Neuvostoliitolta vahvistusta hinnoittelussa sovellettavista periaatteista. Lontoossa amerikkalaisten perustelu aiheutti närkästystä: neuvostoliittolaisten tiedettiin olevan haluttomia antamaan tietoja vapaaehtoisesti, mutta Washington pääsisi selville tilanteesta kysymällä tiedot Bukarestin edustustoltaan. Amerikkalaisten varsinainen syy olikin pyrkimys säilyttää sovinnolliset suhteet Neuvostoliittoon. Molotovin tiedettiin ehdottomasti vastustavan esitettyjen välirauhansopimusten muuttamista, joten Neuvostoliiton ehdottoman kielteinen vastaus oli odotettavissa. Brittien esityksellä oli varsin pienet mahdollisuudet tulla hyväksytyksi. Toisaalta unkarilaiset olivat tietoisia Romanian ja Suomen välirauhanehdoista ja saattoivat näin ollen kiinnittää huomiota hinnoittelukysymyseen. Sitoutuminen Britannian ehdotukseen ei ollut Yhdysvalloille tarkoituksenmukaista.¹

Foreign Office toimi lopulta ilman amerikkalaisten tukea. Britit uskoivat suomalaisten tulkintaan Molotovin kanssa käydyistä keskusteluista, joskaan tätä ei ymmärrettävästi haluttu tuoda julki Moskovassa. Lontoossa myönnettiin, että Neuvostoliiton itsesuojelu poikkeuksellista hintatasoa vastaan oli ymmärrettävä. Mutta juuri käypien maailmanmarkkinahintojen soveltaminen olisi ollut oikeudenmukainen ratkaisu, sillä inflaation kohottamat maailmanmarkkinahinnat koituivat myös Neuvostoliiton hyödyksi lisääntyneinä vientituloina - esimerkiksi toimitukset Britanniaan pohjautuivat näille hinnoille. Britannian kannanoton motiivina oli - kuten Neuvostoliitollekin ilmoitettiin - sen oma etu, sillä mitä enemmän Suomi ja Romania veivät korvaustoimituksina, sitä vähemmän oli Britannialla toivoa saada haluamiaan hyödykkeitä. Mutta Neuvostoliitonkaan edun mukaista ei ollut estää korvauksia suorittavia maita maksamasta tuontiaan, jota ilman korvaustoimitukset katkeaisivat pian.²

Neuvostoliitolle britit puhuivat tulkintaerimielisyydestä - annetun myönnytyksen mitätöimisestä ei edes vihjattu. Lontoossa pidettiin olenaisena perustana sitä, että halutessaan hinnoitella korvaustavarat johonkin menneen ajan arvoon välirauhan allekirjoittajavaltiot - siis myös Iso-Britannia - olisivat oletettavasti ilmoittaneet sen ehdoissa. Välirauhansopimuksen sisällön mukaista ei ollut soveltaa paikallisia hintoja tai

1 Harriman Moskovasta SD:lle 10.1.1945, RG59 740. 00119EW11-1045 National Archives (=NA).

2 FO Moskovon lähetystölle 17.11.1944, FO371 40999 UE2338/23/77 PRO.

valuuttakursseja eikä myöskään aiemmin vallinnutta hintatasoa. Maailmanmarkkinahintojen omaksuminen ei olisi pelkästään suojellut Neuvostoliittoa kohtuuttoman korkeilta paikallishinnoilta, vaan olisi myös turvannut lisääntyvien toimitusten edun, kun odotettavissa ollut maailmanmarkkinahintojen lasku tapahtuisi.

Suomalaiset eivät saaneet tietää Britannian siirroista Moskovassa. Sen sijaan valvontakomission puheenjohtaja kertoi 25.11.1944, että korvaus-suoritusten arvoa voitaisiin korottaa vuoden 1938 hintatasosta pääomatavaroiden osalta 15 % ja kulutustavaroiden osalta 10 %. Myös korvausohjelman rakenteeseen ja määriin saatiin eräitä suomalaisten toivomia helpotuksia.¹ Suomen hallituksen taholta hinnoittelukysymyksen merkitystä yritettiin voimakkaasti korostaa. 27.11.1944 Shepherd tapasi toisen ulkoministerin Reinhold Sventon, joka valitteli, että hallitus voi kaatua eikä toista toimintakelpoista hallituskokoonpanoa ollut näköpiirissä. Shepherd osoitti puolestaan, että vuoden 1938 hintataso oli kova suomalaisille, mutta vuoden 1944 tasoa oli neuvostoliittolaisten mahdoton hyväksyä. Tältä pohjalta hän vihjasi Sventolle, että kiistaan kannatti ehkä yrittää kompromissia toimitusajan hintojen pohjalta - ratkaisu, jota britit olivat ehdottaneet Moskovassa.²

Koska Shepherdilla ei ollut tilaisuutta tavata Borisovia ja selostaa Britannian Moskovassa tekemää ehdotusta, hän piti tarkoituksenmukaisena Caplanin käyntiä Gerasimovin luona Helsingissä olleiden neuvostoliittolaisten perehdyttämiseksi Britannian tavoitteisiin.³ Shepherd oli saanut kuulla, että neuvostoliittolaiset halusivat rakaisun löytyvän 29. päivään mennessä, jolloin Britannian Moskovassa tekemällä ehdotuksella ei olisi ollut mitään merkitystä. Caplan perusteli Britannian asennetta neljällä eri tekijällä. Jo sopimus sinänsä oli tulkittavissa vain yhdellä tavalla: artikla 11 tarkoitti toimitusajan hintoja. Vuoden 1938 hintatason soveltaminen nostaisi korvaukset itse asiassa aikakin 600 miljoonaan dollariin. Tämä puolestaan mitätöisi Neuvostoliiton hallituksen syyskuussa tekemän korvauksien alentamista koskevan päätöksen. Gerasimov puolestaan huomautti, ettei välirauhansopimuksessa ollut mitään mainintaa sovellettavasta hinnoittelusta. Neuvostoliitto oli täysin oikeutettu vaa-

1 Hyvämäki 1977, s. 252.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 27.11.1944, FO371 43170 N7913/30/56 PRO.

3 Caplan Helsingistä FO:lle 6.12.1944, FO371 43200 N7977/5974/56 PRO.

timaan vuoden 1938 hintatasoa.

Toinen peruste Britannian mielenkiinnolle hinnoittelukysymystä kohtaan olivat brittien omat edut. Suomen puutavaran ja selluloosan ostajana Britannia piti korvausten hinnoittelua tärkeänä, sillä mitä alemmas hintataso määrättiin, sitä enemmän suomalaisten oli määrällisesti toimitettava korvauksia Neuvostoliittoon. Mikäli korvaukset olisivat määrällisesti suuria, jäisi Suomen vienti Britanniaan pieneksi, kun taas Suomi joutuisi ostamaan entistä enemmän raaka-aineita. Pyytämällä suomalaisilta pääomatavaroita Neuvostoliitto itse asiassa pyysi briteiltä raaka-aineita, joita olisi tarvittu Britannian jälleenrakennuksessa. Gerasimovin mielestä Britannian edut Suomessa oli turvattu sillä, etteivät neuvostoliittolaiset ottaneet paljoa puutavaraa ja selluloosaa. Suurin osa Suomen toimituksista olisi pääomatavaroita. Kun Britannia raaka-aineiden toimittajana saattoi vaatia suomalaisilta korkeitakin hintoja, eivät korvaustoimitukset nältäkään osin johtaisi kyseisiä maita ristiriitaan keskenään.

Kolmanneksi Caplan korosti, että vaikka suomalaiset hyväksyisivätkin vuoden 1938 hintatason, he eivät voisi antaa mitään takuita kyvyistään maksaa korvauksia. Neuvostoliiton täytyi olla tietoinen, miten riippuvaisia suomalaiset olivat Britannian ja Yhdysvaltojen avusta. Näin olleen neuvostoliittolaisten oli epärealistista ehdottaa sellaista, mitä suomalaiset eivät pystyisi hyvistä alkeistakaan huolimatta täyttämään. Gerasimov sanoi Neuvostoliiton laskevan, että Suomi suoriutuisi korvaustoimituksista, mikäli se oli valmis alentamaan elintasoaan. Neuvostoliitto ei tosin itse voinut auttaa Suomea esimerkiksi toimittamalla raaka-aineita, mutta toisaalta se ei vastustanut Ruotsin tai Britannian ja Yhdysvaltojen antamaa apua.

Neljänneksi Caplan vetosi Neuvostoliiton omaan asemaan. Neuvostoliitto oli raaka-aineiden viejä, joka hyötyi sodanaikaisen inflaation aiheuttamasta hintojen noususta. Mikäli neuvostoliittolaiset pitivät vuoden 1944 hintoja inflatorisina, tulisi myös Neuvostoliitosta Britanniaan toimitettavia tavaroita arvioida johdonmukaisesti vuoden 1938 tason mukaan. Gerasimov halusi ennen kaikkea torjua käsityksen, että Neuvostoliitto vaati kohtuuttomia korvauksia. Neuvostoliitto yritti päinvastoin auttaa Suomen jälleenrakennusta antamalla kiinteän ohjelman kuudeksi vuodeksi kiinteään hintaan. Neuvostoliiton ja Britannian - kahden voitajavallan - väliseen kauppaan vuoden 1938 hintataso ei sopinut. Suomalaiset olivat sentään olleet vihollisia, eivätkä liittolaiset voineet soveltaa kyseistä periaatetta kahdenkeskiseen kauppaansa.

Keskustelijoiden näkemykset jäivät varsin kauas toisistaan, eivätkä Gerasimovin vastaukset tyydyttäneet Caplania. Hän totesikin Gerasimoville, etteivät neuvostoliittolaiset olleet antaneet mitään perustelua vuoden 1938 hintatason soveltamiselle. Sodanaikainen inflaatio ei koitunut minkään maan yksinomaiseksi eduksi tai tappioksi: suomalaiset eivät hyötyisi sen enempää kuin muutkaan maat, Neuvostoliitto mukaanlukien. Päinvastoin pitkällä tähtäyksellä neuvostoliittolaiset saattoivat huomata vuoden 1938 tason korotettuna 15 %:lla tai 10 %:lla olevankin epäedullinen. Väli rauhanneuvottelujen kulun ja korvausvaatimuksen vähentämisen taustaa vasten Neuvostoliiton nyt omaksuma asenne tuntui ristiriitaiselta. Neuvostoliitto ei tosin ottanut paljon puutavaraa ja selluloosaa normaalioloihin nähden, mutta sodanjälkeiseen tilanteeseen nähden neuvostoliittolaisten vaatimus oli Caplanin mielestä suuri. Britannialla ei ollut paljonkaan myytävänä Suomelle, sillä sen oli saatava toimituksia ensi sijassa liittolaisille. Suomen kyky suoriutua korvaustoimituksista olisi ainakin vuosina 1945 ja 1946 suoraan riippuvainen Britannian ja Yhdysvaltojen mahdollisuuksista auttaa Suomea. Neuvostoliitto hyötyisi joka tapauksessa, mutta Caplanin mielestä sen piti kiinnittää huomio myös Britannian ja Yhdysvaltojen asemaan.

Caplanin ja Gerasimovin tapaamisessa tulivat esiin sekä Neuvostoliiton että Britannian asenteet Suomen sotakorvauksia kohtaan. Neuvostoliitto piti kysymystä ennen kaikkea Suomen ja Neuvostoliiton välisenä eikä katsonut tarpeelliseksi esitellä korvausvaatimuksensa perusteita. Neuvostoliitto halusi - kuten Caplankin totesi Lontooseen - korostaa kahta seikkaa. Ensinnäkin Neuvostoliitto katsoi, että Suomella oli kaikki mahdollisuudet suorittaa sotakorvaukset, koska maassa oli korkea elintaso. Alentamalla elintasoaan Suomi saattoi ohjata osan taloudellisista resursseistaan sodassa voittaneelle ja suuria tuhoja kärsineelle Neuvostoliitolle. Vaikka Suomessa oikkin puutetta monista perushyödykkeistä, oli maamme huoltotilanne parempi kuin useimmissa sotaa käyneissä maissa. Jo Vargan artikkelissa lokakuussa 1943 korostettiin, ettei voittajien elintaso saanut jäädä alhaisemmaksi kuin voitettujen. Epäilemättä tämä koski ennen kaikkea Saksaa, jonka hyökkäysvoima riippui osaltaan myös taloudellisista voimavaroista. Täten taloudellisesti heikko Saksa oli Neuvostoliiton turvallisuuden kannalta hyödyllinen. Toisaalta Stalin oli lujin ottein kehittänyt Neuvostoliittoa taloudellisesti ja saavuttanutkin merkittäviä tuloksia. Saksaa vastaan käyty sota vaati uhrauksia, jotka näyttivät tekevän tyhjiksi odotukset paremmista ajoista aina-

kin välittömästi sodan jälkeen. Erityisesti sodan tuhoilta välttyneen Yhdysvaltojen taloudeellinen etumatka tuntui ilmeisen vaikuttavalta. Kun sodan jälkeen oli odotettavissa yleismaailmallisesti puutetta hyödykkeistä, oli Neuvostoliitto valmis ohjaamaan merkittävän osan käytettävistä voimavaroista itselleen.¹

Edelliseen liittyi Neuvostoliiton toinen periaate: se saattoi oikeudenmukaisuussyistä asettaa ankaran korvausvelvoitteen. Hyökkääjä oli aiheuttanut suurta aineellista tuhoa ja paljon inhimillisiä kärsimyksiä. Oli si ollut väärin, jos Saksan voittajista suurimmat tuhot kärsinyt Neuvostoliitto olisi rauhan palattua jäänyt ilman hyvitystä ja mahdollisesti jopa huonompaan asemaan kuin hyökkääjä. Ilman sotakorvauksia Saksa ja sen liittolaiset saattoivat nousta sodan tuhoista Neuvostoliittoa nopeammin. Suomen osalta Neuvostoliitto korosti erityisesti Leningradin alueelle aiheutuneita tuhoja ja kärsimyksiä.

Britannialla puolestaan oli yksi tavoite: se halusi turvata puutavara- ja selluloosatoimitukset Suomesta. Kyseessä ei ollut varsinaisesti huoli välirauhansopimuksen oikeasta tulkinnasta, johdonmukaisuuden etsimisestä tai puhtaasta ystävällisyydestä Suomea kohtaan. Sotakorvausten tulisi yksinkertaisesti olla mahdollisimman pienet, jotta Britannia olisi saanut paljon hyödykkeitä eikä sen olisi tarvinnut viedä Suomeen raaka-aineita.

Caplan uskoi kuitenkin saaneensa Gerasimovin vakuuttuneeksi siitä, että Britannia ajoi esityksellään omia taloudellisia etujaan eikä halunnut huonontaa Neuvostoliiton ja Suomen välisiä suhteita. Tämä olikin sikäli totta, ettei briteillä ollut tarkoitus millään poikkeuksellisella tavalla suosia taloudellisesti Suomea. Caplanin ja Gerasimovin tapaaminen jäi kuitenkin ajatuksenvaihdoksi, eikä Caplan uskonut saaneensa Neuvostoliittoa muuttamaan tavoitteitaan. Yhteyksien lisääminen neuvostoliittolaisten kanssa vastaisuudessa tuntui Caplanista sikäli hyödylliseltä, että hän uskoi voivansa antaa liittolaisilleen yksityiskohtaisempia tietoja kuin näillä oli. Esimerkiksi maailmanmarkkinahintojen nousu oli ollut voimakkaampaa kuin neuvostoliittolaisten laskelmissa oli oletettu.

Shepherd halusi Helsingissä korostaa brittien etuja mahdollisimman korkealla tasolla. Koska tapaamista Ždanovin kanssa ei järjestynyt,

1 Stalin totesi Teheranin konferenssissa, että suomalaisten pitäisi saada opetus ja hän oli päättänyt saada hyvityksen kärsityille tuhoille. Ilmeisesti juuri nämä tekijät olivat Neuvostoliiton politiikan takana: ks. Krosby 1978, s. 45.

Shepherd kirjoitti tälle kirjeen vähän ennen kuin neuvostoliittolaiset ja suomalaiset tapasivat toisensa 29.11.1944. Kirjeessään Shepherd mainitsi Ždanovin ottavan Suomen hallituksen edustajat vastaan keskustellakseen hinnoittelukysymyksestä. Hän totesi myös Lontoon tyytymättömyyden vuoden 1938 hintojen ottamisesta hinnoittelupohjaksi ja ilmoitti asian tulleen esille Moskovassa.¹

Kyseisessä neuvottelussa Ždanov ei kuitenkaan tehnyt enää myönnytyksiä, vaan ilmoitti, ettei Neuvostoliitto tulisi hyväksymään mitään muuta ratkaisua. Neuvostoliitto jätti samana päivänä luettelon tavaroista, joita Suomen oli toimitettava sotakorvauksena. Neuvostoliittolaiset suosivat siihen, että vuosina 1945 ja 1946 metalliteollisuuden toimitukset saattoivat olla pienempiä kuin seuraavina vuosina, jolloin erotus tasotettaisiin. Joka tapauksessa Suomen oli laajennettava metalliteollisuuttaan, jolle Ždanov lupasi riittävästi tilauksia korvausohjelman päätyttyä.

Shepherd päätteli, että neuvostoliittolaiset välttivät tapaamasta häntä. 30.11.1944 Shepherdin onnistui vihdoin tavata valvontakomission poliittinen neuvonantaja, ministeri Pavel Orlov. Tämä valitteli Caplanin epäystävällistä asennetta Gerasimovia kohtaan. Orlov tiesi Caplanin uhanneen Britannian toimenpiteillä, mikäli Neuvostoliitto vaatisi korvauksia vuoden 1938 hintojen pohjalta. Shepherd vakuutti, että Caplan oli varmaankin sanonut, että Britannian hallitus oli ottanut asian esille Moskovassa ja asiasta haluttiin tiedottaa Helsingissä ennen kuin käytännön toimenpiteisiin olisi Neuvostoliiton ja Suomen välillä edetty.² Väärinkäsitys oli varsin todennäköisesti syntynyt huonon tulkkauksen takia. Shepherd antoi asian hautua muutaman päivän ja tapasi Orlovin uudelleen 2.12.1944. Tällöin Shepherd sai tietää, että Neuvostoliitto aikoi soveltaa vuoden 1938 hintatasoa vain siihen asti, kunnes normaalit kauppasuhteet Neuvostoliiton ja Suomen välille olisivat palautuneet eli Orlovin arvion mukaan yhden tai kahden vuoden ajan.³

Ajatus vuoden 1938 hintatason väliaikaisesta soveltamisesta tuli esiin vain Shepherdin ja Orlovin välisissä keskusteluissa. Neuvostoliitto ei

1 Luonnos Shepherdin kirjeestä Ždanoville (englanniksi ja venäjäksi) 29.11.1944, FO511:109 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 5.12.1944, FO371 43170 N7932/30/56 PRO.

3 Shepherd Helsingistä FO:lle 3.12.1944, FO371 41000 UE2485/23/77 PRO.

sitä virallisesti myöhemmin vahvistanut, eivätkä britteikään siihen enää palanneet. Vaikka asiasta ei virallista esitystä tullutkaan, osoittaa käytty keskustelu kuitenkin, että neuvostoliittolaiset ainakin harkitsivat hinnoittelukysymyksessä omaksumansa kannan lieventämistä. Orlovin esittämässä ajatuksessa on erityisen merkittävää se, että vuoden 1938 hintatason soveltaminen sidottiin normaalien kauppasuhteiden palautumiseen eikä esimerkiksi tiettyyn, vaikkapa kahden vuoden ajanjaksoon. Tämä viittaa siihen, että Neuvostoliitto kiinnitti merkittävää huomiota kaupan avaamiseen Suomen kanssa. Samalla kun Neuvostoliitto painotti metalliteollisuuden tuotteiden osuutta sotakorvauksissa, se lupasi näille tuotteille riittävästi tilauksia sotakorvausohjelman jälkeen. Epäilemättä kyseinen ehto olisi kuitenkin ollut Neuvostoliiton kannalta epätarkoituksenmukainen. Se olisi osoittanut, ettei vuoden 1938 hintatason soveltaminen liittynytään johdonmukaisesti välirauhansopimukseen. Se voitiin tulkita Neuvostoliiton pakotteeksi: ensin Suomi joutui rakentamaan uutta metalliteollisuutta ja sitten suuntaamaan kaupankäyntinsä Neuvostoliittoon.

Neuvostoliitto oli tehnyt huomattavia muutoksia alkuperäisiin vaatimuksiinsa, ennen kuin korvaussopimuksesta oli sovittu. Vuodelle 1945 merkittiin vain viiden miljoonan dollarin konetoimitukset. Myös puutavaratoimitusten osalta tuli muutoksia. Vaikka suomalaiset olivatkin näin saaneet helpotuksia, ei hinnoittelukysymykseen tullut muutoksia. Tämän vuoksi Shepherd ei pitänyt ohjelmaa tyydyttävänä. Vasta normaalien kauppasuhteiden palattua oli toiveita luopua vuoden 1938 hintatasosta, eikä tästäkään ollut sanottu mitään suomalaisille.¹

Vuodelle 1945 vahvistetut korvaustoimitukset sopivat hyvin brittien piirustuksiin. Ennen kaikkea Neuvostoliiton suhteellisen pieni sahapuuvaatimus herätti tyytymättömyyttä. Selluloosan määrää neuvostoliittolaiset olivat lisänneet sitten alkuperäisten arvioiden.² Korvausohjelman määrittäminen mahdollisti myös aikaisempaa yksityiskohtaisempien vientiarvioiden laatimisen sekä kaupankäynnin avaamista valmistelleet toimenpiteet.³

1 Shepherd Helsingistä FO:lle 6.12.1944, FO371 41000 UE2518/23/77 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 6.12.1944, FO371 43200 N7809/5976/56 PRO.

3 Caplan Helsingistä FO:lle 6.12.1944, FO371 41000 UE2518/23/77 PRO.

Neuvostoliittolaiset olivat 27.11.1944 päässeet Romanian kanssa yhteisymmärrykseen sotakorvaustavaroiden hinnoitteluperiaatteista (vuoden 1938 hintataso + 10 % tai 15 %) ilman, että Britannian kannanottoa olisi otettu huomioon. Lontoossa odotettiin yhä edelleen vastausta Clark Kerrin jättämään kirjelmään. Kun vastausta ei alkanut kuulua, lähetystöneuvos John Balfour jätti 10.12.1944 uuden kirjeen Molotoville. Siinä todettiin, ettei Britannian hallitus ollut hylännyt kantaansa hinnoittelukysymyksessä huolimatta Romanian kanssa tehdystä sopimuksesta. Britannian edut vaativat sitä puuttumaan kysymykseen, sillä sekä välirauhansopimuksen allekirjoittajana että taloudellisten etujensa turvaamiseksi se halusi tiedot tehtävistä sopimuksista sekä mahdollisuuden ilmaista suostumuksensa siihen.¹ Tämän lisäksi Foreign Office halusi, että Moskovassa olleita amerikkalaisia informoitaisiin tilanteesta ja saataisiin tukea näiltä Romanian asiassa. Bukarestiin ja Helsinkiin ilmoitettiin, ettei neuvostoliittolaisten kanssa käytävissä keskusteluissa asiaa saanut vielä pitää ratkaistuna, vaan hinnoittelusta keskusteltaisiin yhä edelleen.²

Ennen perussopimuksen allekirjoitustilaisuutta 17.12.1944 Shepherd ei saanut neuvostoliittolaisilta mitään tietoja asian käsittelystä Moskovassa. Orlov oli 2.12.1944 luvannut järjestää tapaamisen Borisovin kanssa. Tästä ei kuitenkaan kuulunut mitään. 16.12.1944 Shepherd yritti jälleen tavata Orlovia, mutta ennen perussopimuksen allekirjoitusta Shepherd tapasi vain lähetystön sihteerin. Tämä tunnusti, ettei hän ollut kuullut mitään hinnoitteluneuvotteluista Moskovassa.³

Britit asetettiin taas kerran jo tapahtuneen eteen. Vasta perussopimuksen allekirjoittamisen jälkeen Vyšinski vastasi heille. Neuvostoliiton hinnoittelukysymykseen omaksuman kannan perustana oli oikeus saada korvaus kärsityistä menetyksistä. Merkiksi hyvästä tahdosta oli tyydytty menetyksiä monta kertaa pienempään korvaukseen, johon sodan ja sitä seuraavien vuosien aikana vallitsevien "epänormaalien" hintojen ei haluttu antaa vaikuttaa. Toisaalta kiinteä hintataso antoi myös Suo-

1 Balfour Moskovasta FO:lle 10.12.1944, FO371 45744 UE467/20/77 PRO.

2 FO Moskovaa, Bukarestin ja Helsingin lähetystöille 9.12.1944, FO371 41000 UE2518/23/77 PRO.

3 Shepherd Helsingistä FO:lle 20.12.1944, FO371 41000 UE2733/23/77 PRO.

melle ja Romanianle pohjan paluulle normaaleihin talousoloihin, mikä puolestaan oli tärkeää terveen rauhan perustamiseksi Eurooppaan. Kiinteä hintataso voitiin asettaa vain menneen hintatason pohjalta, ja vuosi 1938 oli lähin tällainen. Kun vallinneissa oloissa oli vaikeaa tuottaa korvaustavaroita, Neuvostoliitto salli nostaa hintoja 15 % koneiden ja laitteiden sekä 10 % kulutustavaroiden kohdalla. Tuhottu materiaali voitiin arvioida vain ennen sotaa vallinneilla hinnoilla, joten korvauskin tuli suorittaa niiden pohjalta.¹

Vyšinskin jättämässä vastauksessa yritettiin lieventää Lontoossa tunnettua pelkoa. Siinä vakuutettiin, ettei korvaustoimituksilla olisi epäedullista vaikutusta Suomen ja Romanian taloudelle. Vientiin jäisi kyseisten toimitusten jälkeenkkin tavaroita, sillä puutavara ja paperi olivat vain kolmasosa korvauksista. Neuvostoliiton ehdotusten toteuttamiskelpoisuudesta puhui sekin, että Suomi oli jo hyväksynyt ne.

Neuvostoliiton vastaus ei kuitenkaan lieventänyt brittien närkästystä. Shepherd oli jätetty täysin syrjään tapahtumien kulusta.² Lontoossa ei haluttu hyväksyä tappiota vähällä. Esiin nousi ajatus, että yritettäisiin vielä Romanian suhteen Yhdysvaltojen tuen avulla toisenlaisia ratkaisua.³ Käytännössä peli oli jo pelattu, sillä jatkotoimenpiteille Britannialla ei ollut perustetta. Tehty sopimushan todennäköisesti mahdollisti Suomen talouden säilymisen sekä takasi vientiylijäämää Britanniallekin. Ainoa mitä voitiin tehdä, oli pitää mielessä Orlovin Shepherdille antama lupaus vuoden 1938 hintatason soveltamisesta vain, kunnes normaalit kauppasuhteet olisivat palautuneet. Sen sijaan Unkarin ja Saksan osalta päätettiin pyrkiä siihen, että myös korvaustavaroiden hinnoitteluperuste oli sopimuksessa määriteltävä.⁴

Suomen sotakorvausvelvoitteen täsmentämistä on usein pidetty Neuvostoliiton saneluna, jossa muille ei annettu puheenvuoroja.⁵ Sekä tavaruuttelun laatimisessa että hinnoittelussa Neuvostoliitto toki ainakin

1 Balfour Moskovasta FO:lle 19.12.1944, FO371 41000 UE2734/23/77 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 19.12.1944, FO371 41000 UE2733/23/77 PRO.

3 FO Minute (Haigh) 21.12.1944, FO371 41000 UE2734/23177 PRO.

4 FO Minute (Pink) 22.12.1944, FO371 41000 UE2734/23/77 PRO.

5 Ks. esim. Tarkka 1977, s. 255.

kuunteli eri osapuolia, joskin lopullinen ratkaisu ymmärrettävästi jäi neuvostoliittolaisille. Sotakorvaustavaroiden osalta Neuvostoliitto edellytti, että Suomi määritteli tuotantoalojensa kapasiteetin. Toimituskyyntyn kartoituksen jälkeen Neuvostoliitto valitsi toimitettavat tavarat - tulos ei vastannut velallisen odotuksia, mutta sitäkin paremmin brittien toiveita. Suomalaiset eivät osanneet aavistaa, miten aktiivisia britit olisivat hinnoittelukysymyksessä. Tämä kysymys puolestaan ratkesi Lontoon näkemyksestä poikkeavalla tavalla. Suomalaisten neuvottelutaktiikka olisi voinut olennaisesti muuttua, jos suomalaiset olisivat tienneet myös ajatuksesta, jonka mukaan vuoden 1938 hintatasoa voitaisiin soveltaa ainoastaan normaalien kauppasuhteiden avaamiseen asti. On lähteiden puutteen vuoksi mahdotonta sanoa, kuinka paljon brittien ja suomalaisten kannanotot todella vaikuttivat Neuvostoliiton vaatimusten muotoutumiseen.

4. SOTAKORVAUKSET JA MAAILMANSODAN PÄÄTTYMINEN

4.1. Kansainvälinen kehitys

Liittoutuneiden välillä oli sodan aikana ymmärrettävästi useita erimielisyyden kohteita. Kiistaa aiheuttivat paitsi eräät sodankäyntiin liittyneet kysymykset myöskin useat tulevaa rauhaa koskeneet suunnitelmat. Yhteisen vihollisen lyömiseen tähänneet ponnistelut yhdistivät kuitenkin Britannian, Neuvostoliiton ja Yhdysvallat samansuuntaisten päämäärien taakse. Sodan päättymisen tullessa näköpiiriin oli tehtävä päätöksiä rauhan järjestämiseksi. Tällöin liittoutuneiden väliset ristiriidat tulivat avoimmiksi.

Marraskuussa 1943 liittoutuneet perustivat Yhdistyneitten Kansakuntien avustus- ja jälleenrakennushallinnon (United Nations Relief and Rehabilitation Administration = UNRRA), jonka tarkoituksena oli ruokkia, vaatettaa, rakentaa asuntoja sekä jakaa lääkkeitä lukuisille sodan uhreille Euroopassa ja Kaukoidässä. Kun UNRRA:n varoista noin 75 % tuli Yhdysvalloista, amerikkalaiset odottivat järjestön toteuttavan ensisijaisesti heidän päämääriään. Heinäkuussa 1944 avattiin 44 valtion konferenssi Bretton Woodsissa, jossa amerikkalaisten ja brittien johdolla päätettiin perustaa Kansainvälinen jälleenrakennus- ja kehityspankki eli Maailmanpankki (International Bank for Reconstruction and Development = IBRD) sekä Kansainvälinen valuuttarahasto (International Monetary Fund = IMF).

Näiden järjestöjen toiminta perustui monenkeskisyyden sekä vapaan kaupan ja valuuttojen periaatteille, ja niiden kautta Yhdysvaltojen taloudellinen voima saattoi ratkaisevasti ohjata kansainvälistä kehitystä. Yhdysvallat oli tällä tavoin periaatteessa määritellyt jälleenrakennusperiaatteensa sekä ollut keskeisenä tekijänä luomassa organisaatioita periaatteiden toteuttamiseksi.¹

1 Mason - Asher 1973, s. 11-40; Paterson 1975, s. 20-21. Totaalisen sodan vaatiessa kaikkien taloudellisten voimavarojen tarkoituksenmukaista hyödyntämistä amerikkalaiset ja britit perustivat sodan aikana neljä neuvostoa huolehtimaan voimavarojen jaosta. Nämä olivat:

Yhdistetty raaka-aineneuvosto (Combined Raw Materials Board)

Yhdistetty laivausneuvosto (Combined Shipping Adjustment Board)

(jatkuu)

Britannian ja Yhdysvaltojen maihinnousu Normandiaan kesäkuussa 1944 oli selvä osoitus Saksan häviön lähestymisestä. Sodanjälkeistä aikaa koskevien päätösten tekeminen tuli entistä tarpeellisemmaksi. Dumbarton Oaksin (elo-syyskuussa 1944), Quebecin (syyskuussa 1944) ja Jaltan (helmikuussa 1945) konferensseissa käsiteltiin uuden kansainvälisen järjestön perustamista sekä Itä-Euroopan maiden - erityisesti Puolan - ja Saksan sodanjälkeistä asemaa. Yhdistyneitten Kansakuntien perustamiskirja voitiinkin allekirjoittaa San Franciscossa huhtikuussa 1945. Sen sijaan monet muut keskeiset kysymykset jäivät avoimiksi.

Jaltan konferenssin yhteydessä Neuvostoliitto esitti ehdotuksen Saksalta vaadittavista sotakorvauksista. Yksityiskohtainen suunnitelma oli osoitus siitä, miten tärkeinä neuvostoliittolaiset pitivät sotakorvauksia. Sotakorvaussumma jäi kuitenkin Jaltassa määräämättä. Konferenssin loppukommunikeassa todettiin, että Saksan olisi suoritettava suurin mahdollinen sotakorvaus tavaratoimituksina. Salaisessa pöytäkirjassa tätä täydennettiin toteamalla, että Moskovaan perustettavan liittoutuneiden välisen sotakorvauskomission tuli ottaa perustaksi keskusteluja varten Neuvostoliiton ehdottama 20 000 miljoonan dollarin summa, josta 50 % menisi Neuvostoliitolle. Britannian valtuuskunnan eriävä mielipide summan mainitsemisesta kirjattiin tässä yhteydessä. Muilta osin sotakorvauskomissiolle annetut työskentelyohjeet seurasivat Neuvostoliiton esittämää ehdotusta, joskin lisättiin, että saksalaisen työvoiman käyttö olisi yksi tapa saada sotakorvauksia.¹

Sotakorvauskomission päätehtäväksi ennen uuden huippukokouksen alkua Potsdamissa oli sotakorvausosuuksien määrääminen eri valtioiden kesken. Lopulliseksi päätökseksi saatiin 56 % Neuvostoliitolle, 22 % Britannialle ja 22 % Yhdysvalloille. Muiden valtioiden vaatimusten tyy-

(jatkuu)

Yhdistetty tuotanto- ja voimavaraneuvosto (Combined Production and Resources Board)

Yhdistetty elintarvikeneuvosto (Combined Food Board).

Neuvostojen tehtävänä oli huolehtia oman toimialueensa kysynnän ja tarjonnan selvittämisestä sekä voimavarojen jaosta liittoutuneille. Raaka-aineneuvosto piti erityistä luetteloa rajoitusten kohteena olleista hyödykkeistä, joiden valvonnasta ja jaosta se vastasi (Reserved Commodity List). 15.1.1945 lähtien luettelo jaettiin kahteen osaan: A-hyödykkeiden pääviejä oli Yhdysvallat, ja amerikkalaisille annettiin päätäntävalta näissä sekä B-hyödykkeet, joiden pääviejänä ei ollut Yhdysvallat ja neuvostolla säilyi edelleen päätösvalta näiden osalta. Japanin antauduttua valvontaa ryhdyttiin purkamaan ja Reserved Commodity List lakkautettiin 31.12.1945: McKee 1951, s. 1-35, 58-59, 60-70.

1 Woodward 1976, s. 293-296.

dyttämiseksi kukin suurvalta lupautui luovuttamaan osuudestaan siinä suhteessa kuin kyseiset maat olivat osallistuneet kokonaistaakan kantaamiseen. Koska Britannia oli kärsinyt enemmän kuin Yhdysvallat, Britannian edustajat vaativat myös suurempaa osuutta. Yhdysvaltojen edustajat puolestaan kieltäytyivät menemästä kotiin mukanaan kyseisistä kolmesta pienin summa. Britannia myöntyi vastahakoisesti vaaliakseen anglo-amerikkalaisia suhteita ja oletti, että Yhdysvallat luopuisi merkittävistä määristä omaa osuuttaan muiden valtioiden hyväksi. Toisaalta Neuvostoliiton osuus määrättiin 50 %:n asemasta 56 %:ksi juuri siksi, että Neuvostoliitolla olisi mahdollisuus antaa omasta korvausosuudestaan muille valtiolle ja saada itse kuitenkin puolet Saksalta saatavista sotakorvauksista.¹

Jalnan konferenssin henki ei säilynyt, kun palattiin selvittämään avoimeksi jääneitä kysymyksiä. Neuvostoliiton ja länsiliittoutuneiden välinen epäluulo lisääntyi entisestään. Kevään 1945 aikana olosuhteet muuttuivat huomattavasti. Presidentti Roosevelt kuoli 12.4.1945, ja hänen seuraajakseen tuli varapresidenttinä ollut Harry S. Truman. Touko-kuun alussa sota Euroopassa päättyi, kun taas Kaukoidässä taistelut saatiin taukoamaan vasta atomipommien pudottua elokuussa Hiroshimaan ja Nagasakiin.

Moskovan sotakorvauskomissio ei päässyt yksimielisyyteen keskeisistä avoimista kysymyksistä kuten Saksalle asetettavan sotakorvauksen määrästä. Potsdamin konferenssissa (17.7.-2.8.1945) saatiin aikaan sopimusartikla, jossa Saksa todettiin "mahdollisimman laajalti korvausvelvolliseksi Yhdistyneille Kansakunnille aiheuttamistaan vahingoista ja kärsimyksistä". Neuvostoliitolle tulevat sotakorvaukset määrättiin otettavaksi sen miehitysvyöhykkeeltä, ja Neuvostoliitto suostui suorittamaan Puolan sotakorvausvaatimuksen omasta osuudestaan. Vastaaavasti muiden liittoutuneiden vaatimukset tulivat länsivyöhykkeiden osalle. Tätä järjestelyä täydennettiin tavaranvaihdolla itä- ja länsivyöhykkeiden välillä.² Sotakorvausten lopullinen määrä jäi länsiliittoutuneiden tahdon mukaisesti edelleen määräämättä. Neuvostoliitto sai kuitenkin sopimukseen lukuisia täsmentäviä artikloja, mikä lienee osaltaan lisännyt neuvostoliittolaisten tyytyväisyyttä lopputulokseen nähden.³

1 Woodward 1976, s. 336-337.

2 Mee 1975, s. 325-326.

3 Geschichte des Grossen Vaterländischen Krieges der Sowjetunion 1967, s. 520-521.

Sopimus sotakorvauksista liittyi muiden sovintoratkaisujen joukkoon. Liittoutuneet päättivät aseistariisua ja demilitarisoida Saksan sekä hävittää kansallissosialismin vaikutuksen maasta. Saksan sotilastarkoituksia palvellut teollisuus tuli purkaa. Hallinnon osalta sovittiin, että Saksaa kohdeltaisiin yhtenä yksikkönä. Tämä periaate koski myös taloutta, mutta käytännössä sotakorvausratkaisu merkitsi päinvastaista tulosta. Tätä onkin pidetty yhtenä keskeisenä tekijänä suurvaltojen välisen kylmän sodan syntymiselle.¹

Potsdamin päätöksen mukaisesti Saksan sotakorvausten valvonta jäi valvontakomission tehtäväksi. Sen tuli kuuden kuukauden sisällä määrittää Saksan rauhanajan taloudelle tarpeettoman teollisuuspääoman määrä ja luonne, jonka jälkeen voitiin osoittaa myös sotakorvauksiin käytettävä materiaali. Sopimus Saksan teollisuuskapasiteetista valmistui 28.3.1946. Siinä todettiin kokonaan kielletyt teollisuudenalat ja asetettiin rajoituksia useille teollisuuden haaroille. Suunnitelman tavoite oli laskea teollisuustuotannon taso 50-55 %:iin vuoden 1938 kapasiteetista rakennusteollisuutta lukuunottamatta. Joulukuussa 1945 liittoutuneet - Neuvostoliiton ja Puolan osuus oli jo määritetty Potsdamissa - pääsivät sopimukseen kunkin maan prosenttiosuudesta Saksan länsivyyhykkeiltä saatavista sotakorvauksista.²

Myös Italian sotakorvauskysymyksessä idän ja lännen käsitykset törmäsivät toisiinsa. Lontoon ulkoministerikonferenssissa syyskuussa 1945 Britannia ja Yhdysvallat pitivät Neuvostoliiton esittämää 600 miljoonan dollarin vaatimusta liian suurena. Molotov oli valmis alentamaan summan 300 miljoonaan dollariin, jos länsiliittoutuneet olisivat luopuneet osuustaan. Tästä summasta olisi 100 miljoonaa dollaria tullut Neuvostoliitolle. Molotov ei voinut pitää Britannian ja Yhdysvaltojen asennetta Italian sotakorvauksiin oikeutettuna. Romanian ja Suomen kaltaiset pienet maat maksoivat 300 miljoonan dollarin korvausta, joten oli kyseenaista päästää Italian kaltainen suurvalta ilman suorituksia. Erityisesti Suomen tapaus osoitti, kuinka ensimmäisen maailmansodan kokemuksista tuli siirtyä uudempiin, täysin tyydyttäviksi osoittautuneisiin esimerkkeihin. Britannian ulkoministeri Bevin huomautti maansa suostuneen Ro-

1 Itä-Euroopan maiden kysymys Potsdamin konferenssissa ks. Davis 1974, s. 288-299.

2 Tähän liittyvät dokumentit ja kuvaus neuvottelujen kulusta - joskin amerikkalaisesta näkökulmasta - ks. Ratchford - Ross 1947. Amerikkalaisista päätöksentekijöistä on tapahtumia selvittänyt myös Penrose 1953.

manian ja Suomen sotakorvauspykäliin vain vastahakoisesti ja sillä varauksella, ettei niitä käytetty ennakkotapauksina. Italia ei pystyisi mak samaan sotakorvauksia, vaan rasite koituisi todennäköisesti brittiläisille veronmaksajille. Yhdysvaltojen ulkoministeri Byrnes yhtyi Bevinin periaatteisiin. Amerikkalaisten päätöksentekijöiden haluttomuus asettaa Italialle sotakorvausvelvoitetta johtui myös osaltaan Yhdysvalloissa olleesta italialaisvähemmistöstä, jonka reaktiot tässä yhteydessä oli poliitikkojen viisasta ottaa huomioon. Italian sotakorvauksista ei päästy yksimielisyyteen, vaan asian jatkokäsittely päätettiin siirtää tuonnemmaksi.¹

Saavutetuista osittaisratkaisuisista huolimatta lukuisia kysymyksiä Saksan ja Italian sotakorvauksissa jäi avoimiksi. Jatkokäsittely jäi riippumaan liittoutuneiden poliittisesta tahdosta sovittaa yhteen erilaisia näkemyksiä. Kylmä sota syveni kuitenkin vuoden 1946 aikana niin, ettei lopullista ratkaisua saatu aikaan. Saksan sotakorvaussopimukseen liittynyt tavaravaihto itä- ja länsivivöhykkeiden välillä katkesi kesällä 1946.

4. 1. 1. Romania

Myös Romanian sotakorvausten toteuttaminen nosti esiin erimielisyyttä liittoutuneiden välille. Marraskuussa 1944 amerikkalaiset ja britit saivat tietää, että neuvostoliittolaiset siirsivät öljyn tuotantoon tarvittavia laitteita. Neuvostoliiton tulkinnan mukaan laitteet olivat tulleet vuosina 1941-1943 Saksasta, ja saksalaiset aikoivat lähettää ne edelleen Neuvostoliiton alueilta vallattaville öljykentille. Liittoutuneiden välisen sopimuksen mukaisesti tällainen omaisuus kuului Neuvostoliitolle. Britannian ja Yhdysvaltojen edustajat huomauttivat kuitenkin, että jo ennen sotaa kyseiset yhtiöt olivat ostaneet vastaavat laitteet pääasiassa Saksasta, ja myös sotavuosina niistä oli maksettu saksalaisille. Näin ollen ne oli katsottava amerikkalaisten ja brittiläisten yhtiöiden omaisuudeksi. 17.11.1944 mennessä britit olivat laskeneet Neuvostoliiton saaneen noin 23 000 tonnia laitteistoja, joiden Lontoossa ja Washingtonissa tulkittiin olleen amerikkalaista ja brittiläistä omaisuutta. Lisäksi Neuvostoliitto sai sotakorvauksena öljyä, josta amerikkalaiset ja brittiläiset

1 Polvinen 1981, s. 94-96 ja siinä mainitut lähteet.

öljy-yhtiöt katsoivat saavansa riittämättömän korvauksen.¹

Kysymyksestä keskusteltiin liittoutuneiden välillä pääsemättä yksimielisyyteen. Amerikkalaiset esittivät sovintoon pääsemiseksi, että komissio ryhtyisi tutkimaan asiaa, mutta tämä ei saavuttanut toisten osapuolien kannatusta. Tammikuussa 1945 Neuvostoliitto lopetti öljylaitteistojen siirrot, joskin tämä päätös osoittautui väliaikaiseksi.²

Öljylaitteistojen omistuksesta käydyssä kiistassa länsiliittoutuneet eivät käyttäneet esittämiään vastalauseita voimakkaampia aseita. Tämä kysymys ei ollut niin merkityksellinen, että sen olisi annettu vaarantaa yhteistyötä Neuvostoliiton kanssa. Pääministeri Churchill ja ulkoministeri Eden vierailivat 9.-18.10.1944 Moskovassa. Churchillin yhtenä tavoitteena - vastoin Rooseveltin näkemystä - oli sopia Stalinin kanssa etupiirijaosta Itä-Euroopassa. Vaikka varsinaista sopimusta ei allekirjoitettukaan, suhteellisista painopistealueista oli kuitenkin keskustelua. Churchill ehdotti Neuvostoliitolle 90 %:n valta-asemaa Romaniassa ja Britannialle yhdessä amerikkalaisten kanssa vastaavasti samansuuruista määräämisvaltaa Kreikassa. Bulgaria joutuisi 75 %:n osalta Neuvostoliitolle, ja Unkarissa sekä Jugoslaviassa suurvaltaryhmittymien vaikutussuhteet olisivat keskenään suunnilleen samansuuruiset.³

Kun kysymys Romanian öljylaitteistojen omistusoikeudesta nousi esiin, Britannian Bukarestin-edustaja Le Rougetel ryhtyi tarmokkaasti ajamaan maansa etuja. Churchill puuttui kuitenkin jo 4.11.1944 hänen toimenpiteisiinsä. Le Rougetelilta oli Churchillin mukaan ilmeisesti jäänyt huomaamatta, että briteillä oli vain 10 %:n osuus Romanian tapahtumiin. Liian aktiivinen toiminta tässä kysymyksessä saattoi johtaa tilanteeseen, jossa Britanniaa voitiin syyttää tehdyn sopimuksen rikkomisesta. Tämä puolestaan uhkasi vastaavasti länsiliittoutuneiden asemaa Kreikassa, jonka Churchill "vielä toivoi pelastavansa".⁴

Öljylaitteistojen omistusoikeudesta noussutta ristiriitaa lukuunottamatta amerikkalaiset ja britit jäivät tarkkailijan asemaan, kun romanialaiset suorittivat sotakorvauksiaan Neuvostoliitolle. Valvontakomission

1 *Allied Control Commission Roumania. British Mission. Minutes of a Meeting held in Bucharest on 17 Nov., 1944 at Russian Headquarters of the Allied Control Commission, FO371 44033 R21475/14016/37 PRO.*

2 Lundestad 1978, s. 229-230.

3 Woodward 1962, s. 310-312.

4 Prem Minute 4.11.1944, FO371 44012 R17819/294/37 PRO.

kautta he saivat jonkin verran tietoja, ja niiden pohjalta on mahdollista tehdä eräitä huomioita Romanian sotakorvausohjelman toteuttamisesta.

Huolimatta siitä, että Romanian sotakorvaustoimitukset perustuivat maan perinteisiin vientiartikkeleihin, Romanian perussopimuksen neuvotteluihin tarvittiin aikaa kuukausi enemmän kuin Suomen neuvotteluihin. Sopimus allekirjoitettiin 16.1.1945. Perussopimus oli varsinaista tavara-luetteloa lukuunottamatta samantyyppinen kuin Suomen kanssa tehty sopimus.¹ Romanian sotakorvausohjelmaksi määrättiin brittien saaman tiedon mukaan taulukon 15 osoittamat toimitukset.

Taulukko 15. Romanian sotakorvaukset Neuvostoliitolle

Tavararyhmät	Koko sotakorvaus- ohjelma			Ensimmäinen sota- korvausvuosi		
	Milj. U.S. dollaria	%		Milj. U.S. dollaria	%	
Hyödykkeitä						
polttoaineet	150			21		
vilja	16			11		
karja ja hevoset	20			2		
puutavara	<u>18</u>	204	69	<u>2</u>	36	72
Laivat		20	7		8	16
Koneet ja teollisuustuotteet						
valmiit	3			3		
tuotannosta	<u>25</u>	28	9	<u>0</u>	3	6
Rautatielaitteet		48	16		3	6
Yhteensä		300	100		50	100

Lähde: Le Rougetel Bukarestista FO:lle 4.10.1945, FO371 59141
R2390/154/37 PRO.

Romanian sotakorvaustoimitusten arvosta puolet määrättiin suoritettavaksi öljynä. Vuoden 1935 tilaston mukaan Romania tuotti kyseisenä vuonna eri öljylajikkeita yhteensä 16 587 000 tonnia, josta määrästä vientiin riitti 6 498 000 tonnia. Näihin sotaa edeltäneen ajan lukuihin verrattuna sotakorvausohjelma oli melko vaatimaton, joskin tuotanto-olosuhteetkin olivat muuttuneet huomattavasti. Laadittu ohjelma ei muiltakaan osilta edellyttänyt uusien tuotannonalojen rakentamista kuten Suomen kohdalla. Ensimmäisenä vuonna öljytoimitusten määrä oli tosin kokonaisuutta suhteellisesti pienempi, ja vuonna 1945 viljatoimituksia suoritet-

1 Le Rougetel Bukarestista FO:lle 27.1.1945, FO371 48594 R2621/670/
37 PRO.

tiin merkittävästi.

Valmiiden tavaroiden toimitukset määrättiin toteutettavaksi ensimmäisenä sotakorvausvuonna, ja nämä suoritukset kattoivatkin lähes kokonaan kyseisten ryhmien toimitukset. Vain pieni erä uusia aluksia merkittiin toimitettavaksi juoksevasta tuotannosta.

Taulukko 16. Eräiden Romanian sotakorvaustavaroiden jakauma valmiiden tavaroiden ja juoksevan tuotannon toimituksiin (mlj. U.S.dollaria)

	Laivat	Koneet	Rautatie- laitteet
Valmiit	8	3	3
Tuotannosta	12	25	45
Yhteensä	20	28	48

Lähde: Le Rougetel Bukarestista FO:lle 4.10.1945, FO371 59141 R2390/154/37 PRO.

Romanian alkuperäinen sotakorvausohjelma ei kuitenkaan toteutunut sellaisenaan, vaan ensimmäisenä sotakorvausvuonna toimitettiin taulukon 17 mukaiset sotakorvaustavarat. Toimitettujen tavaroiden arvo oli tuolloin yhteensä 56.5 miljoonaa dollaria, eli enemmän kuin ensimmäiselle vuodelle asetettu nimellisarvo.¹ Ylijäämän merkittävin osa tuli öljytoimituksista. Toisaalta ennen kaikkea viljan osalta oli selvä alijäämä. Koska viljaa kysyttiin muihinkin tarkoituksiin, Romania pyysi, että ensimmäisen sotakorvausvuoden osalta 90 000 tonnia vehnää korvattaisiin öljytoimituksilla.² Toisen sotakorvausvuoden osalta pyydettiin helpotusta niin, että 120 000 tonniksi merkitystä vehnäerästä toimitettaisiin vain 40 000 tonnia ja 80 000 tonnia siirrettäisiin, kunnes vuoden 1946 sato olisi käytettävissä. Näihin ehdotuksiin Neuvostoliitto suostuikin.³

1 Le Rougetel Bukarestista FO:lle 4.10.1945, FO371 59141 R2390/154/37 PRO.

2 Britannian sotilasedustusto Bukarestista War Officelle (=WO) 1.9.1945 FO:n kopio, FO371 48546 R15067/27/37 PRO.

3 Britannian sotilasedustusto Bukarestista WO:lle 19.9.1945 FO:n kopio, FO371 48546 R16162/27/27 PRO.

Taulukko 17. Romanian sotakorvaukset Neuvostoliitolle ensimmäisen sotakorvausvuoden aikana

Tavararyhmät	Luovutus- ohjelma	Luovutettu
Hyödykkeitä		
polttoaineet, t	1 715 800	2 331 727
vilja, t	474 327	357 750
karja, kpl	85 000	87 375
hevoseet, kpl	20 000	25 688
puutavara, m ³	2 000 000	2 235 943
Laivat, \$	7 756 266	7 746 266
Koneet ja teollisuustuotteet, \$	3 062 227	3 062 227
Rautatielaitteet, \$	2 600 000	2 455 831

Lähde: Britannian sotilasedustusto Bukarestista WO:lle 19.9.1945
FO:n kopio, FO371 48546 R16162/27/27 PRO.

Taulukoissa 18 ja 19 on osoitettu Romanian öljyvientiin liittyviä lukuja. *Nicholas Spulberin* keräämien tietojen mukaan Romania tuotti vuonna 1945 kaikkiaan 4.68 miljoonaa tonnia öljyä, josta siis vientiin meni 3.17 miljoonaa tonnia.¹ Tästä viennistä Neuvostoliitto sai noin 99 %. Sotakorvaustoimitukset olivat keskeisessä asemassa, mutta välirauhansopimuksen 10. artiklan pohjalta Romania oli velvollinen maksamaan myös liittoutuneiden armeijan ylläpidosta, mihin osaltaan kuului myös öljytoimituksia.

Taulukko 18. Romanian öljytoimitukset sotakorvauksena Neuvostoliitolle ensimmäisen sotakorvausvuoden aikana (tonnia)

Öljylaji	Luovutus- ohjelma	Luovutettu	Erotus, %
Bensiini	432 000	791 893	+83
Paloöljy	210 000	311 662	+48
Polttoöljy	518 000	1 257 358	+142
Parafiini	2 000	135 580	+6 679
Muita jalostettuja tuotteita	3 000	177	-94
Raakaöljyä	550 000	27 000	-95
Yhteensä	1 715 800	2 524 370	+47

Lähde: *Nicholas Spulber, The Economics of Communist Eastern Europe*, s. 175.

¹ Spulber 1957, s. 174.

Taulukko 19. Romanian öljyn vienti vuonna 1945

Vientimaat	Tonnia	%
Neuvostoliitto		
- liittoutuneiden armeijan ylläpito	418 254	13.2
- sotakorvaukset	2 541 592	80.1
- kauppasopimukset	181 948	5.7
Itä-Euroopan maat	8 893	0.3
Muut	293	-
Vienti laivojen polttoaineena	21 020	0.7
Yhteensä	3 172 000	100.0

Lähde: Nicholas Spulber, The Economics of Communist Eastern Europe, s. 174.

Välirauhansopimus velvoitti Romanian sotakorvausten ja liittoutuneiden armeijan ylläpidon ohella myös eräisiin muihin taloudellisiin suori-
tuksiin. 3. artiklan mukaan Romanian hallituksen tuli taata liittoutu-
neiden armeijalle vapaa liikkuminen maan alueella. 5. artiklan mukaan
Romanian hallituksen tuli palauttaa kaikki sotavangit sekä huolehtia
vankien ylläpidosta ennen näiden palaamista kotimaahansa. Romania
veloitettiin 7. artiklassa luovuttamaan saksalaisilta saatu sotasaalis
Neuvostoliitolle. Potsdamin sopimuksessa Romania - kuten vastaavasti
Suomikin - veloitettiin luovuttamaan saksalaisomaisuus (ja unkarilainen
omaisuus) Neuvostoliitolle. Tähän liittyi välirauhansopimuksen 8. ar-
tikla. Suomen tavoin joutui myös Romania palauttamaan sodan aikana
Neuvostoliiton alueelta ottamansa tavarat, mistä säädettiin välirauhanso-
pimuksen 12. artiklassa.¹ Ensimmäisenä vuonna välirauhansopimuksen
allekirjoittamisen jälkeen Romania oli brittien laatimien laskelmien mu-
kaan toteuttanut taulukon 20 mukaiset suoritukset.

Erityisen suuriksi nousivat sekä palautettavien tavaroiden korvaami-
sesta että liittoutuneiden armeijan ylläpidosta koituneet kulut. Länsi-
liittoutuneet olivat pitäneet sotakorvauksia pääasiallisena rasitteena vä-
lirauhansopimusluonnosta harkitessaan ja katsoivat nyt Neuvostoliiton
ehtojen tulkinnan tehneen Romanian veloitteet kohtuuttomiksi.

1 FO Minute (Tilea) 10.1.1946, FO371 59141 R1786/154/37 PRO.

Taulukko 20. Romanian suorittamat velvoitteet 12.9.1944-11.9.1945

Kustannuslaji	Milj. leitä	Milj. U.S. dollaria
Art. 3 Liittoutuneiden armeijan kuljetukset	87 422	19
Art. 5 Sotavankien huolto	8 137	2
Art. 7 Sotasaaliin palauttaminen	3 743	1
Art. 10 Liittoutuneiden armeijan ylläpito	454 401	98
Art. 11 Sotakorvaukset	260 997	57
Art. 12 Palautettavat tavarat	1 041 000	225
Yhteensä	1 855 700	402
\$ = 4 619 lei		

Lähde: FO Minute (Tilea) 10.1.1946, FO371 59141 R1786/154/37 PRO.

Vastikkeettomien toimitusten lisäksi Romaniaa oli vuoden 1945 aikana tavaravaihtoa Neuvostoliiton kanssa. Tämä perustui 8.5.1945 ja 11.9.1945 allekirjoitettuihin sopimuksiin. Neuvostoliitto toi öljyä, puuta, lasia ja sementtiä sekä vei Romaniaan rautaa, terästä, koksia, hiiltä, puuvillaa sekä elintarvikkeita. Romanian viennin suuntautuessa lähes täysin Neuvostoliittoon amerikkalaiset ja britit tunsivat tulleen syrjäytetyiksi. He ottivat jälleen Potsdamissa esiin kysymyksen öljylaitteistojen omistussuhteista sekä liittoutuneiden omaisuuden siirtämisestä sotakorvauksena Neuvostoliitolle ilman omistajille suoritettua hyvitystä. Konferenssi tosin hyväksyi julkilausuman, jossa kiellettiin puuttumasta liittoutuneiden omaisuuteen ilman hyvitystä, mutta koska omistusoikeus jäi edelleen kiistakysymykseksi, tilanne ei tosiasiaa muuttunut entisestään.¹

Käyttäen entistä saksalaisomaisuutta pääomanaan Neuvostoliitto organisoi romanialaisten kanssa osakeyhtiöitä öljytuotannon, laiva- ja ilmaliiikenteen sekä pankkitoiminnan alalla niin, että Neuvostoliiton hallussa oli puolet kunkin yhtiön osakkeista. Vaikka nämä yhtiöt eivät olleetkaan hallitsevia, länsivalloissa asia tulkittiin yhdeksi osoitukseksi Neuvostoliiton tunkeutumisesta Romanian talouselämään.²

Vuoden 1945 aikana Romanian talous ei elpynyt kovinkaan voimakkaasti, mihin osaltaan vaikutti huono sato. Tämän johdosta Neuvosto-

1 Lundestad 1978, s. 236-237.

2 Montias 1967, s. 19-21; Paterson 1975, s. 102-105.

liitto joutui tekemään myönnytyksiä Romanianle siirtämällä maksuja myöhemmäksi. Omasta vaikeasta tilanteestaan huolimatta Neuvostoliitto antoi vuonna 1945 Romanianle myös viljalainan kuten seuraavanakin vuonna.¹ Parantaakseen tilannetta Neuvostoliitto esitti vuoden 1945 lopussa, että kolme suurvaltaa ryhtyisivät yhteistyöhön Romanian talouden elvyttämiseksi. Bukarestiin perustettiin Britannian, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen edustustojen talousasiantuntijoiden komitea, joka piti ensimmäisen kokouksensa 28.12.1945.² Länsiliittoutuneet eivät kuitenkaan olleet halukkaita etenemään mielipiteenvaihdosta käytännön toimenpiteisiin. Niiden mielestä Neuvostoliitto hallitsi Romanian taloutta niin voimakkaasti, etteivät länsivallat hyötyisi mitään mahdollisista avustus-toimenpiteistä.³

Toisen sotakorvausvuoden aikana länsiliittoutuneiden mahdollisuudet seurata yksityiskohtaisesti Romanian tilannetta heikkenivät entisestään. Tämä ei johtunut ainoastaan Neuvostoliiton haluttomuudesta antaa tietoa. Romaniaalaisten luovuttamat tilastot, jotka kertoivat Neuvostoliiton valtavasta ruokahalusta, menettivät nimittäin uskottavuutensa länsimaisten tarkkailijoiden silmissä, ja erityisesti britit uskoivat Romanian pyrkivän Britannian ja Neuvostoliiton välisen yhteistyön heikentämiseen.⁴

Brittiläisen aineiston pohjalta saa sen käsityksen, että Neuvostoliitto pyrki myönnytyksin mahdollistamaan osittain ylivoimaisiksi osoittautuneiden korvausten suorittamisen. 19.2.1946 liittoutuneiden edustajien kokouksessa Bukarestissa amerikkalaiset ja britit syyttivät Neuvostoliittoa liian suuren taloudellisen taakan asettamisesta Romanianle. Neuvostoliittoa edustanut kenraaliluutnantti Vinogradov ei ryhtynyt puolustelemaan maansa politiikkaa, vaan tiedusteli, oliko amerikkalaisten ja brittien mielestä öljytuotantoa lisättävä vai sotakorvauksia alennettava vaikeuksien voittamiseksi. Vastauksessa hänelle suositeltiin sotakorvausten alentamista, mitä Vinogradov lupasikin harkita.⁵

1 Goldman 1967, s. 27-29. Brittien saaman tiedon mukaan Neuvostoliitto antoi 300 000 ja 100 000 tonnin viljalainat. Britannian sotilas-edustusto Bukarestista WO:lle 27.4.1946, FO371 59086 R6622/8/37 PRO.

2 Marjoribanks Bukarestista FO:lle 29.12.1945, FO371 59084 R8/8/37 PRO.

3 FO Minute (Williams) 2.1.1946, FO371 59084 R8/8/37 PRO; Paterson 1975, s. 116-119.

4 FO Minute (Marjoribanks) 5.3.1946, FO371 59141 R1901/154/37 PRO.

5 Le Rougetel Bukarestista FO:lle 23.2.1946, FO371 59085 R2942/8/37 PRO.

Maaliskuussa Romanian hallitus jätti Neuvostoliiton edustajille kirjeen, jossa pyydettiin vapautusta välirauhansopimuksen 10. artiklan vaatimasta liittoutuneiden armeijan ylläpidosta. Romania pyysi myös sotakorvausten lykkäämistä Neuvostoliiton joukkojen poistumisesta siihen asti, kunnes Romanian taloudelle jälleen olisi mahdollista niiden suorittaminen.¹ Näihin ehdotuksiin Neuvostoliitto ei kuitenkaan suostunut. Sen sijaan huhtikuussa Romanian sotakorvausten maksuaikaa pidennettiin kuudesta kahdeksaan vuoteen.² Näin Romanian osalta korvausajan pidennys on nähtävissä pikemminkin taloudellisten vaikeuksien helpotuksena kuin jonkinlaisena palkintona hyvin suoritetusta tehtävästä. Huhtikuussa britit saivat myös tietää Neuvostoliiton luopuneen eräistä oikeuksistaan. Välirauhansopimuksen 10. ja 11. artiklaan perustunut viljan tuonti Romaniasta lopetettiin toistaiseksi. Sen sijaan Romanialle annettiin ensin 300 000 tonnin ja sittemmin 100 000 tonnin viljalainat.³

Liittoutuneiden valvontakomission kokouksessa 15.11.1946 Neuvostoliitto ilmoitti Romanian täyttäneen toisen sotakorvausvuoden velvoitteen 114-prosenttisesti. Maksu ei tapahtunut alkuperäisen suunnitelman mukaisesti, sillä erityisesti viljatoimitusten osalta Romania jäi selvästi jälkeen tavoitteesta. Neuvostoliitto halusi kuitenkin yhteistyötä ja oli ottanut öljyä ja puutavaraa korvaamaan myöhästyneet toimitukset.⁴ Romania oli siten kahden ensimmäisen vuoden aikana maksanut 115 miljoonaa dollaria sotakorvausvelvoitteestaan.

4.1.2. Unkari

Liittoutuneiden väliset neuvottelut Unkarille annettavista välirauhanehdoista tulivat ajankohtaisiksi vuoden 1944 lokakuun puolivälissä, jolloin

-
- 1 Groza Susaikoville 11.3.1946 FO:n kopio, FO371 59142 R8832/154/37 PRO.
 - 2 Porter Bukarestista FO:lle 17.4.1946, FO371 59142 R6641/154/37 PRO.
 - 3 Britannian sotiausedustusto Bukarestista WO:lle 27.4.1946 FO:n kopio, FO371 59086 R6622/8/37 PRO.
 - 4 ACC Rumania. *British Mission. Minutes of thirty third meeting of Allied Control Commission held on 15th November, 1946*, FO371, 59161 R17363/720/37 PRO. Romanian kehityksestä laajemmin ks. Berend - Ránki, 1974.

Romanian ja Suomen sopimukset oli jo allekirjoitettu. Neuvostoliiton tekemä ehdotus pohjautuikin kyseisiin sopimuksiin. Sotakorvauksia käsitelleessä 13. artiklassa sotakorvaussummaksi tosin oli merkitty 400 miljoonaa dollaria (Romania ja Suomi 300 miljoonaa dollaria kuudessa vuodessa) ja korvausajaksi viisi vuotta.

Britannia ja Yhdysvallat vaativat summan alentamista perustellen kantansa pääasiassa samanlaisin argumentein kuin muidenkin sotakorvaustapausten yhteydessä. Unkarin maksukykyä pidettiin liian huonona 400 miljoonan dollarin korvauksen suorittamiseen. Kansainvälisen kaupan toivottiin kasvavan pian sodan jälkeen ilman haittaavia esteitä. Myös ensimmäisen maailmansodan jälkeiset kokemukset kehottivat tyytymään pieniin sotakorvauksiin.¹

Yleisten syiden lisäksi Yhdysvalloilla oli omien taloudellisten etujensa pohjalta syytä rajoittaa Neuvostoliitolle tulevien sotakorvausten määrää. Standard Oil ja Socony-Vacuum -yhtiöt valvoivat noin 34 % kaikista unkarilaisista öljynpuhdistamoista. Standard Oilin tytäryhtiö MAORT vastasi lähes kolmanneksesta Euroopan öljyntuotantoa. Samat yhtiöt hallitsivat noin 10 % Romanian öljynpuhdistuksesta. Kaikkiaan Yhdysvalloilla oli Unkarissa omaisuutta noin 62.3 miljoonaa dollaria sekä yhteensä Itä-Euroopan maissa (Puola, Tšhekkoslovakia, Unkari, Romania, Jugoslavia, Bulgaria ja Albania) noin 560 miljoonan dollarin arvoista. Tämä vastasi 12 % Euroopassa olleesta amerikkalaisesta omaisuudesta ja noin 4 % amerikkalaisista sijoituksista ympäri maailmaa.²

Vaikka amerikkalainen omaisuus Unkarissa ei ollutkaan määrällisesti erityisen huomattava, oli öljyntuotantoon sijoitetuilla varoilla kuitenkin merkitystä. Standard Oil ja Socony-Vacuum -yhtiöiden näkökulmasta katsottuna kyseinen omaisuus oli hyvinkin tärkeä, joten ne painostivat State Departmentia ajamaan amerikkalaisten etuja.³ Olihan pelättävissä, että Unkarin sotakorvaukset maksettaisiin ainakin osittain amerikkalaisista varoista. Tiedot Romaniassa syntyneistä omistussuhteiden tulkintaerimielisyyksistä olivat omiaan tekemään amerikkalaiset varovaisiksi. State Department ei kuitenkaan pitänyt tarkoituksenmukaisena, että se perustelisi neuvostoliittolaisille asennetaan omien taloudellisten etujensa pohjalta, vaikkakin ne olivat varsin todennäköisesti keskeisimpiä

1 Lundestad 1978, s. 118-119 ja siinä mainitut lähteet.

2 Paterson 1975, s. 101.

3 Lundestad 1978, s. 119.

amerikkalaisten asenteen takana.¹

Moskovassa käytyjen etupiirineuvottelujen yhteydessä Edenillä oli ti-laisuus huomauttaa Molotoville, että amerikkalaiset ja britit pitivät 400 miljoonan dollarin sotakorvausta liian suurena. Vielä samana päivänä Stalin ilmoitti Edenille suostuvansa alentamaan sotakorvauksen 300 miljoonaan dollariin, josta 100 miljoonaa jaettaisiin Jugoslavian ja Tšekko-slovakian kesken.²

State Department ei ollut vielä tyytyväinen tähän ehdotukseen. Sen mielestä sotakorvausartikklaan oli saatava täsmäntävä liite, tai Yhdysval-lat varaisi oikeuden ottaa sotakorvauskysymyksen uudelleen esiin myö-hemmin. Yhdysvallat halusi sotakorvaustoimitusten seurannan kaikkien kolmen vallan käsiin pois Neuvostoliiton yksinomaisesta valvonnasta niin, että tätä varten olisi valvontakomissioon perustettu erityinen sotakorva-usosasto. Korvaustavaroiksi olisi tullut määrätä vain jälleenrakennuk-seen suoranaisesti liittyviä hyödykkeitä, joita saajavaltio ei saisi viedä edelleen kolmanteen maahan. Juoksevasta tuotannosta saadut sotakor-vaustavarat oli hinnoiteltava valmistushetkellä vallinneiden maailmanmark-kinahintojen pohjalta. Lisäksi korvausaikataulu tuli sopia sellaiseksi, että se häiritsi mahdollisimman vähän normaaleja kauppasuhteita.³

Unkarin sisäinen tilanne kehittyi siten, että Neuvostoliitto saattoi joulukuun lopussa esittää välirauhansopimusluonnoksen.⁴ Sotakorvaus-ten osalta neuvostoliittolaiset olivat ottaneet huomioon lokakuussa Ede-nin kanssa sovitut täsmennykset: sotakorvaussummaksi oli kirjattu 300 miljoonaa dollaria, maksuaikaa oli kuusi vuotta, ja Jugoslavialle ja Tšekkoslovakialle oli varattu kokonaissummasta 100 miljoonaa dollaria keskenään jaettavaksi. Sen sijaan amerikkalaisten esittämät ajatukset eivät olleet näkyvillä ehdoissa, ja Balfourin korosti Hänen Majesteet-tinsa hallituksen haluavan vielä puuttua sotakorvaustavaroiden hinnoit-teluun.

Molotov ilmoitti joulukuun lopussa, ettei amerikkalaisten ja brittien ehdotuksiin voitu suostua. Unkarin suorittamia sotakorvauksia tuli sää-dellä samojen periaatteiden mukaan kuin Romanian ja Suomen. Ehdotettu sotakorvaussumma oli monta kertaa pienempi kuin aiheutetut tuhot. 50

1 SD Harrimanille Moskovaan 14.10.1944, FRUS 1944 III s. 906-907;
SD Memorandum (Luthringer) 21.10.1944, FRUS 1944 III s. 917-918.

2 Kennan Moskovasta SD:lle 20.10.1944, FRUS 1944 III s. 915-916.

3 SD Kennanille Moskovaan 2.11.1944, FRUS 1944 III s. 922-925.

4 Harriman Moskovasta SD:lle 27.12.1944, FRUS 1944 III s. 940-942.

miljoonan dollarin vuosisuoritus oli noin kolmannes vuosien 1934-1938 viennin arvosta. Tehtyjen laskelmien mukaan kyseinen summa olisi ollut $3 \frac{1}{2}$ % vuoden 1938 kansantulosta. Vaikka sotakorvausten osuus verrattuna vientiin ja kansantuloon suurensikin sotaa seuraavina vuosina, eivät Unkarin osalle tulleet sotakorvaukset Neuvostoliiton mielestä olleet uhkaksi maan taloudelle tai Euroopan jälleenrakennuksen kehitykselle. Tyytyessään pieniin sotakorvauksiin Neuvostoliitto korosti haluavansa osoittaa hyvää tahtoa ja mahdollistaa korvauksia maksavien maiden nopean paluun normaaliin talouselämään. Jos Neuvostoliitto suostuisi sotakorvaustavaroiden hinnoitteluun maailmanmarkkinahintojen pohjalta, se joutuisi käytännössä luopumaan pienistäkin sotakorvauksista, minkä lisäksi vaihteleva hintataso toisi lisää ongelmia. Ei ollut mitään syytä hylätä perusteita, joista jo oli sovittu Romanian ja Suomen kanssa. Kyseisten maiden kanssa omaksuttu käytäntö osoitti myös, ettei valvontakomissioon tarvittu kolmen suurvallan edustajista koostuvaa sotakorvausosastoa. Sen sijaan voitiin harkita Jugoslavian ja Tshekkoslovakian osallistumista valvontakomission työhön sotakorvausten perimistä koskevilta osin.

Sotakorvaussumman määrä ei Harrimanin mielestä ollut kohtuuton. Yhdysvaltojen kannalta saattoi olla jopa hyödyllistä saada Neuvostoliitto sidotuksi kyseiseen dollarisummaan, sillä ruokahalun kasvaessa neuvostoliittolaiset olisivat voineet korottaa vaatimuksiaan. Harrimanin mielestä keskeisintä Neuvostoliiton vastauksessa oli se, että amerikkalaisilta ja briteiltä evättiin mahdollisuus osallistua sotakorvaustoimitusten valvontaan. Hänen mielestään sotakorvausten kautta aukeni mahdollisuus Unkarin koko talouselämän valvontaan sekä vaikutuskanavia myös Euroopan jälleenrakennuksen suuntaamiseen. Tältä pohjalta Britannian ja Yhdysvaltojen poissulkeminen ei ollut perusteltua. Harriman ei uskonut Neuvostoliiton painostamiseen riittävän sen, että Yhdysvallat mahdollisesti sanoutuisi irti sotakorvausartikkelista. Hän ehdotti Washingtoniin, että Lend Lease -avun jatkuminen asetettaisiin tässä yhteydessä peliin.¹

Washingtonissa ei oltu halukkaita omaksumaan niin tiukkaa linjaa kuin Harriman ehdotti. State Department piti kuitenkin edelleen kiinni siitä, että amerikkalaisten tuli saada oikeus toimia valvontakomission sotakorvauksia käsittelevässä alakomiteassa. Ellei tätä taattaisi, Yhdysvallat varaisi oikeuden ottaa korvauskysymyksen uudelleen esiin Yhdysvaltojen talousetujen vaarantuessa. Lisäksi oli taattava korvaus myös

¹ Harriman Moskovasta SD:lle 31.12.1944, FRUS 1944 III s. 951-953; Lend Lease -avusta ks. Herring 1973.

Yhdysvaltojen ja muiden liittoutuneiden maiden omaisuudelle tapahtuneista tuhoista.¹ Sen sijaan täydellistä irtisanoutumista välirauhansopimuksesta State Department ei kannattanut eikä antanut myöskään lupaa nostaa Lend Lease -kysymystä esiin tässä yhteydessä.²

Britit eivät olleet unohtaneet Romanian ja Suomen sotakorvausten hinnoittelun yhteydessä kärsimäänsä tappiota. Foreign Office ilmoitti State Departmentille esittävänsä Unkarin sopimukseen liitettä, jossa olisi selvästi ilmaistu vuoden 1938 hintataso toimitusten perustaksi. Lisäksi Foreign Office piti tarpeellisena esittää vielä kerran Molotoville, ettei Hänen Majesteettinsa hallitus kannattanut tietyn summan määräämistä välirauhansopimukseen. Sotakorvaussummaa oli myös voitava muuttaa, jos se ylittäisi Unkarin maksukyvyyn.³ State Department yhtyi periaatteessa brittien näkemykseen eikä suoranaisesti kieltänyt siltä tukea, mutta neuvoi Harrimania noudattamaan ensisijaisesti Washingtonista tulleita ohjeita.⁴

Neuvostoliitto piti johdonmukaisesti kiinni näkemyksestään, jonka mukaan sotakorvauksia käsittelevää alakomiteaa ei tarvittu. Valvontakomission taloudellinen osasto riitti toteuttamaan amerikkalaisten tavoitteet sotakorvaustoimitusten seuraamiseksi. Kun Harriman sai tiedon, että kyseinen osasto saisi selvityksiä sotakorvauksiin liittyneistä asioista, hän ilmoitti Yhdysvaltojen hyväksyvän sotakorvausartiklan. Allekirjoitustilaisuuden yhteydessä Yhdysvallat antoi kuitenkin kirjallisen tiedonannon, jossa amerikkalaiset varasivat oikeuden ottaa sotakorvauskysymyksen uudelleen esille tarpeen vaatiessa. Molotov yritti ennen kirjelmän luovutusta osoittaa, että tämä oli tarpeeton, sillä sotakorvaukset olivat aina otettavissa esille diplomaattitietä. Erillinen kirjelmä vain heikensi välirauhansopimusta. Harriman totesi saaneensa asiaa koskeneen ohjeen, jonka mukaan hänen oli toimittava. Kirjelmä oli osoitettu vain Britannialle ja Neuvostoliitolle, eikä sen tarvinnut tulla unkarilaisen tietoon, joskin Yhdysvallat saattoi pitää välttämättömänä kirjelmän julkaisemista. Amerikkalaisten tavoitteena oli ilmeisesti löytää sopiva painostuskeino, jolla Neuvostoliittoa voitiin taivuttaa asennemuutokseen sotakorvauskysymyksessä. Molotov totesi lyhyesti, että Neuvostoliiton hallitus saattoi pitää välttämättömänä vastata tähän samalla mitalla. Kes-

1 SD Harrimanille Moskovaan 6.1.1945, FRUS 1944 III s. 963-965.

2 SD Harrimanille Moskovaan 3.1.1945, FRUS 1944 III s. 954-955.

3 FO Washingtonin lähetystölle 5.1.1945, FO371 48474 R83/82/21 PRO.

4 SD Harrimanille Moskovaan 9.1.1945, FRUS 1944 III s. 967.

kustelu päättyi, kun Harriman totesi, että siihen Neuvostoliitolla oli täysi oikeus.¹

Molotov ilmoitti Baulfourille, ettei Neuvostoliitto voinut hyväksyä Unkarin kohdalla Romanian ja Suomen sopimusehdoista poikkeavaa sanamuotoa. Foreign Office oli kuitenkin valmis melko voimakkaaseen toimenpiteeseen. Ministeriö antoi luvan ilmoittaa Neuvostoliitolle, että Britannia näki vallinneessa tilanteessa kaksi vaihtoehtoa. Ensinnäkin välirauhan-sopimukseen voitiin ottaa mukaan liite, jossa sotakorvaustavaroiden hinnoittelun todettiin perustuvan nimenomaan vuoden 1938 hintatasolle + 10 %/15 %. Toisena vaihtoehtona oli laatia välirauhan-sopimus Neuvostoliiton ehdotuksen mukaan, jolloin Britannia antaisi Neuvostoliitolle erillisen nootin. Siinä Hänen Majesteettinsa hallitus ilmoittaisi pitävänsä maailmanmarkkinahintoja tässä yhteydessä oikeudenmukaisina eikä muuttaisi asennettaan, jos Neuvostoliitto tekisi sopimuksen joltain toiselta pohjalta. Tällöin asia tulisi myös varsin todennäköisesti julkisuuteen.²

Molotov ei kuitenkaan taipunut heti brittien esitykseen. Neuvostoliitto halusi ehdottomasti Romanialle ja Suomelle annettujen ehtojen kaltaisen sopimuksen, joskin Harrimanin ehdotuksen pohjalta Molotov lupautui ilmoittamaan etukäteen unkarilaisille hinnoitteluperustasta. Harrimanin mielestä unkarilaisten täytyi jo itse asiassa tietää tämä kysymys, joten Britannian ehdotuksella ei saavutettaisi paljoakaan.³ Yhdysvaltojen haluttomuus antaa tukea herätti närkästystä Balfourissa, joka arveli, että neuvostoliittolaiset pelkäsivät sopimustekstin muuttamisen heikentävän heidän asemaansa neuvoteltaessa romanialaisten ja suomalaisten kanssa. Muutos aikaisempiin sopimusteksteihin ja hinnoitteluperustan nimenomainen maininta osoittaisi tosiasiallisesti, että Romanian ja Suomen kohdalla omaksuttu käytäntö ei ollutkaan oikea tulkinta. Balfour jopa väitti, että neuvostoliittolaiset tiesivät johtaneensa britit harhaan Romanian ja Suomen kohdalla, mutta halusivat kuitenkin säilyttää kasvonsa.⁴

Illalla 15.1.1945 Molotov ilmoitti Balfourille ja Harrimanille, että Kreml oli eräiden muiden myönnytysten ohella suostunut Hänen Majesteettinsa hallituksen ehdotukseen mainita vuoden 1938 hintataso + 10%/

1 Harriman Moskovasta SD:lle 9.1.1945, FRUS 1944 III s. 968-969.

2 FO Moskovaan lähetystölle 11.1.1945, FO371 48474 R641/82/21 PRO.

3 Harriman Moskovasta SD:lle 10.1.1945, FRUS 1944 III s. 969-970;
Harriman Moskovasta SD:lle 14.1.1945, FRUS 1944 III s. 972-975.

4 Balfour Moskovasta FC:lle 14.1.1945, FO371 48474 R1069/72/21 PRO.

15 % välirauhansopimuksen artikla 12:n liitteessä.¹ Britit olivat saaneet lohdutusvoiton. Sopimuksessa tosin mainittiin tietty summa, ja hinnoittelu perustui edelleen vuoden 1938 hintatasolle, mutta Unkarin sopimukseen saatu maininta hinnoitteluperustasta lievensi varsin ilmeisesti Foreign Officessa tunnettua närkästystä.² Sen jälkeen kun Britannia, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat olivat päässeet yksimielisyyteen välirauhansopimuksen kaikista ehdoista, Unkarin valtuuskunnalla oli 18.-20.1.1945 tilaisuus esittää omat kannanottonsa. Se yrittikin saada korvaus aikaa pidennetyksi kuudesta kymmeneen vuoteen, mutta tähän eivät liittoutuneet suostuneet.³ Välirauhansopimus allekirjoitettiin 20.1.1945.

Unkarin sotakorvaustoimitusten toteutumisesta vuoden 1945 aikana on saatavilla melko vähän lähdeaineistoa. Kun neuvostoliittolaista ja unkarilaista alkuperäisaineistoa ei ole saatavilla, on länsiliittoutuneille tulleiden tietojen tarkistaminen mahdotonta. Valvontakomission brittiläiset edustajat kertoivat Foreign Officelle, että unkarilaisilta saatujen tietojen mukaan Neuvostoliitto pyysi 10.2.1945 ensimmäisen vuoden toimitusluetteloja. Neuvostoliitto ei kuitenkaan hyväksynyt saamiaan luetteloja, vaan antoi oman ehdotuksensa. Neuvottelut jatkuivat, kunnes osapuolet saattoivat 15.6.1945 allekirjoittaa sotakorvaussopimuksen, jossa sotakorvaustoimitukset määrättiin taulukon 21 mukaisiksi.⁴

Taulukko 21. Unkarin sotakorvaukset Neuvostoliitolle

Tavararyhmät	1 000 U.S. dollaria	%
Tehdaslaitteet ja uudet tuotteet	36 047	18.0
Rautatielaitteet	46 430	23.5
Laivat	12 925	6.5
Metalli- ja rautatavarat	70 262	35.0
Vilja	9 048	4.5
Karja	17 280	8.5
Muut tavarat	7 998	4.0
Yhteensä	200 000	100.0

Lähde: Britannian sotilasedustusto Budapestista WO:lle 18.6.1945, FO371 48476 R10566/82/21 PRO.

1 Balfour Moskovasta FO:lle 15.1.1945, FO371 48474 R1170/82/21 PRO.

2 FO Minute (Sargent) 17.1.1945, FO371 48474 R1350/82/21 PRO.

3 Balfour Moskovasta FO:lle 19.1.1945, FO371 48474 R1471/82/21 PRO.

4 Britannian sotilasedustusto Budapestista WO:lle 18.6.1945 FO:n kopia, FO371 48476 R10566/82/21 PRO.

Jugoslavia ja Tshekkoslovakia valtuutettiin neuvottelemaan suoraan Unkarin kanssa niin, että Tshekkoslovakia saisi 30 miljoonan dollarin ja Jugoslavia 70 miljoonan dollarin arvosta toimituksia. Sotakorvaustoimitusten aikuvaiheen toteutumisesta on käytettävissä kaksi erilaista tietoa. *Nicholas Spulberin* mukaan Unkari toimitti kalenterivuoden 1945 aikana sotakorvauksia taulukon 22 mukaisesti.

Taulukko 22. Unkarin vuonna 1945 suorittamat sotakorvaukset

Saajavaltio	1 000 U.S. dollaria
Neuvostoliitto	4 909
Jugoslavia	401
Tshekkoslovakia	221
Yhteensä	5 531

Lähde: *Nicholas Spulber, The Economics of Communist Eastern Europe, s. 168.*

Britit puolestaan saivat unkarilaisilta tiedon, jonka mukaan Neuvostoliitolle olisi ensimmäisenä korvausvuonna 19.1.1946 mennessä toimitettu tavaroita noin seitsemän miljoonan dollarin ja Jugoslavialle noin puolen miljoonan dollarin arvosta. Sen sijaan Tshekkoslovakia ei saanut vielä mitään, vaan sotakorvaussopimus allekirjoitettiin Prahassa keväällä 1946.¹

Brittien saaman tiedon mukaan ensimmäiseltä sotakorvausvuodelta koitui alijäämää niin, että 5 %:n kuukausittaisen sakkokoron kanssa toiselle sotakorvausvuodelle siirtyi 23.7 miljoonaa dollaria. Kun toisen korvausvuoden varsinaiset sotakorvaukset olivat 33.3 miljoonaa dollaria, nousi kokonaissummaksi 57 miljoonaa dollaria.²

Toisen sotakorvausvuoden toimituksista ei ole käytettävissä juuri lainkaan tietoja. Pariisin rauhankonferenssin yhteydessä Neuvostoliiton varauksministeri Vyšinski totesi elokuussa 1946 Unkarin toimittaneen siihen mennessä sotakorvauksia 10.5 miljoonan dollarin edestä. Kuten Romanianakin kohdalla joutui Neuvostoliitto vähentämään myös Unkarin velvoitteita. Neuvostoliitto pidensi huhtikuussa 1946 Unkarin

1 Gascoigne Budapestista FO:lle 15.4.1946, FO371 59000 R6152/250/21 PRO.

2 Helm Budapestista FO:lle 22.7.1946, FO371 59000 R11134/250/21 PRO.

sotakorvausten maksuaikaa kuudesta kahdeksaan vuoteen.¹ Elokuussa 1946 Foreign Office sai Moskovasta tietää Neuvostoliiton lehdistön ilmoittaneen, että Unkarin korvaustaakkaa oli lievennetty jakamalla se uudelleen korvausvuosille. Vuoden 1946 osuus oli 21.8 miljoonaa dollaria. Vastaavat osuudet muiden vuosien osalta olivat 1947: 23 miljoonaa, 1948: 25 miljoonaa sekä vuodet 1949-1953: 30 miljoonaa vuosittain.² Kun Neuvostoliitto kesällä 1948 päätti antaa anteeksi puolet jäljellä olleesta sotakorvauksesta, Unkarilla oli maksamatta vielä 134 miljoonan dollarin velvoite. Unkari oli siis tuolloin maksanut yhteensä 66 miljoonaa dollaria.³ Sen sijaan Jugoslavialle ja Tšhekkoslovakialle suoritetuista toimituksista ei ole käytettävissä tietoja.

4.2. Suomen taloussuhteet Neuvostoliittoon

Kun Suomi oli solminut välirauhansopimuksen, suhteet Saksaan katkesivat eikä sieltä enää voitu saada elintarvikkeita ja muita hyödykkeitä. Ruotsi tosin lupautui auttamaan Suomea, mutta sen mahdollisuudet olivat varsin rajoitetut. Näin ollen Suomella oli voimakas tarve aloittaa kaupankäynti lähinnä elintarvikkeiden ja sotakorvausteollisuuden tarvitsemien hyödykkeitten saamiseksi. Sodan jälkeen vallinneissa poliittisissa oloissa oli ymmärrettävää, että mahdollisuuksia kaupankäyntiin tiedusteltiin Neuvostoliitosta. Sodan jatkuessa edelleen Euroopassa - saksalaiset valvoivat Itämerta ja sota riehui Lapissa - ei kaupankäynti ollutkaan vuoden 1945 alkupuolella käytännössä mahdollista muiden kuin Neuvostoliiton ja Ruotsin kanssa.

Kauppaneuvottelut käynnistettiin pääministeri J.K. Paasikiven ja kenraalivertsi Ždanovin välillä. Ždanov selvitti asian Moskovassa siten, että Suomen valtuuskunta (kauppa- ja teollisuusministeri Åke Gartz, ulkoministeri Reinhold Svento sekä lähetystöneuvos Johan Nykopp ulkoministeriöstä) saattoi lähteä 16.1.1945 Moskovaan.⁴ 23.-31.1.1945 käy-

1 *British Military Mission to Hungary: Minutes of an A.C.C. Meeting held at Budapest on 23rd April, 1946*, FO371 58965 R7038/14/21 PRO; Uusi Suomi 21.4.1946.

2 Paterson Moskovasta FO:lle 6.8.1946, FO371 59000 R11856/250/21 PRO.

3 Helm Budapestista FO:lle 11.6.1948, FO371 72396 R7034/1156/21 PRO.

4 Blinnikka 1969, s. 78-80; Kauppalehti 18.1.1945.

dyissä neuvotteluissa päädyttiin taulukkojen 23 ja 24 osoittamaan tavaravaihtosopimukseen.

Taulukko 23. Tuonti Neuvostoliitosta Suomeen 31.1.1945 tehdyn tavaravaihtosopimuksen mukaan

Tavararyhmät	Tonnia	1 000 U.S. dollaria
Vehnä	5 000	349.0
Ruis	25 000	1 575.0
Kidesokeri	1 000	138.6
Makeistuotteet		
suklaa	50	38.5
suklaamakeiset	100	70.0
karamellit	150	88.5
Yhteensä		2 259.6

Lähde: Neuvostoliiton ja Suomen välinen kauppasopimus 31.1.1945, Kauppa- ja teollisuusministeriön (=KTM) kauppaosasto Euroopan kauppasopimusneuvottelut EIna:2 VA.

Taulukko 24. Vienti Suomesta Neuvostoliittoon 31.1.1945 tehdyn tavaravaihtosopimuksen mukaan

Tavararyhmät	Määrä	1 000 U.S. dollaria
Nikkeli	150 tonnia	103.9
Koboltti	65 tonnia	215.0
Rikkihiisu	65 000 tonnia	305.5
Torpedot		540.0
malli 53/38	62 kpl	
malli 45/36	10 kpl	
Yhteensä		1 164.4

Lähde: Neuvostoliiton ja Suomen välinen kauppasopimus 31.1.1945, KTM:n kauppaosasto Euroopan kauppasopimusneuvottelut EIna:2 VA.

Neuvostoliiton ja Suomen toimitusten välinen ero eli 1 095 200 dollaria sovittiin korvattavaksi siten, että suomalaiset korjasivat Helsingissä ja Turussa neuvostoliittolaisia sotalaivoja. Pääasiassa tämän tuli tapahtua vuoden 1945 aikana, mutta Neuvostoliitto myöntyi siirtämään osan korjauksia seuraavan vuoden puolelle, koska Suomen laivanrakennusteollisuus oli sotakorvausteollisuuden työllistämä.

Neuvostoliitto lupasi toimittaa kaikki tavarat toukokuun loppuun men-

nessä. Suomen vienti puolestaan sovittiin jaksotettavaksi seuraavasti:

1. Nikkeli: tasaisin kuukausierin 30.6.1945 mennessä
2. Koboltti: 15 tonnia helmikuussa ja 5 tonnia/kk maaliskuusta lähtien 31.12.1945 mennessä
3. Rikkikiisu: tasaisin kuukausierin 31.12.1945 mennessä.

Kyseinen Neuvostoliiton ja Suomen välinen tavaravaihtosopimus ei sinänsä ollut arvoltaan kovinkaan suuri. Se merkitsi kuitenkin kaupan avautumista Neuvostoliittoon vastikkeettomien sotakorvaustoimitusten rinnalle. Jo kauppaneuvottelujen alkuvaiheessa Gartz tiedusteli, oliko Neuvostoliitto kiinnostunut tavaravaihdosta tuolloin neuvottelujen kohteena olleen sopimuksen lisäksi. Suomi oli valmis toimittamaan paperia ja puunjalostusteollisuuden tuotteita sekä toivoi saavansa kautsua, suolaa ja apatiittia. Neuvostoliiton valtuuskuntaa johtanut ulkomaankauppaministeri Anastas Mikojan lupasi välittää asian hallitukselle ja vielä tammikuun neuvottelujen kuluessa sovittiin kaupan jatkamisesta. Vuoden 1945 aikana solmittiin edellä mainitun lisäksi kaksi sopimusta, 8.5.1945 ja 11.8.1945.¹ Nämä sopimukset olivat arvoltaan tammikuussa solmittua kauppaa huomattavasti suurempi, kuten taulukko 25 osoittaa (lukuihin ei sisälly sekalaisten tavaroiden kiintiötä, mikä ei kuitenkaan vaikuta kokonaisasetelmaan).

Taulukko 25. Neuvostoliiton ja Suomen välisten tavaravaihtosopimusten arvo vuonna 1945 (milj. U.S. dollaria)

Sopimukset	Tuonti Suomeen	Vienti Suomesta
Tammikuu 1945	2.5	2.5
Toukokuu 1945	7.0	10.0
Elokuu 1945	22.0	18.0
Yhteensä	31.5	30.5

Lähde: UM:n muistio (Nykopp) 28.10.1946, KTM:n kauppasasto Euroopan kauppasopimusneuvottelut EIna2 VA.

Edellä mainittujen tavaravaihtosopimusten toteutuminen merkitsi sitä, että Neuvostoliitosta tuli Suomelle erittäin merkittävä kauppakumppani. Vuonna 1945 vain Ruotsi ylti Neuvostoliiton edelle eri maiden

¹ UM:n muistio (Nykopp) 28.10.1946, KTM:n kauppasasto Euroopan kauppasopimusneuvottelut EIna:2 VA; Bartenjev - Komissarov 1977, s. 61-62.

Suomen kaupan suhteellisia osuuksia verrattaessa. Seuraavana vuonna puolestaan Britannia oli ensimmäisellä sijalla ja Neuvostoliitto jälleen toisena. Sodan aikana Saksa oli ymmärrettävästi ollut Suomen tärkein kauppakumppani. Sodan jälkeen Ruotsi ja Neuvostoliitto sekä erityisesti vuoden 1946 aikana Britannia nousivat keskeiseen asemaan. Tätä kehitystä kuvaavat taulukot 26 ja 27.

Taulukko 26. Eräiden maiden osuus (%) Suomen kauppavaihdosta vuosina 1945 ja 1946

Maa	1 9 4 5			1 9 4 6		
	a	b	c	a	b	c
Neuvostoliitto	19.0	29.6	23.6	21.4	20.1	20.7
Ruotsi	51.3	15.9	36.0	10.0	9.4	9.7
Iso-Britannia ja Pohjois-Irlanti	10.7	35.2	21.3	21.4	26.7	24.0
Yhdysvallat	0.0	1.9	0.8	19.5	6.9	13.4
Yhteensä	81.0	82.6	81.7	72.3	63.1	67.8

a: osuus (%) Suomen tuonnista

b: osuus (%) Suomen viennistä

c: osuus (%) Suomen koko kauppavaihdosta

Lähde: Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa, vuosijulkaisut 65 ja 66 1945-1946.

Taulukko 27. Tavaravaihto eräiden maiden kanssa vuosina 1944 ja 1945 osto- ja myyntimaan mukaan (milj. markkaa)

Maa	1 9 4 4		1 9 4 5	
	Tuonti	Vienti	Tuonti	Vienti
Neuvostoliitto	0.0	265.3	1 292.9	1 545.4
Ruotsi	711.0	441.7	3 500.6	831.5
Saksa	6 464.2	4 272.8	105.8	0.0
Iso-Britannia ja Pohjois-Irlanti	0.1	0.0	726.8	1 839.1
Yhdysvallat	2.0	0.0	2.8	98.0
Yhteensä	7 177.3	4 979.8	5 628.9	4 314.6
Muut maat	1 741.2	1 352.3	1 191.6	913.2
Yhteensä	8 918.5	6 332.1	6 820.5	5 227.8
Sotakorvaukset		265.3		8 171.5
Palautettavat tavarat				1 283.5

Lähde: Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa, vuosijulkaisut 64 ja 65 1944-1945.

Suomi vei Neuvostoliittoon malmien lisäksi puu- ja paperitavaraa. Suomeen tuoduista tavaroista erityisen merkittäviä olivat vilja sekä polttoaineet. Ruotsista saatujen tavaroiden merkitys oli huomattava lähes jokaisessa ryhmässä, mutta erityisesti raudan ja teräksen sekä koneiden osalla. Vuoden 1945 aikana maahamme tuodun viljan arvosta 43 % tuli Neuvostoliiton tuonnin osalle, kuten seuraava taulukko 28 osoittaa. Kivennäispolttoaineiden tuontiarvosta Neuvostoliiton osuus vuonna 1945 oli 63 % ja Ruotsin 23 %. Tuonnin määrä jakautui kivihiilen ja koksen osalta taulukon 29 mukaisesti.

Taulukko 28. Eräiden tavaroiden tuonti Suomeen ostomaiden mukaan vuosina 1944 ja 1945

Ostomaat	Vilja				Eläin- ja kasvirasvat ja -öljyt			
	1944		1945		1944		1945	
	milj. mk	%	milj. mk	%	milj. mk	%	milj. mk	%
Ruotsi	212	20	580	43	16	18	265	98
Norja								
Tanska					4	5	2	1
Saksa	813	77			65	75		
Alankomaat								
Unkari	28	3			2	2		
Romania	3	0						
Belgia-Luxemburg								
Ranska								
Italia								
Sveitsi								
Neuvostoliitto			569	43				
Iso-Britannia			188	14			2	1
Muut maat								
Yhteensä	1 056	100	1 337	100	87	100	269	100

Ostomaat	Kivennäispolttoaineet				Rauta ja teräs			
	1944		1945		1944		1945	
	milj. mk	%	milj. mk	%	milj. mk	%	milj. mk	%
Ruotsi	31	2	132	23	108	13	766	80
Norja	2	0			3	0	1	0
Tanska					11	1	23	3
Saksa	1 309	94	62	12	708	82	1	0
Alankomaat	5	0			6	1		
Unkari	16	1						
Romania	23	2						
Belgia-Luxemburg					30	3	21	2
Ranska								
Italia								
Sveitsi								
Neuvostoliitto			337	63			49	5
Iso-Britannia			9	2			94	10
Muut maat	11	1	1	0	1	0		
Yhteensä	1 397	100	531	100	867	100	955	100

Lähde: Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa, vuosijulkaisut 64 ja 65 1944-1945.

Taulukko 29. Kivihiiilen ja koksen tuonti Suomeen vuonna 1945

Tuontimaa	Kivihiiili		Koksi	
	Tonnia	%	Tonnia	%
Neuvostoliitto	48 861	67	14 625	62
Ruotsi	22 141	31	23 532	38
Iso-Britannia	1 752	2	0	0
Yhteensä	73 141	100	38 157	100

Lähde: Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa, vuosijulkaisu 65 1945.

Kivihiiilen ja koksen kokonaistuonnista Suomi sai vuonna 1945 yli puolet Neuvostoliitosta. Tämä on varsin merkittävä asia, sillä kyseisen vuoden aikana Ruotsi olisi muutoin ollut lähes ainoa kivihiiilen ja koksen hankintalähde. Britanniaasta ehdittiin laivata vain pieni erä vuoden 1945 aikana. Neuvostoliittolaisen polttoaineen puuttuminen olisi puolestaan merkinnyt pahaa pullonkaulaa sotakorvaus- ja muulle teollisuudelle. Tätä olisi ehkä voitu hieman helpottaa käyttämällä puuta polttoaineena, mutta tällöin puuta olisi vientiin vastaavasti jäänyt vähemmän. Vaikka Neuvostoliitosta saatu erä olikin tärkeä, jäi kivihiiilen ja koksen tuonti vuonna 1945 pieneksi verrattuna edellisiin tai seuraavaan vuoteen.

Taulukko 30. Kivihiiilen ja koksen tuonti Suomeen vuosina 1938-1946

Vuosi	Tonnia
1938	1 777 774
1939	1 420 968
1940	690 889
1941	1 064 461
1942	901 255
1943	1 037 719
1944	905 043
1945	111 298
1946	937 963

Lähde: Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa, vuosijulkaisu 66 1946.

Vuoden 1945 aikana tapahtunut Neuvostoliiton ja Suomen välisen kauppavaihdon vilkastuminen oli erittäin merkittävä ja esimerkiksi län-

simaisten tarkkailijoiden mielestä yllättäväkin kehitys, johon Suomessa on toistaiseksi kiinnitetty varsin vähän huomiota. Neuvostoliittolaiset olivat pian Suomeen saavuttuaan todenneet, ettei heillä ollut mahdollisuuksia auttaa suomalaisia raaka-aineiden hankinnassa. Alkuvuoden 1945 aikana ei ollut merkkejä Neuvostoliiton politiikan muuttumisesta, joskin tammikuun tavaravaihtosopimus toi Suomelle erän arvokasta viljaa ja sokeria. Toukokuun tavaravaihtosopimus merkitsi olennaista muutosta, sillä Neuvostoliitto toimitti Suomelle raaka-aineita, öljyä ja elintarvikkeita. Ruotsin toimitusten ohella nämä olivat ainoita ulkomaisia tuontitavaroita elokuun 1944 jälkeen ja vaikuttivat huomattavasti maan talouden elpymiseen. Tätä kehitystä paransi elokuun tavaravaihtosopimus, jolloin Suomelle luvattiin ennen kaikkea hiiltä sekä koksia.¹ Kyseisiä polttoaineita tarvittiin kipeästi myös sotakorvausteollisuudessa.

17.12.1944 allekirjoitetun perussopimuksen mukaisesti Suomen sotakorvaukset Neuvostoliittoa olisivat edenneet kaavamaisesti, yhtä suurena erinä kunakin sotakorvausvuonna. Näin ei kuitenkaan käytännössä tapahtunut, sillä yksityiskohtaisia luovutusohjelmia laadittaessa sekä niitä toteutettaessa tuli alkuperäiseen suunnitelmaan useita muutoksia. Vain ensimmäisen jakson aikana 19.9.1944-31.12.1945 toteutettiin alkuperäistä suunnitelmaa.²

Suomen tuli perussopimuksen mukaisesti luovuttaa joulukuussa 1944 kertakaikkisena sotakorvauksena 119 alusta sekä uiva telakka - muut sotakorvaukset otettaisiinkin juoksevasta tuotannosta. Käytännössä näin kiireellinen luovutus ei ollut mahdollista jo jäästeiden vuoksi. Vastaanottotarkastuksissa Neuvostoliitto hylkäsi kaikkiaan 41 alusta, joiden tilalle oli hankittava uusia. Kun pienistä aluksista oli kova puute, korvattiin ne suuremmilla. Tällöin vastaavasti laivojen lukumäärä väheni, ja alkuperäinen luovutusluettelo muuttui. Suomi luovutti sotakorvauk-

1 *Report on the Economic Situation and Outlook in Finland - October, 1945* Caplan Helsingistä Supp:lle 10.10.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N14013/72/56 PRO; Pihkala 1982, s. 346-347; Kauppalehti 14.8.1945.

2 Selvitys sotakorvausten toimittamisesta Neuvostoliittoon ks. Auer 1956. Kuten Auer toteaa esim. s. 46-47, Neuvostoliitto noudatti joustavaa sotakorvauspolitiikkaa heti toimitusten alkuvaiheista lähtien. Vaikka Suomi joutuikin alistumaan lähes keskusteluitta väli- rauhananehtoihin, otettiin suomalaisten mielipiteet huomioon pian Neuvostoliiton edustajien saavuttua Suomeen: vert. Tarkka 1977, s. 255.

sena 82 alusrekisteriin merkittyä ja 22 rekisteröimätöntä laivaa. Niiden bruttovetoisuus oli yhteensä 82 522 rekisteritonnia, ja vähennys 1.9. 1939 vallinneeseen tilanteeseen verrattuna oli 412 218 tonnia eli 61.6 %. Luovutusten jälkeen maamme kauppalaivastoon kuului 47 alusta, joista välirauhansopimuksen pohjalta keskimäärin 35 oli vuonna 1945 liittoutuneiden käytettävissä sotakorvaus-, sotasaalis- ja palautustavaroiden kuljetustehtävissä.

Vaikka pääpaino alkuvaiheessa olikin puunjalostusteollisuuden tuotteiden toimituksissa, aiheuttivat suhteellisen pienetkin koneiden, laitteiden ja tehdaskoneistojen toimitukset vaikeuksia. Neuvostoliitto osoitti joustavuutta suostuessaan siihen, että luovutukset koostuisivat lähinnä sellaisista tavaroista, joita suomalaiset olivat jo aiemmin valmistaneet ja jotka täten olivat entuudestaan tuttuja. Useiden tavaroiden kohdalla Suomen teollisuus joutui nopeasti sopeutumaan uusiin vaatimuksiin, mikä esimerkiksi raaka-ainepulan ja kokemuksen puutteen vuoksi edellytti suuria ponnistuksia. Huomattavia vaikeuksia aiheutti myös Ruotsin lähes viisi kuukautta kestänyt metalliteollisuuslakko, joka esti tärkeitä Ruotsista tulevia toimituksia. Perussopimus ei tunnustanut tätä force majeure -tapaukseksi, joten myös lakon vuoksi siirtyneet toimitukset kirjattiin puuteluetteloon. 10.11.1945 laaditussa ensimmäisen sotakorvausvuoden toimitusten tarkastuspöytäkirjassa todettiin koneryhmästä jääneen luovuttamatta noin 1.4 miljoonan dollarin arvosta laitteita. Etukäteistoimituksia oli 0.1 miljoonan dollarin arvosta. Kauden loppuun mennessä 1.3 miljoonan dollarin vajausta kyettiin kaventamaan 0.3 miljoonan dollarin arvosta.

Ryhtyessään toteuttamaan kaapelituotteiden ryhmään kuulunutta velvoitettaan (4 250 tonnia kirkasta kuparijohtoa, 375 km voima- ja 200 km kontrollikaapelia) suomalaiset tiesivät, että tehtävä oli mahdoton toteuttaa - kuten oli tilanne joidenkin koneryhmän toimitusten kohdalla. Kun myös toisen sotakorvausvuoden ensimmäiselle neljännekselle oli määrätty kaapelituotteita, nousivat 31.12.1945 mennessä luovutettavat luvut vielä edellämainituista. Suomen tuotantovaikeuksien vuoksi vajaus olisi kasvanut huomattavasti, mutta kotimaasta takavarikoitujen ja Ruotsista ostettujen valmiiden kaapelierien johdosta tilannetta voitiin hieman parantaa.

Suomen oli sopimuksen mukaisesti luovutettava - edellämainittujen käytettyjen laivojen lisäksi - 16 uutta alusta 31.12.1945 mennessä. Suo-
messä oli jo sodan aikana käynnistetty eräiden hinaajien ja kauppalaivojen rakentaminen, joten suomalaisilla oli tehtävään verrattain hyvät läh-

tökohtat. Ohjelman 12 teräsaluksesta Suomi luovuttikin määräaikaan mennessä kaikki lukuunottamatta yhtä, joka valmistui tammikuussa 1946. Sen sijaan puualusten valmistamisessa kohdattiin useita tuotantovaikkeuksia, eikä näiltä osin ensimmäisen jakson toimitusmääriä saavutettukaan. Suomessa oli kuitenkin jo syksyllä 1944 alettu rakentaa teräslaivoja, jotka ohjelman mukaan piti luovuttaa kesällä 1946. Kyseiset viisi alusta, jotka voitiin luovuttaa jo vuoden 1945 aikana, korvaisivatkin kyseiset viivästymät, ja uusien alusten luovutustilanteesta syntyi merkittävää ylijäämääkin.

Puunjalostusteollisuuden tuotteiden osuus suunnitelluista toimituksista 31.12.1945 mennessä oli noin 65 %. Puuteollisuuden tuotteita oli toimitettava noin 12.8 miljoonan ja paperiteollisuuden tuotteita noin 17.2 miljoonan dollarin arvosta. Sodanjälkeisistä vaikkeuksista huolimatta määrät olivat maamme tuotantokapasiteettiin verrattuna vaatimattomia, joten luovutusylijäämää alkoi vuoden 1945 aikana kertyä huomattavasti. Kun 17.7.1945 allekirjoitettua toisen sotakorvausvuoden sopimusta laadittiin, merkittiin näitä tuotteita vuoden alkukuukausille alustavasti suunniteltua enemmän, jolloin metalliteollisuuden osuutta voitiin keventää siirtämällä niiden luovutusaikoja myöhemmäksi.

Sotakorvaustoimitusten ensimmäisen jakson aikana 31.12.1945 mennessä Suomi toimitti noin 0.3 miljoonan dollarin arvosta enemmän tavaroita, kuin vastaavan ajan luovutusohjelma edellytti. Sotakorvaussopimuksen mukaisesti luovutettuja tavaroita tarkasteltiin ennen kaikkea nimikkeen mukaisesti. Tällöin tilanne oli Suomen kannalta huolestuttava, sillä esimerkiksi 31.12.1945 koneiden ryhmässä oli vajausta kaikkiaan 17 nimikkeen kohdalla. Sopimuspuolet joutuivat laatimaan lähes kuukausittain luettelon myöhästyneistä tavaroista, joiden arvosta velallinen joutui maksamaan 5 %:n koron kuukautta kohti. Ensimmäisenä sotakorvausvuonna sakkoja kertyi yhteensä 253 200 dollaria, minkä Suomi maksoi toimittamalla Neuvostoliitolle kontrollikaapelia noin 21.5 km, kordelikaapelia noin 67.8 km, puutaloja noin 11 397 m² sekä eräitä muita tavaroita. Seuraavina sotakorvausvuosina Suomi säikin helpotuksia juuri myöhästyneisiin nimikkeisiin.

Ensimmäisen sotakorvausvuoden velvoitteita ei siis kaikilta osin voitu suorittaa. Syynä ei kuitenkaan ollut Suomen tuotantokapasiteetin riittämättömyys, vaan ennen kaikkea vaikeudet saada ulkomaisia raaka-aineita. Juuri tässä suhteessa tuleviksi vuosiksi asetetut veloitteet näyttivät uhkaavilta, olihan vaikeuksia aiheuttaneiden metalliteollisuuden tuotteiden osuus kokonaistoimituksista lisääntymässä.

Aloite tilanteen helpottamiseksi tuli yllättäen Neuvostoliiton taholta. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran kulttuurivaltuuskunta, joka oli vierailulla Neuvostoliitossa, kutsuttiin 8.10.1945 Kremliin vastaanotolle. Keskusteltuaan Suomen ongelmista Stalin kysyi, toisiko sotakorvausten suoritusajan pidentäminen helpotusta suomalaisille. Hän viittasi siihen, että Romanialle ja Unkarille oli myönnetty suurempiakin helpotuksia kuin Suomelle. Tällä Stalin ei ilmeisestikään tarkoittanut sitä, että Romania ja Unkari jo olisivat saaneet juuri tällaisen helpotuksen. Korvausajan pidentäminen nimittäin toteutettiin vasta vuoden 1946 puolella. Mahdollisesti Stalin muisti, että Romania oli saanut merkittäviä muutoksia sotakorvausohjelmansa rakenteeseen, ja molemmat maat olivat saaneet huomattavia viljalainoja.

Suomelle annettu lupaus sotakorvausajan pidentämisestä kuudesta kahdeksaan vuoteen johti virallisiin neuvotteluihin, jotka pidettiin marraskuun puolivälissä Helsingissä. 17.12.1944 allekirjoitettu perussopimus kumottiin ja 31.12.1945 allekirjoitettiin uusi perussopimus sekä toisen sotakorvausvuoden uusi luovutusohjelma. Toisen sotakorvausvuoden aikuperäinen luovutusohjelma oli allekirjoitettu 17.7.1945, joten sitä ehdittiin seurata hieman yli viisi kuukautta.

Myönnytyksen toteuttamisessa olisi epäilemättä ollut muitakin vaihtoehtoja kuin korvausajan pidentäminen. Sotakorvaussumman alentaminen tai hinnoitteluperustan muuttaminen olisi voitu helposti tulkita siten, että Neuvostoliitto tosiasiaassa tunnusti asettaneensa Suomelle kohtuuttomaksi osoittautuneen velvoitteen. Tästä ei kuitenkaan ollut kyse, vaan ulkopuoliset tekijät vaikeuttivat sinänsä toteuttamiskelpoisen ohjelman suorittamista. Näin oli johdonmukaista laatia aikaisempaa väljempi aika-taulu, jossa nämä haittavaikutukset eivät tuntuisi yhtä voimakkaina. Täten kyseessä ei ollut vain tuolloin vallinneen tilanteen korjaus, vaan ennen kaikkea toimenpide pitkällä tähtäyksellä.

Korvausajan pidentäminen ei vaikuttanut korvauksen määrään sinänsä, vaan osa korvaustavaroista tuli Neuvostoliittoon myöhemmin kuin alkuperäisen ohjelman mukaan olisi tapahtunut. Korvaussumman alentaminen tai hinnoitteluperustan muuttaminen olisivat merkinneet Neuvostoliitolle tulevien tavaroiden määrän vähentymistä. Tätä tekijää Kreml tuskin kuitenkaan piti tärkeänä, sillä Neuvostoliiton taloudelle ei kyseisellä erotuksella ollut mainittavaa merkitystä.

Neuvostoliiton arkistojen pysyessä kiinni on vaikea selvittää, mitkä olivat Neuvostoliiton poliittisen johdon motiivit kyseisen helpotuksen myöntämiselle. Nimenomaan juoksevasta tuotannosta toteutettavien so-

takorvausten osalta Suomi oli ennakkotapaus, joka sai kansainvälistä huomiota osakseen. Neuvostoliitto saattoi pitää tärkeänä, että Suomen sotakorvausohjelma toteutuisi. Näin Neuvostoliitto saisi esimerkin mahdollisia kansainvälisiä vertailuja varten, kuten useissa konferensseissa tapahtuikin. Yksi mahdollisuus on myös se, että tällä tavalla Neuvostoliitto yritti estää suomalaisia pyytämästä korvaussumman alentamista tai hintatason tarkistamista. Toimenpide saattoi myöskin olla hyvätahdon ele niille maille, kuten Britannialle ja Ruotsille, jotka toimittivat materiaaleja Suomen sotakorvausteollisuudelle. Samalla Neuvostoliitto yritti ehkä saada kohtuullisen ja joustavan velkojan mainetta. Neuvostoliiton ja Suomen keskinäiset suhteet sotakorvauskysymyksessä olivat asialliset, joten annettua myönnytystä voidaan pitää myös tunnustuksena suomalaisille. Neuvostoliittolaisissa oli herättänyt ilmeistä tyytyväisyyttä Sotevan tapa hoitaa sotakorvaustoimitukset. Neuvostoliiton tiukat vaatimukset pyrittiin toteuttamaan mahdollisimman hyvin, ja jälkeensä jääneisyys voitiin tulkita suomalaisista riippumattomien tekijöiden syyksi.¹

Foreign Officessa Stalinin päätös tulkittiin lähinnä osoitukseksi siitä, että Neuvostoliitolla oli kiireellisempiäkin tehtäviä kuin hoitaa Suomen mahdollisesta talousromahduksesta aiheutuvia vaikeuksia. Päätöksen ansiosta Neuvostoliitto voi pitää Suomea myös jonkinlaisena mallisuojoittana ja osoittaa sen avulla länsimaille, kuinka hyvissä väleissä eri yhteiskuntajärjestelmiin kuuluvat valtiot saattoivat olla harjoittaessaan ystävällistä ulkopoliittikkaa. Joka tapauksessa kun Stalin ilmoitti päätöksen Suomen kulttuurivaltuuskunnalle, jossa oli mukana myös Suomen opetusministeri, osoitti tämä tapahtuma, että Neuvostoliitto kiinnitti erityistä huomiota maiden välisiin kulttuurisuhteisiin.²

1 Vuoden 1948 alussa jugoslavalainen kommunistijohtaja Milovan Djilas keskusteli Neuvostoliiton poliittisen johdon kanssa. Tässä yhteydessä Ždanov totesi ihailen suomalaisten sotakorvaustoimituksista: "Kaikki ajallaan, asiantuntevasti pakattuna ja erinomaista laatua." Hän jatkoi: "Teimme virheen, kun emme miehittäneet Suomea. Kaikki olisi saatu toimimaan, jos olisimme tehneet sen." Tähän Molotov: "Ah, Suomi - se on pähkinä": Djilas 1962, s. 154-155.

2 FO Minute (Warr) 20.10.1945, FO371 47408 N14508/1131/56 PRO. Suomalaisessa kirjallisuudessa on annettu kuva, jonka mukaan päätöksellä korvausajan pidentämisestä olisi ollut Suomen asemaa vaikeuttaneita seurauksia. On mahdotonta hyväksyä tulkintaa, jonka mukaan "generalissimus Stalin jakeli kuitenkin tähän synkkään (sotasyllisyyksysymyksen luomaan - HH) yleistilanteeseen varsin sopimattomalla tavalla suosiotaan Suomelle.": ks. Rautkallio 1981, s. 172. Päätöksen ilmoittaminen kulttuuridelegaatiolle ei sinällään vähentänyt tehdyn myönnytyksen poliittisia tai taloudellisia etuja eikä aiheuttanut haitallisia sivuvaikutuksia.

Stalin mainitsi Suomen kulttuurivaltuuskunnalle saman ajatuksen, jonka Ždanov oli vajaa vuosi aiemmin esittänyt Enckellin johtamalle sotakorvausvaltuuskunnalle. Neuvostoliitto oli halukas ostamaan sotakorvausten pohjalta syntyneen teollisuuden tuotteita kyseisen ohjelman päätyttyä. Lontoossa ei tilannetta kuitenkaan nähty siten, että Neuvostoliiton ja Suomen välinen kauppa olisi perustunut ensisijaisesti Suomen monipuolistuneeseen tuotantorakenteeseen. Britit pelkäsivät ennen kaikkea sitä, että Neuvostoliiton suuret ostot Suomessa johtaisivat viennin ja tuonnin monopolisoitumiseen ja joutumiseen neuvostoliittolaisten käsiin. Tällä tavoin tyrehtyisi Suomen puutavaravienti länsimaihin. Brittien voimakas epäluulo Neuvostoliiton kauppapoliittisia tavoitteita kohtaan jatkui siitäkkin huolimatta, ettei Neuvostoliiton ja Suomen välinen kauppa millään tavoin sulkenut pois puukauppoja brittien ja suomalaisten välillä.¹

Kevennys toteutettiin siten, että ensimmäisen sotakorvausvuoden aikana suoritettut toimitukset vähennettiin kokonaisvelasta ja jäännös jaettiin tasasuhtaisesti seitsemän jäljellä olleen korvausvuoden osalle. Näin vuosittaiset luovutusohjelmat alenivat 50 miljoonasta dollarista noin 35.5 miljoonaan dollariin. Kevennys tapahtui suhteellisesti samansuuruisena kaikkien tavararyhmien osalta. Britit toivoivat myönnytyksen merkittävän Suomen vientikapasiteetin lisäystä juuri heidän hyväkseen, mutta tällä tavoin vapautunut puutavara jakautui useiden saajien kesken.² Toisaalta kevennys olisi voitu painottaa metalliteollisuuden tuotteille, jolloin Suomen riippuvuus länsivaltojen markkinoista olisi pienentynyt. Joka tapauksessa kyseessä olleet määrät olivat niin pieniä, että Suomen saama etu painoi brittien silmissä eniten poliittisella puolella. Neuvostoliiton päätöksen jälkeen Suomen mahdollisuudet selviytyä koko korvausvelvollisuudestaan kasvoivat huomattavasti.³

Vuoden 1946 alusta lähtien suomalaisten odotukset alkoivat kohdistua Pariisissa kokoontuvaan 21 valtion rauhankonferenssiin. Suomalai-

1 Shepherd vakuutti osaltaan FO:lle, ettei Neuvostoliiton tavoitteena ilmeisesti ollut kaupan monopolisoiminen neuvostoliittolaisten käsiin: Shepherd Helsingistä FO:lle 17.10.1945, FO371 47408 N14508/1131/56 PRO; vert. Magill 1981, s. 120.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 12.10.1945, FO371 47370 N13853/33/56 PRO.

3 Caplan Helsingistä BT:lle 16.10.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N14329/72/56 PRO.

sille oli ymmärrettävästi tärkeää tietää, pitkö Neuvostoliitto etukäteen pidettyjä keskusteluja suotavina. Mannerheim jätti 4.3.1946 valtioneuvostolle eroamisilmoituksen terveydellisten syiden vuoksi, ja 8.3.1946 eduskunta valitsi Paasikiven uudeksi presidentiksi. 26.3.1946 nimitettiin Mauno Pekkalan (SKDL) hallitus, jonka ulkoministereinä toimivat kuten edellisessäkin hallituksessa Carl Enckell ja Reinhold Svento. Pääministeri sai presidentin ja hallituksen ulkoasiainvaliokunnan hyväksymisen esitykselleen, jonka mukaan hallitusvaltuuskunta lähtisi neuvottelemaan rauhansopimusluonnoksesta Neuvostoliittoon, mikäli pääministeri saisi tähän myöntävän vastauksen Neuvostoliiton lähettilääksi nimitettyä Pavel Orlovilta. Kyseinen vastaus saatiinkin ja valtuuskunta matkusti 17.4.1946 Moskovaan. Valtuuskuntaan kuuluivat pääministeri Pekkala, valtiovarainministeri Ralf Törngren, sisäasiainministeri Yrjö Leino, toinen ulkoasiainministeri Reinhold Svento sekä kauppa- ja teollisuusministeri Uuno Takki. Svento ja Takki olivat jo aiemmin matkustaneet Moskovaan kauppaneuvotteluja varten.¹

Moskovassa Suomen valtuuskunta tapasi paitsi Molotovin ja varaulkoministeri Dekanosovin myös Stalinin. Pekkala esitti neuvostohallitukselle laajan muistion Suomen toivomuksista lopullista rauhaa varten. Sotakorvausten alentaminen 100 miljoonalla dollarilla oli tärkeä asia Suomen toivomuslistalla. Vastauksessaan Stalin totesi, että sotakorvaushuojenuksia voitiin harkita, mutta alueelliset tarkistukset jäisivät ehdottomasti neuvottelujen ulkopuolelle. Taloudelliset keskustelut tuottivatkin Suomen kannalta myönteisiä tuloksia sekä ns. palautettavien tavaroiden korvauskysymyksen että kauppasopimuksen yhteydessä.

Sotakorvaustoimitukset olivat osa välirauhansopimuksen taloudellisia velvoitteita. Ensinnäkin alueluovutusten johdosta Suomen maa-alue supistui noin 12 %, ja teollisuuden tuotantokapasiteetista menetettiin noin 11 % sotaa edeltäneeseen tasoon verrattuna. Sotakorvausten ohella Suomi joutui tekemään myös muita korvausluonteisia suorituksia. Liittoutuneiden yhteisen politiikan mukaisesti Neuvostoliitto sai Saksan tai sen liittolaisvaltioiden Suomessa olleen omaisuuden samoin kuin Saksan saavat Suomessa. Välirauhansopimuksen 14. artikla velvoitti Suomen palauttamaan Neuvostoliitolle sen alueelta (myös luovutetulta alueelta) poiskuljetetut tavarat. Koska kyseisten tavaroiden palauttaminen sellaisenaan ei ymmärrettävästi ollut mahdollista, oli korvauksesta päästävä neuvotteluteitse yhteisymmärrykseen. Elokuussa 1945 nämä neuvot-

1 Hyvämäki 1977, s. 283-291.

telut siirtyivät hallitustasolle, ja 28.8.1945 Paasikivi ja Enckell tapasivat Ždanovin. Tämän keskustelun jälkeen artiklasta päästiin lopulliseen sopimukseen. Neuvostoliiton arvion mukaan palautettavan omaisuuden arvo olisi ollut 67 miljoonaa dollaria. Suomen hallituksen ja valvontakomission 6.9.1945 allekirjoittamassa sopimuksessa vahvistettiin kuitenkin ennen elokuun 1. päivää tehtyjen palautussopimusten arvoksi kahdeksan miljoonaa dollaria sekä sovittiin puunjalostusteollisuuden tuotteilla korvattavan omaisuuden arvoksi 14 miljoonaa dollaria. Tämä 22 miljoonan dollarin yhteismäärä hinnoiteltiin samoin kuin korvaustavaratkin. Maksuaikaa oli vuoden 1946 loppuun asti, paitsi kyseisten kahdeksan miljoonan dollarin arvosta pääomatavaroita, jotka piti palauttaa vuoden 1946 maaliskuuhun mennessä. 14 miljoonan dollarin puutavaratoimitukset koostuivat seuraavista eristä: 10 000 m³ vaneria, 30 000 m³ puhelempylväitä, 300 000 m² puutaloja sekä 5 689 tonnia paperia ja kartonkia.¹

Moskovassa sovittiin, ettei Suomen enää toukokuun alusta lähtien tarvinnut suorittaa palautetulta alueelta siirretyn omaisuuden korvauksia. Näitä korvauksia oli toukokuun alussa 1946 toimittamatta 22 miljoonan dollarin velvoitteesta 11.5 miljoonan dollarin arvosta eli noin puolet.² Kun korvaukset hinnoiteltiin kuten sotakorvauksetkin vuoden 1938 hintatason pohjalta, toimitettujen tavaroiden arvo toimitushetken hintatason mukaan laskettuna oli edellä mainittua suurempi. Neuvostoliiton päätös luopua toimittamatta olleista korvauksista oli ennen kaikkea poliittinen suosionosoitus Suomelle. Samanaikaisesti kyseisen myönnytyksen kanssa suomalaiset neuvottelivat Neuvostoliiton kanssa velvoitteesta, jota useat länsimaiset tarkkailijat tuolloin pitivät saadun edun menetyksenä ja entistä suurempana vaatimuksena. Kyseessä oli kuitenkin kaksi toisistaan riippumatonta asiaa.

Heinäkuussa 1945 pidetyssä Potsdamin konferenssissa liittoutuneet nimittäin siirsivät Saksan Suomessa olleen omaisuuden Neuvostoliitolle. Kyseessä oli Saksan kokonaisveloitteen osasuoritus. Näiden ns. saksalaisten saatavien suorittamisesta käytiin pitkällisiä neuvotteluja. Toukokuun alkuun 1946 tultaessa hallitus antoi eduskunnalle asiaa koskevan lakiesityksen, jossa todettiin luovutettavia varoja kertyneen kaikkiaan 6.5 miljardia markkaa. Suomen saatavat Saksasta olivat 1.6 ja suomalainen omaisuus Saksassa 0.4 miljardia markkaa. Kyseinen laki

1 Auer 1956, s. 36-39; Hyvämäki 1977, s. 265-266.

2 Blinnikka 1969, s. 134-135; Söderhjelm 1970, s. 59-87.

tuli voimaan 1.6.1946, mutta siihen tehtiin syyskuussa muutoksia Neuvostoliiton näkemyksen mukaan. Saksalaissaatavien lopullinen transfereintisopimus allekirjoitettiin 3.2.1947. Tülsaatavat merkitsivät Neuvostoliitolle mahdollisuutta saada Suomesta tavaroita kyseiseen 6.5 miljardin markan arvoon asti, kun taas suomalaisille kyseessä oli sotakorvausten korottamiseen rinnastettava rasite.

Kauppaneuvottelut päättyivät 30.4.1946 allekirjoitettuun 30 miljoonan dollarin tavaravaihtosopimukseen.¹ Siinä Suomi sai erittäin tarpeelliset 60 000 tonnin ruis- ja 40 000 tonnin vehnäerät sekä muita hyödykkeitä. Vastatoimituksina Suomen ei tarvinnut viedä sotakorvauksiin vaadittuja rauta- ja terästuotteita, vaan näitä helpommin vientiin riittänyttä kemiallista selluloosaa sekä erilaisia paperi- ja puunjalostusteollisuuden tuotteita.

Neuvostoliittolaiset olivat useaan otteeseen luvanneet suomalaisille markkinoita Neuvostoliitossa, ja uuden kauppasopimuksen myötä brittien epäluulot neuvostoliittolaisten aikeita kohtaan heräsivät jälleen.² Britit saivat Neuvostoliiton ja Suomen välisten kaupallisten suhteiden kehityksestä tietoja vain julkisesta sanasta, mikä osaltaan ylläpiti jännittyneitä odotuksia. Foreign Officen toimeksiannosta Enckellille ilmoitettiin, että Britannian toivomuksen mukaan Neuvostoliiton ja Suomen väliset neuvottelut eivät saisi johtaa Suomen ja Länsi-Euroopan välisten taloussuhteiden katkeamiseen. Enckell vakuutti, että Suomikin halusi taloussuhteiden vahvistuvan länteen ja ettei Moskovassa ollut esillä normaalista tavaravaihtosopimuksesta poikkeavia asioita.³

Vielä vuoden 1946 aikana Suomi sai Neuvostoliitolta myönnytyksen sotakorvausten sakkomaksuihin. Kalenterivuoden 1945 jälkeen Suomi teutti kevennettyä sotakorvausohjelmaa. Sen rakenne kuitenkin edellytti, että Suomi laajensi erityisesti raskasta metalliteollisuuttaan. Sodan aikana tapahtunut tuotantokyvyn lisäys oli kohdistunut ennen kaikkea kevyen ja keskiraskaan metalliteollisuuden aloille, joskin näilläkin tuotannonhaaroilla osaa koneistosta oli mahdollonta käyttää rauhan ajan tuotantoon. Myös ammattitaitoisen työvoiman koulutus vaati suuria ponnistuksia. Neuvostoliitto ymmärsi yleensä perustellun syyn pohjalta so-

1 Hyvämäki 1977, s. 292; Kaupalehti 4.5.1946.

2 Roberts Moskovasta FO:lle 27.4.1946 ja FO Minute (Warr) 30.4.1946, FO371 56179 N5526/232/56 PRO.

3 FO Helsingin edustustolle 24.4.1946, FO371 56179 N5275/232/56 PRO; Walsh Helsingistä FO:lle 26.4.1946, FO371 56179 N5467/232/56 PRO.

pimusvuoden sisällä tapahtuneet viivästymiset, mutta kunkin korvausvuoden loppuun mennessä suomalaisten oli yritettävä saattaa keskeneräiset luovutukset päätökseen.

Toisen sotakorvausvuoden (19.9.1945-18.9.1946) toimitusten yhteisarvo nousi noin 602 800 dollaria yli nimellismäärän. Kuitenkin tavara-kohtaisia myöhästymisiä tapahtui, ja toisen sotakorvausvuoden aikana sakkotoimitusten arvoksi tuli noin 442 200 dollaria, josta Neuvostoliitto poisti 267 100 dollaria. Ainoastaan ensimmäisen sotakorvausvuoden aikana kertyneen sakkomäärän Suomi toimitti lyhentämättömänä, ja viidenestä sopimusvuodesta lähtien Suomi oli niistä vapaa kokonaan. Koko sotakorvauskaudella sakkoja kertyi yhteensä 4 609 000 dollaria, josta Suomen piti toimittaa 828 400 dollaria eli vain noin 18 %. Korkeimmillaan sakkotoimitukset olivat kolmannen sotakorvausvuoden osalta eli 1 799 200 dollaria, josta Suomi maksoi vain 79 000 dollaria.¹

Voitaneen olettaa, että velkoja katsoi myöhästymisen tapahtuneen velallisesta riippumattomista syistä. Tämä oikeutti osaltaan sakkojen anteeksiantamisen. Toisen sotakorvausvuoden sakkojen anteeksiantaminen ajoittuu Pariisin rauhankonferenssin jälkeiseen aikaan. Kuten tässä tutkimuksessa myöhemmin todetaan, oli kyseinen myönnytys osaltaan seuraus Neuvostoliiton ja Suomen välisten poliittisten suhteiden järjestymisestä. Ymmärrettävästi suomalaisilla oli kesään 1946 tultaessa paljon vaikeuksia sotakorvausten suorittamisessa, mutta toivottomalta tilanne ei näyttänyt. Myöskin länsimaisten tarkkailijoiden kannanotoissa Suomen uskottiin selviytyvän velvoitteestaan, mikäli tuotantoedellytyksiin ei tullut aavistamattomia muutoksia.

Neuvostoliitto on yleensä nähty tiukkalinjaisena sotakorvausten velkojana, jonka tavoitteena oli saada Suomen kautta länneistä mahdollisimman suuri hyöty. Tähän liittyen neuvostoliittolaisilla olisi ollut tarjolla mahdollisuus alistaa Suomen talouselämä omien päämääriensä hyväksi. Epäilemättä Neuvostoliitto halusi saada hyvityksen kärsimilleen tuhoille, mutta tämä on vain osa kehityksen kokonaisuutta. Neuvostoliiton lupaukset kaupan laajentamisesta Suomen kanssa toteutuivat nopeasti ja toivat suomalaisille tärkeitä hyödykkeitä. Sotakorvausohjelmaa ei toteutettu jäykästi, vaan Neuvostoliiton asenne oli joustava. Suomen kohdalla korvausvelvollisuus Neuvostoliitolle painottui sotakorvauksiin, kun taas erityisesti Romania joutui huomattaviin maksuihin palautettavien tavaroiden korvauksissa ja liittoutuneiden armeijan ylläpidossa. Huolimatta suh-

1 Sotakorvausten toimittamisen yksityiskohdista: ks. Auer 1956, s. 86-121, 173-176.

teellisen pienestä palautettavien tavaroiden korvaussummasta Suomi sai siihenkin helpotuksia. Kokonaisuutena tarkasteltuna Neuvostoliiton politiikka oli täten liikemiesmäisen asiallista.

Britit olivat saaneet Neuvostoliitolta tiedon, jonka mukaan sotakorvausten hinnoittelussa olisi vuoden 1938 tasoa tarkoitus soveltaa ainoastaan normaalien kauppasuhteiden avautumiseen asti. Tämä lupaus ei tuolloin tullut julkisuuteen, vaan se jäi liittoutuneiden välisen keskustelun aiheeksi. Se ei myöskään koskaan toteutunut. Kaupankäynnin avautumisen - sekä myös diplomaattisuhteiden solmimisen - jälkeen sotakorvausaikaa sen sijaan pidennettiin kaksi vuotta. Kremlin suljettuna olevat asiakirjat voisivat paljastaa, oliko Neuvostoliiton antama myönnytys kyseisen lupauksen lunastaminen toisessa muodossa.

Sotakorvausajan pidentämisen lisäksi Neuvostoliitto antoi anteeksi merkittävän osan sotakorvausten sakkokorkoja ja palautettavien tavaroiden korvauksia. Kun nämä myönnytykset otetaan huomioon yhdessä Suomelle edullisten kauppasopimusten kanssa, on Neuvostoliiton motiivien selittämiseksi todennäköisesti löydettävissä muutakin kuin yksittäisen ja arvovaltakiistojen ulkopuolelle jääneen lupauksen lunastaminen. Suomen tai länsiliittoutuneiden tahoilta ei myöskään esiintynyt sellaista painostusta, joka olisi pakottanut Neuvostoliiton kyseisiin myönnytyksiin. Johtopäätökseksi jää, että Neuvostoliitto loi pitkäntähtäyksen edellytyksiä Neuvostoliiton ja Suomen väliselle taloudelliselle yhteistyölle, ja antoi suomalaisille "porkkanoita" tämän tien löytämiseksi.

4.3. Puuta briteille, sotakorvaustarvikkeita suomalaisille

4.3.1. *Ruotsin väliintulo*

Suomen heti välirauhansopimuksen jälkeen tarvitsemien materiaalien saanti oli turvattu omien varastojen sekä Puotsin antaman avun turvin. Suomalaisilla oli ymmärrettävästi voimakas halu alkaa kaupankäynti myös muiden maiden kanssa lisätarvikkeiden saamiseksi. Suomalaisten aktiivisuus vaikutti osaltaan siihen, että Britannian edustuston työskentely lähti taloussuhteiden osalta käyntiin varsin vaivattomasti. Suomalaiset olivat halukkaita toimittamaan brittien tarvitsemia tietoja, ja talouselämän eri alojen edustajat ottivat yhteyttä solmiakseen sodan vuoksi katkenneita kauppasuhteita. Neuvostoliiton asenne ei kuitenkaan ollut

Britannian kannalta ongelmaton. Neuvostoliittolaiset halusivat brittien pysyvän kokonaan erillään korvausneuvotteluista. Tästä huolimatta britit halusivat osoittaa valmiutensa yhteistyöhön, olivathan neuvottelut tärkeitä myös Britannian kannalta. Se ei ollut kiinnostunut ainoastaan siitä, miten Suomi pystyi toimittamaan haluttuja tavaroita, vaan myös sotakorvausvelvoitteen taloudellisista ja poliittisista seurauksista. Kuvaavaa onkin, että britit saivat kaikki merkittävät tiedot entisiltä vihollisiltaan suomalaisilta eivätkä liittolaisiltaan neuvostoliittolaisilta.

Brittien aktiivisuus Suomessa herätti neuvostoliittolaisissa ilmeistä epäluuloa, eivätkä Neuvostoliiton edustajat alkuvaiheessa olleet halukkaita ajatusten vaihtoon englantilaisten virkaveljiensä kanssa. Huomatuaan, että englantilaisilla oli varsin yksityiskohtaisia tietoja Suomen tilanteesta, heidän asenteensa muuttui. Todennäköisesti neuvostoliittolaiset ymmärsivät, että briteiltä oli mahdollista saada tarkempia tietoja kuin suomalaisilta. Ainakin oli mahdollista verrata tietoja, ja tarpeen tullen huomauttaa suomalaisille mahdollisista ristiriidoista.¹

Britit korostivat, ettei heidän kiinnostuksensa Suomen toimitusmahdollisuuksia kohtaan johtunut ystävällisyydestä, vaan siitä, että he tarvitsivat kipeästi puutavaraa ja selluloosaa. Sodan vahingot oli korjattava; varsinkin Lontoon ympäristön asutus oli kärsinyt pahoin pommituksissa. Toisaalta raaka-aineita oli tuotava Suomeen, mikäli Neuvostoliitto todella halusi saada korvaustoimituksia, joten Britannian ja Suomen välinen kauppa oli lopulta myös Neuvostoliiton edun mukaista.

Liittoutuneet eivät ajaneet taloudellisia etujaan Suomessa toistensa kustannuksella, vaan yhteistyö säilyi säröilemättömänä. Useilta osin Britannia ja Neuvostoliitto tarkkailivat kehitystä Suomessa samasta näkökulmasta. Molemmat maat joutuivat sodan aikana jännittämään voimavaroja äärimmilleen Saksan lyömiseksi, ja niitä odotti raskas jälleerakennustyö. Vuoden 1944 lopussa Suomi oli vaikeassa tilanteessa, mutta moniin muihin Euroopan maihin verrattuna sen asema ei suinkaan ollut poikkeuksellisen epäedullinen. Sodan jälkeen liittoutuneet odottivat entisiltä vihollisiltaan merkittävää panosta jälleerakennuksessa. Tässä tilanteessa Suomen hallituksen politiikkana oli, että heti välirauhan tultua voimaan työvelvollisuudesta luovuttiin, ja työvoiman ohjaus tapahtui vapaaehtoisuuden pohjalta. Useimmissa Euroopan maissa valtio ohjasi työvoiman sijoittamista, ja tätä taustaa vasten Britannian ja Neuvostoliiton oli vaikeaa ymmärtää työvoiman puutteesta johtuneita tuotan-

1 Caplan Helsingistä Supp:lle 3.11.1944 FO:n kopio, FO371 43200 N7260/5976/56 PRO.

tovaikeuksia. Suomalaiset puolestaan korostivat, että työvelvollisuutta olisi varsin todennäköisesti vastustettu voimakkaasti, joten tulokset olisivat ilmeisesti olleet heikkoja. Miehet eivät olleet halukkaita aloittamaan heti esimerkiksi metsätöitä, vaan tahtoivat viettää ensin jonkin aikaa perheittensä luona. Rahan puute pakotti heidät kuitenkin palaamaan työhön.¹

Ulkomaankaupasta riippuvainen Britannian talous oli sodan aikana joutunut paljolti pysäyttämään vientituotantonsa. Sotavahingot kotimaassa ja laivastolle arvioitiin noin kolmeksi miljardiksi punnaksi. Ulkomailta ollutta omaisuutta oli jouduttu myymään yli miljardin punnan arvosta, ja vastaavasti tulot ulkomaisista investoinneista olivat vähentyneet puoleen. Ulkomainen velka oli kasvanut 3.3 miljardiin puntaan. Lend Lease -apu oli ollut ehdoton edellytys aseiden ja muiden tarvikkeiden saamiseksi. Näin britit saattoivat tehdä tavaratilauksia maksun jäädessä odottamaan parempia aikoja. Takaisinmaksusta ei sodan aikana sovittu, ja useat britit toivoivat maansa uhrausten riittävän laskun kuittaukseksi. Lend Lease -ohjelman päätyttyä 11.5.1945 Britannian oli nopeasti löydettävä rahoitus välttämättömälle tuonnille elintarvikkeet sekä teollisuuden raaka-aineet ja laitteet mukaanlukien. Talouselämälle ei annettu siirtymäkautta, jolloin sotateollisuus olisi voitu muuttaa vientiteollisuudeksi. Vuonna 1945 Britannia kulutti ulkomailla 2 000 miljoonan punnan arvosta (aseet ja ammuksiset poislukien) ja ansaitsi vastaavasti 350 miljoonan punnan arvosta. Optimistisimmatkin arviot osoittivat, ettei kuulua voitaisi kuroa umpeen ennen vuotta 1949, ja kyseisenä aikana Britannian oli lainattava vähintään 1 700 miljoonaa puntaa taatakseen peruselintarvikkeet, varastojen välttämättömän täydentämisen sekä teollisuuden uudistamisen.²

Jo ennen Neuvostoliiton kanssa käydyn kaupan alkua Suomi sai Ruotsista elintärkeitä toimituksia. Ruotsi lunasti elokuussa 1944 antamansa lupauksen ja myönsi 25.10.1944 150 miljoonan kruunun luoton elintarvikkeiden ja raaka-aineiden ostoon loka-maaliskuun aikana. Luottoehdot olivat erittäin edulliset Suomelle. Velallisen maksuvaikeudet oli

1 Shepherd Helsingistä Supp:lle 7.11.1944 FO:n kopio, FO371 43200 N7034/5976/56 PRO; ks. myös ministeri Wuoren puheenvuoro eduskunnassa 13.3.1945, Valtiopäivät 1944 pöytäkirja II s. 1569-1570.

2 Calvocoressi 1979, s. 9-14; Dow 1963, s. 13-20; poliittisesta kehityksestä katso Boyd 1964, s. 26-28, 119-126; Sked - Cook 1979, s. 13-27.

otettu huomioon niin, että takaisinmaksun järjestämistä koskeneet neuvottelutkin sovittiin aloitettavaksi myöhemmin, joskin viiden vuoden sisällä. Korko oli $3 \frac{1}{2}$ %. Suomen tuontilistalla oli mm. 150 000 tonnia viljaa, 10 000 tonnia sokeria ja 5 500 tonnia margariinirasvaa. Edelleen Ruotsi toimitti 50 000 tonnia kivihiiltä ja 35 000 tonnia koksia, rautaa ja terästä sekä koneita.¹

Ruotsi oli poliittisistakin syistä ilmeisen haluton antamaan huomiota-herättävän suurta apua Suomelle, jossa oli liittoutuneiden valvontakomissio.² Myös omien taloudellisten ja työvoimapolitiittisten syittensä vuoksi ruotsalaisten antama apu jäi melko vähäiseksi, joskin se oli Suomen kannalta erittäin merkittävää. Luottoneuvottelujen yhteydessä Ruotsin huoltoviranomaiset korostivat, ettei heillä ollut mahdollisuuksia lisäsopimuksiin ennen kyseiseen luottoon liittyneen osto-oikeuden päättymistä. Ruotsi oli suostunut ylimenokauden järjestelyyn, kunnes Suomi saattoi tuoda tavaroita muualta. Asiaa selvittäneessä muistiossa Suomen Tukholman-lähettiläs G.A. Gripenberg totesi Helsinkiin: "Ruotsin hallitus ei tule missään tapauksessa myöntämään uusia raaka-ainetoimituksia Suomeen sotakorvaustuotantoa varten, jollei se tule vakuuttuneeksi siitä, että Suomi on tehnyt kaikkensa saadakseen tavarat muualta ja että Ruotsin apu niinmuodoin on ainoa mahdollisuus maan pelastamiseksi katastrofilta."³

Britit tarvitsivat mahdollisimman pian suomalaista puutavaraa ja olivat halukkaita tekemään kaupat jo talvella 1945. Tuolloin kuitenkin tiedettiin, ettei toimituksia voitu ajatella vielä kevään kuluessa, sillä jatkuihan sota edelleen ja kuljetusvaikeudet olisivat muutenkin olleet suuria. Tämä merkitsi myös sitä, etteivät suomalaiset voineet odottaa saavansa kevään aikana sterling-valuutta. Suomalaiset ehdottivat luottoja tilanteen ratkaisuksi. Britit elivät itse Yhdysvaltojen antamien lainojen varassa, joten luotonantoa Suomelle - pitempiäaikaisista sijoituksista puhumattakaan - ei Lontoossa voitu pitää hyväksyttävänä. Britit viittasivat dollariluottojen mahdollisuuteen, mikä puolestaan herätti suomalais-

1 Suomen ja Ruotsin välinen luottosopimus 25.10.1944, KTM:n kauppasasto Euroopan kauppasopimusneuvottelut Eirc:1 1940-1944 VA: Nykopp 1978, s. 39-40; Saksan tappion myötä Suomen ulkomaankaupan yhteydet eivät siis suinkaan totaalisesti katkenneet: vert. Rautkallio 1979, s. 41.

2 Carlgren 1973, s. 527.

3 Harki 1971, s. 104-107.

sisä ilmeistä toiveikkautta.¹ Lontoon lähtökohtana oli, että myydessä puutavaraa Suomi saisi loppuvuodesta 1945 lähtien runsaasti sterling-valuuttaa, joten luotto ei itse asiassa ollut välttämätön. Suomalaisen piti vain odottaa puukaupoista tulevia puntia, joilla he sitten voisivat ostaa tarvitsemiaan hyödykkeitä. Lontoossa haluttiin, että käynnistytävät neuvottelut kohdistuisivat vain brittien ostoihin ja keskustelut suomalaisten hankinnoista jätettäisiin myöhemmäksi.²

Britannian edustajien ensimmäisiä tehtäviä Helsingissä oli varmistua siitä, ettei kaupankäynnin aloittaminen Suomen kanssa vaarantanut suhteita Neuvostoliittoon. Kun sotakorvausten toimittamista koskenut perussopimus oli 17.12.1944 allekirjoitettu ja toimitukset Ruotsista alkoivat saapua maahan, Suomi oli tehnyt alkuvaiheen järjestelyt keskeisenä pidetyn sotakorvausvelvoitteen suorittamiseksi. Velvoitetta pidettiin Suomelle raskaana, muttei suinkaan kohtuuttomana.³ Avoimeksi jäänyt kysymys tässä yhteydessä oli myös brittien mielestä ennen kaikkea se, kuinka Suomi saattoi varmistaa raaka-ainetoimitukset ulkomailta. Ymmärrettävästi myös maan sisäpoliittinen kehitys jäi avoimeksi. Pääomasijoituksia britit eivät oman taloudellisenkaan tilanteensa vuoksi aikoneet Suomeen tehdä, joten brittiläisen omaisuuden menettämisestä mahdollisen sosialisoinnin yhteydessä ei ollut pelkoa. Kauppaa sen sijaan kannatti tehdä niin kauan kuin mahdollista, ja tammikuun alussa 1945 Lontoossa tehtiin päätös lähettää kauppavaltuuskunta Helsinkiin.⁴

Britannian Suomeen matkustavalle valtuuskunnalle annettiin tehtäväksi hankkia mahdollisimman paljon puutavaraa ja selluloosaa laivattavaksi heti, kun kuljetusmahdollisuudet Suomen ja Britannian välillä avautuisivat. Valtuudet annettiin seuraaville määrille:⁵

- havupuuta	200 000	standarttia
- kaivospölkkyjä	200 000	standarttia
- vaneria	75 000 - 100 000	kuutiometriä

1 Shepherd Helsingistä FO:lle 25.11.1944, FO371 43170 N79120/30/56 PRC.

2 Caplan Helsingistä Supp:lle 27.11.1944 FO:n kopio, FO371 43200 N7977/5976/56 PRO.

3 Shepherd Helsingistä FO:lle 3.1.1945, FO371 47371 N327/72/56 PRO.

4 FO Minute (Warr) 9.12.1944, FO371 43194 N7684/5398/56 PRO.

5 Supp Caplanille Helsinkiin 10.1.1945 FO:n kopio, FO371 47383 N754/242/56 PRO; Supp Caplanille Helsinkiin 13.1.1945 FO:n kopio, FO371 47383 N522/242/56 PRO.

- puuhioketta	100 000 tonnia
- vahvaa kemiallista selluloosaa	40 000 tonnia
- voimapaperimassaa	35 000 tonnia
- valkaistua, vähän valkaistua tai valkaistavissa olevaa kemiallista selluloosaa	75 000 tonnia

Valtuuskunnan tuli vaatia kauppoja sterling-valuutan pohjalta, sillä vaihtokurssia Suomen markalle ei ollut vielä määritelty. Käytännössä myyjät saisivat maksun markkoina pankiltaan vallitsevan vaihtokurssin mukaan, mutta myyjien tuli itse hankkia haluamansa vakuudet pankiltaan. Suomen hallitukselta oli lisäksi saatava vakuutus, että kaikki vaa-dittavat vientiluvat tullaan antamaan. Kaupat tuli solmia f.o.b.-ehdoin.¹

Lontoossa odotettiin, että suomalaiset tunnustaisivat brittien oikeuden puutavaran saantiin. Vuosina 1919-1939 Suomi oli ollut riippuvainen Britannian markkinoista, joten entisenä asiakkaana Britannia toivoi saavansa suomalaista puuta. Vaikka Neuvostoliiton vaatimukset Suomesa olivatkin päällimmäisinä, oli myös Britannialla välirauhansopimuksen allekirjoittajana peruste saada toiveensa toteutetuksi. Vasta myöhemmin olisi oikeutettua harkita Suomen puutavaran vientiä muihin maihin - Lontoossa haluttiin taata Britannialle mahdollisimman suuri osuus. Suomen ostoista Britanniassa valtuuskunnalle annettiin lyhyt ohje. Mikäli suomalaiset ottaisivat tämän esille, asiasta olisi ilmoitettava Lontooseen. Valtuuksia neuvotteluihin ei siis annettu.²

Ilmeistä kuitenkin oli, että mahdollistaakseen Suomen viennin Britan-niaan sekä sotakorvausten suorittamisen Lontoon oli varauduttava ainakin joidenkin hyödykkeiden vientiin.³ Toisaalta suomalaiset saattoivat pyytää etukäteismaksua toimittamalleen puutavaralle voidakseen ostaa välttämättömiä raaka-aineita ja koneita. Tähänkin Lontoossa suhtaudutiin kielteisesti. Tällaisiin sitoumuksiin ei mentäisi ainakaan, ennen kuin Helsingissä olisi päästy sopimukseen suurimmasta osasta puutavaraa. Britannia halusi välttää tilanteen, jossa se joutuisi rahoittamaan Suomen sotakorvaukset Neuvostoliitolle.⁴ Britannia halusi tehdä yksinkertaisen

1 Supp Caplanille Helsinkiin 10.1.1945 FO:n kopio, FO371 47383 N754/242/56 PRO.

2 ibid.

3 Caplan Helsinkiin BT:lle 5.1.1945 FO:n kopio, FO371 47371 N756/72/56 PRO.

4 Supp FO:lle 19.1.1945, FO371 47390 N703/356/56 PRO.

kauppasopimuksen, joka koskisi pelkästään sen omia ostoja Suomessa.

Kauppaneuvottelut alkoivat 19.1.1945. Heti alussa britit rajasivat keskustelun niin, että kyseeseen saattoivat tulla vain Britannian ostot Suomessa ja että maksu tapahtuisi sterling-valuutassa. Suomalaiset toivoivat saamansa valuutan vapaata käyttöä aina vaihto-olkeuteen saakka sekä toimituksia sterling-alueelta saamiensa tulojen arvoon asti. Tähän britit eivät suostuneet, vaan vetosivat sodan heille vielä asettamiin velvoitteisiin. Suomalaisille oli ilmeinen pettymys, joskaan ei aikaisemmin saatujen ennakkotietojen pohjalta yllätys, ettei pitemmälle jalostettuja tuotteita, kuten paperia ja valmistaloja, sisällytettäisi näihin neuvotteluihin.¹ Suomen ostoista Britanniassa otettiin mukaan vain puutavaran, vanerin ja selluloosan tuotantoon tarvittavat materiaalit. Tätä ns. välitöntä tuontia koskeva luettelo sovittiin lähetettäväksi Lontooseen.

Jo tammikuun lopussa neuvotteluissa oli päästy vaiheeseen, jossa oli hyviä toiveita päästä sopimukseen. Suomalaiset olivat luvanneet toimittaa vuoden 1945 aikana 200 000 standarttia sahattua havupuuta, 110 000 sylvä kaivospölkkyjä ja 50 000 kuutiometriä vaneria sekä 150 000 tonnia selluloosaa ja 100 000 tonnia puuhioketta. Näihin lukuihin suomalaiset olivat suostuneet melko helposti. Välitöntä tuontia koskeva luettelo toimitettiin Lontooseen, ja suomalaiset vaativat Lontooseen välitettäväksi myös pyynnön neuvotteluista, jotka koskivat Suomen "välillistä" tuontia, jossa hiili olisi keskeisellä sijalla.²

Suomalaisten antama välitöntä tuontia koskeva luettelo todettiin Lontoossa varsin kohtuulliseksi, eikä toimitusten odotettu tuottavan vaikeuksia Itämeren avauduttua. Joitakin hyödykkeitä oli tosin ostettava Yhdysvalloista, mutta kumia lukuunottamatta kyseessä oli määrältään ja arvoltaan melko vaatimaton erä. Suomesta saatava puutavara oli Britannian tarpeiden kannalta niin olennainen, että tältä pohjalta voitiin perustella myös kumin vientiä Suomeen.³

Lopullisen sopimuksen jo häämöttäessä neuvotteluihin tuli briteille yllättävä ja epämiellyttävä katkos. Suomalaiset eivät tiukentaneet vaatimuksiaan, vaan yllätyksen järjestivät ruotsalaiset. 3.2.1945 kabinetti-

1 Caplan Helsingistä Supp:lle 20.1.1945 FO:n kopio, FO371 47383 N701/242/56 PRO; Kauppalehti 18.1.1945.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 28.1.1945, FO371 47383 N915/242/56 PRO.

3 Supp Caplanille Helsinkiin 31.1.1945 FO:n kopio, FO371 47383 N915/242/56 PRO; Supp Washingtonin lähetystölle 31.1.1945 FO:n kopio, FO371 47383 N915/242/56 PRO.

sihteeri Boheman kävi Britannian Tukholman-lähettilään Victor Malletin luona kertomassa, että Suomi oli pyytänyt Ruotsilta uutta 60 miljoonan kruunun luottoa lähinnä korvaustuotantoa varten. Ruotsi oli jo antanut Suomelle n. 180 miljoonan kruunun edestä luottoja elintarvikkeiden ja muiden välttämättömien tavaroiden ostoa varten. Suomalaiset olivat Bohemanin mukaan ilmoittaneet, että vientiin riitti huomattavia määriä vain puuta, ja se oli jo luvattu Neuvostoliitolle sekä Britannialle. Ruotsin hallitus oli kuitenkin vastannut Suomen luottopyyntöön, ettei se voinut antaa luottoa saamatta itse mitään takaisin.¹

Lokakuun neuvottelujen yhteydessä Ruotsin toimitusten arvoksi sovitettiin enemmän kuin kyseisen luoton määrä oli. Erotus oli tarkoitus korvata suomalaisin tavaratoimituksin. Ruotsi halusi ennen kaikkea kuparia, nikkeliä ja kobolttia, mutta lähinnä sotakorvausteollisuuden tarpeiden vuoksi nämä toimitukset osoittautuivat mahdottomiksi toteuttaa. Ruotsalaisille kelpasi myös raakapuu ennen kaikkea paperiteollisuuden raaka-aineeksi.² Ruotsi ei tässä vaiheessa halunnut - kuten suomalaisille oli voimakkaasti korostettu - lisäluotoin rahoittaa Suomen sotakorvauksia varsinkin, kun suomalaiset olivat tekemässä suuria puukauppoja Britannian kanssa. Ruotsin näkökulmasta katsottuna Suomen olisi tullut hoitaa puutavaravientiä siten, että välttämättömien hyödykkeiden saanti olisi heti voitu varmistaa.

Suomalaiset kauppaneuvottelijat kertoivat 5.2.1945 Britannian valtuuskunnalle, että Ruotsin hallitus vaati Suomelta puutavaraa maksuksi kiireellisesti tarvittavista hyödykkeistä. Suomen hallituksen oli pakko taipua. Enckell perusteli Shepherdille Suomen asennetta korostamalla, että elintarvikkeiden tuonti Ruotsista oli sovittu, kun odotettiin sodan päättyvän pian. Rauha kuitenkin siirtyi, ja Suomi tarvitsi ruotsalaisia hyödykkeitä enemmän kuin oli arvioitu. Ruotsi puolestaan oli haluton antamaan lisäluottoja, joten välttämätön tuonti oli ilmeisesti maksettava tavaratoimituksina. Briteille katkos tuli harmittavalla hetkellä. Lontoosta oli jo saatu myönteinen vastaus Suomen esittämälle luettelolle välittömästi tarvittavista raaka-aineista, jotka toimitettaisiin tosin vain sillä ehdolla, että Suomi puolestaan pitäisi kiinni alustavasti lupaamistaan vientimääristä.³

1 Mallet Tukholmasta FO:lle 4.2.1945, FO371 47383 N1504/242/56 PRO.

2 Nykopp 1978, s. 39-40.

3 Shepherd Helsingistä FO:lle 6.2.1945, FO371 47383 N1258/242/56 PRO.

Lontoon varoituksista huolimatta Suomen hallitus katsoi olevansa pakotettu periaatteessa suostumaan Ruotsin esittämään vaatimukseen. Ruotsille menevä vienti oli määriteltävä ennen kuin voitiin todeta, kuinka paljon Britannialle vielä jäisi puutavaraa. Näissä oloissa britit saattoivat vain todeta suomalaisten yksipuolisesti katkaisseen kauppaneuvottelut.

Britit tunsivat tulleen sekä suomalaisten että ruotsalaisten pettäviksi. Suomalaiset eivät olleet ennen helmikuun alkua kertoneet mitään neuvotteluvaikeuksistaan ruotsalaisten kanssa, joten Ruotsin painostukseen ei ollut tilaisuutta. Suomen asema tiedettiin vaikeaksi, mutta suomalaiset pitivät sittenkin ongelmiaan liian usein etualalla ja unohtivat tilanteeseensa liittyvät edut. Ennen kaikkea Lontoossa kuitenkin nähtiin suomalaisten antavan pois puutavaraa, joka itse asiassa kuului briteille. Neuvostoliittolaiset olivat ilmeisesti - joskaan sitä ei voitu dokumentoida - painottaneet sotakorvaustoimitukset metalliteollisuuden tuotteiden osalle juuri siksi, että heidän liittolaisensa saisivat haluamaansa puutavaraa. Moskovassakaan ei näin ollen nähtäisi mielellään puun menevän ruotsalaisille.¹

Vetoaminen neuvostoliittolaisten mahdollisiin tarkoituksiperiin oli briteiltä sikäli järkevää, että suomalaiset yrittivät parhaansa mukaan luoda luottamuksellisia suhteita Neuvostoliittoon. Tässä tilanteessa britit vetosivat Moskovan tahtoon, vaikka ensisijaisesti olikin kyseessä heidän oma etunsa. Moskovan aikeita arvalleet suomalaiset olisivat hyvinkin voineet taipua tähän, mutta Ruotsin toimituksia pidettiin Suomessa sittenkin olennaisen tärkeinä.

Ruotsalaisten asenne koettiin Lontoossa tekopyhäksi. Boheman oli vakuuttunut, ettei Ruotsin tavoitteena ollut estää Britanniaa saamasta puutavaraa. Käytännössä Ruotsi toimi kuitenkin päinvastoin. Ruotsin tulikin Foreign Officen mielestä lopettaa kilpailu Suomen puutavaramarkkinoilla ja ottaa Suomesta sellaisia hyödykkeitä, joita Britannia ei tarvinnut.² Lisäksi oli otettava huomioon, että Ruotsi oli antanut luottoja omasta tahdostaan. Niiden määrä ei suinkaan ollut niin suuri, että se olisi antanut Ruotsille oikeuden sivuuttaa muidenkin maiden edut. Bohemanin kuvaus Ruotsin joutumisesta tilanteen marttyyriksi oli näin ollen liioiteltua.³

1 FO Minute (Warr) 7.2.1945, FO371 47383 N1504/242/56 PRO.

2 FO Tukholman lähetystölle 8.2.1945, FO371 47407 N1190/1096/56 PRO.

3 FO Minute (Warr) 6.2.1945, FO371 47407 N1190/1096/56 PRO.

Ruotsin toimenpiteen taustalla lienee ennen kaikkea ollut ruotsalais-
ten halu taata mahdollisimman hyvä kauppasopimus Britannian kanssa.
Maiden välillä oli ollut 31.12.1944 umpeutunut maksusopimus, jonka uu-
distamista koskeneet neuvottelut oli aloitettu jo ennen vuoden 1944 jou-
lua. Seuraavan vuoden tammikuussa oli sovittu väliaikaisjärjestelyistä
sekä päästy yhteisymmärrykseen uuden sopimuksen sisällöstä, mutta
Ruotsin hallitus ei ollut antanut Ruotsin Pankille valtuutusta allekirjoit-
taa sitä. Tämän lisäksi Ruotsin hallitus oli viivyttänyt tammikuussa
Lontooseen aiotun puuvaltuuskunnan lähtöä niin, että myös Britannian
Ruotsista suunnittelemat puutavaraostot näyttivät siirtyvän entistä
myöhemmiksi. Britannian, Ruotsin ja Yhdysvaltojen kesken oli neuvot-
telujen tarkoituksena saada voimaan uusi sota-ajan kauppasopimus, jon-
ka pohjalta Ruotsi jatkaisi vientisulkuaan Saksaan ja sen liittolaisiin se-
kä lupautuisi osallistumaan Euroopan jälleenrakennukseen, jolloin se sai-
si liittoutuneilta tärkeitä hyödykkeitä. Kun myös Ruotsin kauppalaivas-
ton palvelut olivat hyödyllisiä, nousi Ruotsin taloudellinen merkitys
Britannialle ja länsivalloille varsin suureksi.¹

Ruotsi ei kuitenkaan ollut valmis myöntymään kauppoihin turvaamat-
ta itselleen edullista sopimusta. Ennen kaikkea se halusi varmistaa
eräiden tuotteiden kuten hiilen saannin. Tammikuussa käydyissä neu-
votteluissa Boheman oli arvioinut Ruotsin voivan viedä tavaroita n. 500
miljoonaan kruunuun asti ensimmäisenä vuonna vihollisuuksien päättymi-
sestä. Samalla Ruotsi vaati Britannialta vakuutusta n. 300 miljoonan
kruunun tuonnista samana aikana. Tällaiseen vakuutukseen Britannian
kauppaministeriö ei voinut suostua. Sen sijaan kahdessa vuodessa se
uskoi Britannian voivan saavuttaa kohtuullisen tasapainon maiden väli-
sessä kaupassa. Ruotsalaisille varattiin mahdollisuus pienentää omaa
vientiansa sterling-alueelle, mikäli tuonti kyseiseltä alueelta kahdessa
vuodessa ei ollut saavuttanut hyväksyttävää tasoa.²

1 FO Minute (Haigh) 16.1.1945, FO371 48016 N337/30/42 PRO;
*Negotiations with Sweden. War Cabinet. Memorandum by the Par-
liamentary Secretary, Ministry of Economic Warfare. W.P. (45)67,*
27.1.1945, FO371 48016 N1123/30/42 PRO.

2 MEW FO:lle 19.1.1945, FO371 48016 N684/30/42 PRO.

4.3.2. Ratkaisun etsintää

Lontoossa oltiin närkästyneitä ruotsalaisten asenteesta. Sodan aikana Ruotsi oli ollut yksi harvoista maista, joka ei ollut hyväksynyt kauppojen yhteydessä sterling-valuutta. 13.12.1944 umpeutuneen maksusopimuksen pohjalta Britannian oli täytynyt maksaa sodan aikana n. 50 miljoonan punnan arvosta kultaa, ja uuden maksusopimuksen tarkoituksena olikin palauttaa maiden väliset suoritukset valuuttapohjalle.¹ Kauppojen yhteydessä Ruotsi painosti Britanniaa sopimukseen, jossa ruotsalaiset olisivat saavuttaneet poikkeuksellisen edullisen tuloksen.

Britannian huoltoministeriö oli halukas pitämään neuvottelujen kohteena olleen puutavarasopimuksen erillään yleisestä kauppasopimuksesta. Kun Ruotsin hallitus oli tähän haluton, huoltoministeriö toivoi voitavansa edetä suoraan sopimuksiin Lontoossa olleiden yksityisten ruotsalaisviejien edustajien kanssa. Kyseiset viejät olisivat sitten painostaneet Ruotsin hallitusta hyväksymään jo tehdyt sopimukset. Taloudellisen sodankäynnin ministeriö ei kuitenkaan hyväksynyt tätä ajatusta, sillä Ruotsille puutavara oli valtti, jonka avulla voitiin neuvotella tuontitavaroista. Jos Britannia etenisi Ruotsin hallituksen selän takana sopimuksiin yksityisten kanssa, neuvottelut hallitustasolla muista kysymyksistä olisivat todennäköisesti olleet vaarassa.²

Britannian ja Ruotsin välisten neuvottelujen polkiessa paikoillaan suomalaiset olivat sopineet nopeasti puukaupoista brittien kanssa. Suomi oli valmis hyväksymään punnan kaupan maksuvälineeksi ilman, että britit olisivat vielä tässä vaiheessa sitoutuneet vastatoimituksiin. Ruotsin näkökulmasta tämä oli vaarallista lähinnä sen vuoksi, että britit saattoivat käyttää Suomen kanssa solmittua sopimusta ennakkotapauksena ja esimerkkinä. Ruotsi ei halunnut myydä tavaroitaan pelkästään puntia vastaan, vaan vaati itselleen hyödykkeitä. Tässä tilanteessa Ruotsi haiusi ehkäistä englantilais-suomalaisen sopimuksen ja vaati Suomelta niitä hyödykkeitä, jotka oli aiottu viedä Britanniaan.³

Ymmärrettävästi Lontoossa arvailtiin Ruotsin motiiveja, kun se oli puuttunut näin yllättäen Suomen puutavaravientiin. Tapahtumaa ei kuitenkaan osattu välittömästi liittää Britannian ja Ruotsin välisiin talous-

1 FO Tukholman lähetykselle 19.2.1945, FO371 48016 N1720/30/42 PRO.

2 MEW FO:lle 19.1.1945, FO371 48016 N684/30/42 PRO.

3 Prof. Polvisen antama tieto, G.A. Gripenbergin päiväkirja 4.2.1945 VA.

suhteisiin. Boheman ehdotti, että vallinnut tilanne ratkaistaisiin niin, että Ruotsi ostaisi puutavaraa Suomesta ja myisi sen sitten Britanniaan. Tämä ehdotus sai eräät huoltoministeriön virkailijat arvelemaan, että Ruotsin tavoitteena oli tällä tavoin laajentaa Pohjois-Euroopan puutavaramarkkinoiden valvontaansa, mitä Britannia ei puolestaan voinut hyväksyä. Tämä käsitys ei saavuttanut kovinkaan laajaa kannatusta, vaan Ruotsin uskottiin pikemminkin yrittävän vain saada maksua Suomelta toimittamistaan elintarvikkeista ja muista materiaaleista. Suomalaiset puolestaan pystyivät maksamaan ainoastaan puutavaralla.¹ Joka tapauksessa Ruotsin esittämä puutavaravaatimus lisäsi brittien huolestuneisuutta. Bohemaniilta kysyttiin, olivatko ruotsalaiset pyytäneet suomalaisilta puuta ennen kuin britit. Tähän Boheman vastasi myöntävästi, joskaan ei kovin vakuuttavasti.² Toisena ratkaisuvaihtoehtona Boheman esitti, että Britannia korvaisi Ruotsin Suomelle antamat elintarvike- ja raaka-ainetoimitukset erikoisviennillä Ruotsiin. Tätä taas laivaustilanne viivästytti huomattavasti.³

Selviytyäkseen tilanteesta Britannialle jäi kaksi vaihtoehtoa. Se saattoi jäädä odottamaan Ruotsin ja Suomen välisten neuvotteleujen tuloksia painostaen suomalaisia välittömien ja välillisten toimitusten saannilla. Kun Suomen uudet toimitusmahdollisuudet olisivat selvillä, olisi tilanne arvioitava uudelleen Britannian vastatoimitusten osalta.⁴

Toisena vaihtoehtona oli soveltaa välirauhansopimuksen 19. artiklaa: "Suomi asettaa lisäksi Yhdistyneitten Kansakuntien käytettäväksi sellaisia tarvikkeita ja tuotteita, joita nämä kansakunnat saattavat vaatia sodan yhteydessä oleviin tarkoituksiin." Koska liittoutuneiden valvontakomissio olisi tällainen uhkan toteuttaja, oli ensin saatava Neuvostoliitto tulkitsemaan Britannian jälleenrakentamista varten tulevat puutavaratoimitukset "sodan yhteydessä oleviin tarkoituksiin". Suomalaisilla oli yleiseen mielipiteeseen helposti vaikuttava vastaus: he kyllä veisivät puutavaraa Britanniaan, mutta ilman Ruotsin toimituksia suomalaiset kuolisivat nälkään. Foreign Officessa ei uskottu 19. artiklan vaih-

1 *Notes of a Meeting on February 12th at the Treasury* 12.2.1945, FO371 48016 N1655/30/42 PRO.

2 *Record of a meeting in the Treasury on Wednesday 21st February at 4.0 p.m.* T Minute (Ellis-Rees) 22.2.1945 FO:n kopio, FO371 48016 N1918/30/42 PRO.

3 FO Tukholman lähetystölle 7.3.1945, FO371 47383 N2565/242/56 PRO.

4 FO Helsingin lähetystölle 8.2.1945, FO371 47383 N1258/242/56 PRO.

tohtoon, vaan se jäi pelkästään painostuskeinoksi Helsinkiä kohtaan.¹ Näin britit jäivät seuraamaan tilanteen kehittymistä.

Shepherd kertoi Paasikivelle 9.2.1945 Lontoon reaktioista neuvotte-
lujen saamaa käännettä kohtaan. Britannian valtuuskunta lähtisi 12.2.
1945 pois Suomesta, ellei Paasikivi halunnut siirtää sitä. Brittien yri-
tys kiirehtiä suomalaisia ratkaisuun ei tuottanut tulosta, vaan Paasiki-
vi sanoi keskustelewansa asiasta ulkoasiainvaliokunnan kanssa.² Toi-
saalta brittikään eivät halunneet toteuttaa uhkaustaan, sillä Ruotsin ja
Suomen välisten neuvottelujen ilmoitettiin taas jatkuvan.³ Sopimus Bri-
tannian ja Suomen välillä allekirjoitettiin 11.2.1945, ja se jäi odottamaan
Suomen hallituksen ratifiointia.

Kun suomalaiset edelleen halusivat varata puutavaransa Britannialle
ja Neuvostoliitolle, ruotsalaiset ehdottivat kolmikantasopimusta. Ajatuk-
sena oli se, että Suomi käyttäisi puutavaramyynnistään saamansa ster-
ling-valuuttaa ostoihin Ruotsissa, jonne Britannia puolestaan antaisi ta-
keet kyseisen valuutan käyttömahdollisuuksista ainakin osittain.⁴

Maaliskuun alussa Britannian ja Ruotsin välisistä talouskysymyksis-
tä päästiin kompromissiratkaisuun. 6.3.1945 allekirjoitetun uuden mak-
susopimuksen yhteydessä oli luettelot hyödykkeistä, jotka molemmat o-
sapuolet uskoivat voivansa asettaa kaupaksi ensimmäisten 12 kuukau-
den aikana vihollisuuksien päätyttyä.⁵ Britannia suostui tämän jälkeen
siihen, että suomalaiset saattoivat käyttää kolmen miljoonan punnan e-
destä Britannian kanssa tehdyn sopimuksen yhteydessä hankittua va-
luuttaa maksuksi Ruotsille.⁶

Lontoossa saavutettu yksimielisyys ei sittenkään ratkaissut tilannet-
ta. Maaliskuun puolivälissä kävi ilmi, etteivät ruotsalaiset - tarkempaa
syytä ilmoittamatta - hyväksyneetkään suomalaisilta sterling-valuuttaa

1 FO Helsingin lähetystölle 8.2.1945, FO371 47383 N1258/242/56 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 9.2.1945, FO371 47383 N1402/242/56
PRO.

3 Shepherd Helsingistä FO:lle 10.2.1945, FO371 47383 N1435/242/56
PRO.

4 Shepherd Helsingistä FO:lle 13.2.1945, FO371 47383 N1558/242/56
PRO; Mallet Tukholmasta FO:lle 14.2.1945, FO371 47383 N1619/242/
56 PRO.

5 *Monetary Agreement between the Government of the United Kingdom
of Great Britain and Northern Ireland and the Government of
Sweden. London, 6th March 1945, FO371 48107 N2478/30/43 PRO.*

6 Bank of England T:lle 7.3.1945, T236/87 PRO.

kauppojen maksuksi. Tilanne jäi siis edelleen avoimeksi.

Ennen sotaa Iso-Britannia oli ollut selvästi tärkein suomalaisen puutavaran ostaja. Epäilemättä suomalaisille olisi ollut pitkällä tähtäyksellä edullista vakiinnuttaa uudelleen asemansa kyseisillä markkinoilla niin pian kuin mahdollista. Jälleenrakennuskaudella välittömästi sodan jälkeen puutavarakalle oli odotettavissa voimakasta kysyntää, mutta vakiintuneet markkinat olivat myyjälle sittenkin houkuttelevia. Ruotsin asenne teki tilanteen kuitenkin vaikeaksi. Oli elintärkeää turvata toimitukset Ruotsista lyhyellä tähtäyksellä, sillä esimerkiksi elintarvikkeiden saannin kannalta Ruotsi oli ainoa hankintalähde. Neuvostoliitto oli toinen vaihtoehto, mutta tässä vaiheessa ei vielä tiedetty toukokuun tavaravaihtosopimuksen viljaeristä.

Brittien närkästys kohdistui ennen kaikkea ruotsalaisiin, joiden vaatimukset uhkasivat varsin arvokkaan kaupan syntymistä. Amerikkalaiset ja ruotsalaiset olivat päättäneet, etteivät he tässä vaiheessa rahoitaisi Suomen sotakorvauksia. Tähän tarkoitukseen eivät brititkään halunneet antaa luottoja. Kun Ruotsin tavoitteena näytti lisäksi olleen puutavaran saanti Suomesta, britit kokivat sodan tuholta välttyneiden ruotsalaisten taas kerran yrittävän kuoria kerman vallinneessa tilanteessa. Brittien kannalta kysymys oli ennen kaikkea siitä, voitiinko ruotsalaiset pelata pois toimittamalla Suomelle vastaavia ns. välillisiä hyödykkeitä.

Pitkin talvea oli Helsingin edustustossa toivottu Foreign Officen määrittelevän kantansa siihen, autettaisiinko Suomea edes osittain korvaustoimituksiin tarvittavien raaka-aineiden hankinnassa. Foreign Officessa pidettiin Suomen talouden elpymistä Britannian tuonnin ja viennin kannalta edullisena, mutta käytännössä ei Suomen hyväksi oltu halukkaita tekemään kovinkaan paljon. Tehtävä sysättiin mielellään Yhdysvalloille edellyttäen tällöinkin, ettei amerikkalaisten apu Suomelle merkitsisi varojen ohjaamista pois Suomea tärkeämmistä kohteista. Helmikuun alussa Foreign Office päätti neuvoteltuaan asiasta muiden ministeriöiden kanssa kertoa epävirallisesti amerikkalaisille, ettei Britannia toistaiseksi voinut auttaa Suomea muuten kuin mahdollistamalla puutoimitukset Britanniaan. Korostamatta liikaa omaa haluttomuuttaan Foreign Office antoi Washingtonin ymmärtää, että Yhdysvalloilta odotettiin Suomelle ystävällisempää asennetta.¹

1 *Anglo-American Assistance to Finland* FO Minute (Warr) 1.2.1945, FO371 47409 N1177/1177/56 PRO; *Credits to Finland* FO Minute (Haigh) 2.2.1945, FO371 47390 N1852/356/56 PRO.

Vasta maaliskuun alussa Foreign Office lähetti Shepherdille ohjeet, jotka noudattivat käytännössä jo omaksuttua linjaa. Ohjeissa todettiin, että poliittisesti olisi erittäin vahingollista, jos Suomi ei talousromahduksen vuoksi kykenisi toimittamaan Neuvostoliitolle sotakorvauksia ja jäisi täysin Moskovan armoille. Talousromahdus merkitsisi myös Britannian kipeästi tarvitsemien tavaratoimitusten päättymistä ja hyvän vientikohteen menettämistä. Mutta Suomen auttaminen ei vällinneissa oloissa ollut perusteltua, sillä kyseisen avun pääseuraus olisi se, että Neuvostoliitto hyötyisi ja saisi korvauksensa. Näin ollen Britannian apu rajoittuisi niiden tavaroiden ja palvelusten toimittamiseen, jotka olivat välttämättömiä Suomelle Britannian haluamien puutavaratuotteiden valmistukseen.¹

Helsingissä olleet Britannian edustajat näkivät tilanteen toisin. Lontoosta tulleet ohjeet pohjautuivat oletukseen, että Suomen tarpeet sotakorvauksia varten voitiin erottaa niistä tuontitarpeista, joita vaadittiin Britanniaan vietävän puutavaran ja selluloosan valmistukseen. Britanniaan menevien toimitusten edellytyksenä oli kuitenkin se, että korvaukset Neuvostoliitolle voitiin suorittaa. Britannian taholta oli epärealistista vaatia, että suomalaiset täyttäsivät välirauhanehdot, jos tiedettiin keinojen puuttuvan.²

Britit eivät kannattaneet tavaratoimituksia Suomeen yksinomaan sen vuoksi, että Suomi pystyisi niiden turvin suorittamaan sotakorvaukset Neuvostoliitolle. Britannian oli omalta osaltaan myös oltava tietoinen tekemiensä päätösten vaikutuksista. Jos Britannia ei auttaisi Suomea, puutavara ja selluloosa vietäisiin muualle - lähinnä Ruotsiin - korvauksia varten tarvittavien materiaalien hankkimiseksi. Näköpiirissä ei ollut sellaisia tekijöitä, joiden vuoksi Neuvostoliiton olisi voinut olettaa lieventävän asennettaan Suomen sotakorvauksiin. Jos suomalaisille tulisi vaikeuksia, Neuvostoliitto saattoi suostua vaihtamaan metalliteollisuuden tuotteita puutavaraan ja selluloosaan. Tämä johtaisi auttamatta Britannian ja Neuvostoliiton etujen ristiriitaan Suomessa. Neuvostoliitolla oli mahdollisuus tarjota tähän ratkaisu: se myisi kyseisen puutavaran ja selluloosan Britanniaan - hintaa vain olisi tällöin varmasti tarkistettu Neuvostoliiton hyväksi. Vällinneissa tilanteessa Britannian

1 FO Shepherdille Helsinkiin 9.3.1945, FO371 47390 N1852/356/56 PRO.

2 Caplan Helsingistä FO:lle 21.3.1945, FO371 47390 N3726/356/56 PRO.

oli joko tunnustettava Suomen tarve saada korvauksiin tulevia materiaaleja puutavaratoimitusten vastikkeeksi tai oltava varautunut Suomen tuotteiden vientiin muualle.

Periaatteessa Britannialla oli vielä yksi keino saada puutavaraa Suomesta. Maat olivat olleet sodassa keskenään, joten Suomen korvausvelvollisuus Britannialle oli osittain avoin kysymys. Väli-rahansopimuksen 11. artiklan mukaan Suomen oli myöhemmin korvattava ne vahingot, jotka olivat sodan aikana aiheutuneet (muiden kuin Neuvostoliiton) Yhdistyneiden Kansakuntien ja niiden kansalaisten omaisuudelle Suomessa, jolloin korvauksien määrä oli vahvistettava erikseen. Foreign Officessa oli Suomeen sovellettu samaa periaatetta kuin Saksaankin aiottiin soveltaa: korvauksia voitaisiin saada vain välittömistä sotilasoperaatioiden aiheuttamista tuhoista ei-sotilaalliselle omaisuudelle. Näin ollen Britannia voi saada korvauksia Suomesta vain englantilaiselle omaisuudelle Suomessa aiheutuneista vahingoista. Neuvostoliitto tosin vaati Saksan sotakorvausten yhteydessä kaikkien liittoutuneiden maiden ottamista huomioon korvauksia jaettaessa, mutta tätä ei Foreign Officessa uskotu ulotettavan koskemaan Suomea.¹

Foreign Officen oli määriteltävä asenteensa lopullisesti, kun yleisten töiden ministeri (Secretary of the Ministry of Works) Sir Percival Robinson kävi 19.3.1945 tiedustelemassa mahdollisuuksia saada sotakorvaukseksi suomalaisia puutaloja. Ruotsin kanssa oli tuolloin käynnissä kauppaneuvottelut puutalojen toimittamisesta, mutta suomalaisten talojen tiedettiin olevan halvempia ja parempia. Foreign Office selvitti Robinsonille noudattamansa politiikan eikä hyväksynyt sitä, että puutaloja käytettäisiin sotakorvauksena, joskaan niiden ostoa vastaan Foreign Officella ei ollut mitään. Robinson kysyi myös, olisiko mahdollista sisällyttää lopulliseen rauhansopimukseen Suomen korvausvelvollisuus Britannialle. Tähänkin Foreign Office vastasi kielteisesti, sillä esimerkiksi Suomen antama apu Saksalle oli vain väillisesti yhteydessä Saksan sotaan Britanniaa vastaan eikä näin ollen oikeuttanut Britanniaa saamaan korvauksia Suomelta.²

Kysymys oli siis siitä, kuka antaisi Suomelle materiaaleja sotakorvausten toimittamista varten. Ruotsi oli auttanut Suomea talven yli, mut-

1 FO Minute (Coulson) 21.3.1945, FO371 47417 N2558/2558/56 PRO.

2 FO Minute (Warr) 19.3.1945; (Dean) 20.3.1945; FO Works:lle 27.3.1945, FO371 47417 N2558/2558/56 PRO.

ta oli haluton kantamaan avustustaakkaa yksin varsinkin, kun suurvaltat korjasivat siitä hyödyn. Sekä Lontoo että Washington olivat ilmoittaneet olevansa haluttomia antamaan kyseistä apua. Neuvostoliitolle ei oltu halukkaita maksamaan mitään Suomen aseman turvaamiseksi. Yhdysvallat oli antanut ymmärtää, ettei sillä ollut Suomessa taloudellisia etuja. Lontoossa päätös oli tehty uskoen, että Britannia saisi puutavaraa ja selluloosaa huolimatta asenteestaan sotakorvauksiin. Tämä laskelema oli kuitenkin tehty väärälle pohjalle. Sotakorvaukset hallitsivat paljolti Suomen taloutta kyseisenä aikana, ja Suomen vienti oli sidoksissa sotakorvauksia varten tarvittavien materiaalien tuontiin. Lontoossa oli harkittava uudelleen, millainen merkitys Suomesta saatavalla puutavaralla oli Britannialle.

Ruotsin hallitus ei pitänyt kiirettä päätöstä tehdessään. Suomi tarvitsi kuitenkin kiireellisesti tavaroita eikä voinut odottaa kauan, joten suomalaiset alkoivat toivoa tavaravaihtoa Neuvostoliiton kanssa. Tämä puolestaan lisäsi brittien huolestuneisuutta. Kiusallista briteille alkoi olla myös se, että Ruotsin väliintulon vuoksi suomalaisten arvostus Britanniaa kohtaan oli selvästi kärsinyt ja Neuvostoliiton arvostus lisääntynyt.¹ Britit jäivät kuitenkin vielä odottamaan Ruotsin päätöstä.

Kyseinen päätös tuli vihdoin 28.3.1945 brittien tietoon. Ruotsi oli nyt hylännyt alkuperäisen vaatimuksensa, jonka mukaan suomalaisten oli maksettava Ruotsille puulla ja muilla tavaroilla. Toisaalta Ruotsi ei hyväksyisi sterling-vahutusta Suomelta, ellei se saisi samanaikaisesti tiettyä osaa maksusta dollareina. Suomelle tämä taas oli mahdottomuus, sillä kaupoista Yhdysvaltojen kanssa - ja näin ollen dollareiden hankkimisesta - ei ollut mitään tietoa. Boheman totesi ainoastaan, että tämä ongelma jäi suomalaisten ratkaistavaksi. Heille oli jo ilmoitettu, ettei Ruotsilla ollut missään tapauksessa kovinkaan paljon vietävää Suomeen. Boheman ehdotti Malletille sellaista vaihtoehtoa, että osa Britanniaan aiottua Suomen selluloosasta vietäisiinkin Yhdysvaltoihin, kun taas kaikki puutavara menisi Britanniaan.²

1 Shepherd Helsingistä FO:lle 17.3.1945, FO371 47383 N2920/242/56 PRO; Shepherd Helsingistä FO:lle 28.3.1945, FO371 47383 N3370/242/56 PRO; Caplan Helsingistä Supp:lle 28.3.1945 FO:n kopio, FO371 47372 N3872/72/56 PRO.

2 Mallet Tukholmasta FO:lle 29.3.1945, FO371 47383 N3453/242/56 PRO.

Ruotsin päätös tuli ikävänä yllätyksenä sekä suomalaisille että britteille. Suomi halusi maksaa korvaukset ja päästä sopimukseen Britannian kanssa, minkä lisäksi Ruotsistakin oli saatava hyödykkeitä. Suomi ei uskaltanut tehdä sopimusta Britannian kanssa ilman Ruotsilta tulevaa apua, joten Lontoossa oli alettava etsiä tietä ongelman ratkaisuun.

Huoltoministeriö vastusti Bohemanin ehdottamaa selluloosan vientiä Yhdysvaltoihin, sillä britit itse tarvitsivat selluloosaa. Valtiovarainministeriö puolestaan toivoi, ettei Ruotsi saisi dollareita, joilla ostovoimaa suunnattaisiin Britannia Yhdysvaltoihin.¹ Ulkoasiainministeriö oli valmis Ruotsin painostamiseen, mutta painostamisen käytännön vaikutuksista ei ollut takeita. Näin ollen ainoaksi vaihtoehdoksi jäi Ruotsin syrjäyttäminen. Tämä oli mahdollista joko vähentämällä Britanniaan tulevien hyödykkeitten määrää ja lisäämällä suomalaisten tavaroiden vientiä maksuksi ruotsalaisille raaka-aineille tai toimittamalla Suomelle brittiläisiä tavaroita ruotsalaisten sijasta. Huoltoministeriö ei voinut suostua ensimmäiseen menettelyyn, sillä Britanniaan toimitettavien tavaroiden määrässä tapahtuisi todennäköisesti erittäin suuri lasku. Näin ollen Lontoossa päätettiin selvittää, voisiko Britannia tulla Suomen hankintalähde Ruotsin tilalle.²

Helsingin edustusto oli jo ennen Lontoosta tulleita ohjeita kiiruhtanut pyytämään suomalaisilta näiden tarvitsemia ns. välillisiä hyödykkeitä.³ Enckell antoi 9.4.1945 vastauksen, jossa oli luettelot Suomen tarpeista sekä koko talouselämää että sotakorvausten suorittamista varten aina syyskuun alkuun asti. Annetut luettelot merkitsivät käytännössä sitä, että suomalaiset odottivat saavansa kompensaatina toimittamilleen puutavaratuotteille huomattavan osan taloutensa tarvitsemista raaka-aineista ja muista materiaaleista. Kompensaatiokaupan soveltamisesta tuli neuvottelijoiden välille ylipääsemätön ongelma. Kun asiassa ei päästy ratkaisuun, Enckell pyysi Shepherdia viereiseen huoneeseen yksityisluontoiseen keskusteluun.⁴

1 FO Minute (Warr) 4.4.1945, FO371 47383 N3725/242/56 PRO.

2 Caplan Helsingistä BT:lle 4.4.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N4163/72/56 PRO.

3 Tämä osoittaa Helsingin edustuston merkitystä talouskysymysten hoidossa.

4 Shepherd Helsingistä FO:lle 12.4.1945, FO371 47384 N4450/242/56 PRO

Taulukko 31. Suomen hallituksen 9.4.1945 tekemä arvio 1.9.1945 mennessä tarvittavista hyödykkeistä (1 000 Ruotsin kruunua)

Hyödyke	Talous- elämälle yleensä	Sotakor- vauksiin	Yhteensä
Elintarvikkeet	17 215		17 215
Rauta ja teräs	18 610	4 350	22 960
Rauta- ja terästuotteet	3 225	530	3 755
Metallit, muut kuin rauta ja teräs	1 760	200	1 960
Koneet ja laitteet, muut kuin sähkölaitteet	1 000		1 000
Sähkökoneet ja -laitteet	1 650	75	1 725
Tekstiilit	8 045		8 045
Nahka, kenkien raaka-aineet, kumi, kumituotteet	6 150	1 500	7 650
Mineraalit ja mineraalituotteet	2 375	160	2 535
Kemikaalit ja kemikaalituotteet	7 755	1 695	9 450
Muut tavarat	3 505	1 000	4 505
Yhteensä	71 290	9 510	80 800

Lähde: Shepherd Helsingistä FO:lle 12.4.1945, FO371 47384 N4450/242/56 PRO.

Enckell korosti, että Suomen hallitus antaa suuren poliittisen merkityksen taloussuhteiden avaamiselle Britannian kanssa. Hän pelkäsi Suomen joutuvan liian suureen riippuvuuteen Neuvostoliitosta ja Ruotsista ilman yhteyksiä Britanniaan sekä oletti brittienkin olevan kiinnostuneita Suomen itsenäisyyden ja vapauden säilymisestä. Tästä huolimatta Suomen hallitus ei katsonut voivansa myydä Britannialle n. 2.5 miljardin markan edestä puutavaratuotteita, kun maan koko viennin oli arvioitu olevan vähän yli 5 miljardia markkaa. Kun tuontitarve oli viennistä suurempi, Suomi saattoi sitoutua viemään sterling-alueelle ainoastaan tältä alueelta tulevan tuonnin arvoon asti.

Shepherd vastusti jyrkästi tällaista ajatusta. Britit olivat tulleet Suomeen ostamaan puuta, jota suomalaiset ilmoittivat olevansa erittäin halukkaita myymään. Jo alusta alkaen Britannian edustajat olivat tehneet selväksi, ettei kompensatiokauppa tullut kyseeseen. Suomalaiset olivat kuitenkin kääntäneet tilanteen ylösalaisin. Britannia ei voinut Shepherdin mukaan Euroopassa vallinneissa oloissa sitoutua Suomen tarvitsemien tavaroiden hankkimiseen. Suomalaisten esittämä luettelo ei osoittanut ymmärtämystä Euroopan ja varsinkaan Britannian hankintati-

lannetta kohtaan. Suomi pyysi Britannialta takuita toimituksille pitkäksi aikaa eteenpäin tilanteessa, jossa millekään maalle - liittoutuneet maanlukien - ei annettu tällaisia vakuutuksia. Enckell ei voinut kiistää näitä perusteluja, mutta palasi toteamukseen, että Suomen täytyi ostaa elintarvikkeita ja raaka-aineita myös sterling-alueen ulkopuolelta.

Kun keskustelu tältä pohjalta ei johtanut tulokseen, Shepherd yritti lähestyä ongelmaa toisesta näkökulmasta. Suomalaiset olivat huolestuneita tilanteesta muutaman seuraavan kuukauden aikana, jolloin elintarvikkeita kuitenkin olisi todennäköisesti riittävästi. Vaikein ongelma olisi näin ollen, miten saada korvaustoimitusten kannalta välttämättömiä raaka-aineita. Oli hyvä muistaa, että Britannia ja Neuvostoliitto olivat ystäviä ja liittolaisia. Ei ollut mahdotonta, että Britannia käyttäisi hyviä palvelujaan neuvostoliittolaisten kanssa korvauskysymyksessä. Enckellin mielestä Suomen suurin ongelma ei kuitenkaan ollut vuoden 1945 korvaustoimitusten suorittaminen, sillä elintarvikkepula ja työttömyyden aiheuttamat näkymät olivat vielä pelottavammat. Shepherd ei voinut muuta kuin todeta, että Suomen asema oli suhteellisen hyvä verrattuna muihin Euroopan maihin. Lontoossa ei todennäköisesti voitu hyväksyä Suomen esittämää luetteloa ja noudattaa sitä.

Käyty keskustelu oli yllätyksellinen. Suomi ei suinkaan yrittänyt saada Britanniaa taivuttamaan Neuvostoliittoa myönnytyksiin sotakorvauskysymyksessä, vaan sen sijaan Shepherd - vastoin maansa harjoittaman politiikan pääperiaatetta - tarjosi tämänsuuntaista palvelua. Enckell ei tarttunut kiinni tilaisuuteen, jonka hän kokeneena diplomaattina todennäköisesti oivalsi. Hän vältti antamasta Shepherdille pienintäkään vihjettä, jonka tarkoituksena olisi ollut saada Britannia toimimaan Suomen kysymyksessä. Suomi halusi itse hoitaa suhteensa Neuvostoliittoon.

4.3.3. *Britit taipuvat*

Britannian Helsingin edustusto oli varsin tyytymätön Suomen kanssa käytyjen neuvottelujen saamaan käänteeseen: toisaalta Ruotsi ei vielä kukaan ollut antanut lopullista vastausta kolmikantasopimukseen ja toisaalta suomalaiset olivat muuttaneet Britannian ja Suomen välille mahdollisesti solmittavan kauppasopimuksen kompensatiopohjalle. Tästä

huolimatta Caplan aloitti epäviralliset neuvottelut suomalaisten kanssa myös niiden tavaroiden toimittamisesta, jotka olivat vain välillisesti yhteydessä Britanniaan toimitettavien hyödykkeitten valmistukseen. Caplanin mielestä suomalaisten 9.4.1945 sotakorvauksia varten tarvitsemien raaka-aineiden ja muiden tavaroiden luettelo oli kohtuullinen. Sen pohjalta voitaisiin mahdollisesti edetä ratkaisuun yksityisiä tavaramääriä tarkistamalla. Kysymys ei niinkään ollut siitä, etteivätkö kyseiset hyödykkeet olisi olleet suomalaisille välttämättömiä, vaan Euroopan kokonaistilanteen asettamista rajoituksista.¹

Lontoossa suomalaisten tekemä ehdotus ei aiheuttanut yhtä suurta ärtymystä kuin Helsingin edustustossa. Kauppaministeriö ei kuitenkaan kannattanut kompensatiokauppaa. Sen mielestä Shepherd voisi ottaa yhteyttä neuvostoliittolaisiin, joita varotettaisiin siitä, ettei Britannia toimittaisi Suomelle tavaroita Neuvostoliiton hyväksi. Suomi saattoi suorittaa ostoja Britanniassa Itämeren avauduttua, mutta mihinkään sitoumuksiin ei mentäisi. Suomen olisi ostettava tavarat käteisellä, eivätkä luotot tulleet ainakaan pariin vuoteen kysymykseen. Suomen laskettiin olevan pakotettu tuomaan kaikki alustavasti sovittu puumäärä, sillä alentamalla määriä suomalaisten ostomahdollisuudet Britanniassa pienensivät ja vaarantaisivat näin sotakorvauksiin tarvittavien materiaalien hankinnan.²

Kauppaministeriön asenne perustui oletukseen, että Suomi oli enemmän riippuvainen Britannialta saamistaan raaka-aineista kuin Britannia suomalaisista puutavaratuotteista. Huoltoministeriö piti kuitenkin keskeisimpänä ongelmana puutavara- ja selluloosatoimitusten takaamista Suomesta. Lopullisen päätöksen tekeminen jäi ulkoasiainministeriölle, joka katsoi, että koska huoltoministeriö oli vastuussa puutavaratuotteiden hankkimisesta Britannialle, sen mielipide painoi myös eniten.³ Ulkoasiainministeriö halusi harjoittaa varovaista politiikkaa eikä pitänyt suotavana yhteydenottoa neuvostoliittolaisiin. Shepherdin Enckellille väläyttämä mahdollisuus Britannian palveluista korvauskysymyksessä ei saanut kannatusta. Foreign Officessa pidettiin onnena, ettei Enckell ollut kiinnittänyt tähän vaihtoehtoon lainkaan huomiota.⁴ Näin ollen

1 Caplan Helsingistä FO:lle 12.4.1945, FO371 47384 N4451/242/56 PRO.

2 BT FO:lle 11.4.1945, FO371 47391 N4043/356/56 PRO.

3 FO Minute (Warr) 10.4.1945, FO371 47391 N4043/356/56 PRO.

4 FO Minute (Warr) 24.4.1945, FO371 47384 N4461/242/56 PRO.

toisaalta neuvotteluja jatkettiin suoraan suomalaisten kanssa ja jätettiin sekä Ruotsi että Neuvostoliitto erilleen niistä ja toisaalta Lontoossa ryhdyttiin harkitsemaan suomalaisten esittämien tarpeiden toteuttamismahdollisuuksia.

Suomen hallitus oli vuoden 1944 joulukuun lopussa määrännyt uudet eduskuntavaalit tapahtuviksi 17. ja 18.3.1945. Niissä maalaisliitto ja sosiaalidemokraatit menettivät kumpikin paikkoja SKDL:lle, ja nämä kolme ryhmää tulivat eduskunnassa jokseenkin yhtä suuriksi. Kolme suurinta hallituspuoluetta piti hallussaan 3/4 edustajapaikoista ja solmi aina syksyyn 1948 kestäneen poliittisen liittoutuman. Presidentti nimitti 17.4.1945 Paasikiven kolmannen hallituksen virkaansa. Uuteen valtioneuvostoon kuului useita entisen hallituksen jäseniä. Kumpikin ulkoasiainministeri sekä kauppaja teollisuusministeri säilyttivät paikkansa.¹

Jo 19.4.1945 Shepherd tiedotti Foreign Officelle yrittäneensä painostaa uutta hallitusta sopimukseen Britannian kanssa. Kun Enckell oli sairaana ja Gartz Tukholmassa, Shepherd puhui Sventon kanssa. Suomalaisten tuli Shepherdin mielestä ottaa huomioon Euroopassa vallinnut tilanne eikä odottaa, että Britannia asettaisi Suomen liittoutuneita edullisempaan asemaan. Svento ei omasta puolestaan luvannut paljonkaan. Hän ei hoitanut talouskysymyksiä. Svento kuitenkin vihjaisi, että sopimukseen pääsemiseksi pitäisi koko Suomen hallitus saada vakuutuneeksi.²

Caplan sai omalla tahollaan tietää Suomen hallituksen tiukentaneen asennettaan. Ulkoasiainministeriön kauppapoliittisen osaston päällikön Matti Virkkusen mukaan hallitus oli päättänyt saada Britannialta "mustaa valkoisella" välillisten tarpeiden toimittamisesta, minkä lisäksi käytävissä olleesta vientimäärästä oli osa varattu Neuvostoliiton ja Ruotsin kanssa käytäviä neuvotteluja varten. Umpikujan välttämiseksi Virkkunen ehdotti uutta sahatavarasopimusta, joka kattaisi sekä vuoden 1945 että 1946. Alkuperäistä sopimusmäärää korotettaisiin, mutta suomalaisten ei kuitenkaan tarvitsisi viedä niin paljon kuin alkuperäinen vuoden 1945 sopimus ja todennäköinen uusi vuoden 1946 sopimus olisivat edellyttäneet. Tällainen sopimus voisi osoittaa hallitukselle, että Neuvostoliiton ja Ruotsin kauppaan jäisi vielä neuvoteltavaa materi-

1 Hyvämäki 1977, s. 256-263.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 19.4.1945, FO371 47384 N4333/242/56 PRO.

aalia.¹

Caplan ei pitänyt Virkkusen tekemää ehdotusta niin merkittävänä, että hän olisi lähettänyt sen virallisesti Lontooseen. Britannia oli jo käytöjen neuvottelujen aikana tehnyt selväksi näkemyksensä toimitusmääräistä ja halusi ratifioida alustavasti sovitut määrät leikkimättä kompromisseilla. Caplan korosti, että Britannian taholta oli jo osoitettu ymmärrystä Suomen vaikeaa tilannetta kohtaan: britit olivat myöntyneet allekirjoittamaan välitöntä tuontia koskeneen luettelon. He olivat luopuneet alkuperäisestä asenteestaan ja sallineet nyt suomalaisten maksaa sterling-valuutalla Ruotsille. Lisäksi Britannian edustajat yrittivät löytää sopimus pohjaa esittämällä Suomen välillistäkin tuontia koskevia toivomuksia Lontoossa. Vaikka Suomen esittämät tuontitoivomukset eivät sinänsä olleet suuria, nekin voitiin antaa Suomelle vain jonkin toisen - ja todennäköisesti kipeämmin tarvitsevan - maan kustannuksella. Suomen viennin merkitys Britannialle ei tätä muuksi muuttanut.

Britannian huoltoministeriö ilmoitti Foreign Officelle 19.4.1945 selvittäneensä mahdollisuudet toimittaa Suomen esittämät välitöntä ja välillistä tuontia koskeneet tarpeet. Britannia pystyisi toimittamaan suurimman osan suomalaisten toivomuksista.² Muutamaa päivää myöhemmin pidettiin ministeriöiden välinen kokous, jossa päätettiin suostua kyseisten tavaroiden toimittamiseen Suomelle.³ Lontoossa uskottiin, että ruotsalaiset oli pelattu pois kuvioista, ja mm. laivausten järjestämisen vuoksi sopimus voitaisiin ratifioida kiireellisesti.

Britannian Suomelle toimittamaan ns. hätäohjelmaan kuului kolmenlaisia tavaroita.⁴ Ensinnäkin A-luetteloon sisältyivät ns. varaamattomat (non-reserved) hyödykkeet, jotka olivat melko helposti toimitettavissa. Eräät näistä olivat yksityiskaupan piirissä, mutta vallinneissa oloissa Britannia oli valmis tekemään poikkeuksen ja myymään niitä hallituksen tiliin nopeuttaen näin tavaroiden vientiä. Toisena oli B-luettelo eli ns. varatut (reserved) hyödykkeet. Näiden toimittamisesta voitiin

1 Caplan Helsingistä Supp:lle 19.4.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N4578/72/56 PRO.

2 Supp FO:lle 19.4.1945, FO371 47384 N4461/242/56 PRO.

3 BT Minute (May) 24.4.1945, BT60/82/10 PRO; *Notes of a Meeting held at the Ministry of Production on Saturday 21st April 1945* FO Minute (Warr) 24.4.1945, FO371 47384 N4461/242/56 PRO.

4 FO Helsingin lähetystölle 4.5.1945, FO371 47385 N5035/242/56 PRO.

antaa lopullinen takuu vasta sen jälkeen, kun liittoutuneiden Yhdistetty raaka-aineneuvosto oli hyväksynyt kyseisten tavaroiden viennin. Toistaiseksi Suomeen tapahtuvaan vientiin ei ollut pyydetty sieltä lupia. Huhti-syyskuun ajalle tarkoitetut luvat uskottiin saatavan, sillä määrällisesti ne olivat pieniä ja Suomen mahdollisimman suuren puu- ja selluloosaviennin kannalta tärkeitä. C-luettelo sisälsi erittäin vaikeasti saatavia tavaroita, joiden osalta toimituspäätös oli siirrettävä myöhemmäksi.

Britannia oli valmis - paitsi lupaamaan Suomelle tiettyjä toimituksia - tekemään toisenkin myönnytyksen. Ministeriöt olivat yksimielisiä siitä, että Suomesta oli saatava edes jonkin verran toimituksia. Britannialla ei ollut varaa siihen, ettei vuoden 1945 laivauskaudella Suomesta tulisi lainkaan puutavaraa. Mikäli Suomen hallitus ei Britannian lupaamien vastatoimitusten jälkeenkään olisi valmis ratifioimaan kauppasopimusta, Lontoossa oltiin valmiita hyväksymään seuraavatkin määrät (suluissa alkuperäinen valtuutus): havupuuta 150 000 standarttia (200 000 standarttia), kaivospölkkyjä 75 000 sylvä (200 000 standarttia), vaneria 40 000 kuutiometriä (75 000-100 000 kuutiometriä) ja selluloosaa yhteensä 200 000 tonnia (150 000 tonnia).¹ Selluloosan määrän lisääntyminen alkuperäisestä valtuutuksesta johtui siitä, että suomalaisilla tiedettiin olevan sitä tarjolla. Huhtikuussa Caplan oli kertonut Gräsbeckille Britannian haluavan ostaa alkuperäisen toivomuksen lisäksi 75 000 tonnia (yhteensä 225 000 tonnia).² Suomelle Britanniaa luvattujen varmojen toimitusten arvoksi laskettiin viisi miljoonaa puntaa, kun taas Suomesta odotettiin 12 miljoonan punnan alkuperäistä sopimusta ja tyydyttäisiin alentamaan sitä 8.75 miljoonaan puntaan.³

Britannia oli neuvottelujen kuluessa taipunut varsin merkittäviin myönnytyksiin. Se oli valmis kompensatiokauppaan, jossa Suomen vienti Britanniaan olisi kuitenkin selvästi tuontia suurempi. Hänen Majesteettinsa hallitus oli valmis vastoin yleistä kauppapolitiikkaansa toimittamaan Suomelle tavaroita hallituksen tiliin, tukemaan Suomelle

1 FO Helsingin lähetystölle 4.5.1945, FO371 47385 N5035/242/56 PRO.

2 Caplan Helsingistä Supp:ille 18.4.1945 FO:n kopio, FO371 47384 N4350/242/56 PRO.

3 T Minute (Playfair) 4.5.1945, T236/88 PRO.

tulevien hyödykkeitten vientilupia Yhdistetyssä raaka-aineneuvostossa sekä lupautunut käyttämään omia dollareitaan eräiden hyödykkeitten kuten alumiinin, Brasilian puuvillan ja keinokumin hankkimiseen. Suomi puolestaan voisi maksaa kaikki saamansa tavarat sterling-valuutalla. Toisaalta tyytyminen alkuperäistä pienempiin toimitusmääriin Suomesta oli briteiltä sikäli neuvottelutaktinen veto, ettei laivoja uskottu riittävän kuljettamaan alennettujakaan määriä.¹

Britannian valtiovarainministeriö ei halunnut toteuttaa suunniteltua kauppaa puhtaan kauppasopimuksen puitteissa, sillä tällöin Suomi olisi ostanut Britanniassa dollareilla hankittuja tavaroita maksaen ne sterling-valuutalla. Britannia oli kieltäytynyt tällaisesta kaupasta liittolaistensa kanssa, eikä entistä vihollista haluttu asettaa näitä edullisempaan asemaan. Sen sijaan kompensatiokaupan yhteydessä dollaritavaroitten hankkiminen oli mahdollista. Tällöinkin Britannia sitoutui muodollisesti vain tiettyihin tavaratoimituksiin. Kun Suomen vienti Britanniaan oli tuontia suurempi ja sterling-valuuttaa näin ollen oli menossa Suomeen päin, ei valuutan vaihtamisesta tämän sopimuksen yhteydessä tullut ongelmaa. Oli kokonaan eri asia, millä tavoin ja varoin Britannia hankki kyseiset dollaritavarat. Sen sijaan Britannian valtiovarainministeriö edellytti, että Suomen Britanniassa suorittamia hankintoja sekä niiden maksua koskevat sopimukset neuvoteltaisiin samanaikaisesti.²

Britannian uudetkaan myönnytykset eivät johtaneet välittömästi sopimuksen ratifiointiin. Caplan tapasi 25.4.1945 jälleen Gräsbeckin, Söderhjelmin ja Gullichsenin Puunjalostusteollisuuden Keskusliitossa. Nämä kertoivat, että Neuvostoliiton kanssa suunnitteilla olleen tavarantavaihtosopimuksen yhteydessä Neuvostoliiton odotettiin vaativan Suomalta puutavaratuotteiden ja selluloosan lisätoimituksia. Gartz oli lähdössä Moskovaan näitä neuvotteluja varten. Hallitus oli asettanut komitean pohtimaan asiaa vielä samana päivänä, ja seuraavana päivänä kysymys tulisi jälleen hallituksessa esille Britannialle annettavaa vastausta varten. Pelättävissä oli, että Neuvostoliiton sopimus tehtäisiin brittien kustannuksella.³

1 T Minute (Rowe-Dutton) 1.5.1945, T236/88 PRO; T Supp:lle 5.5.1945 FO:n kopio, FO371 47391 N5195/356/56 PRO.

2 Caplan Helsingistä Supp:lle 26.4.1945 FO:n kopio, FO371 47372 N5196/72/56 PRO.

3 ibid.

Caplanin mielestä oli ymmärrettävää, että Suomi otti huomioon Neuvostoliiton vaatimuksen korvaussopimuksen yhteydessä. Sen sijaan kauppasopimuksen tekeminen Britannialle alustavasti luvatus puutaran kustannuksella ei ollut hyväksyttävää. Hän ehdotti epävirallisesti neuvottelujen siirtämistä Helsingistä Lontooseen. Maksujärjestelyistä olisi vielä päästävä sopimukseen, ja tätä koskevat neuvottelut oli joka tapauksessa pidettävä Lontoossa. Liittämällä neuvottelut yhteen voitaisiin päästä paremmin sopimukseen. Gräsbeck, Söderhjelm ja Gullichsen olivat valmiita hyväksymään ehdotuksen. Todennäköisesti he laskivat, että Lontoossa hallituksen taholta tulisi vähemmän painostusta ja heidän ajamansa briteille myönteinen kauppasopimus voitaisiin toteuttaa.

Lontoossa sekä ulkoasiain- että kauppaministeriö pitivät tärkeänä päästä sopimukseen mahdollisimman pian huolimatta siitä, että toimitukset olisivatkin suunniteltuja pienemmät. Neuvostoliittoon ei haluttu missään tapauksessa vedota ja pyytää sitä vähentämään omia vaatimuksiaan Britannian hyväksi. Moskovassa tällainen vetoamus voitaisiin tulkita heikkouden merkiksi. Kun Britannia ja Neuvostoliitto olivat kilpailijoita Suomen markkinoilla, Moskovan reaktiot voisivat vaikeuttaa nopeaan kauppasopimukseen pääsyä.¹

Shepherd kutsuttiin Ritarikadulle huhtikuun 27. päiväksi saamaan selvityksen tilanteesta. Neuvostoliittolaiset olivat pyytäneet 20.4.1945 suomalaisia lähettämään valtuuskunnan Moskovaan kauppaneuvotteluja varten. Neuvostoliiton taholta korostettiin näiden neuvottelujen kiireellisyyttä, sillä neuvottelut olivat jo käynnissä puolalaisten, tshekkoslovakialaisten ja unkarilaisten kanssa, mutta Neuvostoliiton vientiin riittäisi vain rajoitetusti tavaraa. Suomalaiset olivat jo tammikuussa pyytäneet neuvostoliittolaisia harkitsemaan toista tavaravaihtosopimusta. Mitään vastausta ei tuolloin saatu, ja nyt oli kutsu tullut kiireellisenä. Gartz oli kertonut Orloville, ettei Suomi halunnut liittää sahapuuta, selluloosaa ja vaneria sopimukseen, sillä ne oli varattu länsivaltojen vientiin korvaustoimitusten raaka-aineestoja varten. Neuvostoliiton toivomuksia Suomen viennistä ei kuitenkaan vielä tiedetty.²

Shepherdin mielestä suomalaiset olivat moraalisesti sidottuja brittien kanssa alustavasti tehtyyn sopimukseen, ja neuvostoliittolaiset olivat

1 FO Minute (Warr) 27.4.1945, FO371 47391 N4606/356/56 PRO.

2 Caplan Helsingistä Supp:lle 2.5.1945 FO:n kopio, FO371 47372 N5197/72/56 PRO.

tietoisia tästä. Jos Suomea pyydetäisiin toimittamaan Britannialle alustavasti luvattuja tavaroita, suomalaisten täytyisi vähintäänkin tiedottaa asiasta briteille sekä kertoa neuvostoliittolaisille, että kyseiset materiaalit oli jo luvattu toimittaa Britannialle. Britanniakkin oli välirauhansopimuksen allekirjoittaja, jolla oli myös oikeus odottaa etujensa tulevan otetuksi huomioon.¹

Suomen hallitus tulkitsi tilanteen kuitenkin niin, etteivät suomalaiset olleet vielä sitoutuneet mihinkään toimituksiin Britannialle. Toistaiseksi neuvottelut oli käyty Suomen teollisuuden edustajien puolesta, ja hallituksen oli ratifioitava sille ehdotettu sopimus. Ajan voittamiseksi suomalaiset olivat siis käyttäneet eräänlaista "kaksinaismenettelyä". Shepherdille oli 9.4.1945 ilmoitettu, ettei Suomen hallitus voinut ratifioida sopimusta sellaisenaan, vaan se odotti kompensatiokauppoja. Shepherdin mielestä Suomen hallitus ei voinut tällä tavoin väistää vastuutaan. Kansainvälisen käytännön mukaista oli, että koska Suomen hallitus oli neuvotellut ensin Britannian kanssa, sen tuli tiedottaa briteille ensimmäiseksi tilanteen kehityksestä.²

Gartz halusi ensin torjua kaikki Suomen velvoitteet brittejä kohtaan. Hänen mielestään Moskovan neuvotteluista tiedottaminen ei ollut mahdollista huonojen yhteyksien vuoksi. Shepherd totesi, että Moskovassakin oli Britannian lähetystö, jonka puoleen saattoi kääntyä. Harkittuaan asiaa - ja neuvoteltuaan siitä mahdollisesti puhelimitse muiden kanssa - toisessa huoneessa Gartz ilmoitti Suomen sittenkin tiedottavan briteille, jos Neuvostoliitto vaatisi Britannialle alustavasti luvattua puutarvaa. Sovittiin siitä, että briteille annetaan hyvissä ajoin tieto niin, että he saattoivat ottaa asian esille Neuvostoliiton kanssa.³ Neuvottelijat eivät tienneet, että Lontoossa oli samanaikaisesti päädytty tulokseen, ettei Britannia ottaisikaan asiassa yhteyttä neuvostoliittolaisiin.

Neuvostoliitto otti johdonmukaisesti huomioon liittolaisensa edut Suomessa eikä esittänyt suomalaisille toivomusta brittien haluamien puutarvaratuotteiden viennistä Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton ja Suomen välinen kauppasopimus ajalle 8.5.1945-30.6.1945 takasi sen sijaan Suomal-

1 Caplan Helsingistä Supp:lle 2.5.1945 FO:n kopio, FO371 47372 N5197/72/56 PRO.

2 ibid.

3 ibid.

le mm. erittäin tärkeitä elintarvikkeita.¹ Kun tätä koskevat tiedot tulivat Helsinkiin, Caplan saattoi ilmoittaa 7.5.1945 Britannian ryhtyvän jo valmistelemaan hätäohjelman toteuttamista. Seuraavana päivänä Shepherd jätti Paasikivelle Lontoosta tulleiden ohjeiden mukaan laaditun muistion, jossa Britannia esitti tarjouksensa hätäohjelman toteuttamisesta sekä kaikkien muiden hankinta- ja rahoituskysymysten harkinnasta vastapainoksi Britannian ja Suomen välisen sopimuksen nopealle ratifiointille. Myös kolmikantasopimukseen Ruotsin kanssa suostuttaisiin.² Paasikivi oli erittäin optimistinen sopimuksen syntymahdollisuuksia kohtaan. Britit saivat kaikkialta tietoja suomalaisten tyytyväisyydestä Britannian uutta ehdotusta kohtaan. Gräsbeck ja Söderhjelm kertoivat hallituksen vasemmistosiiven - ainakin Helon ja Leinon - haluavan mahdollisimman tiukkaa tavaravaihtosopimusta sekä Suomen ulkomaankaupan suuntaamista mieluummin Neuvostoliittoon kuin Britanniaan. Kun Neuvostoliiton mahdollisuudet näyttivät kuitenkin olevan rajoitetut, odotettiin myös kommunistien taipuvan hyväksymään Britannian ja Suomen välisen kauppasopimuksen.³

Gartz lupasi Shepherdille toimittaa Suomen lopullisen vastauksen 17.5.1945.⁴ Kun sitä ei kuitenkaan tuolloin annettu, Shepherd meni seuraavana päivänä tapaamaan ulkoasiainministeri Enckelliä. Hallitusvaikeudet olivat ministerin mukaan siirtäneet asian käsittelyä.⁵ Suomen hallituksen vastauksen antaminen siirtyi nyt toukokuun 23. päiväksi.⁶

Hallituksen kommunistijäsenet vastustivat sopimusta Britannian kanssa, koska he pelkäsivät Suomen idänsuhteiden vaarantuvan voimakkaista taloussuhteista länsivaltoihin. Uuden ulkopoliittisen linjan tuli näkyä myös Suomen ulkomaankaupan suuntautumisessa. Poliittisesti arkaluontoisessa tilanteessa Paasikiven oli otettava huomioon nämä mieli-

-
- 1 Shepherd Helsingistä FO:lle 4.6.1945, FO371 47385 N7466/242/56 PRO
 - 2 Caplan Helsingistä FO:lle 11.5.1945, FO371 47372 N5555/72/56 PRO; Caplan Helsingistä Supp:lle 4.6.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N7019/72/56 PRO.
 - 3 Shepherd Helsingistä FO:lle 14.5.1945, FO371 47384 N5369/242/56 PRO.
 - 4 Shepherd Helsingistä FO:lle 18.5.1945, FO371 47384 N5623/242/56 PRO.
 - 5 Shepherd Helsingistä FO:lle 19.5.1945, FO371 47384 N5650/242/56 PRO.
 - 6 Caplan Helsingistä Supp:lle 4.6.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N7019/72/56 PRO.

piteet. Kommunistien perusteluihin vastattiin, että Neuvostoliiton vaatimusten täyttäminen varsinkin sotakorvausten osalta edellytti kauppaa länsivaltojen kanssa. Sisäpoliittisessa keskustelussa oli epäilemättä houkuttelevaa kuvata Britannian kanssa suunniteltu sopimus suomalaisille mahdollisimman edulliseksi. Suomi näytti voivan taivuttaa jopa Britannian haluamaansa sopimukseen ja saada kirjalliset takuut vastatoimituksista.

Foreign Office olisi mielellään painostanut suomalaisia ratkaisuun, mikäli olisi löytänyt sopivan keinon. Britannian tarve saada puutavara-tuotteita oli kiireinen, minkä suomalaiset tiesivät. Suomi puolestaan ei tarvinnut Britanniasta tulevia tavaroita yhtä nopeasti. Huoltoministeri ehdotti Caplanin vetämistä pois Suomesta, mikä kuitenkin olisi tuottanut vain vähän harmia Suomelle. Shepherdin kutsuminen Lontooseen konsultaatioita varten taas oli vallinneissa oloissa niin pitkälle menevä toimenpide, ettei sitä haluttu käyttää kuin äärimmäisessä pakossa.¹

Britit saivat kuulla 21.5.1945, että kommunistit olivat uhanneet hallituskriisillä ja pakottaneet pääministerin sekä hänen virkaveljensä keskustelemaan Britannian kanssa neuvotellusta sopimuksesta Neuvostoliiton kanssa. Varsinaisen tiedon tästä Shepherd sai Suomen hallitukselta 23.5.1945, jolloin Bank of International Settlementsin neuvoja Per Jacobsson tuli tapaamaan Shepherdia hallituksen epävirallisena edustajana Paasikiven ja Enckellin toimeksiannosta. Jacobsson kertoi, että suomalaiset olivat tunteneet itsensä pakotetuksi keskustelemaan sopimuksesta neuvostoliittolaisten kanssa ennen allekirjoittamista. Shepherd sai tässä vaiheessa sen käsityksen, että suomalaiset olivat alistaneet Britannian kanssa neuvotellun sopimuksen Neuvostoliiton hyväksyttäväksi.²

Paasikiven tiedettiin toimineen kommunistien painostuksesta. Shepherd ymmärsi Paasikiven motiivin, joskin Suomen tekemä siirto oli ollut briteille epäedullinen. Shepherd ei kuitenkaan suositellut Foreign Officelle suomalaisten painostamista, vaan ehdotti yhteyden ottamista neuvostoliittolaisiin. Shepherd oli informoinut Orlovia Suomen kanssa käydyistä neuvotteluista, joten Neuvostoliitto tiesi suunnitteilla olleen

1 FO Minute (Warr) 21.5.1945, FO371 37384 N5650/242/56 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 24.5.1945, FC371 47384 N5904/242/56 PRO.

sopimuksen sisällön.¹ Tällä kertaa Foreign Office saattoi olla etukäteen varma siitä, että Kremlistä saataisiin briteille myönteinen päätös. Neuvostoliitto oli jo edellisen vuoden puolella antanut brittien ymmärtää, etteivät neuvostoliittolaiset halunneet sekaantua Britannian ja Suomen välisiin neuvotteluihin. Neuvostoliitto oli johdonmukaisesti säilyttänyt tämän linjan. Jos sillä olisi ollut jotain brittien ja suomalaisten välistä kauppaa vastaan, olisivat neuvostoliittolaiset todennäköisesti ilmoittaneet siitä aiemmin. Foreign Office oli välttänyt yhteydenottoa Neuvostoliittoon Suomen kysymyksessä, mutta tällä kertaa Britannian ulkoasiainministeriö päätti ottaa asian esiin neuvostoliittolaisten kanssa sekä Helsingissä että Moskovassa.²

Tavatessaan Shepherdin 28.5.1945 Enckell vihdoinkin esitti Suomen hallituksen näkemyksen tilanteesta. Neuvostoliiton ja Suomen välisissä aiemmissa neuvotteluissa neuvostoliittolaiset olivat antaneet ymmärtää, ettei Neuvostoliitto ollut halukas sodan vielä kestäessä toimittamaan raaka-aineita korvaustoimituksia varten. Suomen hallitus oli saanut tiedon, jonka mukaan Neuvostoliiton mahdollisuudet näihin toimituksiin olivat parantuneet sodan päättymisen myötä. Suomi tunsii olevansa moraalisesti velvollinen kysymään Neuvostoliittoa sen tahtoa. Suomi ei sen sijaan ollut pyytänyt Neuvostoliiton lupaa Britannian kanssa solmittavalle kauppasopimukselle. Suomen hallituksen kädet olivat toistaiseksi sidotut, mutta Paasikivi oli kiirehtinyt Neuvostoliiton vastusta tavatessaan Ždanovin 26.5.1945. Enckell näytti Shepherdille 24.5.1945 päivätyn noottiluonnoksen, jossa Suomen hallitus selosti syntyneen tilanteen - sitä ei kuitenkaan ollut lähetetty Shepherdille.³

Enckell myönsi, että Suomen hallitus oli valmis ostamaan Neuvostoliitolta raaka-aineita ja myymään Britannialle alustavasti tarkoitettua puutavaraa. Hän ehdotti, että jos Neuvostoliitto vapauttaisi Britannian tuomasta tiettyjä hyödykkeitä Suomeen, Britannia vastaavasti vähentäisi ostotoivomuksiaan Suomessa. Shepherd puolestaan esitti tilanteen hieman toisin: jos Neuvostoliitto ei olisi kiinnostunut toimittamaan sotakorvausten kannalta tärkeitä tavaroita, Suomi olisi valmis ratifioimaan Britannian kanssa neuvotellut sopimukset. Enckell vahvisti tämän.

1 FO Minute (Ewart) 26.5.1945, FO371 47384 N5904/242/56 PRO.

2 FO Moskovon lähetystölle 26.5.1945, FO371 47384 N5904/242/56 PRO.

3 Shepherd Helsingistä FO:lle 29.5.1945, FO371 47384 N6131/242/56 PRO; Shepherd Helsingistä FO:lle 30.5.1945, FO371 47394 N6460/242/56 PRO.

Shepherd ei voinut olla asettamatta Enckelliä kiusalliseen asemaan kysymällä, halusivatko suomalaiset korvaustoimituksiin tarvittavia raaka-aineita mieluummin Neuvostoliitosta kuin Britanniaista. Enckell vakuutti, ettei kysymys ollut suosituimmuudesta, vaan siitä, että suomalaiset katsoivat olevansa moraalisesti sidottuja ostamaan raaka-aineet Neuvostoliitolta. Shepherd väläytti lisäksi mahdollisuutta, että Britannia - jättäen Suomelle tavaroita kaupankäyntiin muiden maiden kanssa - alentaisi vaatimuksiaan ja saisi näin välittömästi ratifioinnin sopimukselle. Shepherd teki tämän ehdotuksen epävirallisesti, eikä Enckellillä ollut valtuuksia vastata siihen.¹

Sekä Helsingissä että Lontoossa britit olivat ärtyneitä suomalaisten menettelyn vuoksi. Britannia oli kevään kuluessa tehnyt myönnytyksen toisensa jälkeen, mutta suomalaisten tahoilta ei osoitettu mitään ymmärrystä Britannian tarpeita kohtaan. Suomen hallitus oli lykännyt vastauksensa antamista jopa vastoin lupauksiaan. Se olisi voinut tiedustella Neuvostoliiton asennetta jo paljon aiemmin, olihan sopimuksen sisältö selvillä jo helmikuusta lähtien. Lopulta suomalaiset olivat - kuten Orlov selosti Shepherdille - kysyneet, voisiko Neuvostoliitto toimittaa tiettyjä hyödykkeitä Suomeen. Suomalaiset olivat siis saatuaan Britannialta selvät tarjoukset pyytäneet samoja tuotteita Neuvostoliitosta.² He olivat kääntäneet tilanteen ylösalaisin: suomalaiset yrittivät painottaa sitä, että kysymys olisi toimituksista Suomeen Britanniaan toimitettavan puutavaran jäädessä taka-alalle.³

Sen jälkeen, kun Suomen puunjalostusteollisuuden edustajat olivat varsin vaivattomasti saaneet neuvoteltua alustavan sopimuksen Britannian kanssa, hallitus oli alkanut tuoda brittien kannalta kiusallisia mutkia matkaan. Hallituksen ei-sosialistisetkin ministerit näyttivät myöntyneen politiikkaan, joka oli alistettu Neuvostoliiton tahtoon. Kysymys oli suomalaisten omasta taipumuksesta tehdä päätöksiä, joiden uskottiin olevan Neuvostoliiton haluamia, kun taas neuvostoliittolaiset eivät olleet itse asiassa esittäneet mitään vaatimuksia. Teollisuuden edustajien mahdollisuudet vaikuttaa asioihin olivat vähentyneet samanaikaisesti, kun ministerit näyttivät hoitaneen itsenäisesti sopimukseen liitty-

1 FO Minute (Warr) 30.5.1945, FO371 47384 N6131/242/56 PRO.

2 FO Helsingin lähetystölle 30.5.1945, FO371 47384 NS131/242/56 PRO.

3 Caplan Helsingistä Supp:lle 23.5.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N46373/72/56 PRO.

neet kysymykset. Britannian tarpeille ei tunnuttu annettavan riittävästi huomiota eikä sen tarjoamaa apua arvostettu kohtuullisesti. Tällaiseen kohteluun britit eivät olisi alistuneet, jos Suomen puutavaratuotteet eivät olisi olleet niin tärkeitä Britannialle.¹

Lontoosta saamiensa ohjeiden mukaisesti Clark Kerr kirjoitti Molotoville 29.5.1945. Jo seuraavana päivänä Molotov vastasi, ettei neuvostohallituksella ollut mitään Britannian ja Suomen välisen sopimuksen solmimista vastaan, ja Neuvostoliiton edustajaa Helsingin valvontakomisiossa oli pyydetty tiedottamaan tästä Suomen hallitukselle.² Shepherd sai toukokuun viimeisenä päivänä Lontoosta ohjeen, jonka mukaan suomalaisilta oli saatava vastaus tietyn ajan sisällä tai Caplanin jääminen Helsinkiin oli turhaa. Ennen kuin tämä uhkaus ehdittiin välittää suomalaisille, Paasikivi kertoi Shepherdille Ždanovin ilmoittaneen, ettei Neuvostoliitto ollut kiinnostunut toimittamaan suomalaisten esittämiä hyödykkeitä. Näin ollen Suomen hallitus oli valmis hyväksymään Britannian tarjouksen. Paasikivi kertoi kuitenkin samalla, että neuvostoliittoalaisten puutavaravaatimukset välirauhansopimuksen 14. artiklan (palautettava omaisuus) pohjalta olivat odotettua suuremmat, joskin neuvotteluja asiasta käytiin edelleen.³ Samanaikaisesti kun britit näyttivät lupahtakin turvanneen puutavaratoimitukset itselleen, he saivat selvän viijeen mahdollisista uusista vaikeuksista.

Britannian jättämän tarjouksen pohjalta Suomi ehdotti kesäkuun alussa joidenkin hyödykkeitten hankkimista Ruotsista niin, että Britannia antoi muodollisen vakuutuksen niiden korvaamisesta vuoden 1945 loppuun mennessä. Käytännön menettelyksi suomalaiset ehdottivat, että Ruotsin Statens Reservförrädsnämnd ostaisi tavarat suoraan Britannian ja saisi maksun Suomesta niin, että Ruotsin tiliä Lontoossa hyväitetäisiin vastaavasti. Saatuaan maksun Lontoossa Statens Reservförrädsnämnd maksaisi takaisin suomalaisille ostajille ne kruunut, jotka nämä olivat maksaneet saadessaan tavarat Ruotsista.⁴

1 Caplan Helsingistä Supp:lle 29.5.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N6373/72/56 PRO.

2 Clark Kerr Moskovasta FO:lle 31.5.1945, FO371 47384 N6248/242/56 PRO.

3 Caplan Helsingistä Supp:lle 4.6.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N7019/72/56 PRO.

4 Caplan Helsingistä Supp:lle 6.6.1945 FO:n kopio, FO371 47385 N7466/242/56 PRO.

Kesäkuun alussa Shepherd saattoi vihdoinkin ilmoittaa Lontooseen Suomen hallituksen näyttäneen vihreää valoa sopimukselle, jonka rati-
fioinnista huolehtiminen jäi Suomen Puunjalostusteollisuuden Keskuslii-
ton ja Selluloosayhdistyksen edustajien sekä Caplanin tehtäväksi.¹ Näin
ollen myös Lontooseen aiotun Suomen raha- ja hankintavaltuuskunnan
lähettämistä alettiin valmistella. Sen johtoon valittiin Suomen Tukhol-
man-lähettiläs G.A. Gripenberg. Hän oli briteille tuttu, olihan Gri-
penberg toiminut Suomen Lontoon-lähettiläänä. Foreign Officen tutki-
musosastokin kannatti Gripenbergiä, jonka sodanaikainen toiminta ei
antanut liittoutuneille moitteen sijaan, eikä edes skandaaleihin miely-
nyt Vapaa Sana -lehti ollut hyökännyt häntä vastaan.²

Suomalaisten toimitusmahdollisuudet osoittautuivat pienemmiksi kuin
suunniteltu sopimus edellytti. Syynä eivät olleet yksinomaan Neuvos-
toliitolle palautettavien tavaroiden korvauksesta aiheutuneet vientierät,
vaan myös se, että esimerkiksi kaivospölkkyjen varastot osoittautuivat
laskettua pienemmiksi. Myös väli rauhansopimuksen 14. artiklasta käy-
dyt neuvottelut olivat tiedossa, joten uudet vähennykset olivat vielä
mahdollisia. Toisaalta sopimukseen saadut toimitusmäärät olivat suu-
rempia, kuin britit olivat alkujaan uskaltaneet toivoa. He tiesivät,
että suomalaiset eivät todennäköisesti pystyneet toimittamaan sovittuja
eriä. Myös laivausmahdollisuudet olivat rajoitetut. Taatakseen kui-
tenkin mahdollisimman paljon puutavaratuotteita itselleen britit pitivät
ylimitoitettua sopimusta tarkoituksenmukaisena.³

Vaikka Lontoossa oltiinkin valmiita alentamaan sopimusmääriä, sitä
ei haluttu tehdä ilman muuta. Asiasta oli neuvoteltava Lontoossa. Ko-
ko kevään britit tunsivat olleensa alakynnessä suomalaisten kanssa,
mutta Suomen tarve saada muutoksia tehtyyn sopimukseen näytti vih-
doin vahvistavan brittien neuvotteluasemia.⁴

Kesäkuun lopussa Lontoossa alkaneiden neuvottelujen yhteydessä

-
- 1 Shepherd Helsingistä FO:lle 2.6.1945, FO371 47384 N6319/242/56 PRO.
 - 2 FO Minute (Warr) 2.6.1945, FO371 47384 N6292/242/56 PRO.
 - 3 Caplan Helsingistä Supp:lle 20.6.1945 FO:n kopio; FO Minute (Warr) 26.6.1945, FO371 47385 N7465/242/56 PRO.
 - 4 Supp Caplanille Helsinkiin 25.6.1945 FO:n kopio, FO371 47385 N7618/242/56 PRO.

Gripenberg totesi Suomen voivan tarjota sahapuuta vain 80 000 standardtia (alijäämä 120 000 standardtia) ja kaivospölkkyjä 70 000-80 000 syltä (alijäämä 30 000-40 000 syltä). Muilta osin sopimus oli toteutettavissa.¹

Briteille erityisesti sahapuun toimitusmäärien melkoinen alentuminen antoi aiheen harkita, tulisiko vastaavasti Britannian toimituksia Suomeen vähentää. Toisaalta brittien varaama 200 000 standardtin puumäärä oli niin suuri, ettei sen laivaukseen olisi vuonna 1945 riittänyt aluksia. Näin ollen osa puutavaroista olisi jäänyt Suomeen seisomaan, mikä varmasti olisi kiinnittänyt Neuvostoliiton huomiota. Tämän vuoksi suomalaisten tekemä alennus ei itse asiassa ollut niin suuri menetys, kuin britit antoivat suomalaisten ymmärtää. Toisaalta hätäohjelman jättäminen toteuttamatta olisi vaikuttanut haitallisesti Suomen tuotantokapasiteettiin, ja pienentänyt vientiä mahdollisesti jo vuonna 1945 tai ainakin seuraavana vuonna. Näin Britannian vastatoimet olisivat koituneet sitä itseään vastaan.²

Lontoossa oli toivottu suomalaisten ilmoittavan 14. artiklasta käydyistä keskusteluista, mutta suomalaisten haluttomuus tähän oli vienyt briteiltä mahdollisuuden vaikuttaa neuvostoliittolaisiin. Toisaalta tämä vaihtoehto oli sikäli teoreettinen, ettei Foreign Office olisi ilmeisesti käyttänyt tilaisuutta lainkaan hyväkseen, eikä brittien mahdollisella yhteydenotolla Neuvostoliittoon todennäköisesti olisi ollut kovinkaan suurta vaikutusta. Näin ollen Lontoossa tunnustettiin, että 14. artiklan pohjalta esitetyt vaatimukset olivat Suomelle *force majeure*. Britanniahan oli välirauhansopimuksen allekirjoittaja, ja sen odotettiin tekevän Suomelle mahdolliseksi sopimuksen täyttämisen. Palautettavien tavaroiden korvaamista koskevaan sopimukseen ei tosin sisältynyt kaivospölkkyjä, mutta hiilen puute tulkittiin riittäväksi perustaksi sopimusmäärien alentamiseen näiltä osin.³

Myös poliittiset tekijät puhuivat voimakkaasti sen puolesta, ettei brittien kannattanut pienentää hätäohjelmaa. Britanniaasta tulleiden hyödykkeitten vähentyminen oli merkinnyt sitä, että Suomi olisi heti joutunut vaikeuksiin korvaustoimituksissa. Neuvostoliitolla olisi täl-

1 *Anglo-Finnish Timber & Woodpulp Negotiations - United Kingdom Commitments* Supp Minute (Caplan) 11.7.1945, FO371 47385 N8893/242/56 PRO.

2 *ibid.*

3 *ibid.*

lön ollut tilaisuus tiukentaa valvontaa Suomessa, mikä puolestaan olisi suoranaisesti vaikeuttanut Britannian asemaa. Parempi vaihtoehto Britannian kannalta olisi ollut se, että korvausohjelman painopistettä olisi muutettu metalliteollisuuden tuotteista puutavaravalmisteisiin ja selluloosaan, joskin tämä olisi tapahtunut Britannian aiotun viennin kustannuksella.¹

Puutavaratoimitusten supistamista koskeneet asiantuntijaneuvottelut sujuivat nopeasti, ja 19.7.1945 allekirjoitettiin asiaa koskeva sopimus. Sahapuuta Suomi lupasi Britannialle 80 000 standarttia ja kaivospölkkyä 75 000 syltä. Suomalaiset lupasivat briteille kaiken ylimääräisen, mikä kyseisten määrien lisäksi mahdollisesti riittäisi vientiin. Sopimukseen sisältyi näiltä osin ristiriitaa: toisaalta todettiin kyseisten määrien edustavan Suomen viennin täyttä määrää vuonna 1945, mutta toisaalta Gripenberg vaati, että suomalaiset saisivat ostaa Britannialle tulleiden kaivospölkkyjen yli jääneellä osalla hiiltä muualta.²

Maksujen suorittamisesta päästiin sopimukseen elokuun alussa. Sopimus allekirjoitettiin 2.8.1945 ja se tuli voimaan 17.8.1945. Sen mukaisesti 12.5 % Suomelle tulevasta sterling-valuutasta siirrettiin ns. B-tilille, jolta vuoteen 1947 mennessä maksettiin Suomen Britannialta saamat lainat. Britannian ja Suomen välinen kauppavaihto jäi tavaramäärien vähentyessä myös arvoltaan pienemmäksi, kuin britit olivat vuoden 1945 alussa suunnitelleet.³ Taulukko 32 osoittaa maiden välisen kauppavaihdon arvon vuosina 1945-1947.

Taulukko 32. Britannian ja Suomen välinen kauppavaihto vuosina 1945-1947 (1 000 punttaa)

	1945	1946	1947
Tuonti Suomesta	4 415	14 666	30 204
Vienti Suomeen	753	7 805	10 251
Kauppan tase	-3 662	-6 861	-19 953

Lähde: Annual Statement of the Trade of the United Kingdom with British Countries and Foreign Countries 1947. Compared with the Years 1943-1946. Volume IV.

1 *Anglo-Finnish Timber & Woodpulp Negotiations - United Kingdom Commitments* Supp Minute (Caplan) 11.7.1945, FO371 47385 N8893/242/56 PRO.

2 Supp T:lle 19.7.1945 FO:n kopio, FO371 47385 N9080/242/56 PRO; Paloposki 1970, s. 117; Kauppalehti 28.7.1945.

3 FO Helsingin edustustolle 1.8.1945, FO371 47393 N9413/356/56 PRO; Suomi oli ensimmäinen sodanajan vihollismaa, jonka kanssa Britannia avasi v. 1945 kauppayhteydet: Kauppalehti 18.8.1945.

Lontoossa oltiin erittäin halukkaita parantamaan käytännön edellytyksiä kaupan aktivoimiseksi Britannian ja Suomen välillä. Gripenbergille ehdotettiin, että Suomi perustaisi kaupallisen agentuurin Lontooseen. Sen tehtävä olisi hoitaa niitä tehtäviä, jotka normaalien diplomaattisuhteiden vallitessa kuuluivat kaupalliselle sihteeristölle. Vaikka Britannian ja Suomen välillä ei ollutkaan diplomaattisuhteita, uudelle agentille luotaisiin hyvät työskentelyolosuhteet.¹ Gripenberg välittikin ehdotuksen Suomeen, joka päätti lähettää elokuun alussa Lontooseen Tukholman lähetystön 1. sihteerin Hjalmar A. Krogiuksen Suomen ostotoimiston päälliköksi.

Vaikka britit halusivatkin parantaa kaupankäynnin käytännön edellytyksiä, jäivät heidän myyntimahdollisuutensa hätäohjelman ulkopuolella varsin pieniksi. Pontevimmin suomalaiset halusivat Britanniaa hiiltä. Sen saanti oli Keski-Euroopassa erittäin vaikeaa, ja käytettävissä olleet erät allokoitiin kansainvälisten päätösten pohjalta, joten britit eivät voineet vapaasti päättää sotaa edeltäneeseen aikaan verrattuna niukasta hiilenviennistään. Poikkeusaseman myöntäminen Suomelle tässä kysymyksessä oli mahdotonta. Kyseessähän oli Saksan entinen liittolainen, joka tarvitsi hiiltä myös sotakorvausteollisuuteensa. Britit olisivat joutuneet kiusalliseen tilanteeseen, jos he julkisesti olisivat ajaneet Suomen etua ohi liittolaistensa. Toisaalta Britannialla ei ollut syytä asettaa Suomea muiden Euroopan maiden edelle senkään vuoksi, että suomalaiset saattoivat pahimmassa tapauksessa käyttää puuta - vaikka Britannia toivoi sitä vientiin - polttoaineena sekä teollisuudessa että kotitalouksissa.²

Kevään 1945 aikana Britannian harjoittamaa politiikkaa, joka päättyi hätäohjelman hyväksymiseen, pidettiin Lontoossa väliaikaisena. Puun tarve oli pakottanut britit poikkeuksellisen menettelyn omaksumiseen. Suomessa odotettiin vielä syksyllä 1945 Britannialta jonkinlaista hätäohjelman verrattavaa lupausa jatkotoimituksista tai ainakin vakuutusta siitä, että Britannian hallitus myöntäisi vientiluvat sovituille toimituksille.

Rauhan palauduttua Britannian lähtökohtana oli se, että rahoittaakseen välttämättömän tuontinsa se saattoi ajatella vientiä vain taloudelli-

1 FO Minute (Haigh) 6.7.1945, FO371 47425 N8531/8531/56 PRO.

2 Supp Ministry of Fuel and Power:lle (= Pow) 7.7.1945 FO:n kopio, FO371 47385 N8526/242/56 PRO.

sesti edullisille markkinoille. Entisiä vihollisia kuten Suomea ei sinänsä syrjittäisi, mutta ne joutuisivat kilpailemaan sodan jälkeen avautuvilla markkinoilla. Epäedullisia kauppoja ei Britannialla ollut varaa tehdä poliittisista syistä. Vaikka harjoitettavasta politiikasta olisikin seurauksena "epätoivottavia muutoksia" Suomen talousjärjestelmässä ja sen noudattamassa politiikassa, eivät muutokset kuitenkaan kauppaministeriön arvioinnin mukaan olleet riittävän merkityksellisiä, että Britannia tekisi poikkeuksen yleisestä asenteestaan. Kauppaministeriö korosti, ettei se halunnut millään tavoin hylätä Suomea. Sieltä ostettaisiin mahdollisimman paljon, olihan kauppamoraali Suomessa varsin korkealla. Britannialla ei kuitenkaan ollut mitään syytä asettaa suomalaisia poikkeusasemaan varsinkin, kun Suomen poliittinen tulevaisuus oli vielä epävarma.¹

Britit saattoivat joka tapauksessa laskea joutuvansa tyytymään vähittäisesti sotaa seuranneina vuosina pienempään puun tuontiin Suomesta kuin 1930-luvulla. Lisäksi jäi brittien mieleen epäily, että Neuvostoliitto sittenkin saattoi vaatia yhä uusia lisätoimituksia, joille Lontoossa ei voitaisi tehdä yhtään mitään. Valtiovarainministeriö puolestaan suositteli, ettei puun tuontia lisättäisi Suomesta ilman arvoltaan vastaavaa vientiä, jotta Suomeen ei kertyisi suuria sterling-varastoja. Pitkällä tähtäyksellä Suomen asemaa pidettiin sekä poliittisesti että taloudellisesti epävarmana. Jos Suomi ei kykenisi toimittamaan sotakorvauksia, Neuvostoliiton valvonta Suomessa epäilemättä lisääntyisi. Brittiläistä pääomaa ei siis kannattanut sijoittaa Suomeen.²

Syyskuussa alkaneet hätäohjelman toimitukset saivat Suomessa brittien mieltä lämmittävän vastaanoton. Kuitenkin britit tiesivät suomalaisen tarvitsevan erityisapua viimeistään vuoden 1946 aikana. Yhdysvallat näytti ainoalta vaihtoehdolta, josta apua voitiin saada. Amerikkalaisten passiivisuus huolestutti brittejä, mutta he eivät halunneet sitoutua mihinkään toimenpiteisiin sen enempää amerikkalaisten kuin neuvostoliittolaistenkaan painostamiseksi.³

Britit olivat keväällä 1946 tilanteessa, jossa he pelkäsivät Neuvosto-

1 BT Supp:lle 30.7.1945 FO:n kopio, FO371 47386 N9577/242/56 PRO.

2 *Amended version of minutes of meeting held to discuss commercial policy towards Finland* BT FO:lle 7.9.1945, FO371 47386 N12023/242/56 PRO.

3 FO Minutes (Warr) 27.7.1945 2.8.1945 (Haigh) 7.8.1945, FO371 47386 N10060/242/56 PRO; Caplan Helsingistä Supp:lle 29.8.1945 FO:n kopio, FO371 47373 N11590/72/56 PRO.

liiton vevän melkoisen osan Suomen vientikapasiteetista. Neuvostoliiton tarpeet jälleenrakennusta varten olivat valtavat, ja tavaranvaihtosopimukset turvasivat Suomelle arvokkaita vastatoimituksia, joten Suomen idänkaupan kehittymiselle oli suotuisa maaperä. Sekä Britannian omaksumat yleiset kauppapoliittiset periaatteet että hätäohjelmaan päätyneen vuoden 1945 kehitys antoivat puolestaan Britannian kauppaministeriölle aiheen ilmoittaa suomalaisille vielä joulukuussa 1945 seuraavan vuoden kauppojen periaatteet. Hätäohjelma oli poikkeus, jota ei enää hyväksyttäisi. Kauppaministeriö antaisi vastaisuudessa brittiläisten viejien päättää, minne tavarat myytäisiin. Näin ollen ostajan maksukyky sekä pitkäaikaiset kauppasuhteet nousisivat keskeisiksi tekijöiksi. Ministeriö oli valmis antamaan ainoastaan yleiskuvan Britannian vientinäkymistä - suomalaisten tuojien oli pian otettava yhteys asianomaisiin viejiin. Britit yrittivät vakuuttaa, että puutavaran mahdollisimman suuri myynti Britanniaan oli paras tae merkittäviin ostoisiin sterling-alueella.¹

Suomi ei halunnut myydä puutavaraa ilman kompensatiokauppoja. Hätäohjelman kaltaista yksityiskohtaista luetteloa suomalaiset eivät vaatineet, mutta puutavaraa vastaan oli taattava hiiltä, kumia ja joitakin muita hyödykkeitä.² Britannia ei kuitenkaan voinut luvata välittömiä hiilitoimituksia, sillä Euroopan hiiliyhteisö (European Coal Organisation = ECO) oli perustettu allokoiimaan niukkoja hiilivaroja. Suomi oli hyväksytty liittännäisjäseneksi, joten yhteisön kannanotto oli näiltä osin ratkaiseva.³ Vastatoimituksista päästiin yksimielisyyteen ja lopullinen sopimus voitiin allekirjoittaa 29.4.1946 eli päivää ennen Neuvostoliiton ja Suomen välisen tavaranvaihtosopimuksen allekirjoitusta.⁴

Suomalaisten Neuvostoliiton kanssa neuvottelema tavaranvaihtosopimus näytti briteistä liian hyvältä ollakseen koko totuus. 100 000 tonnin viljaerä oli kyseisenä ajankohtana niin suuri etu, ettei Neuvostoliiton uskottu antavan tällaista toimitusta saamatta itse Suomelta todellis-

1 Supp BT:lle 14.11.1945 ja BT Krogiukselle 13.12.1945, BT 11/2566 PRO.

2 Shepherd Helsingistä Supp:lle 15.1.1946 BT:n kopio, BT 11/3014 PRO; Krogius BT:lle 31.1.1946 FO:n kopio, FO371 56195 N1847/774/56 PRO.

3 Supp Helsingin edustustolle 19.1.1946 BT:n kopio, BT 11/3014 PRO; Nykopp 1978, s. 46-47.

4 Neuvottelujen pöytäkirjat, BT 11/3014 PRO; Supp Helsingin edustustolle 23.3.1946 BT:n kopio, BT 11/3014 PRO; SSS:n hallituksen vuosikertomus 1946, s. 8-9.

ta hyvitystä. Lontoossa ei uskottu neuvostoliittolaisten tyytyneen Suomen vastatoimituksiin. Tavaravaihtosopimuksen seitsemäs artikla, jossa Neuvostoliiton ulkomaankauppaorganisaatiot sekä Suomen juridiset ja fyysiset henkilöt valtuutettiin tekemään kyseessä olleen sopimuksen lisäksi kauppvoja molempien hallitusten suostumuksella, näytti vievän Suomen entistä läheisempään kauppasuhteeseen Neuvostoliiton kanssa.¹

Suomalaisten asennekaan ei viitannut siihen, että sopimusten koko merkitys olisi tullut ilmi. Enckell tosin vakuutti, ettei hän ollut huolestunut Neuvostoliiton ja Suomen välisestä kaupasta, vaan oli pessimistinen edessä olleen "pakkorauhan" vuoksi. Neuvostoliitto ei ollut esittänyt mitään taloudellisia lisävaatimuksia - päinvastoin antanut huojenuksia - mutta suomalaiset olivat pettyneitä Stalinin haluttomuuteen aluemyönnytyksiä kohtaan. Britit pitivät rauhanehtoja lievinä, eivätkä ilmeisesti voineet uskoa suomalaisten synkkien mielialojen johtuvan pelkästään aluemyönnytysten epäamisestä.²

Lontoon epäilyt Neuvostoliiton tavoitteita kohtaan ovat ymmärrettävissä myös niiden taloussuhteiden takia, joita Neuvostoliitto loi itäeurooppalaisiin naapurimaihinsa. Länsi-Euroopan maissa sekä Yhdysvalloissa oltiin varsin yleisesti sitä mieltä, että Neuvostoliitto yritti taivuttaa Itä-Euroopan maiden - Puolan, Tšhekkoslovakian, Unkarin, Romanian ja Bulgarian - talouden valvontaansa kahdenkeskisten tavaravaihtosopimusten, sotakorvausten sekä Neuvostoliiton ja kyseisen maan yhteisten osakeyhtiöitten avulla. Neuvostoliitto puolestaan piti näitä joko molempien osapuolten tasavertaisina sopimuksina tai oikeutettuna korvauksena sodan tuhoista. Neuvostoliiton tekemät tavaravaihtosopimukset tulkittiin länsimaissa edullisiksi yksipuolisesti neuvostoliittolaisille lähinnä niiden hinnoittelun vuoksi. Ärtymystä herätti myös se, että Neuvostoliiton katsottiin pakottaneen Puolan myymään valtaosan hillestään neuvostoliittolaisille, vaikka myös Länsi-Euroopan jälleenrakennus olisi hiiltä kipeästi tarvinnut. Lisäksi pääosa romanialaisesta öljystä meni Neuvostoliittoon.³

1 *Agreement between the Finnish Government and the U.S.S.R. for the mutual delivery of goods* Shepherd Helsingistä FO:lle 7.5.1946, FO 371 56179 N6147/232/56 PRO.

2 Shepherd Helsingistä FO:lle 4.5.1946, FO371 56179 N6144/232/56 PRO; Shepherd Helsingistä FO:lle 21.5.1946, FO371 56180 N6750/232/56 PRO.

3 FO Shepherdille Helsinkiin 28.5.1946, FO371 56179 N6147/232/56 PRO; Paterson 1975, s. 102-105.

Todellisuudessa Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan maiden väliset taloudelliset suhteet olivat monisäikeisemmät, kuin alkavan kylmän sodan ilmapiiirissä haluttiin länsivalloissa nähdä. Itä-Euroopan maiden ei-kommunistiset hallitukset aloittivat kansallistamisohjelmia, jotka johtivat kyseisissä maissa valtion osuuden merkittävään kasvuun talouselämän ohjaamisessa. Tämä ei kuitenkaan tapahtunut Neuvostoliiton tai kommunistien vaatimuksesta, vaan oli pikemminkin jatkoa vastaaville toimille ennen sotaa. Kansallistamista tapahtui myös Länsi-Euroopan puolella, ja kyseessä olikin osittain yleiseurooppalainen ilmiö maailmansodan jälkeisten taloudellisten ongelmien voittamiseksi. Yhteenvetona voidaan *Thomas G. Patersonin* esittämien perusteluin todeta, ettei "rautaesirippu" ollut tosiasiallisesti vielä vuosina 1945-1946 sulkenut Itä-Euroopan maita taloudellisesti Neuvostoliiton etupiiriin. Esimerkiksi ulkomaankaupastaan Itä-Euroopan maat kävivät vuoteen 1950 tultaessa vain kolmanneksen Neuvostoliiton kanssa.¹

Kun Neuvostoliitto ei kesän 1946 aikana esittänyt mitään syrjiviä talousvaatimuksia Suomelle, Lontoon huolestuneisuus alkoi näiltä osin vähitellen hälvetä. Suomeen tullut vilja ei ollut maksu poliittisista myönnytyksistä, vaan osa tavaravaihtosopimusta. Tavaroiden hinnoittelukin noudatti yleistä tasoa. Myös sotakorvausten toteuttamisesta saatiin rohkaisevia tietoja, eikä jäljellä ollut määrä tuntunut tältä pohjalta mahdottomalta suorittaa.² Kehitys osoitti, ettei Neuvostoliitto vastoin useiden brittien odotuksia halunnutkaan horjuttaa Suomen taloutta. Suomen itsenäisyyttä rajoittava politiikka olisi voinut johtaa Neuvostoliiton kansainvälisissä suhteissa huonompaan asemaan, mutta taloudellisestikaan ei Neuvostoliitto olisi ilmeisesti hyötynyt ainakaan merkittävästi Suomen taloudellisesta alistamisesta. Perinteisesti molempien maiden vienti keskittyi puutavaraan, joten ilman Suomen tuotantoelämän rakennemuutokseen tarvittavia panoksia Neuvostoliitto ei voinut odottaa itselleen Suomesta omaa tuotantoaan täydentäviä hyödykkeitä. Tässä suhteessa tilanne Itä-Euroopan maihin verrattuna oli selvästi erilainen.³

Pitkällä tähtäyksellä Suomen asema oli brittien silmissä monimutkai-

1 Paterson 1975, s. 106-108, 116-119.

2 Helsingin edustusto FO:lle 15.5.1946 FO Minute (Warr) 28.5.1946, FO371 56179 N6744/232/56 PRO; Shepherd Helsingistä FO:lle 16.7.1946, FO371 56180 N9491/232/56 PRO.

3 FO Minute (Radice) 22.5.1946, FO371 56179 N6147/232/56 PRO; Shepherd Helsingistä FO:lle 16.7.1946, FO371 56180 N9491/232/56 PRO.

sempi. Suomen poliittinen vasemmisto ajoi entistä läheisempiä suhteita Neuvostoliittoon, mutta vielä sotakorvauskaudella kauppa lännen kanssa oli välttämätön. Sen sijaan sotakorvaustoimitusten päätyttyä Suomen metalliteollisuus saattoi hyvinkin olla riippuvainen Neuvostoliiton ostohalukkuudesta.¹ Tämän vuoksi Lontoossa ei haluttu muuttaa Britannian luottopolitiikkaa. Alkukesästä 1946 kauppaministeriö sai tietää suomalaisten tiedustelleen luottoja yksityisiltä viejiltä. Ministeriön mielestä Suomi sai riittävästi sterling-valuuttaa kauppansa avulla, mutta halusi jättää lopullisen päätöksen viejille: mikäli nämä pitivät Suomen markkinoita luottoriskin veroisina, valtiovallan ei tullut asettaa esteitä yksityisille luotoille. Kauppaministeriö katsoi Suomen puutavaran olevan Britannialle merkitykseltään niin suuri, että sijoituksia Suomen teollisuuden kehittämiseen oli harkittava. Valtiovarainministeriö ei kuitenkaan ollut valmis antamaan pitkäaikaisia lainoja, sillä Suomen ei katsottu voivan taata niiden takaisinmaksua. Britannia ei pystynyt myöskään myymään luotolla mitään alentamatta omaa elintasoaan. Näin ollen ministeriö ei luvannut suomalaisille ostajille luottoja, joskin kauppasuhteitten säilyttämiseksi vastaus annettiin varsin lievässä muodossa.²

Neuvostoliiton myönnytykset Suomelle merkitsivät välitöntä etua myös briteille. Neuvostoliittolaisten päätös luopua loppuosasta palautettavien tavaroiden korvaussuorituksia merkitsi 78 856 standartin sahatavaraerän vapautumista muihin kohteisiin.³ Britit laskivat saavansa ainakin osan tästä. Kun kesäkuun loppuun tultaessa suomalaiset eivät tehneetkään myyntitarjousta, alkoivat britit huolestua. He olivat kevään kauppaneuvottelujen yhteydessä saaneet hiilitoimituksia vastaan melko paljon puutavaraa, eivätkä tämän jälkeen olleet suostuneet myymään rautaa Suomeen. Sotakorvaustoimitusten toteuttamiseksi Suomi kysyi sekä laivaterästä että dynamolevyjä, joita oli tuolloin erittäin vaikea saada. Heinäkuun alussa Suomi tarjosikin 40 000 standarttia sahapuuta, mikäli se saisi 2 000 tonnia terästä heti ja 1 000 tonnia dynamolevyjä vuoden 1947 alussa. Näin merkittävän puuerän tarjoaminen sai kauppaministeriön liikkeelle. Viejien valintaan perustunut toimintaohje sai

1 Shepherd Helsingistä FO:lle 16.7.1946, FO371 56180 N9491/232/56 PRO; FO Minutes (Ewart) 26.7.1946 (Warr) 12.8.1946, FO371 56180 N9491/232/56 PRO.

2 BT Krogiukselle 5.6.1946 FO:n kopio, FO371 56195 N7153/774/56 PRO; BT FO:lle 8.7.1946, FO371 56195 N8927/774/56 PRO.

3 SSY:n hallituksen vuosikertomus 1946, s. 16.

väistyä, ja kauppaministeriössä ryhdyttiin nopeasti etsimään laivaterästä ja dynamolevyjä. Teräksen löytäminen oli levyjen hankkimista helpompaa, mutta molemmissa tapauksissa Tanskan ja Hollannin tarpeet asetettiin Suomeen verrattuna toissijaiseksi.¹ Kauppasopimus voitiin tehdä syyskuussa Helsingissä.²

Edellä mainittu tapaus osoitti, että Britannia oli valmis luopumaan omista kauppapoliittisista periaatteistaan saadakseen Suomesta puutavaraa. Osaltaan tämä mahdollisti Suomen selviytymisen sotakorvausvelvoitteestaan. Syksyllä 1946 brittien oli jälleen arvioitava Suomen merkitys kauppakumppanina. Pohjolan Voima oli tilannut Ransom & Rapier-nimiseltä yhtiöltä kaivinkoneen, joka syyskuun alussa alkoi olla toimintakunnossa. Britannian hallitus oli kuitenkin päättänyt ryhtyä tiukkoihin toimenpiteisiin maan hiilituotannon lisäämiseksi, ja niinpä valmistuneet kaivinkoneet päätettiin ohjata hiilikaivoksien toimintaan jopa pakko-ottomenettelyä käyttäen. Toisaalta oli kyse Britannian talouselämän kannalta keskeisen tuotantoalan edistämisestä, toisaalta kauppapolitiikasta vieraan maan kanssa. Ministeriöt eivät päässeet asiasta yksimielisyyteen, joten kabinetti käsitteli kysymystä 15.10.1946. Sen päätös oli Suomen näkökulmasta katsottuna myönteinen. Tilanne tulkittiin siten, että pakko-ottomenettelystä säädettäessä ei voitu tietää tilanteen johtavan ristiriitaan vieraan valtion etujen kanssa.³ Toisenlainen päätös olisikin asettanut Britannian ulkomaankaupasta huolehtineet henkilöt hankalaan asemaan, sillä olivathan he voimakkaasti korostaneet suomalaisille "viejän valintaan" perustuvaa vientipolitiikkaansa. Britannian hallituksen puuttuminen jo syntyneeseen kauppaan olisi todennäköisesti aiheuttanut voimakkaita vastalauseita suomalaisten taholta, ja jopa puukaupat olisivat saattaneet joutua vaaraan.⁴

1 BT Minutes (Sanders Reardon) 5.7.1946, BT 11/3102 PRO.

2 SSS:n hallituksen vuosikertomus 1946, s. 9.

3 C.M. 86(46)3 Conclusions of a meeting of the Cabinet held at 10 Downing Street S.W.1 on Tuesday 15th October 1946 at 11.30 a.m., Cab 128-6 PRO.

4 Supp Pow:lle s.d. BT:n kopio sekä Pow Supp:lle 11.10.1946 BT:n kopio, BT 11/3189 PRO.

4.4. Luottokauppoja Yhdysvaltojen kanssa

4.4.1. Suomalainen rotanloukku

Verrattuna brittien aktiivisuuteen amerikkalaisten passiivisuus Suomeen liittyneissä talouskysymyksissä vuoden 1944 aikana oli silmiinpistävä. *Polvinen* on perustellusti päätenyt johtopäätökseen, jonka mukaan Yhdysvallat oli jatkosodan kuluessa vähitellen lähentynyt Englannin Suomeen nähden noudattamaa puuttumattomuuspoliittista linjaa. Washingtonissa toivottiin, että Neuvostoliitto ja Suomi pääsisivät sopimukseen ilman Yhdysvaltojen toimenpiteitä. Sekä keväällä että syksyllä 1944 State Department kieltäytyi kommentoimasta esitettyjä välirauhanehtoja. Muodollisena perusteena amerikkalaisten asenteelle oli se, ettei Yhdysvallat ollut sodassa Suomen kanssa. Tämän yleispoliittisen linjan mukaista oli välttää kannanottoja myös sotakorvauskysymyksessä.

Päinvastoin kuin Romaniassa ja Unkarissa Yhdysvalloilla ei ollut Suomessa merkittävästi omaisuutta. Kauppapoliittisesti Suomella nähtiin tässä vaiheessa olevan toissijainen merkitys. State Department piti sisäisessä muistiossaan Neuvostoliiton keväällä 1944 esittämää 600 miljoonan dollarin sotakorvausvaatimusta kohtuullisena, eikä nähnyt syytä antaa briteille juuri lainkaan tukea näiden yrittäessä mm. hinnoittelun avulla rajoittaa korvausten määrää.

Välirauhan allekirjoittamisen jälkeen suomalaiset eivät tienneet amerikkalaisten asenteesta sotakorvauksia kohtaan. Suomen kannalta Britannia oli pääasiassa vientimaa ja Yhdysvallat tuontimaa, joten tässä suhteessa kyseisten maiden edut eivät Suomessa törmänneet toisiinsa. Britit olivat omien kauppapoliittisten etujensa vuoksi kiinnostuneita selvittämään, mikä oli amerikkalaisten asenne Suomen sotakorvausten suorittamista ja erityisesti luottomahdollisuuksia kohtaan. Tämän vuoksi Caplan kävi Tukholmassa 28.-30.11.1944 keskustelemassa Yhdysvaltojen edustajien kanssa. Keskustelussa olivat mukana Tukholman lähetystöstä kaupallinen attashea W. Surrey, State Departmentin Suomen asiantuntija R. Higgs ja Helsingissä aiemmin asianhoitajina toimineet McClintock sekä Gullion. Amerikkalaisille oli osittain yllätys Caplanin selostama vaikea tilanne Suomessa. Aikaisemmin he eivät olleet kuulleet esimerkiksi sitä, että Neuvostoliiton sotakorvausvaatimukset painottuivatkin laivojen ja metalliteollisuuden tuotteiden osalle eikä puuta-

varaana.¹

Amerikkalaiset olivat kuitenkin haluttomia auttamaan Suomea. Ensimmäisen maailmansodan jälkeiset kokemukset antoivat Yhdysvaltojen politiikan peruslinjan mukaisesti aiheen tarkastella myös Suomen tilannetta tästä näkökulmasta. Caplanin mielestä taustalla oli myös epäluulo Neuvostoliiton todellisia tavoitteita kohtaan sekä ennen kaikkea haluttomuus antaa neuvostoliittolaisille materiaalia Suomen kautta. Yhdysvalloissa ei pidetty siitä, että sen odotettiin löytävän Suomelle tavaroita ja rahaa vain sen vuoksi, että Neuvostoliitto oli vaatinut suuria korvauksia. Surreyn mielestä tilanne oli Yhdysvaltojen kannalta pelkistetysti se, että kun Britannia saisi tarvitsemiaan suomalaisia raaka-aineita ja Suomi voisi näin ollen tuoda tarvitsemiaan tavaroita, Neuvostoliitto saisi tämän pohjalta korvaustoimituksensa, kun taas Yhdysvallat saisi ainoastaan epäilyttävän oikeuden auttaa Suomea. Higgs sanoi jyrkästi: "Mikä oikeus suomalaisilla tai muilla on olettaa, että Yhdysvaltojen politiikka olisi antaa rahaa suomalaiseen rotanloukkuun." Hän ei ollut lainkaan kiinnostunut Caplanin vihjeestä, että poliittiset syyt saattoivat puhua toisenlaisen politiikan puolesta.²

Syksyllä 1944 amerikkalaisiin eivät kohdistuneet pelkästään suomalaisten ja brittien katseet. Ruotsalaiset eivät halunneet jäädä yksin suomalaisten hyväntekijöiksi, minkä lisäksi heidän auttamismahdollisuutensakin olivat rajalliset. Jopa neuvostoliittolaisten tiedettiin odottavan, että suomalaiset kääntyisivät amerikkalaisten puoleen.

Marraskuun alussa 1944 Yhdysvaltojen Tukholman-lähettiläs Herschel Johnson lähetti Washingtoniin tiedon, jonka mukaan Time ja Life -lehtien kirjeenvaihtaja John Scott oli käynyt Suomen Pankin pääjohtajan Risto Rytin luona. Käyntinsä jälkeen Scott oli antanut selostuksen vierailustaan Johnsonille. Suomen Pankki oli antanut Scottille muistion, jonka mukaan suomalaiset halusivat 250 miljoonan dollarin lainan kahtena osana: 140 miljoonaa vuonna 1945 ja 110 miljoonaa vuonna 1946. Tämä arvio oli tehty ennen kuin Ruotsi oli antanut lainansa Suomelle. Scottin saamien tietojen mukaan Neuvostoliitto ei vastustanut kyseisten lainojen myöntämistä.³

1 Johnson Tukholmasta SD:lle 4.12.1944, RG59 860D.50/12-444 NA; Caplan Helsingistä Supp:lle 5.12.1944 FO:n kopio, FO371 43200 N7977/5676/56 PRO.

2 ibid.

3 Johnson Tukholmasta SD:lle 7.11.1944, RG59 711.60D/11-744 NA.

17.11.1944 nimitetyn Paasikiven toisen hallituksen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeri Eero A. Wuori kävi 5. ja 6.12.1944 keskusteluja Yhdysvaltojen Tukholman lähetystön edustajien kanssa Wuoren pitkäaikaisen ja läheisen ystävän, sosiaalidemokraattisen eduskuntaryhmän jäsenen ja Tukholman kaupunginjohtajan Z. Höglundin läsnäollessa.¹ Wuori kertoi, että Paasikivi oli yrittänyt osoittaa sotakorvauksen olevan mahdoton suorittaa. Ždanov oli kuitenkin suuttunut tästä ja sanonut, että Moskovassa pidettiin korvausartikkelia välirauhansopimuksen tärkeimpänä osana. Näiltä osin ei voinut tulla kysymyksenäkään sopimuksen täyttämättä jättäminen. Jo Leningradille aiheutuneet kärsimykset antoivat Neuvostoliitolle oikeuden saada korvaukset.

Neuvostoliiton tavoitteena oli Wuoren mukaan painostaa häikäilemättömästi Suomea, nylkeä kaikki mahdollinen materiaalihyöty ja taata luottettavan hallituksen säilyminen Suomessa. Wuori oli tullut Ruotsiin saadakseen sieltä apua korvausten alkusuorituksiin. Suomi ei pystynyt selviytymään ilman Ruotsin apua. Wuori sanoi suoraan, että ainoa vaihtoehto oli, että Ruotsi alentaisi hieman omaa elintasoaan. Tähän sisältyi myös työttömien määrän nousu. Neuvostoliittolaiset eivät ainoastaan olleet täysin tietoisia tilanteesta, vaan myös valmiita painostamaan Ruotsin hallitusta, mikäli se osoittautuisi välttämättömäksi. Johnson ei mainitse Wuoren ottaneen esille Suomen halua saada lainoja Yhdysvalloista. On kuitenkin todennäköistä, että aihetta sivuttiin keskusteluissa. Joulukuun puolivälissä Foreign Office sai nimittäin Washingtonista tiedon, jonka mukaan Wuori olisi tiedustellut lainamahdollisuuksia Yhdysvaltojen valtiovarainministeriön edustajalta Tukholman lähetystössä.²

Samana päivänä kun Johnson lähetti selostuksen Wuoren kanssa käydyistä keskusteluista, hän pyysi myös ohjeita siitä, kuinka Yhdysvaltojen edustajien tuli asennoitua korvauksiin sekä korvauksia maksaville maille annettaviin lainoihin ja materiaaliavustuksiin. Johnson päätteli saamiensa tietojen pohjalta, että Neuvostoliiton tavoitteena oli korvausten avulla saada merkittävää taloudellista hyötyä. Korvaustavarat oli määritelty luonteeltaan sellaisiksi, ettei Suomi pystynyt tuottamaan niitä ilman ulkopuolista apua.³

1 Johnson Tukholmasta SD:lle 9.12.1944, RG59 740.00119EW/12-944 NA.

2 Halifax Washingtonista FO:lle 17.12.1944, FO371 43200 N7925/5976/56 PRO.

3 Johnson Tukholmasta SD:lle 9.12.1944, RG59 740.00119EW/12-944 NA.

Washingtonista Johnsonille lähetetyistä ohjeista¹ tuli perusta Yhdysvaltojen politiikalle Suomen sotakorvauskysymyksessä. State Department katsoi, että olisi ollut erittäin epäviisasta omaksua politiikaksi raskaita sotakorvausvelvoitteita maksavien maiden avustaminen. Täten raskaat sotakorvaukset ehkäisivät huomattavan avun antamisen jälleenrakennusta varten varsinkin korvausperiodin alkuvaiheessa. Perusteluissaan State Department viittasi ensimmäisen maailmansodan kokemuksiin. Tällä kertaa Yhdysvallat ei halunnut rahoittaa sotakorvauksia, vaan sotakorvaukset tuli määritellä velallisen maksukyvyyn mukaisiksi. Antaessaan mahdollista talousapua Yhdysvallat käyttäisi muita keinoja.

Yhdysvallat ei missään tapauksessa halunnut rohkaista velkojia vaatimaan suuria sotakorvauksia. Tämän vuoksi ei sotakorvauksia maksaneille maille haluttu antaa merkittävää apua jälleenrakennukseenkaan, sillä kyseinen apu olisi välillisesti vaikuttanut myös velallisen mahdollisuuksiin maksaa sotakorvauksia. Annettu apu olisi voinut houkuttaa velkojan korottamaan vaatimuksiaan. Suomen kohdalla tämä kysymys oli juuri tuolloin ajankohtainen, sillä korvaustoimitusten hinnoittelun ollessa avoinna Neuvostoliiton lopullista korvausvaatimusta ei tiedetty.

Suomella ei näin ollen näyttänyt olevan mahdollisuuksia saada välittömästi apua Yhdysvalloista. Washingtonista tulleet ohjeet eivät kuitenkaan täysin kieltäneet lainoja. Olosuhteiden niin salliessa suhteellisen pieniä lainoja voitiin myöntää erityisprojekteihin, jotka mahdollistivat korvauksiin kuulumattomien tavaroiden valmistuksen ja viennin. Kyseisten projektien tuli olla luonteeltaan sellaisia, että lainaa saanut valtio tällä tavoin saisi riittävästi ulkomaista valuuttaa eli dollareita lainan hoitoa varten. Kyseisiä projekteja ei määrällisesti voinut olla kovinkaan useita jo senkään vuoksi, ettei velallismaan maksutase varsinkin korvausperiodin alkuvaiheessa kyennyt merkittävään lainanhoitoon. Kohtuullisen ajan jälkeen, jolloin maksukyky olisi palautunut, Yhdysvallat saattoi harkita suuremman avun antamista jälleenrakennukseen.

Washingtonista neuvottiin, etteivät Yhdysvaltojen edustajat saaneet aloittaa keskustelua lainoista tai avusta Suomelle. Mikäli näistä asioista kuitenkin keskusteltaisiin lähetystön virkailijoiden kanssa tai heidän läsnäollessaan muiden aloitteen pohjalta, Yhdysvaltojen edustajien tuli pyrkiä vähentämään luottamusta Yhdysvaltojen antaman huomattavan avun mahdollisuuteen.

1 SD Johnsonille Tukholmaan 19.12.1944, FRUS 1945 IV s. 633-635.

Tammikuun 1945 loppupuolelta lähtien suomalaisilla oli mahdollisuus vaikuttaa amerikkalaisten asenteisiin Helsingissä, sillä Tukholman lähetystöstä siirrettiin Randolph Higgs Suomeen uudelleen perustetun edustuston sihteeriksi. Hän tapasi Enckellin 20.1.1945. Tässä yhteydessä Enckell toi esiin Suomen polttavan tarpeen tuoda tiettyjä tuotteita voidakseen täyttää korvaussopimuksen. Esimerkkinä hän mainitsi laivalevyt. Ruotsista oli äskettäin ilmoitettu, ettei sieltä voitaisikaan toimittaa kaikkia luvattuja hyödykkeitä. Väli rauhanneuvottelujen yhteydessä annetut lupaukset olivat perustuneet siihen, että sota Euroopassa päättyisi suhteellisen pian, mutta se näyttikin jatkuvan kauemmin kuin oli odotettu. Higgs ei kuitenkaan voinut luvata ratkaisua Suomen ongelmaan. Yhdysvallat oli sidoksissa Tyynellä merellä käytyyn sotaan, ja se itse tarvitsi paljon laivoja. Enckellinkin mielestä kysymys jäi akateemiseksi ainakin, kunnes Saksa oli lopullisesti hävinnyt. Enckell ei ottanut esille Yhdysvaltojen mahdollisia lainoja Suomelle. Higgs saikin sen käsityksen, että Enckell arvioi Suomen voivan maksaa kyseisen tuonnin omalla viennillään.¹

Suomen ulkoasiainministeriön pyynnöstä Higgs tapasi Paasikiven 24.1.1945. Paasikivi totesi, että Suomella oli tuolloin kaksi pääkysymystä ratkaistavanaan. Toinen oli sotasyyllisyyskysymys ja toinen välttämättömien raaka-aineiden saaminen sotakorvaustuotantoon väli rauhanehtojen täyttämiseksi. Jälkimmäisessä kysymyksessä Suomi oli turvautunut toistaiseksi ainoastaan Ruotsiin. Sieltä voitiinkin saada yleisesti ottaen tyydyttäviä määriä raaka-aineita arviolta seuraavien kuuden kuukauden ajan, mutta sen jälkeen Suomen olisi suunnattava katseensa Yhdysvaltoihin. Samoin kuin Enckell Paasikivikin mainitsi laivalevyt, muttei mahdollisia lainoja. Näin ollen Higgsin vastauskin oli samansuuntainen kuin ulkoministeri Enckellille. Higgs kuitenkin vihjaisi, että suomalaisten mahdollisesti kannattaisi kysellä laivalevyjen ja muiden tuotteiden tuontia Britanniasta. Hänen mielestään Paasikivi oli niin hämmästynyt tällaisesta vaihtoehdosta, ettei asia ilmeisestikään ollut palkähtänyt Suomen hallituksen päähän puhumattakaan, että asia olisi ollut esillä brittien kanssa.²

Vallinneissa oloissa Yhdysvallat avusti Suomea ainoastaan vapaaehtoisten järjestöjen kautta. Lontoosta ilmoitettiin State Departmentille tammikuun alussa 1945, etteivät britit olleet halukkaita avustamaan suo-

1 Higgs Helsingistä SD:lle 20.1.1945, FRUS 1945 IV s. 626-627.

2 Higgs Helsingistä SD:lle 25.1.1945, FRUS 1945 IV s. 598-600.

malaisia niin kauan kun Norjan hyväksi ei tehty enempää. Ensin olisi autettava liittolaisia ja vasta sitten entisiä vihollisia.¹ State Departmentiin oli sen sijaan tullut runsaasti kyselyjä mahdollisuuksista auttaa suomalaisia. Yhdysvalloissa ollut suomalaissiirtokunta sekä Punainen Risti olivat ensimmäisen tilaisuuden tullessa valmiita lähettämään avustuksia Suomeen.²

Suomessa odotettiin ymmärrettävän innokkaasti amerikkalaisia lähe-tyksiä. Talvisodan aikana perustettu Suomen Huolto, joka oli saavut-tanut ulkomaisten tarkkailijoiden luottamuksen, oli valmis organisaatio avun jakamista varten. Tämän lisäksi Suomen hallitus oli valmis hy-väksymään ulkomaisten tarkkailijoiden saapumisen maahan. Jo kuljetus-vaikkeuksien vuoksi kovinkaan laajasta avustustoiminnasta ei ainakaan alkuvaiheessa voinut olla kyse. Koska amerikkalaiset pelkäsivät tiedon mahdollisesta Yhdysvaltojen antamasta avusta herättävän Suomessa pe-rusteettomia toiveita, asia päätettiin vuoden 1945 alussa pitää toistai-seksi salaisena. Merkittävämpi syy vaikenemiseen oli kuitenkin se, et-tä amerikkalaiset pelkäsivät suomalaisten tulkitsevan annetun avun osoi-tukseksi siitä, että Yhdysvallat tuki Suomea neuvotteluissa Neuvostoliit-on kanssa. Samoin Neuvostoliitto saattoi tulkita Yhdysvaltojen avun Suomelle niin, että se häittäsi suurvaltojen välisiä suhteita. State De-partment katsoikin, että ennen lopullisia päätöksiä asiasta oli sovittava neuvostoliittolaisten kanssa. State Department tiedusteli asiaa Mosko-van lähetystöltään, mutta se ei osannut antaa vastausta. Ždanov oli saanut Suomessa poikkeuksellisen laajat toimintavaltuudet, mutta oli harjoittanut erittäin maltillista ja harkittua politiikkaa. Yhdysvaltojen Moskovan lähetystö neuvoi kysymään asiaa suoraan valvontakomissiio-lta.³

Higgs otti avustuskysymyksen esiin Orlovin kanssa 10.2.1945. Or-lovin mielestä asia ei kuitenkaan kuulunut valvontakomissiolle, ja hän kehotti ensin Yhdysvaltoja tiedustelemaan asiaa Moskovassa, mutta lu-pautuikin tekemään sen itse.⁴ Vastausta ei kuitenkaan kevään 1945 kuluessa alkanut kuulua, ja amerikkalaiset saivat useaan kertaan tie-dustella asian käsittelyä.⁵ Kysymys ratkesi heinäkuussa, jolloin val-

1 Winant Lontoosta SD:lle 6.1.1945, RG59 860D.48/1-645 NA.

2 SD Higgsille Helsinkiin 25.1.1945, RG59 860D.48/1-2545 NA.

3 SD Higgsille Helsinkiin 3.2.1945, FRUS 1945 IV s. 639-640.

4 Higgs Helsingistä SD:lle 10.2.1945, RG59 860D.48/2-1045 NA.

5 Hamilton Helsingistä SD:lle 14.3.1945, RG59 860D.48/3-1445 NA; Ha-milton Helsingistä SD:lle 31.3.1945, RG59 860D.48/3-3145 NA.

vontakomissio vastasi ulkoministeri Enckellin pyyntöön saada apua Pohjois-Suomen väestölle saksalaisjoukkojen aiheuttamiin tuhoihin. Suomen pyyntö tuli esittää UNRRA:lle, ja Neuvostoliitto tulisi puoltamaan pyynnön käsittelyä siellä. Diplomaattisuhteiden palaututtua Suomen ja Yhdysvaltojen välille elokuun lopussa myös Suomen Huollon sekä eräiden vapaaehtoisten järjestöjen kautta tapahtunut avustustoiminta käynnistyi.¹

Yhdysvaltojen Suomeen nimitetty poliittinen edustaja Maxwell M. Hamilton otti tehtävänsä vastaan Helsingissä 24.2.1945. Yhdysvaltojen edustajan saapuminen herätti suomalaisissa toiveita saada taloussuhteet avattua amerikkalaisten kanssa. Tavatessaan Suomen ulkopoliittista johtoa Hamilton kuitenkin torjui kaikki odotukset. Sekä Enckell että Svento korostivat Suomen tarvetta saada hyödykkeitä sekä erityisprojekteihin kohdistuvia luottoja Yhdysvalloista. Suomi oli valmis lähettämään asiantuntijoita Yhdysvaltoihin tutkimaan eri vaihtoehtoja. Hamilton vastasi, että amerikkalaiset olivat polttaneet sormensa pahoin ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä sotakorvauksissa eivätkä olleet innostuneita myöntämään luottoja vastaavaan tarkoitukseen. Suomeen ei vielä toistaiseksi olisi laivareittiä avoinna, ja Yhdysvalloissa tarvittiin kipeästi sodan yhteydessä käytettyjä materiaaleja kuten laivaterästä. Suomen edustajien matkustaminen Yhdysvaltoihin oli vaikeasti toteutettavissa, joten vallinneissa oloissa Yhdysvallat ei pystynyt auttamaan Suomea.²

Hamiltonin käydessä pääministerin luonna 9.3.1945 Paasikivi ohjasi keskustelun Suomen talouselämän vaikeuksiin. Suomen teollisuus toimi noin puolella kapasiteetistaan välttämättömien materiaalien puutteen vuoksi. Ždanov oli todennut, ettei Neuvostoliitto pystynyt muutaman seuraavan vuoden aikana toimittamaan Suomelle haluttuja materiaaleja oman kysynnän vuoksi. Ruotsin lupaamasta 12 000 tonnin laivateräsmäärästä oli voitu toimittaa vain puolet, ja Suomen-Ruotsin-Britannian kolmikantasopimus oli vielä avoinna. Yhdysvallat oli näin ollen ainoa maa, joka pystyi toimittamaan eräitä Suomessa välttämättömästi tarvittavia materiaaleja. Kauppasuhteiden avaaminen Yhdysvaltojen kanssa olikin Suomelle erittäin tärkeää. Hamilton torjui kuitenkin jälleen Yhdysvaltoihin kohdistuvia odotuksia. Hän mainitsi Paasikivelle samat

1 Rautkallio 1979, s. 23-30.

2 Hamilton Helsingistä SD:lle 2.3.1945, FRUS 1945 IV s. 640-641.

perustelut kuin Enckellille ja Sventolle. Paasikivi sanoi ymmärtävänsä amerikkalaisten asenteen sotakorvausluottoihin. Hän kertoi nauraen, että oli ollut ensimmäisen maailmansodan jälkeen pankinjohtajana eikä koskaan ollut ymmärtänyt, miksi Yhdysvallat antoi Saksalle kyseiset luotot. Suomen Yhdysvalloista saamien hyödykkeiden ei kuitenkaan tarvinnut millään tavalla olla yhteydessä korvauksiin. Suomi tarvitsi apua ennen kaikkea saadakseen sisäisen taloutensa ja teollisuutensa käyntiin sekä palauttaakseen terveen talouselämän. Hyödykkeitä ei itse asiassa tarvittu määrällisesti kovinkaan paljon, ja maksu voitiin suorittaa Yhdysvaltojen tarvitsemilla puutavaratuotteilla. Luottojärjestelyt muutamaksi vuodeksi olisivat erittäin hyödyllisiä, ja Suomi oli tunnetusti varma takaisinmaksaja. Paasikivi piti ymmärrettävänä, ettei toimituksia voitu suorittaa välittömästi, koska kuljetusyhteydet pysyivät toistaiseksi kiinni. Kesään tai ainakin syksyyn tultaessa tilanne olisi jo toinen.

Hamilton varoi tekemästä mitään sitoumuksia. Washingtoniin hän kuitenkin ilmoitti, että mikäli Yhdysvallat tarvitsi suomalaisia tuotteita, poliittisia esteitä niiden hankkimiselle ei ollut. Suomihan oli jo avannut kauppasuhteita joihinkin maihin Neuvostoliitto mukaanlukien, joten myös Yhdysvallat saattoi tulla mukaan kuvaan. Kukin liittoutunut valtio oli sodan aikana laatinut oman lainsäädäntönsä vihollisen kanssa käytävän kaupan estämiseksi. Yhdysvallat oli asettanut Suomen vihollismaiden tapaan oman kauppasaarionsa (General Ruling 11) piiriin. Kun saksalaiset poistuivat Suomesta, päättyi kyseisen lainsäädännön soveltamisen alkuperäinen syy maamme osalta, mikä mahdollisti näiltä osin kaupankäynnin teknisten edellytysten luomisen Yhdysvalloissa.¹

4.4.2. *Yhteydet avautuvat*

Alustavissa keskusteluissa Hamilton ja Higgs olivat Washingtonista saamiensa ohjeiden mukaisesti suhtautuneet torjuvasti suomalaisen yrityksiin avata taloussuhteita Yhdysvaltoihin. Amerikkalaiset halusivat tois-

1 Rautkallio 1979, s. 21. On huomattava, ettei Yhdysvaltojen sisäinen lainsäädäntö edellyttänyt amerikkalaisilta yhteydenottoa Neuvostoliittoon - sen enempää kuin Britanniankaan lainsäädäntö briteiltä vastaavaa yhteydenottoa; Hamilton Helsingistä SD:lle 10.3.1945, FRUS 1945 IV s. 641-643.

taiseksi vielä katsoa, kuinka Suomen onnistuisi selvittää suhteensa Neuvostoliittoon. Vaikka Englanti' olikin lupautunut antamaan joitakin hyödykkeitä Ruotsille normaalia aiemmin ja Ruotsi tältä pohjalta antaisi Suomelle raaka-aineita sekä elintarvikkeita, ongelmaksi Suomen kannalta jäi Ruotsin haluttomuus hyväksyä sterling-valuuttaa Suomelta. Näin ollen Suomen oli annettava tavaroita Ruotsille lisätoimitusten kompensatioksi, mikä ymmärrettävästi vähensi vapaaseen vientiin varattujen tavaroiden määrää. Suomen toimintavapaus oli entistä rajatumpi, ja vain amerikkalaisilta oli mahdollista saada helpotusta tilanteeseen.

Yhdysvaltojen edustajat olivat kuitenkin välittömästi Helsinkiin saavuttuaan torjuneet suomalaisten luottotoiveet. Tavatessaan Hamiltonin 10.4.1945 Enckell ja Gartz yrittivät sen sijaan päästä sopimukseen kolmesta rajatusta talouskysymyksestä.¹ Tammikuussa Gartzin ollessa Moskovassa Neuvostoliiton ulkomaankauppaministeri Anastas Mikojan oli ottanut esiin kysymyksen vanhasta kuuden miljoonan dollarin etumaksusta, jonka Neuvostoliiton hallitus oli suorittanut Suomen hallitukselle kesäkuussa 1940 peittämään Neuvostoliitolle tulevien laivojen rakennuskuluja. Laivoja ei kuitenkaan koskaan toimitettu. Mikojan ehdottiinkin, että Suomi maksaisi etumaksun takaisin ja sopimus peruttaisiin. Ennen kuin Suomi ryhtyisi neuvotteluihin takaisinmaksusta, se halusi tietää, voitaisiinko tähän tarkoitukseen käyttää Yhdysvalloissa olevia suomalaisvaroja. Suomen Pankin nimissä oli 500 000 dollaria ja Suomen puolustusministeriön nimissä 2 000 000 dollaria. Jäädetyttyjen suomalaisvarojen käyttö ei vallinneissa oloissa kuitenkaan saanut Washingtonin hyväksymistä.

Enckell antoi Hamiltonille myös muistion, jossa todettiin Suomen hallituksen pyytäneen Yhdysvalloilta, että Suomalais-amerikkalaiselle kauppayhtiölle (Finnish-American Trading Corporation) myönnetyn 35 miljoonan dollarin lainan käyttämätöntä osaa voitaisiin suunnata muuhunkin kuin lainojen korkojen ja lyhennysten maksuun. Pyyntö oli esitetty 20.2.1945 Ruotsin ulkoasiainministeriön välitettäväksi, ja 6.4.1945 Suo-

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 12.4.1945, RG59 611.60D31/4-1245 NA; SD Hamiltonille Helsinkiin 2.5.1945, FRUS 1945 IV s. 648-649. Kevään ja kesän 1945 ajan Yhdysvallat oli haluton avaamaan taloussuh-teita Suomeen. Ns. General Ruling 11. poistaminen Suomen osalta ei tätä kuvaa muuta. Yhdysvaltojen "musta lista" the Proclaimed List (sekä brittien vastaava Statutory List) luetteli ne vihollisen miehittämissä tai valvomissa maissa toimivat yritykset ja henkilöt, joiden kanssa ei ilman lupaa saanut käydä kauppaa. Proclaimed List poistettiin Suomen osalta 5.11.1945 alkaen, kun taas välirauhan solmimisen jälkeen Statutory List ei koskenut Suomea lainkaan: FRUS 1945 IV s. 633 alaviitteet.

mi oli pyytänyt mahdollisimman pikaista vastausta toistaiseksi ilman tuk-
loksia. Hamilton arvioi Suomen ehdotusta sanoen, että hänen Paasiki-
velle ja Enckellille aiemmin antamansa lausunnot Yhdysvaltojen mahdol-
lisuuksista myöntää lainoja koskivat tätäkin tapausta. State Depart-
mentkin suhtautui varauksellisesti Suomen ehdotukseen. Vienti-Tuonti
Pankki - jolle ei ollut saapunut Suomen pyyntöä Ruotsin lähetystöstä -
oli tosin valmis harkitsemaan suomalaisten ehdotuksia, mutta State De-
partment ei toistaiseksi kannattanut käyttämättömien varojen myöntä-
mistä Suomelle. Yhdysvaltojen politiikka lainakysymyksessä ei ollut
lainkaan muuttunut.

Kolmantena kysymyksenä Enckell ja Gartz esittivät Suomen hallituk-
sen toivomuksen saada aikaan järjestely, jolla Suomi voisi myydä Yhdys-
valloille puutavaratuotteita kuten paperiselluloosaa sekä laatikkojen val-
mistukseen käytettävää pahvia. Näitä amerikkalaiset olivat ostaneet
säännöllisesti ennen sotaa. Suomalaiset saattoivat toimittaa jotakin vä-
littömästi kuljetusreittien avauduttua, joskin vienti olisi vuosina 1947
ja 1948 huomattavasti suurempaa kuin vuosina 1945 ja 1946. Järjeste-
lyihin sisältyisi ehdotuksen mukaan se, että Suomi saisi etumaksua tu-
levista toimituksista. Luotot voitaisiin ehkä järjestää Yhdysvaltojen
hallituksen luvalla yksityisistä pankeista, jotka aiemminkin olivat ra-
hoittaneet suomalaista vientiä. Hamiltonin mielestä jälleen törmättiin
luottokysymykseen, jota oli erittäin vaikea ylittää. Toinen kysymys oli
se, tarvitsiko Yhdysvallat puutavaratuotteita Suomesta, josta kuljetus-
vaikeudet sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen olivat melkoiset.
Gartz ehdotti Suomen hallituksen edustajan lähettämistä Yhdysvaltoihin
tutkimaan ja keskustelemaan kauppakysymyksistä, mutta Hamiltonin
mielestä matkustaminen tulisi olemaan vaikeaa eikä ilmeisestikään onnis-
tuisi, ennen kuin mahdollisuuksia ja projekteja oli selvitetty alustavas-
ti. State Department ilmoitti Hamiltonille, että Yhdistetty raaka-aine-
neuvosto keskusteli parhaillaan Pohjois-Euroopan puutavaratuotteiden
käytöstä. Suomalaisen puutavaran välittömästi tapahtuva markkinointi
Yhdysvalloissa olisi ennenaikaista. Vienti-Tuonti Pankki oli kuitenkin
valmis harkitsemaan muiden tavaroiden viennin rahoittamista. Suoma-
laisten edustajien lähettämisestä Yhdysvaltoihin State Department ei an-
tanut ohjeita.

Yhdysvallat oli näin ollen torjunut paitsi mahdollisen avun Suomalai-
le korvausten suorittamiseksi, myös suomalaisten esittämät ehdotukset
rajoitetuista toimista taloussuhteiden avaamiseksi. State Department ha-

lusi kuitenkin, ettei Hamilton antaisi suomalaisille sellaista käsitystä, että Yhdysvaltojen hallitus olisi haluton tekemään kaikkensa palauttaakseen normaalit kauppasuhteet mahdollisimman varhain. Toistaiseksi esteenä kuitenkin oli "väistämättömiä mutta väliaikaisia" esteitä.

Ennen kuin State Department ehti lähettää edellä mainitun vastauksen Hamiltonin sähköeseen, Gartzille tarjoutui uusi tilaisuus taivutella amerikkalaisia taloussuhteiden avaamiseen.¹ Higgs siirtyi 1.5.1945 pois Helsingistä, ja hänen paikalleen tuli jo huhtikuun lopulla Benjamin M. Hulley. He molemmat tapasivat 27.4.1945 Gartzin lisäksi eräitä johtavia suomalaisia poliitikkoja - oikeusministeri Kekkosen, kansanhuoltoministeri Hillilän sekä Suomen Pankin pääjohtajan Sakari Tuomiojan. Gartz oli juuri palannut neuvottelumatkalta Ruotsista, josta tulleet toimitukset näyttivät tyrehtyvän ruotsalaisten kieltäytyessä ottamaan sterling-valuuttaa maksuksi. Vuoden 1945 jälkipuoliskon ja koko seuraavan vuoden näkyvät olivat huonot. Gartz oli lähdessä 28.4.1945 Sven-ton kanssa Moskovaan, josta ei myöskään odotettu suurta apua Suomen talousvaikeuksiin. Paine oli varsin ilmeisesti kohdistumassa jonkinlaiseen Yhdysvaltojen kanssa tehtävään sopimukseen. Suomalaiset valittivat edelleen oman edustajansa puuttumista Washingtonissa.

Gartz huomautti Higgsille ja Hulleylle, että hän oli tietoinen Yhdysvaltojen asenteesta korvauksia maksaville maille annettaviin luottoihin eikä aikonut ehdottaa tällaisia luottoja edellyttäviä toimia. Hän halusi ainoastaan keskustella jonkun valtuutetun ja pätevän amerikkalaisen viranomaisen kanssa mahdollisuuksista sopia aikataulusta, jonka pohjalta Suomi veisi Yhdysvaltoihin lähinnä puutavaratuotteita ja saisi vuonna 1946 hyödykkeitä kuten laivalevyjä (n. 15 000 tonnia), kuljetuskalustoa ja sotakorvaustuotannossa tarvittavia koneita. Kyseessä olisi siis tavaravaihtosopimus. Gartz sanoi ottavansa asian uudelleen esiin palattuaan Moskovasta ja heti sen jälkeen Tukholmaan tekemiltään matkoilta. Hamilton suositteli Washingtoniin, että State Department ainakin tutkisi jonkinlaista molemmille osapuolille edullista vienti-tuonti -järjestelmää. Suomalaisen edustajien käynti Washingtonissa näytti hänestä tässä yhteydessä käytännöllisimmältä ratkaisulta.

State Department suosi kuitenkin enemmän pysyvän lähetystön perustamista Washingtoniin kuin erityisen valtuuskunnan saapumista sinne. State Department oli jo ilmoittanut Unkarin ja Bulgarian hallituk-

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 28.4.1945, FRUS 1945 IV s. 646-648.

sille toivovansa kyseisten maiden edustustoa Yhdysvaltoihin, vaikka diplomaattisuhteet eivät vielä palautuisikaan normaaleiksi. Amerikkalaiset katsoivat, että kukin liittoutunut valtio saattoi itse päättää, milloin se hyväksyi entisten satelliittivaltioiden edustajien saapumisen pääkaupunkiinsa. Jos Unkarin ja Bulgarian edustajien sallittiin tulla, vielä vähemmän oli syytä estää Suomen edustuston perustamista. Vaikka kyseessä ei olisikaan diplomaattisuhteiden palauttaminen, edustajille annettaisiin kaikki mahdollisuudet ajaa epävirallisesti Suomen etuja.¹

Ajatus kaupallisen edustajan lähettämisestä Washingtoniin raukesi lähinnä sen takia, että Suomen ja Yhdysvaltojen välisten normaalien diplomaattisuhteiden solmiminen käynnistyi juuri toukokuun lopussa. 27.5.1945 marsalkka Stalin esitti presidentti Trumanille, että Bulgarian, Romanian ja Suomen sekä myöhemmin Unkarin kanssa solmittaisiin diplomaattisuhteet. 7.6.1945 antamassaan vastauksessa Truman ilmoitti suostuvansa tähän Suomen osalta, muttei pitänyt muiden maiden sisäistä tilannetta vielä kypsänä ehdotuksen toteuttamiseksi. Kysymys ratkaistiin Potsdamin konferenssissa siten, että kyseiset suurvallat tutkisivat kukin erikseen mahdollisuuksia solmia diplomaattisuhteet näiden maiden kanssa. Ensimmäisenä suurvaltana Neuvostoliitto palautti-kin 6.8.1945 ennalleen diplomaattisuhteet Suomen kanssa. Diplomaattisuhteet Suomen ja Yhdysvaltojen välillä palautuivat 31.8.1945, ja Suomen Washingtonin-lähettilääksi nimitettiin tuolloinen maatalousministeri K.T. Jutila.

Vaikka diplomaattisuhteiden avautuminen oli kesällä 1945 näköpiirissä, se ei poistanut suomalaisten tarvetta lähettää valtuuskunta Yhdysvaltoihin. Lähetystön avaamiseen Washingtonissa kuluisi oma aikansa, jolloin täysipainoinen paneutuminen taloussuhteiden hoitoon ei ollut mahdollista. Gartz yritti jälleen kesäkuun puolivälissä taivuttaa amerikkalaisia toimenpiteisiin kaupan avaamiseksi. Gartzin mielestä Yhdysvaltojen apua tarvittiin mm. kuljetusvaikeuksien poistamiseksi. Vuonna 1939 Suomessa oli n. 49 000 autoa, sodan päätyttyä enää n. 17 700. Tarve oli ainakin n. 2 000 uutta autoa varaosineen.² 18.6.1945 Gartz ehdotti Hamiltonille, että hän antaisi kahden tai kolmen henkilön nimet, jotka voisivat esittää amerikkalaisille luettelon Suomen ehdottamista erityisprojekteista. Hamilton lupasi välittää ehdotuksen hallitukselleen,

1 SD Hamiltonille Helsinkiin 28.5.1945, FRUS 1945 IV s. 649-650.

2 Hamilton Helsingistä SD:lle 14.6.1945, RG59 611.60D31/6-1445 NA.

ettei ryhtynyt arvaamaan Washingtonista tulevaa vastausta.¹

Ruotsalaiset sanoivat heinäkuun alkupuolella Tukholmassa olleelle Gartzille, ettei Ruotsi voinut auttaa Suomea, ellei apua tulisi muualtakin. Ruotsi oli toistaiseksi ainoa länsivalta, joka oli antanut suoranais- ta apua Suomelle. Gartz arveli ruotsalaisten pelkäävän entistä enem- män, että Ruotsi joutuisi jatkuvasti auttamaan Suomea Neuvostoliiton vaikutuksen rajoittamiseksi. Ruotsinkin asemaan vedoten Gartz yritti taivuttaa amerikkalaisia edes nimellisen avun antamiseen, jotta ruotsa- laiset olisivat myötämielisiä suomalaisille jatkossakin.²

Tukholmassa oleville Yhdysvaltojen edustajille Gartz ilmoitti ymmär- tävänsä Hamiltonin kanssa käytyjen keskustelujen pohjalta, ettei pienen suomalaisvaltuuskunnan lähettämiselle ollut estettä. Gartzin mielestä val- tuuskunnan tuli olla sekä vaikutusvaltainen että Yhdysvaltojen hyväk- symä. Yksi kokoonpano voisi olla Sakari Tuomioja, Hella Wuolijoki, Walter Gräsbeck sekä heidän sihteerinsä.³

Hamilton ei kuitenkaan halunnut, että Washingtoniin matkustaisi sel- laisia henkilöitä, joiden nimi yhdistettäisiin valtiovarainministeriöön tai Suomen Pankkiin. Näin siksi, ettei julkinen mielipide erehtyisi luule- maan, että Washingtonissa keskusteltaisiin lainoista.⁴ State Department hyväksyi Hamiltonin näkemyksen ja antoi luvan vastata suomalaisille tältä pohjalta.⁵

Amerikkalaisten varovaisuudesta huolimatta Helsingissä liikkui kesäl- lä 1945 huhuja taloussuhteiden avaamisesta Yhdysvaltoihin. 24.7.1945 Hufvudstadsbladet kertoi kuulleen, että Sakari Tuomioja lähtisi pian neuvottelumatkalle Yhdysvaltoihin. Vaikka seuraavan päivän lehdessä todettiin uutinen ennenaikaiseksi, Hamilton piti asian saamaa julki- suutta kiusallisena. Gartz oli ehtinyt lähteä Moskovaan, eikä asiaa näin ollen voitu toistaiseksi hoitaa päätökseen.⁶

Palattuaan Moskovasta Gartz tapasi jälleen Hamiltonin 15.8.1945. Gartz ilmoitti, että Suomen hallitus toivoi voivansa esittää viikon tai

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 19.6.1945, RG59 611.60D31/6-1945 NA.

2 Johnson Tukholmasta SD:lle 12.7.1945, RG59 860D.50/7-1245 NA.

3 Hamilton Helsingistä SD:lle 19.6.1945, RG59 611.60D31/6-1945 NA.

4 Hamilton Helsingistä SD:lle 16.7.1945, FRUS 1945 IV s. 651-652.

5 SD Hamiltonille Helsinkiin 23.7.1945, RG59 611.60D31/7-2345 NA.

6 Hamilton Helsingistä SD:lle 25.7.1945, RG59 611.60D31/7-2545 NA;
Hamilton Helsingistä SD:lle 26.7.1945, RG59 611.60D31/7-2645 NA;
Hufvudstadsbladet 24.7.1945 25.7.1945.

kahden sisällä viisumipyynnön Tuomiojalle, Gräsbeckille sekä mahdollisesti muutamalle muulle henkilölle Yhdysvaltojen matkaa varten. Hamilton torjui heti Tuomiojan nimen tämän matkan yhteydessä. Gartz piti kuitenkin Suomen Pankin uuden pääjohtajan käyntiä Yhdysvalloissa erittäin tärkeänä, jotta tämä saattoi solmia suhteita siellä. Rytillläkin oli ollut erittäin edullisiksi osoittautuneita ulkomaansuhteita. Tuomiojaa ei kuitenkaan tarvinnut sitoa suunnitteilla olleeseen matkaan, vaan hän saattoi vierailla Yhdysvalloissa yksinkin toisena ajankohtana.¹

Syyskuun 4. päivänä Gartz ilmoitti pahoitellen asian saamaa julkisuutta Hulleylle, että Suomen hallitus suunnittelee Selluloosayhdistyksen puheenjohtajan Walter Gräsbeckin, Artturi Lehtisen kansanhuoltoministeriöstä, ulkoasiainministeriön kauppapoliittisen osaston virkamiehen Ragnar Smedslundin sekä mahdollisesti joidenkin asiantuntijoiden muodostaman valtuuskunnan lähettämistä Washingtoniin. Gräsbeck edustaisi Suomen vientipotentiaalia, Lehtinen tuontia ja Smedslund, joka oli ollut Britanniassa kaupallisena attasheana, olisi sihteeri. Vaikka Yhdysvaltojen ja Suomen väliset diplomaattisuhteet olikin avattu jälleen 31.8.1945 ja Suomen lähettilään saapuminen Washingtoniin oli näköpiirissä, suomalaiset halusivat valtuuskunnan matkustavan. Suomen edustuston työn käyntiinlähteminen veisi nimittäin aikaa. Koska kauppaneuvottelut sekä Neuvostoliiton että Britannian kanssa oli saatu päätökseen, suomalaiset osasivat määritellä yksityiskohtaisesti tarpeensa amerikkalaisille. Suomi halusi Yhdysvalloista esimerkiksi koneita, joita toivottiin saatavan sieltä nopeammin kuin Britanniasta. Gartz sanoi suoraan, että ensimmäiset vientierät Suomesta Yhdysvaltoihin tulisivat kysymykseen vasta vuoden 1946 jälkipuoliskolla. Hulley arveli, että Gartz toivoi Suomen voivan käyttää tulevaa vientiään luottopohjana ostoilleen. Gartz ei tosin tässä yhteydessä maininnut luottoja, mutta Hulley uskoi suomalaisten joka tapauksessa yrittävän saada pitkäaikaista pankkilainaa tai kauppaluottoja rahoittaakseen välittömästi tapahtuvan tuontinsa. Hulleyyn mielestä valtuuskunnan vierailu palveli myös amerikkalaisia etuja, sillä Yhdysvaltojen tulevaisuus Suomen markkinoilla voitaisiin taata tällä tavoin. Sallimalla suomalaisille joitakin avainmateriaaleja Yhdysvallat voisi auttaa heitä saamaan teollisuuden toimimaan täysitehoisesti ja näin mahdollistaa Suomen taloudellisen terveyden palauttamisen.²

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 20.8.1945, RG59 611.60D31/8-2045 NA.

2 Hulley Helsingistä SD:lle 5.9.1945, FRUS 1945 IV s. 654-655.

Washingtonissa sekä State Department että kauppaministeriö hyväksyivät Suomen valtuuskunnan lähettämisen.¹ Tämän jälkeen suomalaiset korostivat entistä enemmän myös Tuomiojan matkan tärkeyttä. He halusivat Tuomiojan olevan Washingtonissa samanaikaisesti kuin kauppa-
valtuuskuntakin, mutta olivat valmiit myös tinkimään tästä. Hulley korosti State Departmentille, että Tuomiojan matka liittyi epäilemättä toiveisiin saada luottoja ostojen rahoittamiseksi. Hulley olisi ollut State Departmentin ohjeen pohjalta valmis ehdottamaan tämän matkan perumista.² Vaikka State Departmentin suhtautuminen luottojen myöntämiseen ei ollutkaan muuttunut, Washingtonissa ei haluttu viivyttää Tuomiojankaan matkaa.³ Avattuaan taloussuhteensa Neuvostoliittoon sekä Suomen kannalta merkittäviin länsivaltoihin suomalaisilla oli vihdoin useiden yritysten jälkeen tilaisuus päästä neuvotteluihin myös amerikkalaisten kanssa.

Hulley oli tyytyväinen siihen, että Tuomioja vieraili Moskovassa (24. 9.-5.10.1945) ennen Yhdysvaltojen matkaansa. Tällä tavoin ehkäistiin amerikkalaisten pelkäämiä Neuvostoliiton mahdollisia epäilyjä Suomen ja Yhdysvaltojen suhteita kohtaan.⁴ Matkansa aikana Tuomioja oli tosin keskustellut lähinnä poliittisista kysymyksistä Neuvostoliiton ja Suomen välisissä suhteissa eivätkä talousongelmat olleet keskeisesti esillä. Tuomioja vastasi Hulley'n esittämään kysymykseen, ettei hänellä ollut mitään tekemistä Neuvostoliiton julkistaman korvausajan pidentämisen kanssa. Tuomioja uskoi, että neuvostoliittolaiset olivat tehneet päätöksensä jo jonkin aikaa sitten ja ilmoittaneet sen samanaikaisesti Romanianle annettujen helpotusten kanssa.⁵

Ennen kuin Suomen kauppavaltuuskunta ehti saapua Washingtoniin, Hulley lähetti lokakuun puolivälissä State Departmentille arvionsa poliitikasta, jota Yhdysvaltojen kannattaisi harjoittaa suomalaisia kohtaan.⁶ Korvauksiin menevien lainojen kieltäminen oli edelleen järkevää, eikä tä-

1 SD Hulleylle Helsinkiin 6.9.1945, RG59 611.60D31/9-545 NA. Amerikkalaisten asenteeseen vaikutti epäilemättä osaltaan Suomen puunjalostusteollisuuden merkitys länsimaille: vert. Rautkallio 1979, s. 43-44.

2 Hulley Helsingistä SD:lle 18.9.1945, FRUS 1945 IV s. 655-656.

3 SD Hamiltonille Helsinkiin 5.10.1945, RG59 611.60D31/9-1845 NA.

4 Hulley Helsingistä SD:lle 25.9.1945, RG59 611.60D31/9-2545 NA.

5 Hulley Helsingistä SD:lle 16.10.1945, FRUS 1945 IV s. 656-657.

6 Hulley Helsingistä SD:lle 18.10.1945, FRUS 1945 IV s. 658-659.

tä asennetta ollut syytä muuttaa. Sen sijaan - kuten jo 19.12.1944 lähetetyissä ohjeissakin oli mainittu - tämä ei edellyttänyt kaikkien luottojen kieltämistä korvauksia maksavalta valtiolta. Kyseisissä ohjeissa oli mainittu mahdollisuus harkita erityisprojektien rahoittamista korvauksiin kuulumattomien hyödykkeiden osalta. Suomeen tällaisten projektien yhteydessä voitaisiin toimittaa 1) keskeisiä hyödykkeitä kuten maantiekuljetuskalustoa, jota tarvittiin vientiin suuntautuvan puunjalostusteollisuuden palauttamiseksi täystuotantoon, 2) kulutustavaroita kuten vaatteita ja elintarvikkeita avustamaan sisäisen talouden tasapainottamista, 3) välttämättömiä terveydenhoitoon ja tieteelliseen työhön tarvittavia toimituksia, jotka aiemmin oli saatu Saksasta, ja joille ei vielä ollut löydetty hankintalähdettä. Kyseessä olisi siis perinteisesti länsimarkkinoille suuntautuneen puunjalostusteollisuuden tukeminen sekä Suomen talouden sisäisen tasapainon vakiinnuttaminen ilmeisestikin poliittisten olojen rauhoittamiseksi.

Vaatimattoman avun perusteena oli toisaalta Yhdysvaltojen etujen turvaaminen Suomen markkinoille ja toisaalta Suomen auttaminen talousvaikeuksissa. Ruotsi, Neuvostoliitto ja Britannia olivat jo varmistaneet asemansa, kun taas Yhdysvaltojen kanssa ei kauppaa ollut elokuvien tuontia lukuunottamatta. Suomen vienti tosin oli jo sidottu muihin kohteisiin, joten luotot olivat ainoa keino kaupan rahoittamiseksi. Neuvostoliiton myöntämä korvausajan pidennys tosin vapauttu varoja vientiin, mutta tämän vaaran ei Suomen ja Yhdysvaltojen välistä kauppaa voitu perustaa.

Yhdysvaltojen liittolaiset eivät toisaalta olleet myöntäneet luottoja. Neuvostoliitto oli korvauksia ja palautettavia tavaroita vastaanottava maa, joka tämän lisäksi sai huomattavan osan Suomen viennistä. Lähes koko muu vienti meni Britanniaan. Britit olivat kynsin hampain taistelleet kaupasta Suomen kanssa, ja vaikkakin he olivat pettyneitä Suomen viennin pienuuteen, he eivät olleet suostuneet luottokauppoihin. Tämän lisäksi Tanskan kanssa käytiin kahdenkeskistä kauppaa, joka myös oli luonteeltaan tavaravaihtoa. Ainoastaan Ruotsi oli myöntänyt luottoja n. 50 miljoonan dollarin edestä, minkä lisäksi Brasiliasta oli anottu luottoa.

Hulleyn mielestä Suomi ei ollut taloudellisesti suinkaan toivottomassa tilanteessa. Suomi oli vain yksi monista valtioista, jotka pyysivät Yhdysvaltojen apua. Koska Suomi oli entinen Saksan liittolainen, sitä ei voitu sijoittaa apua tarvitsevien luettelossa aivan alkupäähän. Lisäksi

Suomen erityisasema antoi Hulleylle syyn arvella, ettei Suomelle mahdollisesti kannattanut antaa apua, ennen kuin Neuvostoliiton esittämistä lainapyynnöistä oli päätetty. Suomi ei ehkä tarvinnut apua kaikkein kipeimmin, mutta toisaalta yksikään toinen valtio ei yhtä varmasti maksaisi luottoa takaisin kuin Suomi, jos se pysyisi suvereenina valtiona. Kun Neuvostoliiton suorittama Suomen valtaus näytti epätodennäköiseltä, lopullinen vastaus riippui Hulley'n mielestä kansainvälisestä kehityksestä.

Gräsbeckin johtama kauppavaltuuskunta pääsi jo 22.10.1945 sopimukseen kaupankäynnin periaatteista.¹ State Departmentin kauppapoliittinen osasto (Commercial Policy Staff) edellytti kaupan palaamista yksityisten käsiin mahdollisimman pian. Gräsbeck piti tätä hyväksyttävänä ja sanoi Suomenkin hallituksen suosivan samanlaista politiikkaa. Gräsbeck sai luvan aloittaa välittömästi neuvottelut yksityisten amerikkalaisten yritysten kanssa. Suomi puolestaan saattoi Gräsbeckin arvion mukaan viedä Yhdysvaltoihin 20 000-25 000 tonnia selluloosaa jo ennen vuoden 1945 loppua. Laivausten suorittamiseksi asia siirrettiin hyödykejaostolle (Commodities Division).

Gräsbeck esitti Yhdysvaltojen valtuuskunnalle myös luettelon hyödykkeistä, joita Suomi tarvitsi kiireellisesti Yhdysvalloista. Hän korosti erityisesti hiilen merkitystä - ilman sitä selluloosateollisuus ei voinut toimia tehokkaasti. Amerikkalaiset eivät kuitenkaan vielä voineet luovata muuta kuin tutkia Suomen jättämiä ehdotuksia. Myös Gräsbeckin esittämä jäädytettyjä varoja koskenut kysymys siirrettiin neuvotteluihin Yhdysvaltojen valtiovarainministeriön edustajien kanssa.

4.4.3. Luottoneuvottelut

Neuvottelut Washingtonissa oli tuskin ehditty avata, kun vaikutusvaltainen sanomalehti The New York Times kertoi, että Neuvostoliitto oli vaatinut korvauksia vuodelle 1946 79 miljoonaa dollaria aikaisemmin sovittun 50 miljoonan sijasta. Lehden mukaan tämän lisäksi oli maksettava

1 SD Memorandum (Loewy) 22.10.1945, RC59 611.60D31/10-2245 NA. Neuvottelut Washingtonissa käytiin 20.10.1945 alkaen, Vienti-Tuonti Pankki perustettiin jo vuonna 1934: vert. Rautkallio 1979 s. 44-46.

15 miljoonan dollarin saksalaissaatavat ja palautettava tavaroita 14 miljoonan dollarin edestä. Artikkelin mukaan Suomen "viralliset piirit" olivat todenneet, ettei maa selviydy maksuista. Vuonna 1945 oli maksettu 35 miljoonaa dollaria, josta 14 miljoonaa ja n. 300 000 tonnia oli laivaluovutuksia. Suomen laivastosta oli jäljellä enää n. 310 000 tonnia vanhoja laivoja sekä 40 alusta suljettuina Britannian ja Yhdysvaltojen satamissa. Tieto Neuvostoliiton myöntämästä korvausajan pidentämisestä ei ollut ehtinyt lehteen.¹ Uutinen korvaustaakan lisääntymisestä oli virheellinen. Ilmoitettu 29 miljoonan dollarin lisäys korvaus-suorituksiin oli mahdollisesti sekaantunut saksalaissaataviin ja palautet-taviin tavaroihin, vaikka nämäkin mainittiin Suomen lisävelvoitteina. Tämän tutkimuksen yhteydessä on ollut mahdotonta selvittää, kuinka paljon Suomen "virallisten piirien" kuvaukset Suomen tilanteesta olivat vaikuttaneet uutisen syntyyn.

Tieto Suomen "lisääntyneestä" korvaustaakasta kantautui Yhdysvaltojen kongressiin saakka. Minnesotsan William A. Pittenger esitti 1.11. 1945 edustajainhuoneessa vetoituksen Suomen puolesta.² Hän tiesi kertoa Suomen tehneen "eräänlaisen rauhansopimuksen, joka vaati Suomea maksamaan korvauksena Neuvostoliitolle n. 50 miljoonaa dollaria". Neuvostoliitto oli esittänyt uuden 15 miljoonan dollarin vaatimuksen. Kun suomalaiset olivat sanoneet, etteivät he pystyneet maksamaan tätä, neuvostoliittolaiset olivat käskeneet heitä kääntymään Yhdysvaltojen puoleen.

Amerikkalaisten pelko, että he joutuisivat rahoittamaan sotakorvauksia, sekä State Departmentille kantautuneet tiedot Suomen "lisääntyneestä" korvaustaakasta tekivät amerikkalaiset neuvottelijat entistä varovaisemmiksi. Kun Tuomioja oli "erillisen" matkansa aikana liittynyt Suomen valtuuskuntaan, suomalaiset ottivat myös luottokysymyksen esiin. Marraskuun alussa he esittivät Suomen luottotarpeeksi Yhdysvalloista 110 miljoonaa dollaria, josta 65 miljoonaa tulisi ensimmäisen ja 45 miljoonaa toisen vuoden osalle. Suomi puolestaan veisi Yhdysvaltoihin selluloosaa: 25 000 tonnia eli arvoltaan n. kaksi miljoonaa dollaria oli jo valmiina laivausta varten.³

1 The New York Times 25.10.1945.

2 Russian Policy in Finland. Extension of Remarks of Hon. William A. Pittenger of Minnesota in the House of Representative. Thursday November 1 1945, Congressional Record Volume 91 - Part 13, s. A4638-A4639.

3 SD Memorandum (Livesey. Otey) 5.11.1945, RG59 FW611.60D31/10-1845 NA.

Yhdysvaltojen edustajat olivat kuitenkin huolissaan Suomelle asetetuista velvoitteista. Suomalaiset vakuuttivat, ettei Neuvostoliiton taolta ollut esitetty lisävaatimuksia, vaan korvaussummaa oli pidettävä - mahdollisia helpotuksia lukuunottamatta - sovittuna. Edellisen lisäksi Lehtinen esitti lyhyen katsauksen Suomen vienti- ja tuontiodotuksiin.¹

Amerikkalaisten luottopolitiikka korvauksia maksaville maille ei ollut kuitenkaan muuttunut. The New York Timesin artikkeli antoi syytä olettaa, että julkinen mielipide tulkitsisi kaikki kyseisille maille annetut lainat korvausten rahoittamiseksi. Toisaalta Yhdysvaltojen myöntämät lainat saattoivat rohkaista muita maita esittämään entistä suurempia vaatimuksia korvausten ja muiden saatavien yhteydessä.

Suomella oli lisäksi varsin rajattu liikkumavapaus talouskysymyksissä. Se oli tehnyt tavaravaihtosopimuksia joidenkin maiden kanssa, ja kyseiset sopimukset yhdessä korvausvelvoitteen kanssa nielivät maan vientimahdollisuudet lähes kokonaan. Näiden sopimusten puitteissa Suomi ei ollut saanut luottoja. Toisaalta Suomella oli velvoitteita Yhdysvalloissa. Suomalais-amerikkalaiselle kauppayhtiölle annetun luoton hoitamisesta oli päästävä jonkinlaiseen sopimukseen, sillä pääoman lyhentämistä ja korkojen maksua ei voitu jatkuvasti lykätä.

Amerikkalaisten pyynnöstä Suomen valtuuskunta laati selvityksen luottotarpeestaan vuosille 1946 ja 1947 sekä mahdollisuuksista hoitaakysäiset luotot.² Muistiossa korostettiin, että luotot oli tarkoitettu teollisuuden tuotannon, erityisesti vientiteollisuuden elvyttämiseen. Kaksi vuotta oli arvioitu tarvittavan, kunnes Suomen teollisuus työskentelisi jälleen täydellä teholla. Tämän jälkeen Suomen asemaa voitaisiin ainakin osittain verrata vuosien 1936-1938 väliseen aikaan. Tuolloin Suomi oli vienyt vuosittain n. 170 miljoonan dollarin edestä, joka vuoden 1945 rahassa oli n. 255 miljoonaa. Samanaikaisesti Suomi oli vähentänyt ulkomaista velkaansa 10.2 miljardista Suomen markasta (= 204 miljoonaa dollaria) 0.4 miljardiin (= 8 miljoonaa dollaria). Vertailu sotaa edeltäneeseen aikaan ei ymmärrettävästi ollut täysin oikeutettua, senkään vuoksi, että sodan taloudellisista seurauksista Karjalan menetys jäisi pysyväksi. Tämän oli arvioitu vaikuttavan Suomen tuotantokapa-

1 SD Memorandum (Livesey Otey) 5.11.1945, RG59 FW611.60D31/10-1845 NA.

2 Memorandum regarding the Credit need by Finland for the years 1946 and 1947 7.11.1945, RG59 611.60D31/11-745 NA.

siteettia vähentävästi n. 25 miljoonalla dollarilla vuosittain. Toisaalta karjalaiset olivat tulleet työvoimaksi Suomen puolelle. Lisäksi sodan aikana teollisuus oli kehittynyt tuottamaan entistä pitemmälle kehitettyjä ja paremmin tuottavia hyödykkeitä. Esimerkiksi raakapuun vienti oli vähentynyt ja tilalle oli tulossa mm. valmistalot.

Amerikkalaiset pitivät heille esitettyjä arvioita realistisina ja toteutuskelpoisina. Laadittu muistio poisti varsin ilmeisesti heidän tuntemiaan epäluuloja Suomen mahdollisuuksia kohtaan. Viennin kohoaminen 250 miljoonaan dollariin vuosittain näytti jättävän riittävästi mahdollisuuksia luottojen hoitamiseen muutaman vuoden kuluessa. Muistio tosin perustui odotukseen, että ulkomainen hintataso pysyisi ainakin ennallaan ja että Suomi selviytyisi korvauksista eikä lisätaakkoja enää säilyttäisi suomalaisten niskoille.¹ Saamistaan tiedoista huolimatta amerikkalaiset pitivät luottopolitiikkaansa Suomea kohtaan toistaiseksi entisenlaisena.

Suomen valtuuskunta taivutti amerikkalaisia edelleen myöntämään luottoja toteamalla, etteivät suomalaiset missään tapauksessa pyytäneet Yhdysvaltoja rahoittamaan Suomen korvauksia Neuvostoliitolle. Epäilyt Neuvostoliiton korvauspolitiikkaa kohtaan olivat niinkään turhia: suoritusaikaa oli pidennetty kuudesta kahdeksaan vuoteen, palautettavien tavaroiden arvo oli lopullisesti sovittu ja neuvostoliittolaiset olivat vahvistaneet, ettei heillä ollut uusia vaatimuksia tuolloin eikä tulevaisuudessa. Kysymys olisi siis puhtaasti kaupallisista luotoista, jotka mahdollistaisivat paitsi laajan teollisuuskapasiteetin palautumisen normaali-tuotantoon myös kyseisten luottojen ja aikaisempien lainojen takaisinmaksun. Lisäksi varoja liikenisi saksalaisten aiheuttamien tuhojen korjaamiseen Pohjois-Suomessa. Gräsbeck antoi lisäksi uuden luettelon Yhdysvalloista haluamistaan tavaroista, joiden joukossa ei ollut sota-korvauksiin tarkoitettuja raaka-aineita tai tuotteita.²

Marraskuun puolivälissä suomalaisten todistelut alkoivat tehdä amerikkalaisia entistä vakuuttuneemmiksi siitä, että Suomella oli hyvä taloudellinen pohja pyytää kyseisiä kaupallisia luottoja. Suomen lisääntyvä vientikyky olisi edullista useissa eri yhteyksissä. Ainoa huolestuttava tekijä oli yhä edelleen luottojen suhde korvaussuorituksiin. Suomalaisten esittämät luvut osoittivat, että ilman vuoden 1946 korva-

1 SD Memorandum (Livesey) 8.11.1945, RG59 FW611.60D31/10-1845 NA.

2 Gräsbeck SD:lle 9.11.1945, RG59 FW611.60D31/11-945 NA.

usten ja palautettavien tavaroiden tuomia velvoitteitakin suomalaiset tarvitsivat luottoja tuotantokapasiteettinsa jälleenrakennukseen. Suomi oli riippuvainen ulkomaisesta polttoaineesta ja elintarvikkeista, joiden lisäksi se tarvitsi ulkomailta hyödykkeitä korvausvelvoitteisiinsa. Suomalaiset olivat vakuuttaneet, ettei luottoja tarvittaisi korvauksiin tulevien hyödykkeiden osalta parina seuraavana vuonna, mutta State Departmentissa ei täysin luotettu tähän.¹

Sotakorvaukset eivät sen sijaan olleet millään tavoin ristiriidassa Suomen Yhdysvaltoihin kohdistuvien vientimahdollisuuksien kanssa. Yli 90 % kyseisestä viennistä oli ennen sotaa ollut puunjalostusteollisuuden tuotteita. Ennen sotaa oleesta tuotantokapasiteetista tarvittiin vain 10 % puunjalostusteollisuudesta tulevien korvaustavaroiden valmistamiseen. Jos Suomi pystyi säilyttämään tyydyttävät suhteet Neuvostoliittoon, Yhdysvaltojen kysynnän suomalaistuotteita kohtaan arvioitiin olevan taattu, ja suurienkin luottojen myöntäminen olisi perusteltua. Kyseisten tavaroiden tuotantokapasiteetin rakentaminen sotaa edeltäneelle tasolle kesti kuitenkin jonkin aikaa varsinkin, kun raaka-ainevarastot oli kulutettu loppuun, kuljetusvaikeudet olivat melkoisia, tehtailta puuttui hiiltä ja puuta käytettiin paljolti polttoaineena.²

Gräsbeckin jättämän luettelon State Department arvioi hyväksytyihin ja tarkistettaviin hyödykkeisiin taulukon 33 mukaisesti.

1 *Finnish Reparations and Need for Commercial Credit* SD Memorandum (Livesey) 14.11.1945, RG59 FW611.60D31/10-1845 NA.

2 *ibid.*

Taulukko 33. State Departmentin arvio Suomen esittämästä tarveluettelosta (milj. U.S. dollaria)

Tavararyhmä	Hätätarve 30.6.1946 mennessä	Kokonais- tarve 31.12.1946 asti
<i>Hyväksytyt</i>		
Elintarvikkeet, rehut ja lannoitteet	17.0	36.0
Tekstillit, nahkat ja kumi	6.0	14.0
Koneet	5.5	8.5
Kuljetusvälineet	5.0	8.0
Kemialliset ja farmaseuttiset tuotteet	3.0	4.0
Yhteensä	36.5	70.5
<i>Tarkistettavat</i>		
Kiinteät ja juoksevat polttoaineet	4.0	7.0
Teräs, rauta ja muut metallit	5.0	7.0
Yhteensä	9.0	14.0

Lähde: *Finnish Reparations and Need for Commercial Credit*
SD Memorandum (Livesey) 14.11.1945, RG59 FW611.60D31/
10-1845 NA.

Polttoaineryhmässä suomalaiset pyysivät 200 000 tonnia hiiltä ja 100 000 tonnia koksia. Neuvostoliittolaiset olivat luvanneet saman määrän, mutta sen odotettiin saapuvan Suomeen vasta vuoden 1946 loppupuolella. Kun muualta ei ollut odotettavissa merkittäviä polttoainetoimituksia, Suomeen tuotava määrä näytti jakautuvan tasan Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen osalle. State Department piti oikeudenmukaisena päätellä, että Yhdysvalloista tulevan hiilen ja koksen voitiin katsoa auttavan Suomen taloutta yleensä eikä nimenomaisesti sotakorvauksia, sillä korvausten vuosittainen arvo (37.5 milj. dollaria) ei ollut puolta maan tuotannon tai viennin arvosta. Gräsbeckin uudessa luettelossa ollut 98 725 tonnin rauta- ja teräspyyntö alennettiin amerikkalaisten toivomuksesta 50 000 tonniin. Alennettu määrä vastasi n. 21 % sotaa edeltäneestä vuosituotannosta. Tämänkin State Department tulkitseminen Suomen talouden yleiseen jälleenrakennukseen eikä nimenomaisesti Neuvostoliitolle.¹

1 *Finland's Request for an Eximbank Loan and the Indisposition of the United States to Grant Loans to Countries Trying to Meet Reparation Payments* SD Memorandum (Otey) 15.11.1945, RG59 860D51/11-1545 NA.

Selvitettyään erityisesti Suomen Yhdysvaltoihin kohdistamien toivomusten suhteen sotakorvauksiin State Department ilmoitti marraskuun puolivälissä, ettei se vastustanut suomalaisvaltuuskunnan Vienti-Tuonti Pankille esittämää luottoanomusta. Mahdollisen luoton määrään State Department ei vielä halunnut ottaa kantaa.¹ 20.11.1945 Suomen valtuuskunta aloitti luottoneuvottelut Vienti-Tuonti Pankissa. Pankki olikin halukas myöntämään suomalaisten pyytämät 110 miljoonaa dollaria, minkä lisäksi Suomelle olisi voitu antaa viiden miljoonan luotto puuvillaostoihin. State Departmentin mielestä 110 miljoonaa dollaria oli kuitenkin liikaa, olihan se enemmän kuin Suomen sotakorvausvelvoite Neuvostoliitolle kyseisenä kahtena vuonna. Toiset pienet valtiot kuten Norja ja Tanska eivät nekään saaneet näin suuria luottoja. State Departmentin mielestä puuvillaluoton lisäksi 25 miljoonan dollarin luotto olisi riittävä. Mahdollisesti ylijäämätavaroiden oston yhteydessä voitiin lisäksi antaa 10 miljoonan dollarin luotto. State Department piti kohtuullisena, että korvausvelvoitteen ja Suomen talousvaikeuksien vuoksi luottoehdot olisivat edullisia suomalaisille.²

Lokakuussa 1945 Vienti-Tuonti Pankki varasi 100 miljoonaa dollaria rahoittaakseen puuvillan vientiä erityisesti Euroopan maihin. Tästä summasta myönnettäville luotoille määrättiin maksuajaksi korkeintaan 15 kuukautta, joskin vuoden 1946 alussa Kiinalle annetun luoton maksuaika oli 24 kuukautta maan erityisvaikeuksien vuoksi. Puuvillaluottojen yhteinen korkokanta oli $2 \frac{1}{2}$ %. Näiden luottojen tavoitteena oli asettaa puuvillan vienti erilleen muiden hyödykkeiden viennin rahoituksesta ja tällä tavoin nopeuttaa ulkomaisten tekstiilitehtaiden saattamista käyntiin. Erillisten puuvillaluottojen avulla voitiin myös kaupankäynnissä omaksua keinot, jotka sopivat nimenomaan puuvillan markkinointiin.³

Ensimmäinen luotto kyseisestä 100 miljoonan dollarin erästä annettiin 12.12.1945 Suomelle. Määrältään se oli viisi miljoonaa dollaria, jolla voitiin viedä noin 46 000 paalia puuvillaa. Luottoehtojen mukaan yksityiset suomalaiset tuojat ottivat yhteyttä amerikkalaisiin myyjiin. Kun kaupasta oli sovittu, Suomen Pankin toimesta ilmoitettiin Vienti-Tuonti

1 SD Memorandum (Livesey) 16.11.1945, RG59 FW611.60D31/10-1845 NA. Tunnettu amerikkalainen lehtimies C.L. Sulzberger kirjoitti 25.11.1945 Paasikiven maininnee hänelle haastattelussa, että Suomen hallitus toivoi 150 miljoonan dollarin luottoa: The New York Times 26.11.1945.

2 SD Memorandum (Ronhovde) 30.11.1945, RG59 860D.51/11-3045 NA.

3 Export-Import Bank of Washington. First Semiannual Report to Congress, s. 19.

Pankille amerikkalaisen viejän nimi sekä muut tarvittavat tiedot. Vienti-Tuonti Pankki antoi tämän jälkeen viejälle kyseessä olevan maksun, ja Suomen Pankki puolestaan huolehti luoton takaisinmaksusta.¹

Vuoden 1946 tammikuun alussa Vienti-Tuonti Pankki tiedusteli Kansainvälisissä raha- ja talousongelmissa neuvoa-antavalta kansalliselta neuvostolta (National Advisory Council on International Monetary and Financial Problems = NAC), vastustiko tämä Suomelle ehdotettua luottoa. Tämän lisäksi pankki ehdotti liitettäväksi Suomalais-amerikkalaisen kauppayhtiön velvoitteet eli noin 25 miljoonaa dollaria tähän summaan.² NAC:n henkilökuntakomitea harkitsi sekin ehdotetun luoton suhdetta sotakorvauksiin, mutta päätyi yksimielisesti suosittelemaan NAC:n yleiskokoukselle luottoanomuksen tukemista.³ Tammikuun 8. päivänä pitämässään kokouksessa NAC päätti hyväksyä ehdotetun luoton Suomelle.⁴ Luottoanomus palasi takaisin Vienti-Tuonti Pankkiin, jonka johtokunta vahvisti 16.1.1946 luoton hyväksymisen. Päätöksen saattaminen julkisuuteen jäi State Departmentin harkittavaksi.⁵

Suomelle myönnetty uusi 35 miljoonan dollarin luotto oli tarkoitettu Gräsbeckin jättämän luettelon mukaiseen Suomen jälleenrakennukseen tarvittujen hyödykkeitten ostoon Yhdysvalloissa. Kun Suomalais-amerikkalaiselle kauppayhtiölle vuonna 1939 ja 1940 annetut noin 25 miljoonan dollarin luotot liitettiin tähän, takaisinmaksettavaksi tuli yhteensä 60 miljoonaa dollaria. Maksut sovittiin suoritettaviksi niin, että ensimmäinen 20 miljoonan dollarin erä toteutettaisiin vuosina 1951-1956 2½ %:n korolla. Toinen erä olisi myös 20 miljoonaa dollaria ja sen maksuaika olisi vuosina 1956-1961, mutta korko olisi 3 %. Viimeinen 20 miljoonan erä tulisi maksuun vuosina 1961-1966 3½ %:n korolla. Näin olleen luoton keskiarvokoroksi tuli 3 %.⁶ Takaisinmaksun aloittamishetkeä määriteltäessä oli otettu huomioon se, että sotakorvaustoimitusten

1 *Cotton Export Credit No. 387* 12.12.1945, RG275 387 Finland/387B Bank of Finland NA.

2 Export-Import Bank NAC:lle 4.1.1946 NAC Document No. 33, U.S. Department of the Treasury (NAC).

3 NAC Staff Committee Minutes Meeting 5 (January 4 and 5, 1946), RG56 Box 5 NA.

4 NAC Minutes Meeting 7 (January 8, 1946), RG56 Box 2 NA.

5 SD Lontoon lähetystölle 16.1.1946, RG59 860D.51/1-1646 NA.

6 Export-Import Bank of Washington. Second Seminannual Report to Congress, s. 21.

päätyttyä Suomella olisi edellisvuosia paremmat edellytykset maksujen suorittamiseen.

Amerikkalaiset eivät halunneet missään tapauksessa, että Suomelle annettava luotto vaikeuttaisi suhteita Neuvostoliiton kanssa. Kun kysymys Yhdysvaltojen mahdollisesta luotosta Neuvostoliitolle oli yhä edelleen avoin, saattoi Suomelle annettu tuki ärsyttää neuvostoliittolaisia. Talvella 1945-1946 yksi merkittävimmistä välirauhansopimuksen täyttämiseen liittyneistä avoimista kysymyksistä oli sotasyullisten oikeudenkäynti. State Department katsoi, että ilmoitus luoton myöntämisestä ennen kyseisen oikeudenkäynnin päättymistä voitaisiin tulkita Neuvostoliitossa epäystävälliseksi teoksi. Toisaalta ilmoitus saattoi lisätä suomalaisten "liiankin vahvaa" itsetuntoa ja johtaa neuvostoliittolaisia ärsyttäviin tekoihin.¹

Gartz kertoi Hulleylle, että Paasikivi oli halunnut jo uuden vuoden puheeseensa liittää ilmoituksen 50 miljoonan dollarin luoton myöntämisestä. Hulley ei kuitenkaan antanut tähän lupaa. Kun Suomelle myönnettiin luotto tammikuun puolivälissä, ei sotasyullisysoikeudenkäynnin päättymisen vielä ollut näköpiirissä. Ymmärrettävästi kukaan ei myöskään osannut varmasti sanoa, olisiko ilmapiiri oikeudenkäynnin päätyttyä yhtään sopivampi luoton myöntämisestä ilmoittamiseen. Amerikkalaisilta ei jäänyt huomaamatta sekään, että Neuvostoliitto oli allekirjoittanut korvausajan pidentämistä koskeneen sopimuksen ennen tuomioiden julistamista.² Sotasyullisyyskysymyksen ratkaisu ei ilmeisesti ollut niin voimakkaasti sidoksissa talousongelmien selvittämiseen, ettei luoton myöntämisestä olisi voitu ilmoittaa.

State Departmentin halu korostaa luoton riippumattomuutta sotakorvauksista ei täysin ollut yhdenmukainen amerikkalaisten todellisen asenteen kanssa. Gräsbeckin esittämästä ostoluettelosta oli tosin karsittu suoraan korvauksiin meneviä hyödykkeitä niin, että jäljelle jääneiden materiaalien voitiin katsoa menevän Suomen yleiseen jälleenrakennukseen. Toisaalta amerikkalaiset tiesivät, että polttoaine- ja raaka-ainetoimitukset ainakin välillisesti helpottivat myös Suomen sotakorvaustilannetta. Myös lainan takaisinmaksun aloittamisen ajankohtaa määrätessä korvausvelvoitteen loppuminen 1950-luvun alussa otettiin huo-

1 Hulley Helsingistä SD:lle 14.12.1945, RG59 860D.51/12-1445 NA.

2 Hulley Helsingistä SD:lle 10.1.1946, RG59 860D.00/1-1046 NA;
Uusi Suomi 30.1.1946.

mioon. Luoton myöntäminen ei ollut myöskään täysin riippumaton poliittisista yhteyksistä, vaikka State Department halusi näin painottaa. Suomelle annettu luotto oli osa Vienti-Tuonti Pankin sitoumuksia, joiden tavoitteena oli kyseistä pankkia koskevan lainsäädännön mukaisesti avustaa sodasta kärsineitten maitten jälleenrakennusta amerikkalaisilla hyödykkeillä. Tältä pohjalta luoton katsottiin edistävän myös Yhdysvaltojen poliittisia etuja ja vahvistavan länsimaiseen demokratiaan pohjautuvaa hallintojärjestelmää.¹

Ilmeisesti useimmat Suomen asioita seuranneet amerikkalaiset puolsivat luottojen myöntämistä Suomelle. Maatamme pidettiin itsenäisenä, joskin mm. taloudellisesti riippuvaisena Neuvostoliitosta.² Yhdysvaltojen talouselämän piirissä tunnustettiin Suomen tarve luottoihin ja pidettiin myönteisenä pienenkin kaupan käynnistymistä maiden välillä.³ Toisaalta Suomen maine varmana takaisinmaksajana sekä suomalaisten osoittama kiitollisuus aiemmin myönnettyjen luottojen johdosta herätti amerikkalaisissa sympatioita Suomea kohtaan.⁴ Ennen kaikkea luottojen suhde sotakorvauksiin herätti myös vastustusta. Esimerkiksi Yhdysvaltojen entisen presidentin Herbert Hooverin tiedettiin olleen haluton antamaan luottoja, koska hän pelkäsi, että Neuvostoliitto korjaa hyödyn.⁵

Yhdysvallat antoi Suomen valtuuskunnalle lähtöluvan sen jälkeen, kun maiden väliset diplomaattisuhteet oli solmittu uudelleen. Tätä edelsi kevään 1945 tilanne, jolloin sotasyyllisyyskysymystä lukuunottamatta välirauhanehtojen täyttäminen ohjautui vakiintuneille urille. Maaliskuun 1945 eduskuntavaalit oli toteutettu tavalla, joka tyydytti länsimaisia tarkkailijoita. Amerikkalaiset pysyivät edelleen kiinni kannassaan, jonka mukaan he eivät rahoittaisi sotakorvauksia. Ainoastaan sikäli heidän poliitiikkansa oli muuttunut, että luotot annettiin sotakorvauksia maksavalle valtiolle. Gräsbeck joutui kuitenkin yksityiskohteisesti todistamaan, että velvoitteistaan huolimatta Suomi pystyisi selviytymään luoton takaisinmaksusta. Luoton saannin edellytyksenä oli

1 Export-Import Bank of Washington. Second Semiannual Report to Congress, s. 17; SD Memorandum (Ronhovde) 30.11.1945, RG59 860D.51/11-3045 NA.

2 The New York Times 2.12.1945.

3 The New York Times 4.12.1945.

4 The New York Times 1.2.1946 sekä 3.2.1946.

5 Hulley Helsingistä SD:lle 29.12.1945, RG59 860D.51/12-2945 NA.

myös se, etteivät rahat suoranaisesti menneet sotakorvauksiin, vaan pikemminkin länteen suuntautuvan vientiteollisuuden voimistamiseen. Yhdysvaltojen luotonannon motiivina ei siis ollut auttaa Suomea voittamattomaksi arvioidun esteen edessä. Amerikkalaiset odottivat ja katsoivat, pystyikö Suomi vakiinnuttamaan asemansa välirauhansopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Kun näin oli tapahtunut, he antoivat edulliseksi harkitsemansa luoton. Kuvaavaa on, että Vienti-Tuonti Pankki olisi taloudellisten edellytysten pohjalta ollut valmis hyväksymään huomattavasti suuremman luoton, kuin mihin State Department poliittisten tekijöiden pohjalta antoi luvan.

Romanian osalta poliittinen kehitys ei sen sijaan kulkenut amerikkalaisten edellyttämällä tavalla. Helmikuussa 1945 vasemmisto Neuvostoliiton tukemana pakotti kuningas Mihain nimeämään maahan Petru Grozan hallituksen. "Prosenttisopimuksen" mukaisesti Churchill oli hiljaa, ja Yhdysvalloistakin kuului tässä vaiheessa vain joitakin tyytymättömiä vastalauseita. Kun kysymys diplomaattisuhteiden solmimisesta Saksan rinnalla taistelleiden maiden kanssa nousi esiin, presidentti Truman asetti Romanian osalta ehdoksi uuden, edustavamman hallituksen muodostamisen sekä vapaiden vaalien järjestämisen. Romanian kysymys kytkeytyi osaksi suurvaltojen välisiä keskusteluja, jotka polkivat paikoillaan aina joulukuuhun 1945. Joulukuun 23. päivänä ulkoministeri Byrnes tapasi kolmen suurvallan ulkoministerikonferenssin yhteydessä marsalkka Stalinin, joka lupaili mahdollisuuksia laajentaa Romanian hallituksen pohjaa. Uudelleen järjestetyn hallituksen tuli sitten julistaa vapaat vaalit, Britannia ja Yhdysvallat tunnustaisivat uuden hallituksen ja viimeisenä vaiheena pidettäisiin kyseiset vaalit.¹

Byrnes oli tehnyt sopimuksen itsenäisesti, eivätkä Truman ja hänen neuvonantajansa olleet sopimuksen epämääräisyyden vuoksi täysin tyytyväisiä. Tästä huolimatta Yhdysvallat tunnusti 5.2.1946 Romanian hallituksen. Viimeistä vaihetta eli vapaita vaaleja ei kuitenkaan kevään ja kesän 1946 aikana alkanut kuulua. Yhdysvalloilla ei tässä tilanteessa ollut painostuskeinoja. Esimerkiksi dollariluottoja ei tähän voitu käyttää, sillä Romania ei osoittanut niitä kohtaan juuri lainkaan mielenkiintoa. Luotoilla olisikin voitu saada todennäköisesti vain toisarvoisia myönnytyksiä. Toisaalta Romaniaa pidettiin - päinvastoin kuin Suomea - maana, jonka takaisinmaksukyky oli kyseenalainen. Näin ollen Roma-

1 Lundestad 1978, s. 231-247.

nialle ei annettu luottoja sen enempää palkkioksi myönnytyksistä kuin taloussuhteiden avaamiseksi länteen.¹

Vaalit pidettiin lopulta 19.11.1946 tavalla, joka ei tyydyttänyt länsimaisia tarkkailijoita. State Department päätti kuitenkin, ettei se esittäisi vastalauseita, koska se vain johtaisi uusien noottien ketjuun. Groza järjesti hallituksensa uudelleen, mikä merkitsi vasemmiston vallan kasvua entisestään. Amerikkalaisten kannalta epäedullisesta kehityksestä huolimatta Washington ratifioi kesäkuussa 1947 rauhansopimuksen Romanian kanssa ja avasi seuraavassa kuussa täydet diplomaattisuhteet Bukarestiin.²

Amerikkalaisten mielestä poliittinen kehitys Unkarissa oli vuoden 1945 aikana myönteisempi kuin Romaniassa. Tästä huolimatta Vientituonti Pankki ei myöntänyt tässä vaiheessa Unkarillekaan luottoja. *Lundestadin* mielestä Washingtonin asenteen takana oli ennen kaikkea näkemys, jonka mukaan amerikkalainen talousapu ei pystyisi vaikuttamaan kovinkaan paljon Unkarin asemaan niin kauan kuin Neuvostoliitto hallitsi maan talouselämää. Neuvostoliitollahan oli Unkarissa miehitysarmeija. Lisäksi sotakorvaukset ja muut välirauhanehdot sekä taloudellinen yhteistyö suuntasivat niin merkittävästi Unkarin voimavaroja Neuvostoliiton suuntaan, ettei luottojen myöntämiselle ollut perustetta. Yhdysvallat yritti muita keinoja käyttäen kääntää kehitystä omasta näkökulmastaan katsottuna myönteiseen suuntaan, mutta kevään 1946 aikana amerikkalaiset vähitellen lopettivat kaikki avustukset. Toukokuussa 1946 nousi esille 10 miljoonan dollarin luottoesitys, mutta se päätettiin hylätä.³

1 Lundestad 1978, s. 247-250.

2 Lundestad 1978, s. 250-254.

3 Lundestad 1978, s. 121-135.

5. RAUHA VAKIINTUU

5.1. Kohti rauhansopimusta

Potsdamin konferenssissa Britannian, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen poliittinen johto sopivat siitä, että viiden suurvallan (Britannian, Kiinan, Neuvostoliiton, Ranskan ja Yhdysvaltojen) edustajat perustavat ulkoministerineuvoston (Council of Foreign Ministers) suorittamaan valmistelutyötä rauhansopimuksia varten. 11.9.-2.10.1945 ulkoministerineuvosto työskenteli Lontoossa saaden aikaan varsin vähän tuloksia. 16.12.-26.12.1945 Britannian, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen edustajat sopivat Moskovassa Italian, Bulgarian, Unkarin, Romanian ja Suomen rauhansopimusten tekovaiheista. Päätöksen mukaisesti ulkoministerineuvosto valmistelisi ensin rauhansopimukset kyseisille viidelle maalle, tämän jälkeen kokoontuisi varsinainen rauhankonferenssi pohtimaan tehtyjä luonnoksia, minkä jälkeen annetut suosituksot ja täydennykset liitettäisiin sopimuksiin, jotka viimeisen vaiheen aikana allekirjoitettaisiin. Myös Suomen rauhansopimukseen liittyneet taloudelliset velvoitteet ja ennen kaikkea sotakorvausartikla tulivat tässä yhteydessä lopullisesti päätettäviksi.

Sotakorvausohjelman eteneminen ei sellaisenaan asettanut painetta kyseisen artiklan muuttamiseksi, eivätkä Britannia ja Neuvostoliitto poliittisistakaan syistä olleet halukkaita muuttamaan välirauhansopimuksen artikloja. Rauhansopimuksen valmistelutyö aloitettiin Lontoossa vuoden 1946 tammikuussa apulaisulkoministeritasolla. 31.3.1946 Neuvostoliitto jätti tätä varten luonnoksen Suomen rauhansopimukseksi.¹ Sen seitsemäs artikla koski sotakorvauksia ja oli samanlainen kuin vastaava säädos välirauhansopimuksessa, joskin korvausajan kahden vuoden pidentyys oli siinä otettu huomioon. Apulaisulkoministerien käsittelyssä sotakorvausartiklaan ei tehty muutoksia, vaan se alistettiin ulkoministerineuvostolle Neuvostoliiton ehdottamassa muodossa.² Idän ja lännen vä-

1 *Draft Peace Treaty with Finland. Proposed by the Soviet Delegation 31.3.1946 C.F.M. (D) (F) (46) 1, FO371 57156 U3717/69/79 PRO.*

2 *Reported Submitted to the Council of Foreign Ministers on the Peace Treaty with Finland as a result of the Deputies' deliberation between 5th and 20th April, 1946, C.F.M. (D) (F) (46) 8. (Revised), FO371 56183 N6098/303/56 PRO; Polvinen 1981, s. 166-172.*

listen ristiriitojen pitkittämänä ulkoministerien kokoukset kestivät aina heinäkuun puoliväliin asti. Useita kysymyksiä jäi vielä tuolloin avoimeksi, joskin alustavat luonnokset rauhansopimuksiksi saatiin valmiiksi. Heinäkuun loppupuolella Helsinkiin saatiin ensimmäiset varmat tiedot Suomelle annetuista ehtoista, ja 30.7.1945 Suomen Pariisin-lähettiläs Johan Helo sai luonnoksen virallisen tekstin.¹

Suomen kohdalla vallinnut suurvaltojen yksimielisyys sotakorvauksista ei enää jatkunut käsiteltäessä Romanian ja Unkarin vastaavaa artikkelia. Apulaisulkoministerien kokouksessa Yhdysvaltojen valtuuskunta jätti 21.6.1946 ehdotuksen Unkarin rauhansopimukseksi. Sen sotakorvausartiklan alkuosa oli Neuvostoliiton ehdotuksen mukainen, mutta lisäksi siinä oli varaus ja sen selitys. Yhdysvaltojen valtuuskunta pidätti itselleen oikeuden ottaa tämän kysymyksen uudelleen käsiteltäväksi rauhankonferenssissa. Selityksessä viitattiin Yhdysvaltojen pidättäneen vastaavan oikeuden jo Unkarin välirauhansopimuksen yhteydessä siinä tapauksessa, että Yhdysvaltojen eduille olisi myöhemmin tapahtunut haittaa. Amerikkalaiset ilmoittivatkin olevansa huolissaan taloudellisten olojen heikkenemisestä Unkarissa. Kun kyseinen heikkeneminen näytti heidän mielestään uhkaavan jopa minimielintasoja, Yhdysvallat ehdotti 2.3.1946 toisille Jaltan julistuksen allekirjoittaneille maille Unkarin tilanteen tutkimista. Pariisissa Yhdysvaltojen valtuuskunta uudisti ehdotuksen asianomaisten valtioiden muodostaman komission perustamisesta tutkimaan Unkarin asemaa.²

Neuvostoliitto ei hyväksynyt varausta selityksineen sopimusluonnokseen. Britannian valtuuskunta ehdotti sovintoratkaisua, jonka mukaan Yhdysvaltojen ehdotus kokonaisuudessaan sisältyisi englanninkieliseen tekstiin, ja venäjänkielisessä tekstissä olisi vain kyseinen varaus ilman selitystä. Apulaisulkoministeri Gusev suostui tähän sillä ehdolla, että luonnokseen liitettäisiin maininta liittoutuneiden hallussa olevasta unkarilaisesta kullasta sekä muusta omaisuudesta. Saksalaiset olivat sodan aikana siirtäneet unkarilaista omaisuutta itselleen, ja sodan päätyttyä pääosa tästä sijaitti Yhdysvaltojen miehitysvyöhykkeellä. Amerikkalaisien edun mukaista oli ymmärrettävästi minimoida tällaisen omaisuuden määrä ja korostaa sotakorvaushelpotusten merkitystä, kun taas neuvostoliittolaiset ja unkarilaiset korostivat eri yhteyksissä kyseisen omai-

1 Hyvämäki 1977, s. 292; Poivinen 1981, s. 172-183, 200-203.

2 Dunn Pariisista SD:lle 19.7.1946 sekä tähän liittyvät alaviitteet, FRUS 1946 III s. 5.

suuden palauttamisen merkitystä maan jälleenrakennuksessa. 27.7.1946 Neuvostoliitto kuitenkin ilmoitti kantansa muuttuneen ja totesi, ettei se voinut hyväksyä Yhdysvaltojen varauksen ja sen selityksen sisällyttämistä mihinkään painettuun sopimusluonnokseen rauhankonferenssille alistamista varten. Pitkän keskustelun jälkeen apulaisulkoministerit päättivät jakaa rauhankonferenssille Bulgarian, Italian, Romanian ja Suomen sopimusluonnokset, mutta pidättivät Unkarin luonnoksen itsellään, kunnes tästä kohdasta oli päästy sopimukseen.¹ Lopulta yksimielisyyteen päästiin niin, että varaus ilman sen selitystä jäi sopimusluonnokseen.²

Romanian sotakorvaukset puolestaan tulivat esille, kun rauhankonferenssissa annettiin myös entisille vihollisille tilaisuus esittää näkökohdansa ehdotetuista sopimuksista. Romanian valtuuskunnan puheenjohtaja, ulkoministeri George Tatarescu esitti maansa kannanoton 13.8.1946. Romanian Neuvostoliitolle maksamien sotakorvausten osalta hän ei ehdottanut muutosta. Tatarescu sanoi Neuvostoliiton rajanneen korvausvaatimuksensa viidennekseen Romanian aiheuttamista tuhoista. Tältä pohjalta hän toivoi myös muiden maiden suhtautuvan Romaniaan suopeasti ja palauttavan sen alueelta siirretyn omaisuuden takaisin.³

Yhdysvallat tulkitsti Tatarescun puheenvuoron kohdistuvan amerikkalaisia vastaan. Ulkoministeri Byrnes kertoi Tataresculle saaneensa sen käsityksen, että "ainoa keino tullakseen pidetyksi avokätisenä oli ottaa jotakin Romanialta". Tatarescu selitti, ettei hänen tarkoituksenaan ollut sanoa, ettei myös Yhdysvallat ollut avokätinen. Romania oli kuitenkin sodan aikana tuhonnut paljon Neuvostoliiton omaisuutta, mutta vaatimatta kaikkea neuvostoliittolaiset olivat tyytyneet 300 miljoonaan dollariin. Byrnes vastasi, että oli eriskummallista kiittää ihmisiä siitä, etteivät he ota kaikkea. Hänen mielestään oli väärin laskea korvauksia tuhoutuneen omaisuuden pohjalta ottamatta huomioon menetettyjä ihmishenkiä. Yhdysvaltojen vaatimukset Romanialle olivat lisääntyneet välirauhan allekirjoittamisen jälkeen ennen kaikkea öljykauppojen vuoksi. Romanian hallitus vaati öljyä sotakorvauksiin maksaen yhtiöille kiinteän hinnan, joka amerikkalaisten mielestä oli liian alhainen. Tatarescu sa-

1 Dunn Pariisista SD:lle 19.7.1946 sekä tähän liittyvät alaviitteet, FRUS 1946 III s. 5.

2 Caffery Pariisista SD:lle 28.7.1946, FRUS 1946 III s. 24-25. Ks. viidelle valtiolle ehdotetut rauhansopimukset, FRUS 1946 IV s. 1-116.

3 *Fifteenth Plenary Meeting, August 13, 1946 4 P.M.*, FRUS 1946 III s. 190-198.

noi olevansa tietoinen tilanteesta ja huomautti, että myös brittiläiset, italialaiset ja romanialaiset yhtiöt saivat saman hinnan. Öljy-yhtiöt eivät tästä huolimatta olleet huonossa asemassa, vaan menestyivät varsin hyvin.¹

Unkarin valtuuskunnan johtaja, ulkoministeri Janos Gyöngyösi esitti 14.8.1946 maansa kannan sopimusluonnoksesta. Neuvostoliitolle maksettavia sotakorvauksia siinä ei mainittu lainkaan.² Romanian ja Unkarin valtuuskuntien jättämässä kirjallisissa lausunnoissa ei myöskään puututtu sotakorvausartiklaan.³

Unkarin esityksen jälkeen käydyssä yleiskeskustelussa korvauskysymys tuli suurvaltojen erimielisyyden kohteeksi. Byrnes puolusti voimakkaasti Yhdysvaltojen ajamia taloudellisia tavoitteita, ja syytti Neuvostoliittoa tehtyjen sopimusten rikkomisesta sen sulkiessa Itä-Euroopan maat omaan valvontaansa. Hän totesi Yhdysvaltojen antaneen ja antavan edelleen huomattavaa talousapua eri muodoissa, kun taas sotakorvaukset merkitsivät valuutan tai tavaroiden siirtoa pois kyseisistä maista.⁴ Vyšinski keskittyi vastauksessaan Unkarin tilanteeseen. Neuvostoliitto oli hänen mukaansa tehnyt oikeutetun vaatimuksen, mutta joutanut siinä saadakseen toteutettavissa olevan ratkaisun. Unkari oli toimittanut 35.5 miljoonan dollarin sopimuksesta vain 10.5 miljoonan edestä eli noin 35 %. Maitten välisen tavaravaihdon yhteydessä Unkari oli lisäksi saanut Neuvostoliitolta hyödykkeitä niin, että korvauksena Neuvostoliittoon oli oikeastaan tullut vain 3.5 miljoonaa dollaria. Tästä huolimatta Neuvostoliitto oli toteuttanut sitoumuksensa, jopa myöntänyt korvausten suorittamiseen kaksi vuotta lisääaikaa. Vyšinski huomauttikin, että Byrnes oli unohtanut paitsi mainita Neuvostoliiton tyytynneen osakorvauksiin myöskin ollut hiljaa neuvostoliittolaisten antamasta talousavusta. Hänen mielestään Unkarin talousvaikeudet eivät johduneet sotakorvausten suorittamisesta. Huomattavasti merkittävämpää

1 SD Memorandum (Matthews) 29.8.1946, FRUS 1946 VI s. 626-632.

2 *Seventeenth Plenary Meeting, August 14, 1946, 4 P.M.*, FRUS 1946 III s. 210-220.

3 *Observations on the Draft Peace Treaty With Rumania Submitted by the Rumanian Delegation* 26.8.1946, FRUS 1946 IV s. 217-238.
Observations on the Draft Peace Treaty With Hungary Submitted by the Hungarian Delegation 26.8.1946, FRUS 1946 IV s. 249-282.

4 *Eighteenth Plenary Meeting, August 15, 1946, 10 A.M.*, FRUS 1946 III s. 228-232.

olivat olleet sodan aikana tapahtuneet omaisuussiirrot sille Saksan aluelle, josta sodan jälkeen tuli Yhdysvaltojen miehitysvyöhyke.¹

Suomen vuoro esittää näkökantansa rauhansopimuksesta oli vielä samana päivänä kun Byrnesin ja Vyšinskin välinen keskustelu sotakorvauksista käytiin. Ilmapiiri juuri tätä kysymystä koskeneelle kannanotolle ei siis ollut kovinkaan edullinen. Suomi joutui Pariisin rauhankonferenssissa esiintymään ristikkäispaineessa, jonka loivat suurvaltojen väliset erimielisyydet.

Suomen kannanoton esitti 15.8.1946 ulkoministeri Enckell, jonka puhe perustui presidentin vahvistamiin yleisohjeisiin. Puheessa esitettiin sotakorvaussumman alentamista 300 miljoonasta dollarista 200 miljoonaan. Toistaiseksi suurvaltakiistojen ulkopuolella olleet Suomen sotakorvaukset joutuivat tältä pohjalta kiistakapulaksi. Konferenssissa aiemmin käydyn keskustelun taustaa vasten Suomen esittämät perustelut sotakorvaussumman alentamiseksi eivät voineet olla herättämättä ärtymystä Neuvostoliitossa. Enckellin lausunnon mukaan Suomi ei laskenut voitansa parantaa taloudellista asemaansa vain ulkomaankaupan avulla. Ilman ulkomailta (Ruotsista ja Yhdysvalloista! - HH) saamaansa apua Suomi ei olisi kyennyt ylläpitämään vaatimatonta elintasoaan ja järjestämään uudelleen tuotantokoneistoaan sekä maksamaan sotakorvauksia. Puheenvuorossa esitettiin näin epäsuorasti käsitys, jonka mukaan länsimainen apu oli Suomelle elintärkeä - tärkeämpi kuin esimerkiksi Neuvostoliiton ja Suomen välisen kauppavaihdon pohjalta tulleet hyödykkeet.²

Neuvostoliiton näkökulmasta katsottuna Romanian vastaava puheenvuoro oli antanut myönteisen kuvan sotakorvaustilanteesta, ja Unkarinkin oli sivuuttanut kysymyksen vaikenemalla. Suomen vetoamus oli tältä pohjalta poikkeuksellinen, ja tarjosi uusia aseita kylmän sodan väitelyihin. Neuvostoliiton reaktio Suomen puheenvuoroon oli vastaavasti jyrkän kielteinen, näyttiväthän suomalaiset yrittäneen saada länsivaltojen tuen taakseen Neuvostoliittoa vastaan. Tästä ei kuitenkaan tosiasiassa ollut kyse. Suomalaiset kokivat taloudellisen tilanteensa vaikeammaksi kuin ulkomaisen tarkkailijan mielestä ehkä olisi ollut syytä. Hallituksen oli myös sisäpoliittisista syistä tärkeää tehdä tällainen aloite, jottei sitä olisi jälkeenpäin syytetty tilaisuuden laiminlyönnistä. Suomi jätti myös kirjallisena esityksensä sotakorvauksen alentamisesta

1 *Eighteenth Plenary Meeting, August 15, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 232-236.*

2 *Nineteenth Plenary Meeting, August 15, 1946, 4 P.M., FRUS 1946 III s. 236-240.*

200 miljoonaan dollariin. Pyyntönsä tueksi Suomen valtuuskunta oli laatinut selvityksen olosuhteista, joissa sotakorvauksia suoritettiin.¹

Suomalaisten tekemä esitys oli uusi sikäli, etteivät Romania ja Unkari olleet jättäneet vastaavaa aloitetta. Suomalaiset eivät puolestaan nähneet asiaa tässä valossa, vaan heidän mielellään olivat keväällä 1946 Moskovassa käydyt keskustelut. Suomalaiset eivät myöskään kokeneet Neuvostoliiton kohdelleen heitä poikkeuksellisen suopeasti ainakaan sotakorvauskysymyksessä, jossa Suomelle oli neuvottelematta saneltu kyseinen rasite.² Neuvostoliitto halusi, että sotakorvaukset hoidettaisiin maiden välisenä kahdenkeskisenä kysymyksenä tuomatta sitä kansainvälisille areenoille. Suomi puolestaan teki ainoastaan omat ehdotuksensa, ja yhteydenotot muiden valtioiden edustajiin rajoittuivat lähes kokonaan muodollisiin tervehdyskäynteihin. Luottamus palasikin Neuvostoliiton ja Suomen välisiin suhteisiin jo Pariisin konferenssin aikana, ja siitä seurasi, että Suomelle luvattiin taloudellisia myönnytyksiä ennen kaikkea myöhästymissakkojen osalta.

Entisten vihollismaiden esityksistä käydyn keskustelun jälkeen rauhansopimusluonnokset alistettiin alakomissioiden muokattaviksi. Sotakorvausartiklat käsiteltiin talouskomissioissa, joista toinen oli Italiaa sekä toinen Bulgariaa, Romaniaa, Suomea ja Unkaria varten. Australia teki muutosehdotuksen kaikkien viiden rauhansopimusluonnoksen sotakorvausartikloihin. Romanian ja Suomen luonnoksiin tehdyt muutosehdotukset olivat täysin samanlaisia - Bulgarian, Italian ja Unkarin kohdalla oli otettu huomioon se, että korvauksia maksettiin useammille valtioille. Muutosehdotus tuli ensimmäisenä esiin Romanian osalta, sillä Neuvostoliiton ehdotuksesta Balkanin maiden ja Suomen talouskomissio aloitti työskentelynsä juuri Romanian rauhansopimusluonnoksesta.³

Australian esityksellä oli kaksi päätavoitetta. Ensinnäkin 300 miljoonan dollarin vaatimus oli aloitteen tekijöiden mielestä niin suuri, että sotakorvaukset saattoivat johtaa maksajavaltion taloudelliseen romahdukseen tai itsenäisyyden menetykseen. Sotakorvausten asettamaa rasitet-

1 *Observations on the Draft Peace Treaty With Finland Submitted by the Finnish Delegation* 26.8.1946, FRUS 1946 IV s. 282-297.

2 Hyvämäki 1977, s. 297-298; Polvinen 1981, s. 216-221.

3 *First Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, August 16, 1946, 4 P.M.*, FRUS 1946 III s. 246-247; *Second Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, August 19, 1946, 4 P.M.*, FRUS 1946 III s. 254.

ta tuli tämän vuoksi keventää. Tämän näkemyksen takana oli epäilemättä käsitys, jonka mukaan Neuvostoliitto yritti sotakorvausten avulla imeä Saksan entisistä liittolaisista kaiken taloudellisen hyödyn ja alistaa ne valvontaansa. Tähän liittyen Australialla oli toinen tavoite. Sotakorvaukset tuli saada pois Neuvostoliiton yksinomaisesta valvonnasta. Ehdotus meni jopa niin pitkälle, että velkojan ja velallisen välille tehdyt sopimukset olisi pitänyt purkaa ja niiden pohjalta tapahtuneet toimitukset arvioida uudelleen.

Edellä mainitut tavoitteet tuli Australian esityksen mukaan toteuttaa siten, ettei lopullista sotakorvaussummaa vielä määrättäisi. Erityinen sotakorvaus- ja palautuskomissio tutkisi kyseisen maan maksukyvyyn sekä kuuden kuukauden sisällä rauhansopimuksen voimaantulon jälkeen esittäisi lopullisen korvaussumman. Komissio määritteli myös arvon niille hyödykkeille, jotka välirauhansopimuksen jälkeen oli toimitettu Neuvostoliitolle sekä vähentäisi tämän korvausten kokonaismäärästä. Jäljelle jääneen osan komissio jakaisi viidestä kymmeneen vuoden osalle kyseisen maan maksukyvyyn huomioon ottaen niin, että korvaussumma edustaisi tiettyä osaa viennin arvosta ja se suoritettaisiin saajavaltiolle va luuttasiirtona.¹

Australian muutosehdotus kohdistui ennen kaikkea Neuvostoliiton etuja vastaan, joten Molotovin jyrkkä vastaus oli ymmärrettävä. Mutta Australia ei saanut tukea esitykselleen länsivalloiltakaan. Kuten Molotov huomautti, Australian ehdotuksen hyväksyminen olisi todennäköisesti merkinnyt sotakorvaussopimuksen siirtämistä määrittelemättömällä ajalla eteenpäin, sillä lopullinen summa olisi komissiossa joutunut jatkuvan kiistan kohteeksi. On merkittävää, että myös Yhdysvaltojen edustaja Willard L. Thorp tyrmäsi Australian ehdotuksen juuri tällä perusteella. Hänenkin mielestään oli toivottavaa, että sotakorvaussopimuksen molemmat osapuolet tiesivät velvoitteen määrän mahdollisimman pian. Oli kyseenalaista, voitiinko kuudenkaan kuukauden tutkimuksen jälkeen tehdä varmaa johtopäätöstä tietystä summasta. Asian käsittelyn yhteydessä viitattiin myös siihen tosiasiaan, että jätettäessä sotakorvaussumma avoimeksi entinen vihollismaa joutuisi allekirjoittamaan määrittelemättömän sopimusehdon. Epäilemättä välirauhansopimuksen mukaisen artiklan puolesta puhui myös se, ettei Romanialle asetettu velvoite ollut

1 *Amendments Proposed by the Delegation of Australia. Peace Treaty With Roumania*, FRUS 1946 IV s. 674-675.

osoittautunut liian raskaaksi.¹

Edellä mainittu keskustelu oli varsin merkittävä Romanian, Suomen ja Unkarin sotakorvauskysymyksen kannalta. Siinä Britannia ja Yhdysvallat itse asiassa hyväksyivät Neuvostoliiton ajatuksen tietyn sotakorvaussumman mainitsemisesta, minkä ne vielä syksyllä 1944 olivat varuuskellisesti suostuneet ottamaan mukaan välirauhansopimukseen. Kokeumus oli osoittanut Neuvostoliiton konseption toimineen sittenkin tyydyttävästi. Syksyllä 1946 Saksan kysymyksen ratkaisu kulki selvästi erillään Romanian, Suomen ja Unkarin tapauksista, joita ei enää tultaisi veltämään esiin ennakkotapauksina Saksan kohdalla. Toisaalta juuri Saksaan liittyneet ongelmat antoivat syyn olettaa, että jos olisi määritetty kiinteä sotakorvausohjelma, useat vaikeudet olisi voitu välttää.

Australian esitys jäi ilman kannatusta, ja valtuuskunta päättikin vetää sen pois käsittelystä. Tämä oli ainoa aloite, joka johti merkittävään keskusteluun talouskomissiossa käsiteltäessä Romanian rauhansopimusluonnoksen sotakorvausartiklaa. Kun komissio jätti raportin työnsä tuloksista, voitiin siinä mainita edustajien olleen yksimielisiä kyseisen artiklan hyväksymisestä.

Romanian osalta Yhdysvallat piti 300 miljoonan dollarin sotakorvausta oikeutettuna. Sen sijaan Unkarin sotakorvauksia se esitti alennettavaksi 200 miljoonaan dollariin. Kyseisestä summasta Neuvostoliitto olisi saanut 133 miljoonaa sekä Jugoslavia ja Tshekkoslovakia olisivat jakaneet 67 miljoonaa dollaria. Ehdotustaan amerikkalaiset perustelivat sillä, ettei Unkarin talous kestänyt alkuperäisen velvoitteen toteuttamista. Yhdysvallat oli tehnyt aloitteita Unkarin talousongelmien selvittämiseksi, mutta näitä kysymyksiä ei ollut vielä ratkaistu. Verrattessaan Romanian ja Unkarin maksukykyä amerikkalaiset päätyivät suhteellisesti samansuuruiseen rasitteeseen molemmille maille, mikäli Unkarin sotakorvauksia olisi alennettu 200 miljoonaan dollariin.²

1 *Third Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, August 26, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 281-283; Fourth Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, August 27, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 289-290; Fifth Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, August 28, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 296-299; Report of the Economic Commission for the Balkans and Finland on the Draft Peace Treaty With Rumania 8.10.1946, FRUS 1946 IV s. 434-476.*

2 *Thirty-ninth Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, October 2, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 626-628.*

Neuvostoliitto yritti sivuuttaa Yhdysvaltojen aloitteen teknisin perusteluin. Rauhankonferenssin yleisistunnossa oli nimittäin 15.8.1946 - pian Enckellin puheenvuoron jälkeen - sovittu siitä, että kaikki muutosehdotukset oli jätettävä 20.8.1946 keskiyöhön mennessä.¹ Thorp huomautti Yhdysvaltojen tehneen jo tätä ennen varauksen saada ottaa kyseinen artikla esille, ja näin oli tapahtunut niin pian kuin Unkarin sopimus oli käsittelyvuorossa.² Menettelytapakysymys ratkesi Yhdysvaltojen kannalta myönteisesti, ja muutosehdotus päätettiin ottaa käsitte-lyyn.³

Neuvostoliitto pyrki tämän jälkeen vakuuttamaan, ettei asetettu velvoite ylittänyt Unkarin maksukykyä. Sotakorvausten suorittamista oli helpotettu pidentämällä maksuaikaa kaksi vuotta. Maan teollisuus oli elpynyt hyvin, ja unkarilaisilla oli hyvät mahdollisuudet taloudelliseen kehitykseen. Neuvostoliitto korosti uuden ja demokraattisen Unkarin tunustavan velvoitteensa ja haluavan luoda tältä pohjalta entistä vakiintuneemmat suhteet maiden välille. Todellista merkitystä Unkarin talouden kehitykselle olisi ollut sillä, että Yhdysvallat olisi palauttanut unkarilaisen omaisuuden miehitysvyöhykkeeltään Saksasta. Yhdysvaltojen muutosehdotus ei saanut äänestyksessä riittävästi kannatusta. Sitä vastusti seitsemän ja kannatti viisi valtuuskuntaa, kahden pidättyessä äänestämästä.⁴

Unkarin rauhansopimusluonnoksen tultua käsitellyksi Suomen luonnos oli seuraavana vuorossa. Yhdysvallat jätti 4.10.1946 kokoontuneelle talouskomission istunnolle harkittavaksi ehdotuksen Suomen sotakorvausten alentamisesta 200 miljoonaan dollariin. Samoin kuin Unkarin kohdalla Yhdysvallat jätti tämänkin muutosehdotuksen vasta määräajan kulluttua umpeen. Kun amerikkalaiset eivät olleet Suomen sopimusluonnokseen tehneet samantyyppistä varausta asian ottamiseksi uudelleen

1 *Nineteenth Plenary Meeting, August 15, 1946, 4 P.M., FRUS 1946 III s. 236-241.*

2 *Thirty-ninth Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, October 2, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 626-628.*

3 *Fortieth Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, October 2, 1946, 9 P.M., FRUS 1946 III s. 633-635.*

4 *Forty-first Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, October 3, 1946, 10 A.M., FRUS 1946 III s. 636-638; Report of the Economic Commission for the Balkans and Finland on the Draft Peace Treaty With Hungary 11.10.1946, FRUS 1946 IV s. 535-566.*

esiin kuten Unkarin luonnoksessa oli, komission puheenjohtaja ei hyväksynyt ehdotusta esityslistalle. Yhdysvaltojen edustaja Jacques Reinstein tosin huomautti, ettei menettely tässä tapauksessa ollutkaan sama kuin Unkarin luonnoksen yhteydessä, sillä Yhdysvaltojen muutosehdotus kannatti Suomen hallituksen esittämiä huomioita. Kun amerikkalaiset eivät voineet muuttaa artiklaa, he päättivät äänestää sitä vastaan. Samoin tekivät Etelä-Afrikan Liittovaltio, Kanada ja Uusi Seelanti. Yhdeksän valtuuskuntaa (Britannia, Intia, Jugoslavia, Kreikka, Neuvostoliitto, Ranska, Tšekkoslovakia, Ukraina ja Valko-Venäjä) äänesti sen puolesta ja Australia pidättyi äänestämästä. Kun Australia veti pois oman muutosehdotuksensa, jollaisen se oli esittänyt myös Romanian luonnokseen, sotakorvauksia koskenut artikla 22 hyväksyttiin talouskomissiossa muuttumattomana.¹

Korvausten aiheuttaman rasisiteen vertailu velallismaiden välillä oli State Departmentissa esillä jo kesällä 1946. Sen tiedusteluosasto oli rauhankonferenssia varten laatinut laskelman korvausten suhteellisesta taakasta kullekin maalle. Taulukossa 34 on esitetty tulokset, joihin Washingtonissa päädyttiin.

Taulukko 34. State Departementin arvio sotakorvausten suhteellisesta rasisitteesta

Maa	Keskimääräiset korvaukset 1948-1952	Kansantulo ennen sotaa	Korvausten suhteellinen osuus kansantulosta	Fyysisten sotavahinkojen osuus kansallisomaisuudesta
	Milj. U.S. dollaria	Milj. U.S. dollaria	%	%
Bulgaria	15	450	3.3	5
Italia	40	6 000	0.7	25
Romania	38	1 350	3.0	10
Suomi	35	500	7.0	2
Unkari	45	1 050	4.3	25

Lähde: Intelligence Research Report DCL 3773 27.7.1946, RG43 Box 13 NA.

¹ *Report of the Economic Commission for the Balkans and Finland on the Draft Peace Treaty With Finland* 8.10.1946, FRUS 1946 IV s. 573-589.

Mikäli Yhdysvaltojen edustajat olisivat johdonmukaisesti seuranneet tämän laskelman tuloksia, olisivat he pikemminkin vaatineet Romanianle ja Unkarille yhtä suurta sotakorvausta sekä Suomelle näitä pienempää. Tosin Suomen kärsimät tuhot arvioitiin varsin pieniksi. Ilmeisesti poliittisista syistä Unkari haluttiin kuitenkin asettaa Romaniaa "edullisempaan" asemaan. Sen sijaan Italialle olisi tämän taulukon tietojen pohjalta voitu asettaa varsin tuntuva korvausvelvoite.

Käytettävissä oleva tutkimusaineisto ei anna aihetta olettaa, että State Department olisi jo aiemmin keväällä tai kesällä 1946 suunnitellut Suomen sotakorvaussumman ehdottamista 200 miljoonaksi dollariksi. Jos näin olisi ollut, muutosehdotusta olisi todennäköisesti yritetty jo varaulkoministerien laatimaan luonnokseen. 200 miljoonan dollarin summa ei ilmeisestikään perustunut tarkkoihin amerikkalaisten tekemiin laskelmiin. Siihen oli sikäli helppo päätyä, että suomalaiset olivat itse sitä ehdottaneet. Kun Suomen sotakorvausartikkelista oli äänestetty, talouskomission kyseinen kokous pohti vielä Bulgarian korvausvelvoitteen suuruutta Jugoslavialle ja Kreikalle. Tässä yhteydessä Thorp mainitsi, että 300 miljoonan dollarin korvaus asetti pienimmän taakan Romanianle, raskaamman Unkarille ja vielä raskaamman Suomelle. Kuitenkin hän sanoi olevansa valmis ottamaan Romanian tapauksen lähtökohdaksi muita harkittaessa, ja tältä pohjalta hän päätyi suosittamaan Bulgarialle 100 miljoonan dollarin sotakorvausvelvoitetta.¹ Näin ollen Suomen maksukyky suhteessa toisiin sotakorvauksiin maksaneisiin valtioihin antoi jonkinlaisia, joskaan ei kovin täsmällistä perustaa amerikkalaisten ehdotukselle.

Yhdysvallat oli kevästä 1944 lähtien ollut syrjässä Suomen rauhan-sopimuksen laatimisesta perustellen kantaansa sillä, etteivät kyseiset maat olleet sodassa keskenään. Washingtonissa pidettiin kuitenkin Suomelle asetettua sotakorvausvelvoitetta kohtuullisena. Amerikkalaiset eivät olisi myöntäneet luottoja suomalaisille, jos he olisivat epäilleet Suomen mahdollisuuksia selviytyä sotakorvauksista. Näin amerikkalaisilla ei itse asiassa ollut pelkästään Suomen tilanteen pohjalta syytä jättää rauhankonferenssin alkaessa aloitetta sotakorvausten alentamisesta. Mikäli amerikkalaiset todella pitivät Suomen puheenvuoroa käänteentekeväenä, olisi heillä vielä ollut useita päiviä aikaa tehdä muutosehdotus asianmukaista käsittelyä varten. Kaikki osapuolet toki tiesivät, ettei entisillä vihollisilla ollut varsinaista aloiteoikeutta. Sen sijaan Unka-

1 *Forty-fifth Meeting of the Economic Commission for the Balkans and Finland, October 4, 1946, 10 P.M., FRUS 1946 III s. 677-681.*

rin tapauksen jälkeen ei ollut yllättävää, ettei ehdotusta määrääjän umpeuduttua otettu esityslistalle.

Balkanin maiden ja Suomen maksukykyä vertailemalla amerikkalaiset laskivat kullekin velalliselle tarkoituksenmukaisen summan. Tämä konseptio tarjosi vaihtoehdon Neuvostoliiton näkemykselle ja mahdollisti amerikkalaisten esiintymisen joustavana ja lieviä rauhanehtoja ajavana osapuolena ainakin sotakorvauskysymyksessä. Toisaalta amerikkalaisten aloite ei asettanut välirauhansopimuksissa olleen sotakorvausratkaisun pääperiaatteita kyseenalaiseksi kuten Australian ehdotus teki, vaan se kohdistui ainoastaan velalliselle asetettavan rasiitteen määrään. Suomi oli osa edellä mainittua konseptiota, ja sille arvioitiin Unkarin kanssa samansuuruinen rasite - Romania sai 100 miljoonaa dollaria suuremman. Amerikkalaisten päätavoitteena ei ollut auttaa suomalaisia - tuskin he uskoivat ehdotuksensa menevän läpikään. Tämän vuoksi ei ollut edes tärkeää varmistua siitä, tuliko aloite varsinaiseen käsittelyyn. Aloite oli täyttänyt tarkoituksensa, kun sitä voitiin käyttää hyväksi kylmän sodan väittelyissä. Esitys sotakorvaussumman alentamisesta oli tähdätty enemmän Neuvostoliittoa vastaan kuin Suomen puolesta, minkä julkinen sana Suomessakin tuolloin oivalsi.¹

Romanian, Suomen ja Unkarin rauhansopimusluonnosten sotakorvausartikloihin ei talouskomissiossa tehty muutoksia. Kun luonnokset tulivat tämän jälkeen uudelleen täysistunnon käsiteltäväksi, oli niiden sisältö näiltä osin käytännössä saanut lopullisen muotonsa. Täysistunnon puheenvuoroissa kertautuivatkin aiemmin esitetyt näkemykset. Suomen rauhansopimusluonnos tuli yleisistunnon käsittelyyn viimeisenä työskentelypäivänä 14.10.1946. Siinä Valko-Venäjän edustaja K.V. Kiselev puolusti luonnoksen mukaista ratkaisua, Yhdysvaltojen edustajana puhunut senaattori Arthur Vandenberg puolestaan sotakorvaussumman alentamisesta. Vandenbergin vetoamus ehdotetun sotakorvausartiklan vastaan äänestämisestä ei tuottanut toivottua tulosta. Suoritetussa äänestyksessä 11 maata äänesti sen puolesta, viisi maata vastaan ja viisi pidättäytyi äänestämästä.²

Romanian, Suomen ja Unkarin rauhansopimusluonnosten sotakorvausartiklat tulivat varaulkoministerien ehdottamassa muodossa New Yorkissa (4.11.1946-12.12.1946) kokoontuneelle ulkoministerineuvoston kol-

1 Helsingin Sanomat 10.11.1946; Uusi Suomi 16.10.1946.

2 *Forty-sixth Plenary Meeting, October 14, 1946, 10 A.M.*, FRUS 1946 III s. 840-843; *Forty-seventh Plenary Meeting, October 14, 1946, 3:30 P.M.*, FRUS 1946 III s. 843-856.

mannelle istuntokaudelle lopullista päätöstä varten. Kun Suomen sotakorvausartikla oli 11.11.1946 esillä, Yhdysvaltojen ulkoministeri James Byrnes vetosi vielä kerran sotakorvaussumman muuttamisen puolesta. Britannia ja Neuvostoliitto pitivät kuitenkin edelleen kiinni 300 miljoonasta dollarista, mikä sinetöi lopullisesti Suomen sotakorvausvelvoitteen määrän.¹

6.12.1946 ulkoministerikonferenssi hyväksyi virallisesti rauhansopimukset Bulgarialle, Italialle, Romanianle, Unkarille ja Suomelle. Suomen eduskunta hyväksyi 27.1.1947 rauhansopimusta tarkoittaneen lain, ja sopimus allekirjoitettiin Pariisissa samana päivänä kuin muidenkin vihollismaiden rauhansopimukset eli 10.2.1947. Presidentti Paasikivi vahvisti lain rauhansopimuksen hyväksymisestä 18.4.1947. Sopimus tuli voimaan 15.9.1947, jolloin ratifioimisasiakirjat talletettiin. Tällöin päättyi myös valvontakomission toiminta Suomessa. Diplomaattisuhteet Britan- niaan palautettiin normaaleiksi muuttamalla Suomen Lontoon-edustusto lähetystöksi.²

5.2. Luottoapua Yhdysvalloista

Taluskomission työn tuloksena sotakorvausartiklojen lopullinen sisältö oli saatu valmiiksi, ja täysistunnon käsittelyn jälkeen olivat jäljellä enää muodollisuudet New Yorkissa. Suomen asema oli sotakorvausten määrän osalta selkiytynyt lokakuun puoliväliin tultaessa. Neuvostoliitto oli rauhankonferenssissa syyttänyt amerikkalaisia siitä, että Yhdysvaltojen kannanotto Suomen sotakorvauskysymykseen oli tehty vaikeuksien hakemiseksi. Tällaisiin väitteisiin vastatakseen amerikkalaiset ryhtyivät valmisteluihin myöntääkseen suomalaisille uuden luoton, joka osoittaisi heidän "todellista" haluaan auttaa suomalaisia taloudellisten vaikeuksien ratkaisussa.³

1 *United States Delegation Minutes, Council of Foreign Ministers, Third Session, Sixth Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, New York, November 11, 1946, 4:30 p.m., FRUS 1946 II s. 1104-1106; Record of Decisions, Council of Foreign Ministers, Third Session, Sixth Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, New York, November 11, 1946, 4:30 p.m., FRUS 1946 II s. 1107-1109.*

2 Hyvämäki 1977, s. 300-302.

3 Polvinen 1981, s. 241-242 ja siinä mainitut lähteet.

Esittäessään vuoden 1945 lopulla luottopyyntönsä suomalaiset olivat toivoneet dollareita sekä vuodelle 1946 että 1947. Kun ainoastaan yhdestä luotosta oli sovittu, suomalaiset käänsivät varsin pian katseensa uusiin mahdollisuuksiin. Tämänsuuntaisia odotuksia oli Suomen poliittisella johdolla jo ensimmäisestä luotosta tiedotettaessa.¹ Gräsbeckille oli mainittu jatkoneuvottelujen olevan mahdollisia, mutta State Department ei antanut mitään lupaa lisäluotoista. Myönnettyjen puuvilla- ja jälleenrakennusluottojen lisäksi se piti kevään 1946 kuluessa mahdollisena 10 miljoonan dollarin luottoa ylijäämävarastoista tapahtuvia ostoja varten. Tätä koskeva sopimus tehtiin 11.3.1946. Ehtojen mukaan ostot oli tehtävä 1.1.1948 mennessä, takaisinmaksulle myönnettiin 25 vuoden aika alkaen 1.7.1952, ja korko maksamattomalle luotolle oli 2 3/8 %.² 14.5.1946 tehtiin vastaavanlainen viiden miljoonan dollarin luottosopimus.³

Kevään 1946 aikana suomalaiset palasivat keskusteluissaan amerikkalaisten kanssa yhä uudelleen lupauksiin saada dollariluottoja. Amerikkalaiset puolestaan yrittivät rajoittaa tätä toiveikkua. Ennen uusia luottoja Suomen olisi osoitettava, että sen talous elpyisi ja se olisi hyvä luottokohde. Dollarit eivät myöskään saaneet mennä sotakorvauksiin.⁴ Toukokuussa Hamilton ilmoittikin Washingtoniin Suomen taloudellisen tilanteen parantuneen nimenomaan Neuvostoliiton antamien myönnytysten vaikutuksesta. Johtopäätös ei suinkaan ollut se, että luottoja olisi tullut entistä vakavammin harkita Suomen maksukyvyn parannuttua. Päinvastoin ulkomaisten luottojen tarve näytti vähentyneen. Hamilton tiesi suomalaisten tarvitsevan vuonna 1947 noin 50 miljoonaa dollaria, josta 20-30 miljoonaa dollaria toivottiin saatavan Yhdysvalloista. Tämän pohjalta Hamilton arveli Suomen pyytävän muutaman kuukauden sisällä Yhdysvalloilta ainakin 5-10 miljoonan dollarin luottoa.⁵

Kesäkuun alussa suomalaisilla oli jäljellä saamistaan luotoista seitsemän miljoonaa dollaria ostoihin ja viisi miljoonaa rahteihin.⁶ Saman kuu-

-
- 1 Hulley Helsingistä SD:lle 12.2.1946, RG59 860D.51/2-1246 NA
 - 2 Office of the Foreign Liquidation Commissioner Suomen hallituksen erityisasiamiehelle (Lehtinen) 11.3.1946, Lend Lease + Surplus Property Agreed/Finland, U.S. Department of the Treasury, Bureau of Government Financial Operations.
 - 3 ibid. 14.5.1946; The New York Times 14.5.1946.
 - 4 Hamilton Helsingistä SD:lle 25.4.1946, RG59 860D.51/4-2546 NA.
 - 5 Hamilton Helsingistä SD:lle 17.5.1946, RG59 660D.0031/5-1746 NA.
 - 6 Hamilton Helsingistä SD:lle 7.6.1946, RG59 860D.51/6-746 NA.

kauden lopussa ostoihin oli käytettävissä enää alle miljoona dollaria, joka kului muutamassa viikossa.¹ Kesäloma-aikaan vedoten Hamilton sai siirretyksi suomalaisten matkan alkusyksyyn, mutta Washingtonissa ei haluttu kyseisen matkan tapahtuvan tuolloinkaan. Voittaakseen aikaa amerikkalaiset pyysivät suomalaisilta lisäselvityksiä Suomen taloudellisesta tilanteesta. Vienti-Tuonti Pankki halusi selvittää yksityiskohtaisesti Suomen taloudellisen tilanteen, ennen kuin Yhdysvallat päättäisi vastaanottaa kyseisen valtuuskunnan. Pankki pyysi suomalaisilta luetelot 35 miljoonan dollarin luotolla ostetuista tavaroista sekä vuoden 1946 tuontitarpeesta ja maksutaseesta. Helsinkiin ilmoitettiin lisäksi, että suomalaisten mahdollisuudet lisäluottoon olivat pieniä pankin varojen niukkuuden vuoksi.²

Heinäkuussa valmistuneet tilastot osoittivat Suomen tilanteen olevan odotettua parempi.³ Washingtonissa tämä tulkittiin niin, ettei Suomella ollut riittävää tarvetta lisäluotoille vuonna 1946. Vienti-Tuonti Pankki ei pitänyt annettuja tietoja täydellisinä eikä omaa päätöstään tämän vuoksi lopullisena. Myös pankin asenne luottoihin vuodelle 1947 oli aluksi kielteinen, sillä tällaisten luottojen myöntäminen oli siirtymässä Maaailmanpankille. Suomi ei kuitenkaan missään tapauksessa olisi voinut tulla tämän pankin jäseneksi niin pian, että se olisi sieltä voinut saada luottoja jo vuodelle 1947. Tämän vuoksi Vienti-Tuonti Pankki ilmoitti State Departmentille olevansa halukas harkitsemaan luoton myöntämistä.⁴

Elokuun alussa Gräsbeck ja Virkkunen kävivät kertomassa Hamiltonille aikovansa lähteä Yhdysvaltoihin, jossa he tutkisivat luottomahdollisuuksia lähinnä Vienti-Tuonti Pankilta sekä toissijaisesti yksityisiltä pankeilta.⁵ State Department vastasi, että kyseinen vierailu oli erittäin epätoivottava ja se tulisi ehdottomasti peruuttaa. Suomalaisten viittaus yksityispankkeihin tulkittiin Washingtonissa verukkeeksi avata neuvottelut Vienti-Tuonti Pankissa.⁶ Suomalaiset ehdottivat, että Gräsbeck matkustaisi yksityishenkilönä, mutta Hamilton vastusti tätäkin jyrkästi. Suomalaiset yrittivät löytää ulospääsyä tilanteesta, mutta asia jäi odot-

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 28.6.1946, RG59 860D.51/6-2846 NA.

2 SD Helsingin lähetystölle 9.7.1946, RG59 860D.51/6-2846 NA.

3 Hamilton Helsingistä SD:lle 29.7.1946, RG59 611.60D31/7-2946 NA.

4 SD Helsingin lähetystölle 9.10.1946, RG59 860D.51/9-3046 NA.

5 Hamilton Helsingistä SD:lle 9.8.1946, FRUS 1946 VI s 243-244.

6 SD Hamiltonille Helsinkiin 12.8.1946, FRUS 1946 VI s. 244.

tamaan State Departmentin asenteen muuttumista.¹ Gräsbeckin saatua edellisten luottoneuvottelujen aikana käsityksen, jonka mukaan keskustelut lisäluotosta olisivat mahdollisia, Suomessa tunnettiin pettymystä amerikkalaisten asennetta kohtaan.

Syyskuun loppupuolella Suomi yritti presidentti Paasikiven arvovalian avulla muuttaa amerikkalaisten politiikkaa. Vuoden 1946 osaita luotot tosin voitiin jo jättää pois mielestä, sillä aika oli näihin liian lyhyt. Sen sijaan vuodelle 1947 Suomi tarvitsi luottoja erittäin kipeästi. Paasikivi vakuutti, että Suomella oli Neuvostoliiton kanssa ainoastaan tavaranvaihtosopimuksia - apua sieltä ei pyydetty. Sen sijaan hän lupasi, että Suomi liittyisi Maaölmanpankin jäseneksi, joskin sen toteuttaminen vei oman aikansa. Hamilton ei puolestaan voinut antaa lisäselvityksiä Yhdysvaltojen asenteesta. Amerikkalaisilla ei ollut varoja rajattomasti. Ainoa mitä hän saattoi tehdä, oli ilmoittaa Washingtoniin Paasikiven esittämistä näkökohdista.²

Paasikiven vetoimuksen johdosta State Department arvioi politiikkaansa osittain uudelleen. Sikäli amerikkalaisten asenne ei ollut muuttunut, että olosuhteiden jatkuessa entisinä State Department ei halunnut Vienti-Tuonti Pankin harkitsevan tai keskustelevan luottoanomuksesta. Sen sijaan State Department oli valmis harkitsemaan asiaa uudelleen, jos luottoa tarvittaisiin talouskriisin estämiseen Suomessa.³ Tätä asennemuutosta State Department ei ymmärrettävästi antanut ilmoitettavaksi suomalaisille. Muutoksella ei myöskään tuolloin vallinneissa oloissa osoittautunut olevan käytännön merkitystä. Toisaalta se kuitenkin osoitti, että Washingtonissa tunnettiin ilmeistä mielenkiintoa Suomen taloudellista merkitystä kohtaan.

Pariisin rauhankonferenssi pääsi lokakuun puoliväliin tullessa ratkaisuun sotakorvauskysymyksessä. Edessä oli enää ulkoministerien käsitteily, missä yhteydessä muutokset olivat epätodennäköisiä. Joka ta-

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 14.8.1946, FRUS 1946 VI s. 244-245.

2 Hamilton Helsingistä SD:lle 27.9.1946 ja 30.9.1946, FRUS 1946 VI s. 245-247.

3 SD Hamiltonille Helsinkiin 9.10.1946, FRUS 1946 VI s. 247-248. Ilmeisesti tällä Paasikiven vetoimuksella ei ollut merkittävää vaikutusta Yhdysvaltojen suostuessa lopulta luottoneuvotteluihin, vaan ratkaisu liittyi pikemminkin yleispoliittiseen kehitykseen ja ennen kaikkea Pariisin rauhankonferenssin edistymiseen. Syyskuun lopussa suomalaisille annettiin kuva, jonka mukaan Yhdysvalloissa odotettiin Suomesta lisätietoja luottotarpeesta: vert. Rautkallio 1979, s. 51, 53; Helsingin Sanomat 29.9.1946.

paukessa sotakorvausten maksimimäärä oli tiedossa -periaatteessa alennukset saattoivat tulla kyseeseen. Tilanteen selkiytyminen vaikutti myös luottokysymyksen ratkaisuun. Ensimmäisen vihjeen tästä sai lokakuun loppupuolella kansanedustaja Kyllikki Pohjala, joka Yhdysvaltojen matkansa aikana pyrki pääministeri Pekkalan toimeksiannosta tasoitamaan tietä luottoneuvotteluille.¹

Sekä Suomen tilanteen selkiytyminen että amerikkalaisten halukkuus osoittaa aktiivisuutta suomalaisten talousongelmien ratkaisussa muutti marraskuun alussa amerikkalaisten asenteen myönteiseksi luottoa kohtaan. Se suunniteltiin heti alkuvaiheessa määrältään melko vaatimattomaksi. State Department toivoi, että tarvittavat tiedot voitaisiin esittää Suomen Washingtonin-lähetystön kautta lähettämättä erityistä valtuuskuntaa Suomesta. Washingtonissa pelättiin, että päätökseen ottaa vastaan suomalainen valtuuskunta liittyisi mahdollisesti käsitys, että amerikkalaiset olisivat jo tehneet alustavan päätöksen luoton myöntämisestä. Jos Suomen hallitus kuitenkin uskoi valtuuskunnan hyödyllisyyteen, voitiin sekin lähettää, mikäli suomalaiset ymmärsivät tämän tapahtuvan ilman amerikkalaisten sitoumuksia.²

Sotakorvausartiklan tultua lopullisesti hyväksytyksi New Yorkissa State Department ilmoitti Helsinkiin, että Paasikivelle voitiin kertoa Yhdysvaltojen olevan valmis harkitsemaan luottoa Suomelle. Erityisesti oli kuitenkin korostettava, että keskustelut eivät ehkä johtaisikaan luottojen myöntämiseen.³ Paasikivi jäi ilmeisesti toisenlaisista vakuutteluista huolimatta siihen käsitykseen, että luoton myöntäminen olisi ainoa vaihtoehto neuvotteluissa. Enckell korosti Yhdysvaltojen olevan ainoa luotolähde Suomelle sen jälkeen, kun Ruotsista ei luottoja enää voitu saada. Ilman kohtuullista määrää kulutustavaroita Suomen työväestöä ja

1 Sanomalehtien avulla on Pohjalan keskustelu Claytonin kanssa voitu ajoittaa tapahtuneeksi 25.10.1946. Pohjala korostaa voimakkaasti henkilökohtaista merkitystään ja osuuttaan, mutta häneltä on jäänyt havaitsematta luottokysymyksen sidonnaisuus rauhankonferenssin edistymiseen. Pohjalalle ei annettu ainakaan virallista lupaa lähettää Suomen edustajat Yhdysvaltoihin luottoneuvotteluja varten. Tämä annettiin Paasikivelle 18.11.1946, minkä jälkeen vasta voitiin ryhtyä toimenpiteisiin: Pohjala 1966, s. 150-159.

2 SD Memorandum (Otey Ness) 6.11.1946, RG59 811.516 Export-Import Bank/11-646 NA.

3 SD Helsingin lähetystölle 15.11.1946, RG59 860D.51/11-1246 NA; Yli-talo 1978, s. 37-38.

kuluttajia oli vaikea pitää tyytyväisinä, ja poliittiset rauhattomuudet olisivat mahdollisia.¹ Jos amerikkalaiset yrittivät neuvottelutaktisista syistä luoda epävarmuutta myöntöpäätöksen ylle, suomalaiset puolestaan toivat esiin kaikki luoton puolesta puhuvat seikat.

Joulukuun alussa Gräsbeck matkusti yhdessä ulkoministeriön osastopäällikön Matti Virkkusen kanssa Washingtoniin. State Departementissa suomalaiset esittivät 76 miljoonaa dollariin nousseen luottotarpeen.² Amerikkalaiset pitivät kyseistä summaa liian suurena. Saatuaan pyytämäänsä lisätietoja Suomen taloudellisesta asemasta State Departmentin edustajat antoivat kuitenkin suomalaisille luvan jatkaa neuvotteluja Vienti-Tuonti Pankissa. Suomalaisen poistuttua keskusteluista State Departmentin eri osastojen edustajat päättivät, että vuodelle 1947 myönnetyn luoton tuli olla pieni - ehkä 20-25 miljoonaa dollaria.³ Kuten State Department myöhemmin täsmensi, luoton rajaaminen johtui nimenomaan sotakorvausvelvoitteesta. Vuoden 1953 jälkeen, jolloin sotakorvaukset olisi maksettu ja Suomi pystyisi vastaamaan paremmin sitoumuksistaan, ei tällaista rajoitusta esitettäisi.⁴

Myös Vienti-Tuonti Pankki katsoi, että Suomen anomus oli liian suuri toteutettavaksi sellaisenaan. Tämän vuoksi suomalaisia kehoitettiin ottamaan yhteyttä sekä yksityisiin rahalaitoksiin että viejiin luotonsaanti-mahdollisuuksien selvittämiseksi näiltä suunnilta. Yhtenä vaihtoehtona oli myös se, että amerikkalaiset tuojat saattoivat tehdä pitkäaikaisia sopimuksia ja suorittaa ainakin osan kauppahinnasta etukäteen. Suomen edustajat toimittivat runsaasti yksityiskohtaisia tietoja maan taloudellisesta asemasta. Neuvottelujen kuluessa sovittiin joistakin vähennyksistä Suomen alkuperäiseen luottopyyntöön niin, että vuoden 1947 tarpeeksi vahvistettiin noin 51 miljoonaa dollaria.⁵

Kansainvälisissä raha- ja talouskysymyksissä neuvoa-antavan kansal-

1 Hulley Helsingistä SD:lle 18.11.1946, FRUS 1946 VI s. 249; Hulley Helsingistä SD:lle 21.11.1946, RG59 860D.51/11-2146 NA.

2 SD Memorandum (Otey) 4.12.1946, RG59 860D.51/12-446 NA; The New York Times 7.12.1946.

3 SD Memorandum (Otey) 12.12.1946, RG59 860D.51/12-1246 NA; The New York Times 22.12.1946.

4 SD Memorandum (Havlik) 21.1.1947, RG59 860D.51/1-2147 NA.

5 *Kertomus luottoneuvotteluista USA:n kanssa 4.12.1946-24.1.1947* (Gräsbeck Virkkunen) 2.2.1947, KTM:n kauppaosasto Pohjois-Amerikan kauppasopimusneuvottelut EIVAYo:1 VA.

lisen neuvoston (NAC) henkilökuntakomitea päätyi myös suosittamaan 25 miljoonan dollarin luottomäärää. Sen mielestä tuli nimenomaisesti myös mainita, että Suomi pyytäisi jäsenyyttä Kansainvälisessä valuuttarahastossa sekä Maailmanpankissa.¹ Suomalaisille neuvottelijoille ilmoitettiin, että todennäköisesti myönnettävä luoton määrä olisi noin 15-25 miljoonaa dollaria. Tähän summaan tulisi kuulumaan myös Vienti-Tuonti Pankin osuus niistä luotoista, joita yksityiset amerikkalaiset viejät yhdessä pankin kanssa mahdollisesti antaisivat Suomelle. Näiden yksityisluottojen arvoksi oli laskettu noin viisi miljoonaa dollaria. Suomalaisten annettiin lisäksi ymmärtää, että summa olisi todennäköisesti mieluummin 15 miljoonaa kuin 25 miljoonaa dollaria. Gräsbeck piti tätä täysin riittämättömänä Suomelle. Hän otti uudelleen yhteyttä State Departmentiin ja pyysi tuntemaansa johtavaa teollisuusmiestä käyttämään vaikutusvaltaansa Suomelle myönnettävän luoton määrän korottamiseksi.²

On ilmeistä, ettei Gräsbeckin painostusyrityksellä ollut kovinkaan suurta merkitystä. Käytettävissä oleva tutkimusaineisto ei anna aihetta olettaa, että Vienti-Tuonti Pankki olisi Gräsbeckin toimenpiteiden vuoksi harkinnut luoton määrän muuttamista. Mahdollisesti pankin edustajat laskivat, ettei Gräsbeck tyytyisi 25 miljoonaan dollariinakaan, vaan yrittäisi tätäkin suurempaa luottoa. Korostamalla 15 miljoonan dollarin mahdollisuutta pankin edustajat saivat Gräsbeckin helpommin tyytymään luoton enimmäismäärään. Itse asiassa Vienti-Tuonti Pankin henkilökuntakomitea suositteli 15 miljoonan yleisluottoa lisättynä 10 miljoonan vientiluotolla, mutta pankin johtokunta säilytti mieluummin pääpainon selvästi yleisluotolla.³

Tammikuun alussa 1947 NAC hyväksyi Vienti-Tuonti Pankin luotto-suunnitelmat 25 miljoonaan dollariin asti. Tavoitteena oli toteuttaa keskeiset Suomen ostotarpeet Yhdysvalloissa joko Suomen hallitukselle myönnettävän luoton tai vientiluottojen muodossa. W. Averell Harriman, joka tuolloin oli Yhdysvaltojen kauppaministerinä, tiedusteli luoton suhdetta sotakorvauksiin. Kun luotolla ei maksettu korvaustavaroita ja Suomen laskettiin selviytyvän velvoitteistaan, ei Harriman vastustanut

1 NAC Staff Committee Minutes Meeting 57 (January 2, 1947), RG56 Box 5 NA.

2 *Kertomus luottoneuvotteluista USA:n kanssa 4.12.1946-24.1.1947* (Gräsbeck Virkkunen) 2.2.1947, KTM:n kauppaosasto Pohjois-Amerikan kauppasopimusneuvottelut EIVAYo:1 VA.

3 SD Memorandum (Stenger) 14.1.1947, RG59 811.516 Export-Import Bank/1-1447 NA.

luoton myöntämistä. Päinvastoin hän toivoi Vienti-Tuonti Pankin myöntävän sen, sillä Suomi saattoi kyseisen luoton avulla tuottaa Yhdysvaltojen tarvitsemia hyödykkeitä.¹

Käydyissä neuvotteluissa sovittiin varsin yksityiskohtaisesti myös luoton käytöstä. Gräsbeck esitti käyttösuunnitelman, jossa oli varattu elintarvikkeisiin kymmenen miljoonaa dollaria (vilja ja viljatuotteet \$ 5 000 000, ravintorasvat ja -öljyt \$ 2 500 000 sekä sokeri \$ 2 500 000). Yhdysvaltojen politiikan mukaista ei kuitenkaan ollut antaa pitkäaikaista luottoa elintarvikeostoihin. Pankki ilmoittikin, että se olisi valmis harkitsemaan pienehköä lyhytaikaista luottoa kyseisten ostojen suorittamiseen. Näältä osin se siis oli valmis ehdottamaan Suomen hyväksi NAC:n päätöksen mukaisen luottorajan ylittämistä. Elintarvikeostojen suorittaminen vuoden 1947 aikana ei sinänsä ollutkaan mahdottomuus. Kun satamat olivat kiinni alkuvuoden, vientituloja voitiin odottaa vasta vuoden jälkimmäisellä puoliskolla. Kysymys oli näin ollen alkuvuodesta tarvittavien elintarvikkeiden rahoittamisesta. Tältä pohjalta elintarvikeluoton takaisinmaksu päätettiin suorittaa kahdessa yhtä suuressa erässä 30.11.1947 ja 31.12.1947.

Vienti-Tuonti Pankki ei hyväksynyt Gräsbeckin esittämää alkuperäistä käyttösuunnitelmaa. Se ilmoitti, että luotto tuli kohdistaa sellaiseen suomalaiseen vientiteollisuuteen, jonka tuotteet myytiin ensisijaisesti länsimaihin. Näin ollen Vienti-Tuonti Pankin tavoitteena ei ollut pelkästään varmistua siitä, että myönnetty luotot eivät koituisi esimerkiksi sotakorvausten muodossa Neuvostoliiton hyväksi. Päämääränä oli myös pitkällä tähtäyksellä tehostaa suomalaisen teollisuuskapasiteetin suuntautumista Yhdysvaltojen ja Länsi-Euroopan markkinoille. Tähän liittyi myös pankin pyyntö saada yksityiskohtaisempia tietoja luoton käyttökohteista. Luoton käyttösuunnitelmasta tuli taulukon 35 mukainen.

1 NAC Minutes Meeting No 49 (January 7, 1947), RG56 Box 2 NA.

Taulukko 35. Vienti-Tuonti Pankin myöntämän luoton käyttösuunnitelma

Käyttökohde	U.S. dollaria
a) Yleisluotto	
Koneet ja laitteet	
Puunjalostusteollisuus	7 000 000
Voimalaitokset	3 500 000
Rauta ja teräs	1 000 000
Lyijy	200 000
Hilli	2 500 000
Kuorma-auton varaosat	1 000 000
Poltto- ja voiteluöljyt	3 000 000
Sekalaisia	1 800 000
	<u>20 000 000</u>
b) Vientituotot	
Auton renkaat lisätarpeineen sekä renkaiden korjaustarvikkeet	1 000 000
Maanviljelyskoneet	2 000 000
Kuorma-autot	1 000 000
Erilaiset teollisuuden tarvitsemat koneet	1 000 000
	<u>5 000 000</u>

Lähde: *Kertomus luottoneuvotteluista USA:n kanssa 4.12.1946-24.1.1947* (Gräsbeck Virkkunen) 2.2.1947, KTM:n kauppasasto Pohjois-Amerikan kauppasopimusneuvottelut EIVAoy:1 VA.

Edellä mainittujen päämäärien toteuttamiseksi puunjalostusteollisuuden koneille ja laitteille oli käyttösuunnitelmassa varattu alkuperäistä ehdotusta suurempi osuus luotosta. Myös hiilen osuus nousi hieman. Raudan, teräksen ja lyijyn - lähinnä Neuvostoliittoon suuntautuneen metalliteollisuuden raaka-aineiden - määrä väheni selvästi. Autojen varaosien sekä poltto- ja voiteluöljyjen arvo säilyi lähes entisenä. Gräsbeckin alkuperäinen esitys perustui 30 miljoonan dollarin luottoon. Käyttösuunnitelman kokonaisarvon putoaminen 25 miljoonaan dollariin näkyi selvästi vientituottojen kohdalla.

Suomen mahdollisuudet saada etukäteismaksuja selluloosa- ja paperi- viennistään oli tutkittu, mutta tällaisia tuloja suomalaiset eivät voineet odottaa. Gräsbeck oli ehdottanut kyseistä ratkaisua jo ennen Yhdysvaltoihin lähtöään eräille amerikkalaisille selluloosan ostajille. Yhdysvalloissa hän neuvotteli asiasta edelleen. Kun Ruotsi ei vielä tuolloin myynyt selluloosaa Yhdysvaltoihin eikä ruotsalaisten mahdollisista toimitusmääristä ja hinnoista ollut tietoa, amerikkalaiset ostajat eivät halunneet

sitoutua mihinkään. Luotto oli tältäkin pohjalta suomalaisille tärkeä. Toisaalta Gräsbeck oli ilmoittanut Suomen maksutaseen alijäämäksi vuonna 1947 71.5 miljoonaa dollaria. Suomalaisen laskelmia oli tosin korjattu noin 55 miljoonan dollarin alijäämäksi, joten elintarvikeluoton takaisinmaksu kyseisenä vuonna saattoi olla kyseenalaista. Washingtonissa arveltiin kuitenkin tilanteen olevan mainittua edullisempi Suomelle. Suomalaisen maineesta varmoina takaisinmaksajina oli suoranaista hyötyä NAC:n henkilökuntakomitean päättäessä suosittaa Suomelle myönnettävien luottojen toteuttamista Vienti-Tuonti Pankin ehdottamassa muodossa.¹

Vienti-Tuonti Pankin johtokunta päätti 17.1.1947 suostua edellä mainittujen luottojen myöntämiseen. Vahvistusta tälle päätökselle ei kuitenkaan voitu saada ennen kuin NAC oli hyväksynyt kyseisen elintarvikeluoton. Tämä tapahtui 21.1.1947.² Hiilen sekä poltto- ja voiteluöljyjen ostoon varatut 5.5 miljoonaa dollaria määrättiin maksettavaksi takaisin kahtena yhtä suurena eränä 15.6.1954 ja 15.12.1954. Muiden tuotteiden osalta takaisinmaksu määrättiin alkavaksi 15.6.1955 puolivuositain päättyen 15.12.1958. Luotto oli käytettävä 30.6.1948 mennessä, ja korko oli 3 ½ % vuosittain. Elintarvikeluoton koroksi määritettiin 2 ½ % vuosittain.³ Tässä yhteydessä myönnettyllä 12 miljoonan dollarin puuvillaluotolla oli 2 ½ %:n vuotuinen korko ja maksuaikaa 15 kuukautta.⁴ Vienti-Tuonti Pankki teki lopullisen päätöksen luottojen myöntämisestä 22.1.1947.

Gräsbeck arveli luottoneuvotteluja koskevassa selvityksessään, että Vienti-Tuonti Pankin vaatimus muuttaa käyttösuunnitelman pääpainoa kulutustavaroista vientiteollisuuden koneisiin ja laitteisiin johtui Yhdysvaltojen ulkopoliittikan johdossa tuolloin tapahtuneesta muutoksesta. Ulkoministeri James Byrnes oli jo huhtikuussa 1946 jättänyt erokirjeen, jossa hän pyysi vapautusta tehtävistään Saksan entisten satelliittivalti-

1 NAC Staff Committee Minutes Meeting 59 (January 16, 1947), RG56 Box 5 NA; NAC Document No. 337 17.1.1947, U.S. Department of the Treasury (NAC).

2 NAC Minutes Meeting No. 51 (January 21, 1947), RG56 Box 3 NA.

3 Export-Import Bank Memorandum (Riddel Holbrook Forbes Lary) 20.1.1947, RG275 415Finland, Republic of NA; SD Memorandum (Stenger) 21.1.1947, RG59 811.516 Export-Import Bank/1-2147 NA.

4 Export-Import Bank of Washington Suomen Pankille 2.4.1947, RG275 387Finland/387B Bank of Finland NA; Export-Import Bank of Washington. Fourth Semiannual Report to Congress. For the period January-June 1947, s. 12.

oiden kanssa tehtävien rauhansopimusten tultua valmiiksi. Alkuvaiheessa päällimmäisenä syynä eron oli hänen terveydellinen tilansa, mutta lääkärintarkastusten myönteisistä tuloksista huolimatta Byrnes ei muuttanut päätöstään. Eron todellisenä syynä lieneekin ollut luottamuksen katoaminen presidentti Trumanin ja Byrnesin väliltä sekä erot heidän poliittisissa näkemyksissään. Allekirjoitettuaan viiden valtion rauhansopimukset Byrnes teki tilaa kenraali George C. Marshallille, josta tuli Yhdysvaltojen seuraava ulkoministeri.¹

Ulkopolitiikan johdon muutos tuskin kuitenkaan ehti vaikuttaa välittömästi Vienti-Tuonti Pankin luottopolitiikkaan, jonka laatiminen ei edes kuulunut suoranaisesti ulkoministerin tehtäväpiiriin. Vaatimus käyttösuunnitelman tarkistamisesta johtui sen sijaan Vienti-Tuonti Pankin luottopolitiikan yleisestä muuttumisesta. Pankki luopui yleisluontoisista jälleenrakennusluotoista, joilla oli hätäohjelman sisältö. Uudet luotot olivat valikoituihin tarkoituksiin kohdistuneita ohjelmia, joiden tavoitteena oli ajan kuluessa päästä entistä parempaan tasapainoon Yhdysvaltojen ja kyseisen luotonsaajavaltion välisessä kaupassa. Ensisijaisena keinona pidettiin luotonsaajavaltion vientiteollisuuden kehittämistä. Suomen ohella esimerkiksi Italia sai 100 miljoonan dollarin arvosta luottoja eri vientiteollisuuden alojen kehittämiseen, ja Brasilia sai luoton tehdaskoneistoja varten.²

Vienti-Tuonti Pankin luottopolitiikan muutos oli yhteydessä tuolloin vallinneisiin taloudellisiin tarpeisiin. Välittömästi sodan jälkeen maailmantalouden ongelmana oli paljolti tuotantoresurssien puuttuminen. Jälleenrakennus vaati paljon raaka-aineita, mutta tämän lisäksi elintarvikkeiden riittämättömyys, kuljetusvälineiden ja koulutetun työvoiman puute sekä monet muut ongelmat olivat elpymisen esteenä. Vuoteen 1947 tultaessa välitön hätä esimerkiksi elintarvikkeiden osalta oli voitettu, ja lähes täysin amerikkalaisin varoin toiminut UNRRA voitiin lopettaa vuoden 1947 puolivälissä. Pääongelmaksi nousi Länsi-Euroopan valtioiden Yhdysvalloissa tapahtuneiden ostojen rahoitus. Kauppatase oli pahasti epätasapainossa, sillä Yhdysvallat vei Eurooppaan huomattavasti enemmän kuin toi sieltä. Tästä kehityksestä seurasi se, että Euroopassa oli vakava dollaripula.³

1 Yergin 1978, s. 259-263.

2 Export-Import Bank of Washington. Fourth Semiannual Report to Congress. For the period January-June 1947, s. 4-5.

3 Yergin 1978, s. 301-308.

Avustuksien määrän vähentyessä Yhdysvaltojen antamien lainojen ja investointien merkitys kasvoi. Tässä yhteydessä Vienti-Tuonti Pankin asema oli varsin huomattava, kuten taulukko 36 osoittaa.¹

Taulukko 36. Yhdysvaltojen kansainväliset suoritukset vuonna 1946
(miljardia U.S. dollaria)

I Tavarat ja palvelut			
Vieraisiin maihin toimitetut tavarat	12.3		
Vieraista maista saadut tavarat	<u>5.1</u>		
Ylijäämä		+7.2	
Tulo ulkomaille annetuista investoinneista ja palveluista (netto)		<u>+1.0</u>	
Saatavaa tavaroista ja palveluista			+8.2
II Saatavien rahoitus			
1. Avustukset			
UNRRA	1.5		
Lend Lease	0.1		
Siviilitoimitukset miehitykselle alueille	0.6		
Muut hallituksen avustukset (netto)	0.4		
Yksityiset lahjoitukset	<u>0.6</u>	-3.2	
2. Lainat ja investoinnit Yhdysvaltojen pääomasta			
Vienti-Tuonti Pankki	1.0		
Lend Lease luotot	0.9		
Ylijäämäcmaisuustuotot	0.8		
Laina Britannialle	0.6		
Muu Yhdysvaltojen pääoma (netto)	<u>0.2</u>	-3.5	
3. Ulkomaisten kulta- ja dollarivarojen käyttö			
		-1.4	
4. Virheet			
		<u>-0.1</u>	
	Yhteensä		-8.2

Lähde: Export-Import Bank of Washington. Third Semiannual Report to Congress. For the period July-December 1946, s. 21.

Vaikeudet olivat kuitenkin niin suuria, ettei Yhdysvaltojen poliittinen johto uskonut, että niistä selviydyttäisiin ilman erityisjärjestelyjä. Täältä pohjalta ryhdyttiin keväällä 1947 suunnittelemaan uudenlaista avustushjelmaa, josta myöhemmin tuli ns. Marshall-suunnitelma.

1 Truman antoi helmikuussa 1946 lausunnon, jonka mukaan Kansainvälinen jälleenrakennuspankki olisi pääasiallinen lainanantaja Yhdysvalloissa. Käytännössä uuden pankin ja Vienti-Tuonti Pankin välinen kilpailu markkinoista käytiin myöhemmin vuosina 1948-1952: Mason - Asher 1973, s. 494-496.

Vienti-Tuonti Pankin luotonannossa Suomen asema oli varsin merkittävä. Taulukossa 37 on selvitetty pankin luottotilanne 31.12.1948 Euroopan maiden osalta.

Taulukko 37. Vienti-Tuonti Pankin luottotilanne 31.12.1948
Euroopan maiden osalta (milj. U.S. dollaria)

Maa	Myönne- tyt luotot	Peruu- tukset	Jaka- matta	Jaettu	Makset- tu ta- kaisin	Maksa- matta
Belgia	132.0	0.0	0.0	132.0	8.7	123.3
Britannia; aikaisemmat myönnöt*	22.5	22.5	0.0	0.0	0.0	0.0
Espanja; aikaisemmat myönnöt*	15.1	1.4	0.0	13.7	13.7	0.0
Hollanti	209.9	4.6	0.0	205.3	15.1	190.2
Islanti; aikaisemmat myönnöt*	1.0	0.4	0.0	0.6	0.6	0.0
Italia	151.2	6.3	59.8	85.1	38.0	47.1
Itävalta	14.3	0.8	6.1	7.4	0.0	7.4
Jugoslavia; aikaisemmat myönnöt*	0.5	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0
Kreikka	25.0	10.4	0.0	14.6	0.0	14.6
Latvia; aikaisemmat myönnöt*	1.9	1.9	0.0	0.0	0.0	0.0
Norja	61.0	10.5	8.2	42.3	0.2	42.1
Puola	52.9	9.4	1.3	42.2	0.2	42.0
Portugal; aikaisemmat myönnöt*	5.5	4.2	0.0	1.3	1.3	0.0
Ranska	1200.0	0.0	0.0	1200.0	41.4	1158.6
Romania; aikaisemmat myönnöt*	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
Ruotsi	17.2	10.9	0.0	6.3	4.1	2.2
Saksa	26.6	3.0	19.0	4.6	4.6	0.0
Suomi	135.2	7.6	17.0	110.6	17.3	93.3
Tanska	30.0	10.0	0.0	20.0	0.0	20.0
Tshekkoslovakia	23.7	0.9	0.0	22.8	7.4	15.4
Unkari ./.						

Maa	Myönne- tyt luotot	Peruu- tukset	Jaka- matta	Jaettu	Makset- tu ta- kaisin	Maksa- matta
Unkari; aikaisemmat myönnöt*	2.4	2.4	0.0	0.0	0.0	0.0
Eurooppalaiset pankit	19.4	0.0	19.4	0.0	0.0	0.0
Eurooppa yht.	2147.4	107.8	130.8	1908.8	152.6	1756.2

* Peruutukset tai takaisin maksetut luotot

Lähde: Export-Import Bank of Washington. Seventh Semiannual Report to Congress. For the period July-December 1948, s. 30-39.

Sekä myönnettyjen luottojen että maksamatta olevan luottomäärän osalta Suomella oli neljänneksi suurimmat luvut. Selvästi eniten luottoja oli saanut Ranska, sitten tuli Hollanti. Myönnettyjen luottojen kohdalla Italia oli kolmas, mutta sen luotoista oli vielä suuri osa jakamatta, kun taas Belgiassa oli kolmanneksi eniten maksamatonta luottoa. Seuraavana tilastossa olikin molemmissa ryhmissä Suomi. Pienempiin lukuihin saivat tyytyä mm. muut Pohjoismaat. Tästä näkökulmasta katsottuna Yhdysvaltojen luotonanto Suomelle oli varsin suurta.

Romanialle tai Unkarille ei Vienti-Tuonti Pankki luottoja myöntänyt. Tosin keväällä 1947 Unkarille myönnettiin alustavasti seitsemän miljoonan dollarin puuvillaluotto, jonka korkona olisi ollut $2 \frac{1}{2}$ % ja maksuaikaa 18 kuukautta. Tämä luotto kuitenkin peruutettiin syystä, jota tämän tutkimuksen yhteydessä ei ole voitu selvittää. On kuitenkin ilmeistä, että amerikkalaisten haluttomuus luottojen myöntämiseen oli yhteydessä siihen, että Romanian ja Unkarin poliittinen kehitys kulki Yhdysvaltojen kannalta katsottuna kielteiseen suuntaan.¹

Yhteenveto Suomen saamista luotoista on taulukossa 38.

1 Myös Puolalle ja Tshekkoslovakialle myönnettyt luotot peruutettiin vuonna 1947 kyseisten maiden kieltäytyttyä osallistumasta Marshall-suunnitelmaan: Warriner 1950, s. 164.

Taulukko 38. Vienti-Tuonti Pankin luotot Suomelle 31.12.1948
(milj. U.S. dollaria)

Kohde	Myön- netyt luotot	Peruu- tukset	Jaka- matta	Jaettu	Makset- tu ta- kaisin	Maksa- matta
Suomalais-amerik- kalainen kauppaa- yhtiö 1939/1940	35.0	7.6	0.0	27.0	2.3	25.1
Suomen Pankki; puuvillaluotot						
12.12.1945	5.0	0.0	0.0	5.0	5.0	0.0
22.1.1947	12.0	0.0	4.4	7.6	0.0	7.6
Suomen tasavalta; Yhdysvaltojen tuotteita ja palveluja						
16.1.1946	35.0	0.0	0.0	35.0	0.0	35.0
22.1.1947	6.0	0.0	0.0	6.0	0.0	6.0
22.1.1947	14.0	0.0	1.0	13.0	0.0	13.0
22.1.1947	5.0	0.0	2.0	3.0	0.0	3.0
Suomalais-amerik- kalainen kauppaa- yhtiö						
19.2.1947	2.5	0.0	1.6	0.9	0.0	0.9
Suomen tasavalta; General Motorsin vientiluotto						
12.5.1947	0.7	0.0	0.0	0.7	0.0	0.7
Suomen tasavalta; Yhdysvaltojen tuotteita ja palveluja						
3.11.1948	10.0	0.0	8.0	2.0	0.0	2.0
Yhteensä	125.2	7.6	17.0	100.6	7.3	93.3
Aikaisemmat myönnöt*	10.0	0.0	0.0	10.0	10.0	0.0
Yhteensä	135.2	7.6	17.0	110.6	17.3	93.3

* Peruutetut tai takaisinmaksetut luotot

Lähde: Export-Import Bank of Washington. Seventh Semiannual Report to Congress. For the period July-December 1948, s. 30-39.

Yhdysvaltojen Euroopalle antaman taloustuen painottuessa avustuk-
sista lainoihin ja investointeihin amerikkalaisilla oli enemmän mahdolli-
suuksia käyttää taloudellista voimaansa poliittisten päämäärien saavutta-
miseksi. Vienti-Tuonti Pankki, joka virallisesti toimi yleisten pankki-

periaatteiden mukaisesti, otti eräissä tapauksissa poliittiset tarkoitukset perät huomioon. Se säilytti kuitenkin huomattavan määrän itsenäisyyttä. Huhtikuussa 1946 Vienti-Tuonti Pankki myönsi presidentti Trumanin 15.12.1945 antaman lausunnon pohjalta sekä muun ulkopoliittisen johdon tukemana 500 miljoonan dollarin luoton Kiinalle. Kun pankki ei kuitenkaan katsonut kiinalaisilla olleen riittäviä takuita takaisinmaksusta, luottoa ei toteutettu.¹

Gräsbeck oli Washingtonissa vieraillessaan hyvin tietoinen Vienti-Tuonti Pankin poliittisesta luonteesta. Hän kertoi, että pankki oli kieltäytynyt antamasta luottoja Iranille, Kreikalle ja Turkille State Departmentin vastakkaisesta näkemyksestä huolimatta. Sen sijaan Italian kohdalla Vienti-Tuonti Pankki taipui painostuksen jälkeen myöntämään 100 miljoonan dollarin luoton. Pankin pääjohtaja liitti kuitenkin Italian pääministerille osoitettuun luottokirjeeseen lauseman, jonka mukaan käyttöoikeus riippui Italian aseman vakiintumisesta sekä maan kyvystä hoitaa taloutensa myös muilla kuin luoton kohteena olleilla teollisuudenhaaroilla. Tämän tulkittiin yleisesti tarkoittavan, että luoton käytön ehtona oli yksityisyritteliäisyyteen perustuvan talousjärjestelmän säilyttäminen ja näin ollen pidättäytyminen kansallistamistoimista.

Suomelle myönnettyissä luottoehdoissa ei ollut suoranaisesti poliittisiksi katsottavia artikloja, eikä luottoon liittynyt myöskään Italialle annetun kirjelmän luonteista lisäehtoa. Kertomuksessaan Gräsbeck kuitenkin totesi, että myös hänen annettiin useaan otteeseen keskustelujen yhteydessä ymmärtää Suomessa mahdollisesti tapahtuvien sosialisointitoimenpiteiden johtavan luoton käyttöoikeuden päättymiseen. Luottoneuvottelujen aikana Hamilton tiedusteli sekä Suomen hallituksen että talouselämän edustajilta mahdollisista sosialisointialkeista. Kaikkialta vakuutettiin kuitenkin, ettei kyseinen aika ollut sovelias tällaisiin kokeiluihin.² Amerikkalaisten poliittiset ehdot Suomen luoton saannille rajoituivat edellä mainitulla tavalla sosialisointikysymykseen. Esimerkiksi mahdollisista vaatimuksista sulkea kommunistit pois hallituksesta ei ole löytynyt aineistoa.

Gräsbeckillä oli Yhdysvaltoihin lähtiessään ohjeena yrittää saada luot-

1 Export-Import Bank of Washington. Second Semiannual Report to Congress. For the period January-June 1946, s. 19-20.

2 Hamilton Helsingistä SD:lle 23.12.1946, RG59 860D.50/12-2346 NA; Hamilton Helsingistä SD:lle 8.1.1947, RG59 860D.50/1-847 NA.

toja myös yksityisiltä amerikkalaisilta pankeilta. Tähän myös Vienti-Tuonti Pankki kehotti. Asia oli esillä National City Bankin, Brow Brothers Harriman & Co:n, Chemical Bankin sekä Bank of the Manhattan Co:n kanssa. Gräsbeck ei kuitenkaan saanut lupauksia pitkäaikaisista luotoista kyseisiltä rahalaitoksilta. Vastauksena hänelle sanottiin, että Suomea tosin pidettiin ensiluokkaisena ja varmana velallismaana, mutta poliittisten syiden vuoksi luottoja Suomelle ei toistaiseksi annetaisi. Yleismaailmallisen tilanteen lisäksi Suomen erityisaseman epävarmuus oli pankkien mielestä liian suuri riski. Nimenomaisesti kyseiset pankit kiinnittivät huomiota niihin poliittisiin seurauksiin, joita saattoi syntyä, jos Suomi epäonnistuisi sotakorvausvelvoitteen täyttämässä. Näin ollen pitkäaikaiset luotot näistä lähteistä eivät olleet mahdollisia ennen vuotta 1952. Sen sijaan lupauksia annettiin lyhytaikaisista luotoista valmiita myyntisopimuksia vastaan. Myös yksityispankkien taholta korostettiin, että luottojen myöntämisen edellytyksenä oli joka tapauksessa yksityisyritteliäisyyteen pohjautuvan taloudellisen järjestelmän jatkuminen Suomessa.

Vienti-Tuonti Pankki oli vielä vuosien 1946 ja 1947 vaihteessa valmis kyseisten luottojen myöntämiseen Suomelle, vaikkakin tällaiset sitoumukset olivat siirtymässä Maailmanpankin hoidettaviksi. Amerikkalaiset odottivat, että suomalaiset liittyisivät Maailmanpankin jäseniksi ja yrittäisivät pankin toiminnan käynnistyttyä saada sieltä jatkoluottoja. Ajatus Suomen jäsenyydestä kyseisessä pankissa oli ollut esillä suomalaisten keskuudessa jo ennen Gräsbeckin matkaa Yhdysvaltoihin. Esimerkiksi Paasikivi oli maininnut tästä Hamiltonille syyskuussa 1946. Ennen matkaansa Gräsbeck oli tiedustellut asiaa hallitukselta, jonka taholta vakuuteltiin jäsenyyshalukkuudesta.¹ Suomen ulkoministeriö antoi Washingtonin lähetystölle ohjeet tiedustella epävirallisesti Suomen jäsenyyshmahdollisuuksia jo ennen rauhansopimuksen allekirjoittamista. Vastauksena pankin sihteeri ilmoitti, että Italia oli jo hyväksytty jäseneksi. Tämä ei tosin sinänsä ollut ennakkotapaus muihin sotaan Saksan puolella osallistuneihin valtioihin nähden, mutta mitään periaatteellista estettä Suomen liittymiselle ei ollut.

Kun amerikkalaiset luottoneuvottelujen aikana kiinnittivät huomiota Suomen jäsenyyteen Maailmanpankissa, Gräsbeck pyysi hallitukselta oikeutta ryhtyä toimenpiteisiin jäsenyyden toteuttamiseksi. Ennen ano-

1 Hamilton Helsingistä SD:lle 10.2.1947, RG59 860D.51/2-1047 NA.

muksen esittämistä hän varmisti Yhdysvaltojen kannan alivaltiosihteeri Claytonilta ja jätti tämän jälkeen hakumenettelyn lähettiläs K.T. Jutilan hoidettavaksi. Anomus käsiteltiin normaalia hallintomenettelyä käyttäen, ja Suomesta tuli Kansainvälisen jälleenrakennuspankin sekä Kansainvälisen valuuttarahaston jäsen vuonna 1948.

Gräsbeck kytki luottoneuvotteluihin myös kysymyksen Yhdysvaltojen satamissa olevien suomalaisten laivojen vapauttamisesta. Laivojen vapauttaminen merkitsi Suomen talouselämälle säästöjä rahtikuluissa, ja tämä tekijä otettiin huomioon myös luottoja koskevissa laskelmissa. Claytonin toimesta asiassa päästiin ratkaisuun Gräsbeckin ollessa vielä Yhdysvalloissa. Clayton lupasi myöskin puoltaa joidenkin suomalaisten laivanvarustajien luottoanomusta Maritime Commissionille Yhdysvaltojen hallituksen omistamien laivojen ostamiseksi osittain luotolla. Neljän miljoonan dollarin luotosta tehtiin myönteinen päätös helmikuun alussa 1947.

Jo ennen Gräsbeckin saapumista Yhdysvaltoihin oli Suomen Ulkomaankauppaliiton edustaja tiedustellut Vienti-Tuonti Pankissa luotonsaanti-mahdollisuuksia. New Yorkissa oli 26.10.1946 perustettu uusi Suomalais-amerikkalainen kauppayhtiö, joka oli suomalaisten kevyen ja keskiraskaan teollisuuden pienyritysten hallussa.¹ Vienti-Tuonti Pankki myönsi luottoja mieluummin yksityisille yrityksille kuin suoraan vieraan maan hallitukselle, joten suomalaisten neuvottelijoiden edut olivat osittain ristiriidassa. Gräsbeck sai kuitenkin sovittua siitä, että Suomalais-amerikkalaisen kauppayhtiön anomuksesta neuvoteltaisiin vasta Suomen hallituksen esityksen tultua käsitellyksi. Tämä kävi sikäli luontevasti, ettei kauppayhtiö voinut välittömästi esittää kovinkaan yksityiskohtaista luetteloa jäsenyritysten tarpeista ja käyttösuunnitelmista. Osittain kyseiset käyttösuunnitelmat olivat päällekkäisiäkin, minkä vuoksi Suomalais-amerikkalaiselle kauppayhtiölle 19.2.1947 myönnetty luotto oli vain 2.5 miljoonaa dollaria. Luotolla oli 4 %:n vuosittainen korko ja se tuli maksettavaksi takaisin 3 1/4 vuoden aikana 19.11.1950 lähtien.²

Vuonna 1945 Yhdysvallat odotti ennen luottopäätöstään merkkejä siitä, että Suomi selviytyisi välirauhansopimuksen täytäntöönpanosta. Kyseisten artiklojen toteuttaminen, eduskuntavaalit sekä diplomaattisten ja kaupallisten suhteiden avautuminen merkitsivät Suomen aseman vakiintu-

1 SD Memorandum (Havlik) 14.1.1947, RG59 811.516 Export-Import Bank/1-1447 NA.

2 Export-Import Bank of Washington. Fourth Semiannual Report to Congress. For the period January-June 1947, s. 10.

mista. Itse asiassa Suomella oli vuoden 1945 lopulla taloudellista kanssakäymistä kaikkien muiden huomattavien länsimaiden kanssa paitsi Yhdysvaltojen. Luottojen avulla voitiin myös suomalais-amerikkalainen kaupankäynti avata. Välittömästi tammikuussa 1946 myönnetyn luoton jälkeen suomalaiset yrittivät saada lisää dollareita. Pariisin rauhankonferenssista tuli kuitenkin poliittisen kehityksen jakso, jonka tulokset amerikkalaiset halusivat nähdä ennen päätöksentekoaan. Molemmilla kerroilla - sekä ennen vuoden 1946 alussa että vuoden 1947 alussa myönnettyjä luottoja - Washingtonissa haluttiin odottaa ja nähdä, millaiseksi poliittiset edellytykset kehittyisivät. Luottoja myönnettäessä oli siis kyse pikemminkin reaktiosta tiettyyn tilanteeseen kuin yrityksestä välittömästi vaikuttaa suomalaisten asemaan.

TIIVISTELMÄ

Tuomo Polvinen on Suomi kansainvälisessä politiikassa -teossarjansa toisessa osassa (Teheranista Jaltaan, s. 193) kirjoittanut: "Johtopäätökseksi, jonka originaalilähteet aikanaan osoittavat joko oikeaksi tai vääräksi, on se, että Neuvostoliiton ylijohdon ohjeita noudattava valvontakomissio pyrki tasoittamaan tietä syntymässä olevalle Suomen uudelle ulkopoliittiselle linjalle, joka sittemmin yhdistettiin Paasikiven nimeen. Oli luotava kestävät pitkän tähtäyksen edellytykset Suomen ja Neuvostoliiton keskinäiselle luottamukselle ja molemminpuolisiin etuihin pohjautuvalle yhteistyölle." Analogisesti edellisen kanssa voidaan esittää, että asettamalla Suomelle sotakorvaukset Neuvostoliitto halusi luoda pitkän tähtäyksen edellytykset taloudelliselle yhteistyölle Suomen kanssa. Neuvostoliitolle ei ollut käyttöä - sodanjälkeistä jälleenrakennuskautta ehkä lukuunottamatta - puutavaralle, joka oli sen oma vientiartikkeli. Tavaravaihdon toteuttamiseksi oli löydettävä muita hyödykkeitä, ja tällöin Suomen tuotantoelämän monipuolistaminen oli toteuttamiskelpoisin ratkaisu tällaisten tavaroiden löytymiselle.

Sotakorvaukset oli Neuvostoliitolle tae siitä, että Suomella olisi mahdollisuuksia maiden väliseen taloudelliseen yhteistyöhön jatkossakin. Sotakorvausvelvoite asetettiin siten, että sekä Suomen sodan aikana kasvaneet metalliteollisuuden kapasiteetti että sodan Suomelle aiheuttamat suhteellisen pienet tuhot otettiin huomioon korvausohjelmaa laadittaessa. Kuten aiemmista tutkimuksista on tunnettua, sotakorvausten alkujakso painottui metsäteollisuuden tuotteille, joten tarvittavan metalliteollisuuden rakentamiselle ja raaka-aineiden hankkimiselle jäi aikaa. Vaikeuksilta ja viivytyksiltä ei toki vältytty, mutta syynä näihin ei ollut sotakorvausohjelma sinänsä, vaan lähinnä ennakoilta laskemattomat vaikeudet raaka-aineiden hankinnassa.

Neuvostoliitto vaati tiukasti sotakorvausartikkelia sekä välirauhansopimukseen että lopulliseen rauhansopimukseen. Se ilmoitti olevansa valmis jyrkkiinkin toimenpiteisiin saataviensa perimiseksi. Suomen kohdalla näitä toimia ei kuitenkaan tarvittu. Esimerkiksi romanialaisiin verrattuna suomalaiset pääsivät Neuvostoliiton kanssa nopeasti sopimukseen tavaratoimitusten rakenteesta - näin siitäkin huolimatta, että suomalais-

set sitoutuivat toimittamaan heille aiemmin tuntemattomia teollisuustuotteita. "Palkintoja" seurasi varsin pian. Tammikuun 1945 tavaravaihtosopimuksen merkitys oli ehkä painavampi poliittisella kuin taloudellisella puolella. Sitä seuranneet tavaravaihtosopimukset, korvauksajan pidentäminen ja myöhästymissakkojen anteeksianto toivat sen sijaan Suomelle myös merkittävää taloudellista helpotusta. Kauppasopimusten kautta Suomi sai esimerkiksi Neuvostoliiton rajoitetuista viljasadoista eriä, jotka sodanjälkeisen Euroopan oloissa olivat poikkeuksellisen suuria. Neuvostoliiton asenne taloudellisia kysymyksiä käsiteltäessä oli liikemiesmäisen asiallista.

Tunnetusti sotakorvausten painottuminen metalliteollisuuden tuotteille johti Suomen riippuvuuteen ulkomaisista raaka-aineista. Sen sijaan tutkimuksissa on toistaiseksi kiinnitetty vähän huomiota siihen, että tällä tavoin Suomen metsäteollisuuden tuotteet jäivät käytettäväksi vientiartikkeleina ulkomaankauppaan. Puu oli helposti vientiin saatettava hyödyke, jolla oli sodanjälkeisessä jälleenrakennuksessa kovaa kysyntää. Tämä tilanne toikin britit varhaisessa vaiheessa Suomeen varmistamaan osansa puutavarasta. Ruotsin puuttuminen peliin pakotti kuitenkin britit kauppapolitiikkansa periaatteista poikkeavan hätäohjelman hyväksymiseen. Britit taipuivat tähän, vaikka Suomen velvoitteet Neuvostoliitolle rajoittivat vientiin liikenevää puutavaramäärää merkittävästi. Mutta pienikin erä puutavaraa oli tärkeä ja avasi mahdollisuuksia kaupan laajentamiselle.

Britannian politiikan yleistavoitteena oli, ettei Suomen kysymys olisi millään tavoin heikentänyt brittien ja neuvostoliittolaisten välisiä suhteita. Tämä linja toteutui myös kaikkien talouskysymysten osalta. Britit pyrkivät paitsi Suomen myös Romanian ja Unkarin osalta vaikuttamaan sotakorvausten hinnoitteluun niin, että toimitettavien sotakorvaustavaroiden määrä olisi supistunut. Tähän ei kuitenkaan ryhdytty ystävällisyydestä hävinnyttä osapuolta kohtaan, vaan koska sotakorvaukset kavensivat kaupankäynnin mahdollisuuksia ja lisäsivät Neuvostoliiton vaikutusta kyseisten maiden talouselämässä. Liittoutuneiden maiden ulkopuolisille edustajille ei näistä toimenpiteistä annettu vihiä, ja Moskovan pitäessä kiinni kannastaan brittien yritykset jäivät tuloksettomiksi. Toisaalta Lontoossa ei tämän kysymyksen haluttu vahingoittavan suhteita Moskovaan. Myöskään kaupankäyntiä suomalaisten kanssa ei haluttu avata, ennen kuin neuvostoliittolaisilta oli saatu nimenomainen suostumus. Keväällä 1945 Suomen kommunistit edellyttivät vielä kauppasopimukselle Britannian kanssa Neuvostoliiton lupaa, ja tällai-

nen tulikin nopeasti Moskovasta.

Yhdysvalloilla ei sen sijaan ollut Suomessa sellaisia taloudellisia etuja, joiden vuoksi se olisi aktiivisesti toiminut. Päinvastoin ensimmäisen maailmansodan jälkeiset kokemukset antoivat syyn pysytellä erillään "suomalaisesta rotanloukusta" varsinkin, kun maat eivät edes olleet sodassa keskenään. Sekä suomalaisten että ulkomaisten tarkkailijoiden odotukset kohdistuivat ymmärrettävästi dollariluottoja kohtaan. Näistä ensimmäiset (65 miljoonaa dollaria) Suomi sai vuodenvaihteessa 1945-1946 ja toiset (37 miljoonaa dollaria) vuodenvaihteessa 1946-1947. Molemmissa tapauksissa Suomi oli selviytynyt tietyn poliittisen vaiheen yli ennen luottojen myöntämistä. Vuoden 1945 aikana Suomi oli täyttänyt välirauhansopimuksen keskeiset artikkelit, joskaan sotasyllisyysoikeudenkäynnin päätöksiä ei vielä ollut julistettu. Sen sijaan eduskuntavaalit oli pidetty demokraattista menettelyä noudattaen. Diplomaattisuhteet Suomen kannalta keskeisiin maihin oli solmittu, vaikkakin Britannian lainsäädäntö siirsi näiltä osin suhteiden solmimisen lopullisen rauhansopimuksen allekirjoittamiseen asti.

Toisena "ylimenovaiheena" oli Pariisin rauhankonferenssi. Vasta sen tulosten tultua amerikkalaisten tietoon he olivat valmiita myöntämään Suomelle luottoja. Kummassakaan tapauksessa kyse ei ollut siitä, että amerikkalaiset olisivat auttaneet suomalaisia sotakorvaustaakaan vuoksi kestävämmän taloudellisen tilanteen yli. Päinvastoin luotonsaannin edellytyksenä oli amerikkalaisten tekemiin laskelmiin perustunut näkemys, jonka mukaan Suomi tulisi selviytymään velvoitteistaan. Luottojen tavoitteena oli ensisijaisesti tukea länsivaltojen markkinoille suuntautunutta puunjalostusteollisuutta sekä vahvistaa tätä kautta länsimaiseen demokratiaan perustuvaa Suomen yhteiskuntajärjestelmää. Väiällisesti luotot ymmärrettävästi auttoivat myös sotakorvausten suorittamisessa, minkä amerikkalaisetkin oivalsivat päätöksiä tehdessään.

Pariisin rauhankonferenssiin tultaessa oli käynyt ilmeiseksi, että Neuvostoliiton esityksestä Suomen välirauhansopimukseen ja lopulliseen rauhansopimukseen hyväksytyt sotakorvausartikla oli toteutettavissa kaikkia liittoutuneita maita tyydyttävällä tavalla. Alkuperäisaineiston puuttuessa on ymmärrettävästi vaikea arvioida, olivatko neuvostoliittolaiset varauksettoman tyytyväisiä sotakorvausratkaisuun. Ilmeisesti kuitenkin sotakorvausten pääperiaatteet sekä suomalaisten tapa hoitaa velvoitteita olivat Neuvostoliiton odotusten mukaisia.

Brittien varauksellisuus, joka oli hyvinkin voimakasta vuoden 1944

aikana, väheni Pariisiin rauhankonferenssiin tultaessa. Neuvostoliiton ilmoitettua pitävänsä kiinni välirauhansopimuksen mukaisesta sotakorvausartiklasta myös Britannian edustajat olivat Pariisissa johdonmukaisesti tämän artiklan kannalla. Sotakorvausten toteuttaminen ei ollut estänyt puutavaran saantia Suomesta eikä maan kehitys muiltakaan osin edellyttänyt brittien näkökulmasta katsottuna sotakorvausartiklan muuttamista.

Sotakorvaussumman alentamista koskeneen esityksen - Suomen edustajien toivomusta noudatellen - tekivät amerikkalaiset, jotka aiemmin olivat tunteneet vain vähäistä mielenkiintoa sotakorvauksia kohtaan. Toimenpiteen motiivina ei ollutkaan Suomen "auttaminen", vaan se liittyi osaksi Yhdysvaltojen politiikkaa sotakorvauskysymyksessä Pariisin rauhankonferenssin aikana. Amerikkalaiset pyrkivät tämän kysymyksen yhteydessä saamaan mainetta lievien rauhanehtojen kannattajana. Asia hoidettiin muodollisestikin siten, ettei Yhdysvaltojen aloitteella ollut todellisia mahdollisuuksia toteutua.

Koko tämän tutkimuksen kohteena olevan ajanjakson aikana Suomen sotakorvausten lähimpänä ulkomaisena vertailukohteena olivat Romanian ja Unkarin vastaavat velvoitteet. Ajallisesti Romanian ja Suomen sotakorvausartiklojen muotoutuminen nivoutui jo vuoden 1944 aikana yhteen. Epäilemättä kumpikin kyseisistä maista aiheutti sodan aikana tuhoja, jotka eivät olleet samansuuruisia. Täten Neuvostoliiton perusteena sotakorvaussummaa määriteltäessä ei ainakaan yksinomaan voinut olla aiheutetun tuhon määrä. Alkuperäisaineiston avautumisen varaan jää lopullisesti selvittää, mitkä tekijät vaikuttivat neuvostoliittolaisten päätökseen esittää juuri 300 miljoonan dollarin vaatimus.

Suomen saamat myönnytykset sotakorvausohjelmaan ja edulliset kauppasopimukset on edellä tulkittu osoitukseksi siitä, että Neuvostoliitto halusi osoittaa suomalaisten kulkevan oikeaan suuntaan taloudellisten kysymysten ratkaisussa. Kyseessä eivät olleet pakon sanelemat toimenpiteet liian raskaaksi osoittautuneen velvoitteen edessä. Sen sijaan Romanian ja Unkarin osalta ei ole saatavissa lähdeaineistoa, jonka pohjalta voitaisiin tehdä samansuuntainen johtopäätös. Näyttää pikemminkin siltä, että Romanian ja Unkarin velvoitteet kasvoivat yli kyseisten maiden tuotantokyvyn. Romanian ja Unkarin oli nimittäin maksettava huomattavia summia miehitysarmeijan ylläpidosta sekä eräitä muita maksuja, joilta Suomi välttyi kokonaan.

Tämän tutkimuksen tehtävänasetteluun ei ole kuulunut selvittää, miten erilaiset sotakorvausohjelmat rasittivat velallismaiden talouselämää.

Näyttäisi kuitenkin siltä, ettei "helpoille" tavaroille rakentunut ohjelma ollut välttämättä kokonaisuuden kannalta edullisin. Romanian ja Unkarin sotakorvausohjelmat perustuivat maiden perinteisen tuotantorakenteen hyödykkeille, joten vapaaseen vientiin jäi rajoitetusti mahdollisuuksia. Toisaalta on oletettavissa, että näiden maiden tuotanto olisi tarvinnut panoksia myös lännestä. Suomen sotakorvausten toteuttamismalli osoittautui sekä Neuvostoliittoa että länsivaltoja tyydyttäväksi. Korvausten painottuminen metalliteollisuuden tuotteille vapautti puutavaran vientiin. Tällä tavoin suurvaltojen odotukset olivat nivellettävissä yhteen, mikä puolestaan osaltaan vaikutti siihen, ettei Suomesta tullut kylmän sodan alettua avointa kiistakysymystä.

LAHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Public Record Office, Lontoo (PRO)

Board of Trade (BT):

BT 11 Commercial Department. Correspondence and Papers
BT 60 Department of Overseas Trade. Correspondence and Papers

Cabinet Office (Cab):

Cab 65-37 War Cabinet Conclusions
Cab 65-45 War Cabinet Conclusions
Cab 65-46 War Cabinet Conclusions
Cab 65-47 War Cabinet Conclusions
Cab 128-6 Cabinet Conclusions

Foreign Office (FO):

FO371 General correspondence
FO511 Embassy and Consular Archives. Finland: Correspondence

Prime Minister's Office (Prem):

Prem 3, 170

Treasury (T):

T236 Overseas Finance Division Files

National Archives, Washington D.C. (NA)

Diplomatic Branch: Records of International Conferences, Commissions and Expositions. Record Group 43 (= RG43).

Diplomatic Branch: Records of the Department of State. Record Group 59 (= RG59). Decimal Files:

FW611.60D31
660D.0031
740.00119EW
811.516 Export-Import Bank
860D.00
860D.48
860D.50
860D.51
R & A Reports

Industrial and Social Branch: Records of the Export-Import Bank. Record Group 275 (= RG275)

Judicial and Fiscal Branch: Records of the National Advisory Council on International Monetary Fund Policies. Record Group 56 (= RG56)

U.S. Department of the Treasury, Washington D.C.

Bureau of Government Financial Operations: Lend Lease + Surplus
Property Agreed/Finland

National Advisory Council on International Monetary and Financial
Problems: National Advisory Council Documents

Ulkoasiainministeriö, Helsinki (UM)

110 B - G

Valtionarkisto, Helsinki (VA)

Kauppa- ja teollisuusministeriön kauppaosasto; ulkomaankauppatoi-
misto, tavara- ja tilastojaosto:

Euroopan kauppasopimusneuvottelut:

Neuvostoliitto 1945-1949, Eina: 2

Ruotsi 1940-1944, Eirc:1

Pohjois-Amerikan kauppasopimusneuvottelut:

Yhdysvallat 1946-1950, EIVAYo:1

G.A. Gripenbergin arkisto

Henrik Ramsayn arkisto

Daniel Caplanin kirjeet 2.2.1979, 3.2.1979 ja 10.2.1979 tekijälle; teki-
jän hallussa.

Painetut lähteet

Annual Statement of the Trade of the United Kingdom with British
Countries and Foreign Countries 1938. Compared with the Years 1934-
1937. Volume II. London 1939.

Annual Statement of the Trade of the United Kingdom with British
Countries and Foreign Countries 1947. Compared with the Years 1943-
1946. Volume IV. London 1948.

Congressional Record. Proceedings and Debates of the 79th Congress.
First Session. Appendix. Volume 19 - Part 13. October 15, 1945 to
December 21, 1945 (Pages A4295 to A5814).

Direction of International Trade. Annual Issue. United Nations. Statis-
tical Papers. No 8/1958. New York 1959.

Export-Import Bank of Washington:

First Semiannual Report to Congress, July-December 1945

Second Semiannual Report to Congress, January-June 1946

Third Semiannual Report to Congress, July-December 1946

Fourth Semiannual Report to Congress, January-June 1947

Seventh Semiannual Report to Congress, July-December 1948

Fischer, Alexander Teheran, Jalta, Potsdam. Die sowjetischen Proto-
(Hrsg.): kolle von den Kriegskonferenzen der "Grossen
1968 Drei". Gütersloh.

Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers
1943, Volume I: General. Washington 1963.
1944, Volume III: The British Commonwealth and
Europe. Washington 1966.
1944, Volume IV: Europe, Washington 1966.
1945, Volume IV: Europe. Washington 1968.
1946, Volume II: Council of Foreign Ministers.
Washington 1970.
1946, Volume III: Paris Peace Conference:
Proceedings. Washington 1970.
1946, Volume IV: Paris Peace Conference:
Documents. Washington 1970.
1946, Volume VI: Eastern Europe; The Soviet
Union. Washington 1972.
1947, Volume IV: Eastern Europe; The Soviet
Union. Washington 1972.

Suomen Asetuskokoelman Sopimussarja. Ulkovaltain kanssa tehdyt so-
pimukset 1945.

Suomen Sahanomistajayhdistyksen (SSY) hallituksen kertomukset yh-
distyksen toiminnasta:

vuonna 1945. Helsinki 1946.
vuonna 1946. Helsinki 1947.
vuonna 1947. Helsinki 1948.

Suomen virallinen tilasto - 1A Ulkomaankauppa

Vuosijulkaisu 62, 1942. Helsinki 1943.
Vuosijulkaisu 63, 1943. Helsinki 1944.
Vuosijulkaisu 64, 1944. Helsinki 1945.
Vuosijulkaisu 65, 1945. Helsinki 1946.
Vuosijulkaisu 66, 1946. Helsinki 1947.

Valtiopäivät 1944. Pöytäkirjat II. Istunnot 144-190 joulukuun 16. päivä-
tä 1944 valtiopäivien loppuun 1945. Helsinki 1945.

Varga, E.: The Reparation of Damage by Hitlerite Germany
and Her Accomplices - The War & The Working
Class. No. 10/1943.

Sanoma- ja aikakauslehdet

Helsingin Sanomat 1944-1946
Hufvudstadsbladet 1945
Kauppalehti 1945-1946
The New York Times 1945-1946
Svenska Dagbladet 1944
Uusi Suomi 1945-1946

Kirjallisuus

Allen, Robert Loring: Soviet Economic Warfare. Washington D.C.
1960

Aubrey, Henry G.: Coexistence: Economic Challenge and Res-
ponse. Washington D.C.
1961

- Auer, Jaakko:
1956 Suomen sotakorvaustoimitukset Neuvostoliittoon. Tutkimus tavaroiden luovutusohjelmista, niiden toteuttamisesta ja hyvityshinnoista. Porvoo.
- Bartenjev, T. -
Komissarov, J.:
1977 Kolmekymmentä vuotta hyvää naapuruutta. Keuruu.
- Berend, Iván -
Ránki, György:
1974 Economic Development in East-Central Europe in the 19th and 20th Centuries. New York.
- Blinnikka, Aulis:
1969 Valvontakomission aika. Porvoo.
- Blücher, Wipert von:
1950 Suomen kohtalonaikoja. Muistelmia vuosilta 1935-44. Porvoo.
- Boheman, Erik:
1964 På vakt. Kabinetssekreterare under andra världskriget. Stockholm.
- Boyd, Francis:
1964 British Politics in Transition 1945-1963. A Short Political Guide. London.
- Calvocoressi, Peter:
1979 The British Experience 1945-75. Aylesbury.
- Carlgren, Wilhelm M.:
1973 Svensk utrikespolitik 1939-1945. Stockholm.
- Churchill, Winston S.:
1951 The Second World War. Volume IV, The Hinge of Fate. London.
- Cole, G.D.H.:
1956 The Post-War Condition of Britain. London.
- Dalton, Hugh:
1922 Principle of Public Finance. London.
IV uudistettu laitos
1954
- Davis, Lynn Etheridge:
1974 The Cold War Begins. Soviet-American Conflict over Eastern Europe. Princeton.
- Džilas, Milovan:
1962 Conversations with Stalin. New York.
- Dillard, Dudley:
1967 Economic Development of the North Atlantic Community. Historical Introduction to Modern Economics. Englewood Cliffs, N.J.
- Dow, J.C.R.:
1964 The Management of the British Economy 1945-60. Cambridge.
- Ervasti, Seppo:
1955 Pohjanmeren maihin vuosina 1920-1952 viety havusahatavara. Koostumuksen muutokset - Acta Forestalica Fennica 64. Helsinki.

- Feis, Herbert:
1974 Churchhill - Roosevelt - Stalin. The War They Waged and the Peace They Sought. Princeton.
- Gaddis, John Lewis:
1972 The United States and the Origins of the Cold War 1941-1947. New York.
- Geschichte des Grossen Vaterländischen Krieges der Sowjetunion in 6 Bänden. Band 5. Die Siegreiche Beendigung des Krieges mit dem Faschistischen Deutschland. Die Niederlage des Imperialistischen Japans. Berlin.
- Goldman, Marshall I.:
1967 Soviet Foreign Aid. New York.
- Harki, Ilmari:
1971 Sotakorvausten aika. Jyväskylä.
- Heikkilä, Hannu:
1981 Liittoutuneet ja Suomen sotakorvauskysymys 1944-1945. Lisensiaattityö yleisen historian alalta. Helsingin Yliopisto, Historian laitoksen kirjasto.
- Herring, George C.:
1973 Aid to Russia 1941-1946. Strategy, Diplomacy, the Origins of the Cold War. New York.
- Holopainen, Viljo:
1952 Britannian kaivospuun tuonnin näköaloista - Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 40. Helsinki.
- Holopainen, Viljo:
1953 Fluctuation in the United Kingdom imports of Sawn Softwood and their Causes in 1921-1950 - Metsäntutkimuslaitoksen julkaisuja 41. Helsinki.
- Hurstfield, J.:
1953 The Control of Raw Materials - History of the Second World War. United Kingdom Civil Series. Edited by W.K. Hancock. London.
- Huttunen, Veikko:
1974 Talvisodasta turvakokoukseen. Porvoo.
- Hyvämäki, Lauri:
1977 Valtioneuvosto 2. maailmansodan jälkeen vuoteen 1957 - Valtioneuvoston historia 1917-1966 II. Helsinki.
- Jensen, Bartell C.:
1966 The Impact of Reparations on the Post-War Finnish Economy: an Input-Output Study. Homewood.
- Junnila, Tuure:
1964 Suomen taistelu turvallisuudestaan ja puolueettomuudestaan. Katsaus Suomen ulkopolitiikkaan maan itsenäisyyden aikana. Porvoo.

- Kennan, George F.: 1960 Russia and the West under Lenin and Stalin. Boston.
- Keynes, John Maynard: 1920 The Economic Consequences of the Peace. London.
- Keynes, John Maynard: 1921 A Revision of the Treaty. London.
- Kolko, Joyce and Gabriel: 1972 The Limits of Power. The World and United States Foreign Policy, 1945-1954. New York.
- Kovner, Milton: 1961 The Challenge of Coexistence. A Study of Soviet Economic Diplomacy. Washington D.C.
- Krosby, H. Peter: 1978 Kekkokosen linja. Helsinki.
- Lehtinen, Artturi: 1967 Sotatalous 1939-1945 - Itsenäisen Suomen taloushistoriaa 1919-1950. Porvoo.
- Linkomies, Edwin: 1970 Vaikea aika. Suomen pääministerinä sota- vuosina 1943-1944. Helsinki.
- Lundestad, Geir: 1978 The American Non-Policy towards Eastern- Europe 1943-1947. Oslo.
- McDougall, Walter A.: 1979 Political Economy Versus National Sovereignty: French Structures for German Economic Integration after Versailles - Journal of Modern History. Volume 51. No. 1, March 1979, s. 4-23.
- McKee, Rosen S.: 1951 The Combined Boards of the Second World War. An Experiment in International Administration. New York.
- Magill, J.H.: 1981 Tasavalta tulikokeessa. Muistelmia Suomes- ta kuuman ja kylmän sodan vuosilta. Mik- keli.
- Maier, Charles S.: 1979 The Truth about the Treaties? - Journal of Modern History. Volume 51. No. 1, March 1979, s. 56-67.
- Mason, Edward S. - Asher, Robert E.: 1973 The World Bank Since Bretton Woods. Washington D.C.
- Mee, Charles L.: 1975 Meeting at Potsdam. Thetford.
- Menger, Manfred: 1974 Suomen merkityksestä fasisiselle sotatalou- delle - Suomelaisten ja ddr:läisten histo- riantutkijoiden Espoossa 23.-28.5.1974 pitä- män toisen seminaarin esitelmät. Toim.

- Hannes Saarinen, Jussi Turtola - Helsingin Yliopiston Poliittisen historian laitoksen julkaisuja 3/1974. Helsinki.
- Montias, John Michael: 1967 Economic Development in Communist Rumania. Cambridge, Mass.
- Nevakivi, Jukka: 1976 Ystävistä vihollisiksi. Suomi Englannin politiikassa 1940-1941. Helsinki.
- Nykopp, Johan: 1978 Jälleenrakennusvuosien kauppapolitiikka - Haataja, Lauri (toim.): Suomen ulkomaankauppapolitiikka. Keuruu.
- Oksanen, Heikki - Pihkala, Erkki: 1975 Suomen ulkomaankauppa 1917-1949 - Suomen Pankin julkaisuja. Kasvututkimuksia VI. Helsinki.
- Palm, Thede: 1971 The Finnish-Soviet Armistice Negotiations of 1944 - Acta Academiae Regiae Scientiarum Upsaliensis. Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala Handlingar 14. Uppsala.
- Palm, Thede: 1973 Moskova 1944. Aseleponeuvottelut maaliskuussa ja syyskuussa 1944. Jyväskylä.
- Paloposki, Toivo J.: 1970 75 vuotta sahateollisuuden yhteistoimintaa. Suomen Sahanomistajayhdistys 1895-1970. Helsinki.
- Paterson, Thomas G.: 1975 Soviet-American Confrontation. Postwar Reconstruction and the Origins of the Cold War. Baltimore.
- Penrose, E.F.: 1953 Economic Planning for the Peace. Princeton.
- Pihkala, Erkki: 1982 Sopeutuminen rauhaan - Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi. Toim.: Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala, Viljo Rasila. Helsinki.
- Pohjala, Kyllikki: 1966 Kuljin tietäni. Porvoo.
- Polvinen, Tuomo: 1977 Länsivallat ja Suomen irtautuminen jatkosodasta - Ulkopolitiikka 4/1977, s. 13-26.
- Polvinen, Tuomo: 1979 Barbarossasta Teheraniin. Suomi kansainvälisessä politiikassa I: 1941-1943. Juva.
- Polvinen, Tuomo: 1980 Teheranista Jaltaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa II: 1944. Juva.
- Polvinen, Tuomo: 1981 Jaltasta Pariisiin rauhaan. Suomi kansainvälisessä politiikassa III: 1945-1947. Juva.

- Ratchford, B.U. -
Ross, Wm. D.:
1947
- Berlin Reparations Assignment. Round One
of the German Peace Settlement. Chapel
Hill.
- Rautkallio, Hannu:
1979
- Suomen suunta 1945-1948. Savonlinna.
- Rautkallio, Hannu:
1981
- Sotasyällisyysnäytelmä. Valvontakomission
salaiset asiakirjat puhuvat. Savonlinna.
- Röper, Burkhardt:
1964
- Reparationen - Handwörterbuch des Sozial-
wissenschaften, Achter Band. Stuttgart-
Tübingen-Göttingen.
- Saarinen, Hannes:
1980
- Betalningen av Finlands "krigsskulder" till
Tyskland efter år 1918 - Historisk Tid-
skrift för Finland, 1980, s. 305-315.
- Sahavirta, Margit:
1959
- Teollisuustuotannon volyymi-indeksi vuosi-
na 1925-1958 - Tilastokatsauksia 1958: 10.
Helsinki.
- Sked, Alan -
Cook, Chris:
1979
- Post-War Britain. A Political History.
Bungay.
- Soikkanen, Hannu:
1977
- Sota-ajan valtioneuvosto - Valtioneuvoston
historia 1917-1966 II. Helsinki.
- Spulber, Nicholas:
1957
- The Economics of Communist Eastern
Europe. New York.
- Söderhjelm, J.O.:
1970
- Kolme matkaa Moskovaan. Tampere.
- Tanner, Väinö:
1952
- Suomen tie rauhaan 1943-1944. Helsinki.
- Tarkka, Jukka:
1977
13. artikla. Suomen sotasyällisyyskysymys
ja liittoutuneiden sotarikospolitiikka vuosi-
na 1944-1946. Porvoo.
- Taylor, A.J.P.:
1976
- The Origins of the Second World War.
Aylesbury.
- Terä, Martti V.:
1967
- Keskäkuun kriisi 1944. Helsinki.
- Trachtenberg, Marc:
1979
- Reparation at the Paris Peace Conference
- Journal of Modern History. Volume 51.
No. 1, March 1979, s. 24-55.
- Trachtenberg, Marc:
1980
- France and European Economic Diplomacy
1916-1923. Reparation in World Politics.
New York.
- Warriner, Doreen:
1950
- Revolution in Eastern Europe. London.

- Wheeler-Bennett, John - The Semblance of Peace. The Political Sett-
Nicholls, Anthony: lement after the Second World War. London.
1972
- Woodward, Llewellyn: British Foreign Policy in the Second World
1962 War. London.
- Woodward, Llewellyn: British Foreign Policy in the Second World
1976 War. Volume V. London.
- Yergin, Daniel: Shattered Peace. The Origins of the Cold
1978 War and the National Security State.
Boston.
- Ylitalo, J. Raymond: Salasanomia Helsingistä Washingtoniin. Muis-
1978 telmia ja dokumentteja vuosilta 1946-48.
Keuruu.

SUMMARY

Hannu Heikkilä

The Allied Countries and the Question of Finnish Reparations to the Soviet Union 1943-1947

The Soviet Union became a superpower with major political and military strength as a result of the Second World War, but for this she had to suffer enormous economic and human losses. In contrast, the war left American wealth almost untouched, and this provided fortunes for the western hemisphere as well. The Soviet Union felt justified in demanding that the standard of living be higher in the victorious countries than in those which had been the sources of aggression. This being the case, it is understandable that the Soviet Union tried to obtain some compensation for her losses. Also, the Soviets thought that while paying reparations, Germany and her former allies would be less dangerous as possible enemies in the future.

The \$ 300 million in reparations demanded of Finland was greater than the sum demanded in other reparation programs if the amount is compared to the national incomes of the countries concerned. In many other respects, however, Finland was in a favorable starting position for the years to come. For example, the war had caused relatively little damage to Finnish industry and the Finns did not have to pay for an occupying army. During the war the Finnish metal industry had been considerably enlarged. This might have been, partially at least, the reason why the Soviet Union demanded the reparations mainly as products of the metal and not of the woodworking industries.

The reparation program worked out well although some deliveries were delayed, not because of the impossibility of the task but rather due to the international shortage of raw materials. The Soviet Union, like Finland, exported timber and products of the woodworking industries. In the long term it was not possible to base commercial interaction between the two countries on these products. In order to

fulfill the Soviet demand Finland had to build up an industrial capacity, products of which were to be sold to the Soviet Union after the reparation program. Thus the reparations were not only compensation for the losses but they also served to make further cooperation in this field possible. As early as 1945 Finland had concluded barter agreements with the Soviet Union receiving products such as grain and coal to an extent which was exceptional in those circumstances.

The reparation program left out the bulk of Finnish timber for home consumption and export. For British interests this was crucial because Finland had traditionally supplied Britain with timber. British representatives tried to influence Soviet policy relating to the prices of the goods paid as reparations so that they would have been those prevailing at the time of delivery and thus higher than the Soviet demand that they be those which prevailed in 1938. Higher prices would have signified less goods to the Soviet Union and more for export to western countries. Britain was not successful in this, but the structure of the reparations was favorable for Britain. An official of the Ministry of Supply, who was to initiate trade negotiations, was one of the first British representatives in Finland after the Second World War.

The results of the reparations demanded of Germany after the First World War gave the United States reason not to finance reparations again. Finland had not been at war with the United States and American representatives acted as observers when the Finnish armistice was concluded. It was not until January 1946, when Finland had resumed diplomatic and commercial contacts with other major countries and fulfillment of the armistice was well underway, that the United States first granted credits to Finland. These and further credits granted after the Paris Peace Conference were primarily for the development of the Finnish woodworking industries so that they could produce goods for western markets.

By the time of the Paris Peace Conference it had become obvious that the reparation program, especially after the Soviet Union had agreed to extend the delivery time from six to eight years, would not be too great a burden for Finland. Neither Britain nor the Soviet Union saw any economical or political grounds for modifying the reparation clause. The United States proposed that the sum of reparations be decreased from 300 to 200 million dollars. This was not done because of any real concern for Finland but rather because the United States thought that it could create for itself the image of a moderate victor by this propaganda gesture.

HENKILÖHAKEMISTO

- Balfour, John 73, 90, 93
Beale 58
Bevin, Ernest 79-80
Boheman, Erik 21-22, 25, 31, 119-121, 123, 128-129
Borisov 57-58, 63, 67, 73
Byrnes, James F. 80, 180, 184-186, 194, 203-204
Cadogan, Alexander G.M. 30
Caplan, Daniel 58, 67-71, 132-137, 139-140, 143-144, 154-155
Cassel, K. Gustav 31
Churchill, Winston Spencer 19-23, 29-30, 38, 81, 180
Clark Kerr, Archibald John Kerr 24, 29-30, 32-40, 73, 143
Clayton, William 198 n, 211
Dekanosov, Vladimir Grigorijevič 108
Džilas, Milovan 106 n
Eden, Anthony 15, 18, 24-25, 54, 81, 90
Enckell, Carl 25-26, 41, 57, 61-62, 107-110, 119, 129-133, 139-142, 150, 158, 160-163, 186, 190, 198
Fagerholm, Karl-August 27 n
Gartz, Ake 96, 98, 133, 136-139, 162-167, 178
Gerasimov, V. 57, 67-71
Gripenberg, G.A. 25 n, 27, 115, 144-147
Groza, Petru 180-181
Gräsbeck, Walter 57, 135-137, 139, 166-167, 170, 173-175, 177-179, 195-197, 199-203, 209-211
Grönblom, Berndt 41 n
Gullichsen, Harry 136-137
Gullion, Edmund A. 23, 154
Gusev, F.T. 28, 30, 183
Günther, Christian 25, 31
Gyöngyösi, Janos 185
Hamilton, Maxwell M. 160-167, 195-197, 209-210
Harriman, W. Averell 32, 34-35, 37-38, 91-93, 200
Helo, Johan 139, 183
Higgs, Randolph 154-155, 158-159, 161, 164
Hillilä, Kaarlo 164

Hoover, Herbert 179
Hull, Cordell 17-18
Hulley, Benjamin M. 164, 167-170, 178
Höglund, Carl Zeth 156
Jacobsson, Per 140
Johnson, Herschel 155-156
Jutila, Kalle Teodor 165, 211
Kekkonen, Urho 164
Keynes, John Maynard 56
Kiselev, K.V. 193
Kivinen, Lauri 57
Kollontay, Aleksandra Mihailovna 21, 24, 26, 31, 34
Krogius, Hjalmar A. 147
Lehtinen, Artturi 167, 172
Leino, Yrjö 108, 139
Le Rougetel, John Helier 81
McClintock, Robert 20, 154
Maiski, Ivan Mihailovič 20, 21
Mallet, Victor 31, 119, 128
Mannerheim, Carl Gustaf Emil 25, 27, 32, 108
Mihai 180
Mikojan, Anastas Ivanovič 98, 162
Molotov, Vjačeslav Mihailovič 18, 20, 26, 30, 32, 34-41, 63, 66, 73,
79, 90, 92-93, 106 n, 108, 143, 188
Montgomery, G. Arthur 31 n
Nanu 34
Nykopp, Johan 96
Orlov, Pavel Dimitrievič 71-74, 108, 137, 140, 142, 159
Paasikivi, Juho Kusti 24-27, 32, 57, 96, 108-109, 124, 133, 139-141,
143, 156, 158, 160-161, 163, 178, 194, 197-198, 210, 213
Pekkala, Mauno 108, 198
Pittenger, William A. 171
Pohjala, Kyllikki 198
Ramsay, Henrik 20, 24-25, 27
Reinstein, Jacques 191
Robinson, Percival 127
Romanov 58
Roosevelt, Franklin Delano 19, 22, 42, 78, 81
Ryti, Risto 24, 155, 167

Sanatescu, Constantin 34
Sargent, Orme 28
Scott, John 155
Semjonov, Vladimir 31
Shepherd, Francis M. 57-58, 67, 70-74, 119, 124, 126, 129-133, 137-144
Smedslund, Ragnar 167
Stalin, Josif Vissarionovič 15, 19-20, 22-24, 32, 59, 81, 90, 105-108, 150, 165, 180
Surrey, Walter Sterling 154-155
Suviranta, Bruno 28 n, 41 n
Svento, Reinhold 67, 96, 108, 133, 160-161, 164
Söderhjelm, Johan Otto 136-137, 139
Takki, Uuno 57, 108
Tatarescu, George 184
Thorp, Willard L. 188, 190, 192
Truman, Harry S. 78, 165, 180, 204, 209
Tuomioja, Sakari 164, 166-168, 171
Törngren, Ralf 108
Wallenberg, Marcus 24
Vandenberg, Arthur H. 193
Varga, E. 16-17, 62, 69
Vinogradov, V.I. 87
Virkkunen, Matti 133-134, 196, 199
Wuolijoki, Hella 166
Wuori, Eero A. 156
Vyšin'ski, Andrei Januarjevič 73-74, 95, 185-186
Ždanov, Andrei Aleksandrovič 57-58, 61-62, 70-71, 96, 106 n, 107, 109, 141, 143, 156, 159-160

